

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra fyzikální chemie

ZÁKLADY EKONOMIE

JANA BELLOVÁ, SIMONA MUSILOVÁ, JAROSLAV ZLÁMAL

Učební texty pro distanční studium

Olomouc, 2013

Obsah

1	Základní ekonomické pojmy	1
1.1	Předmět ekonomie	2
1.2	Členění ekonomie	3
1.3	Potřeby	6
1.4	Zboží a jeho dvě stránky	8
1.5	Peníze	9
1.6	Hospodářské fáze	12
1.7	Základní ekonomické otázky a ekonomické systémy	13
2	Tržní mechanismus	17
2.1	Základní prvky tržního mechanismu	18
2.2	Členění trhu	19
2.3	Trh výrobků a služeb	21
3	Nabídka, vzájemné působení nabídky a poptávky	29
3.1	Nabídka	30
3.2	Vzájemné působení nabídky a poptávky	32
3.3	Změny tržní rovnováhy	33
4	Ostatní trhy	39
4.1	Trh výrobních faktorů	40
4.2	Trh práce	42
4.3	Finanční trhy	44
5	Doprovodné jevy tržního mechanismu	49
5.1	Nedokonalosti tržního mechanismu	50
5.2	Nezaměstnanost	54
5.3	Inflace	56
6	Úloha státu v tržním hospodářství	61
6.1	Dvě pozice státu v tržní ekonomice	62
6.2	Stát na straně nabídky a poptávky	62
6.3	Stát jako činitel vytvářející a ovlivňující ekonomické prostředí	65
6.4	Hospodářská politika vlády	67
6.5	Selhávání státu v tržním hospodářství	68
7	Nástroje hospodářské politiky státu	71
7.1	Monetární politika	72
7.2	Fiskální politika	76
7.3	Obchodní politika	79
7.4	Důchodová a sociální politika	81
8	Účinnost hospodářské politiky	85
8.1	Magické n-úhelníky	86
8.2	Phillipsova křivka	89
8.3	Dilema centrální banky	92
8.4	Dilema fiskální politiky	93
8.5	Faktor času v monetární a fiskální politice	94

9 Národohospodářské agregáty	97
9.1 Životní úroveň	98
9.2 Měření toků v národním hospodářství	101
9.3 Metody výpočtu hrubého národního produktu	103
9.4 Další národohospodářské ukazatele	105
10 Ekonomický růst a cyklický vývoj tržního hospodářství	109
10.1 Pojem ekonomického růstu a tempo růstu	110
10.2 Hospodářský cyklus	112
10.3 Příčiny cyklického vývoje tržního hospodářství	113
11 Zahraníční obchod	117
11.1 Členění zahraničního obchodu	118
11.2 Rizika zahraničního obchodu	119
11.3 Exportní operace	120
11.4 Importní operace	124
11.5 Clo a celní politika	125
11.6 Mezinárodní obchod a jeho výhody	126
12 Banky a jejich úloha v národním hospodářství	131
12.1 Formy peněz	132
12.2 Vznik bank	134
12.3 Funkce komerčních (obchodních) bank a jejich základní operace	137
12.4 Úvěry	137
12.5 Elektronické bankovníctví	138
12.6 Funkce a postavení centrální banky	147
13 Ekonomická integrace, světový a evropský měnový systém	151
13.1 Transnacionální korporace	152
13.2 Historický vývoj a uspořádání	153
13.3 Ekonomická integrace Evropy	154
13.4 Přehled integračních uskupení	156
13.5 Přehled nejdůležitějších mezinárodních ekonomických institucí významných pro ČR	157
13.6 Společná měnová politika EU a společná měna	158
13.7 Evropská centrální banka a Evropský systém centrálních bank	159
14 Národní hospodářství	165
14.1 Členění sektorů	166
14.2 Členění národního hospodářství dle principu financování	167
14.3 Soukromý a veřejný sektor	168
14.4 Veřejná ekonomie	169
15 Závěr	173
Použitá a doporučená literatura	173
Klíč:	175
Správné odpovědi k autotestům	182
Seznam cvičení	189
Seznam symbolů	192

Úvod

Vážený čtenáři,

dostáváte k dispozici studijní pomůcku, která je určena k e-learningovému studiu předmětu Základy ekonomie. Základy ekonomie patří mezi základní předměty studia ekonomických oborů, publikace je proto dosti obsáhlá, přesto neobsahuje vyčerpávající obsah dané disciplíny. Proto je třeba při hlubším studiu používat i doporučenou literaturu, tato publikace poskytuje jen základní a obecný přehled. Je psána poněkud odlišným způsobem než jsou klasické učebnice, je určena pro možnosti samostudia. K tomu několik organizačních pokynů:

- Každá lekce má hned v úvodu stanovenou **MOTIVACI K LEKCI**. Při ukončení studia každé lekce se k ní vždy vraťte a ověřte si, zda jste obsah jednotlivých cílů lekce znáte. Své znalosti si ověřte také pomocí **KONTROLNÍCH OTÁZEK**, které jsou uvedeny vždy na závěr každé lekce, popřípadě i její části.
- Lekce obsahují tzv. **ÚKOLY K TEXTU**, je jich celkem 35. V nich jsou ukládány dílčí nebo doplňující otázky, pokyny, úkoly související s právě prostudovaným textem. Studujte proto systematicky, po prostudování určité části vypracujte úkol. Pokuste se o to nejprve sami. Pokud si nebudete vědět rady nebo pokud si nebudete jisti, ověřte si Vaše řešení pomocí **KLÍČE**. Ten je uveden v samém závěru publikace. Vlastní poznatky a nápady si zapisujte přímo do publikace a rovněž vyplňujte volné řádky úkolů nejprve vlastní formulací, teprve později popřípadě z Klíče.
- Některé lekce obsahují **PŘÍKLADY**. Ty jsou vesměs nejprve jako ukázka autory uvedeny nebo vypočítány, pokuste se aspoň občas vymyslet podobný příklad z Vaší praxe, ten pak uveďte do volných řádků publikace.
- Některé lekce obsahují **CVIČENÍ**. Cvičení vypracujte na volný list a připravte si jej pro zkoušku. Je to součást výuky, je jich celkem 14. Cvičením získáváte hlubší znalosti i praktické dovednosti. Cvičení si ponechte, nezasíláte je tutorovi.
- Některé lekce obsahují **KORESPONDENČNÍ ÚKOLY**. Těchto číslovaných úkolů je celkem 14, jsou povinné, předejte nebo je zašlete tutorovi. Tutor je překontroluje a pouze v případě chyb či nedostatků Vám tuto skutečnost oznámí s návodem na způsob opravy.
- **ČÁST PRO ZÁJEMCE** obsahuje pokyny pro ty čtenáře, kteří se chtějí více seznámit s danou problematikou. Jedná se tedy vesměs o poukazy na odbornou literaturu nebo zákony. Nejedná se tedy o povinnou četbu k tomuto kurzu.
- **PRŮVODCE STUDIEM** obsahuje poznámky autorů k průběhu čtení a práce s tímto textem. Bude Vás provázet při studiu, je to spíše pomůcka pro další studium.

Na závěr stručné přání autorů, aby Vám tyto studijní materiály umožnily základní orientaci v ekonomii a přinesly Vám užitek i pro snazší studium dalších navazujících ekonomických předmětů e-learningového typu studia tohoto kurzu.

Autoři

Kapitola 1

Základní ekonomické pojmy

Popis lekce:

Základní, úvodní lekce pro celý kurs. Objasňuje základní makroekonomické pojmy, které jsou důležité pro pochopení všech následujících lekcí. Lekce má následující strukturu:

- 1.1 Předmět ekonomie
- 1.2 Členění ekonomie
- 1.3 Potřeby, statky
- 1.4 Zboží a jeho dvě stránky
- 1.5 Peníze
- 1.6 Hospodářské fáze
- 1.7 Základní ekonomické otázky a ekonomické systémy

Některé pojmy můžete často číst nebo slyšet v médiích. Jejich odborný obsah však bývá jiný, než jsme zvyklí vnímat z běžné komunikace.

Délka lekce: 150 minut

Klíčová slova:

Makroekonomie, mikroekonomie, ekonomie pozitivní a normativní, ekonomika, potřeby, statky volné a vzácné, statky výrobní a spotřební, peníze, komoditní peníze, směna, ekonomické subjekty, základní ekonomické otázky, ekonomické systémy.

Motivace k lekci:

Po prostudování této části byste měli být schopni:

- definovat co je to ekonomie a čím se zabývá,
- provést základní členění ekonomie a správně zařazovat ekonomické jevy, informace a pojmy denního života do příslušné části ekonomie,
- klasifikovat potřeby jako základ ekonomické aktivity,
- klasifikovat statky z různých hledisek jako nástroj uspokojování potřeb,
- objasnit pojem „zboží“ a jeho stránky,
- definovat funkce peněz,
- vysvětlit etapy hospodářských fází,
- znát základní ekonomické otázky,
- definovat dosavadní ekonomické systémy.

1.1 Předmět ekonomie

Ekonomie je věda s tisíciletou tradicí. Některé ekonomické pojmy byly známy již velmi dávno před naším letopočtem. Pravděpodobně již nejstarší lidé, naši předchůdci, museli řešit otázky spjaté s jejich každodenní existencí, museli nějakým způsobem získávat vhodné statky ke své obživě a pomocí těchto statků uspokojovat své potřeby.

*Boj
o přežití*

Nejstarší etapu ekonomického chování můžeme nazvat „bojem o přežití“. Jeho charakteristickou stránkou byl vznik lidské pospolitosti, jisté prvky přirozené dělby práce, určitý způsob rozdělování získaných statků.

Úsilí těchto lidí nebylo vždy doprovázeno zabezpečením nutného množství potřebných statků, námaha či boj vynaložený na jejich získání nebyl v souladu s výsledným efektem, popř. vznikaly přebytky těchto statků, které končily bez jakéhokoliv užitku.

Tento stav vedl ke vzniku ekonomických otázek, způsobů hledání optimálních cest k dosažení cílů, objevování a vynalézání ekonomických nástrojů, tj. všech možností, jak zlepšovat podmínky a způsob života.

Ekonomie je i dnes spjata s naším každodenním životem, dnes a denně řešíme (i když mnohdy nevědomky, intuitivně nebo bez hlubších znalostí) spoustu ekonomických problémů, setkáváme se s ekonomickými jevy, pojmy, kategoriemi, ekonomickými nástroji, uspokojujeme do různé míry své potřeby, chováme se v různé míře ekonomicky.

V každé společnosti vždy existoval **určitý řád**, politický a společenský systém, jehož součástí byl i **systém ekonomický**.

*Užitečnost
ekonomie*

Mechanismy, uvádějící společnost do pohybu, se týkají každého člověka, neboť každý z nás je členem určité pospolitosti, skupiny lidí, žije v určitých ekonomických podmínkách, platí pro něj určitá ekonomická pravidla. Těmito pravidly je člověk ovlivňován a korigován. Je proto potřebné se seznámit s ekonomikou, která je užitečná, neboť:

- objasňuje principy fungování ekonomické reality,
- pomáhá pochopit určité ekonomické jevy,
- objasňuje mnohdy skryté faktory, které ovlivňují naše jednání,
- pomáhá nám orientovat se ve spletné každodennosti našeho života, v složitosti ekonomických i společenských faktorů.

*Název
vědy*

Slovo „ekonomie“ pochází ze starořečtiny. Filosof XENOFON (žijící v letech 430–355 př. n. l.), napsal dílo nazvané „Oikonomikos“. Ve starořečtině slovo „oik“ (oikos) znamenalo statek. Pod tímto pojmem se rozumělo vše, co pod statek patří. Tedy nejen obytný dům, různá hospodářská stavení, pozemky, věci, nářadí, ale např. i otroci, kteří tvořili součást majetku vlastníka statku.

Slovo „nómos“ pak bývá překládáno jako pravidla, zákony, ale také jako starat se, vědět, umět, dovést apod. Ve volném překladu znamená tedy název spisu v podstatě „pravidla o hospodaření“, „jak se starat o statek“ atd. Spis jsou návody autora hospodáře, tj. manžele vlastníka statku (oikonomisse, tj. ekonomce), jak organizovat život na statku, jak vést účetní knihy, atd., čili jak vůbec vést hospodářství statku.

Vývojem se pak tento název pod pojmem „ekonomie“ ocitnul ve slovníku všech světových jazyků a je takto užíván dodnes, i když ekonomie byla ještě na dlouhá staletí součástí celkového filosofického myšlení a jako samostatná věda se vymezila až v závěrečných staletích předcházejícího tisíciletí.

Definice

My bychom tedy stručně definovali pojem ekonomie jako vědu o hospodářství.

Definice pojmu „ekonomie“ je však mnoho. Liší se podle toho, co který autor definice považoval za nejdůležitější z oblasti svého zájmu a svého pojmání ekonomické reality, nebo požadavku, návrhu na změnu či zavedení jiného ekonomického systému. Například:

Ekonomie je věda o výrobě a směně zboží.

Jiné příklady:

- Ekonomie je věda o penězích, kapitálu a bohatství,
- Ekonomie je věda o výrobních vztazích mezi třídami společnosti,
- Ekonomie je věda o volbě mezi alternativním využitím vzácných zdrojů.

Ekonomické pojmy a jejich obsah však nemají svůj původ až ve starověkém Řecku, i když v této době, ostatně jako i v jiných vědách, zaznamenalo lidstvo neobyčejný rozvoj. Řada ekonomických pojmů a nástrojů pochází již z dob velmi dávných, několik tisíciletí před naším letopočtem. Již například v památkách Sumerské říše, Chetitů, starého Egypta nebo starověké Číny se můžeme setkat s pojmy, které jsou blízké i dnešnímu člověku jako například slovo obchod, peníze, směna, práce.

Váš příklad:

Pokuste se najít nějaký příklad z krásného písemnictví nebo z historie, vzpomeňte si na dějepis ze střední školy apod. a jmenujte sami nějaký příklad dávného použití těchto pojmů.

Shrnutí:

- Ekonomie je věda o hospodářství.
- Lidé žili a žijí vždy v určitém ekonomickém systému.
- Ekonomie se týká každého člověka.
- Žijeme v určité ekonomické realitě.
- Ekonomie umožňuje vysvětlit a pochopit určité ekonomické jevy.

1.2 Členění ekonomie

Ekonomie je rozsáhlá věda. Zabývá se mnoha problémy, které se dotýkají každého z nás, našich domácností, firem, státu, nadnárodních společností, až po ekonomické problémy stavu a vývoje celého lidstva na naší Zemi.

V důsledku tak širokého zájmu se ekonomie, ostatně jako i ostatní vědy, dělí na různá odvětví, disciplíny a obory. Abychom mohli provést základní členění ekonomie musíme si nejprve jmenovat **3 základní subjekty**, které jsou předmětem pozornosti ekonomického sledování. Jsou to:

- domácnosti,
- firmy,
- stát.

Každý člověk je členem určité domácnosti, statistiky pak sledují například výdaje na domácnost, příjmy domácnosti apod. Členové domácnosti nabízejí svou pracovní sílu firmám, popř.

*Tři
subjekty*

státu. Firmy tvoří rozsáhlou skupinu ekonomických subjektů, které zaměstnávají členy domácností, recipročně nabízejí své výrobky či služby domácnostem či státu. Stát ve své čisté ekonomické funkci zaměstnává část členů domácností, nakupuje výrobky či služby firem. Mezi všemi subjekty dochází tedy k **vzájemné ekonomické výměně**. Vzhledem k tomu, že státy se slučují do určitých forem ekonomických integrací, zahrnuje kategorie státu i tuto možnost nadnárodní integrace. Klasifikace těchto 3 ekonomických subjektů je důležitá pro primární dělení ekonomie, neboť podle předmětu zájmu o dané subjekty se ekonomie člení na **makroekonomii a mikroekonomii**.

*Makro
a mikro*

*Předmět
zájmu*

a) **Makroekonomie**

se zabývá problémy, které se týkají větších celků. Základním předmětem zájmu makroekonomie je tedy stát a ekonomické integrace. Makroekonomie zkoumá ekonomické veličiny státu jako celku, hospodářskou politiku vlády, ekonomické pojmy globálního charakteru jako je např. inflace, ekonomický růst či stagnace, daně a působení daňové soustavy na chování všech ekonomických subjektů, nezaměstnanost, množství peněz v národním hospodářství, stav platební a obchodní bilance státu, strukturu národního hospodářství apod. Výsledkem zkoumání makroekonomie jsou pak většinou různá doporučení makroekonomů vládě či parlamentu, jak postupovat při řešení těchto komplexních problémů vývoje celého národního hospodářství. Makroekonomie tedy analyzuje **příčiny** existence různých makroekonomických jevů ve společnosti, hledá **nástroje** k jejich omezení (nebo naopak k jejich podpoře), zkoumá **cesty** vedoucí k širšímu zapojení státu do větších ekonomických celků v zájmu zlepšení ekonomické situace celé společnosti.

Dalším objektem zájmu makroekonomie jsou tedy různé formy **ekonomické integrace** států do větších uskupení (například Evropská unie, Visegrádská čtyřka apod.).

*Předmět
zájmu*

b) **Mikroekonomie**

se zabývá chováním menších ekonomických subjektů než je stát. To znamená chováním **firem a domácností**. Při ekonomických šetřeních pak hovoříme o počtu domácností vybavených televizorem, autem, telefonem apod. Mikroekonomie zkoumá zákonitosti chování těchto ekonomických subjektů v roli:

- kupujících nebo prodávajících,
- výrobců nebo spotřebitelů,
- zaměstnanců nebo zaměstnavatelů atd.

Mikroekonomie se dělí na řadu ekonomických disciplín. V jejím rámci se řeší problémy od obecné teorie chování ekonomických subjektů až po konkrétní ekonomické předměty jako je například ekonomika firmy či její účetnictví. Pod výrazem **ekonomika**, který často splývá se samotným pojmem ekonomie, se rozumí buď hospodářství samo, nebo se jím označují specifické ekonomické disciplíny. Pak hovoříme o ekonomice firmy, ekonomice obchodu, ekonomice zemědělství, tj. „odvětvové ekonomice“, ekonomice domácností apod. Mikroekonomie se například zabývá otázkami typu: jak se vytvářejí ceny výrobků, jak se konkrétně realizuje směna, jaké formy mezd lze používat, do čeho se investuje apod.

Těchto otázek je mnoho, proto existuje i množství konkrétních ekonomických předmětů. **Nelze však mnohdy zcela přesně určit hranice**, kdy ekonomická kategorie a její problémy patří přesně do **makroekonomie**, a kdy již do **mikroekonomie**. Toto rozdělení může být většinou jen rámcové, relativní, mnohdy ekonomické problémy volně prolínají makroekonomie do konkrétní mikroekonomické praxe. A naopak platí, že vývoj mikroekonomických disciplín a problémů může vyústit do změny makroekonomických názorů a nástrojů. **Ekonomie je svou podstatou společenskou vědou.**

Její teoretické základy vycházejí z poznání stavu a vývoje společnosti, jsou reakcí na společenské problémy dané doby. Kromě toho však **ekonomie má i svou technickou stránku**, která je podmíněna především rozvojem matematických a statistických věd, možností aplikace simulačních metod, computerizací atd. Je tedy někdy nesnadné určit u některých ekonomických disciplín, do jaké míry patří do oblasti společenských věd, a kterou částí již zasahují do věd technických.

Dalším tříděním ekonomie dle jiného globálního hlediska je její dělení na **pozitivní a normativní**. Rozlišení obou směrů ekonomického myšlení je dané především záměry hodnocení dané ekonomické reality.

Dva směry

- a) **Pozitivní ekonomie** analyzuje hospodářství a hospodářské jevy, popisuje fakta, chování ekonomických subjektů, vliv ekonomických nástrojů na fungování ekonomiky, popisuje mechanismy hospodářského systému, odkrývá zákonitosti ekonomických procesů.

Ekonomové tohoto směru analyzují ekonomickou realitu **vysvětlováním její podstaty**. Vysvětlení funkce a příčin existence pomáhá pochopit tyto jevy v té podobě v jaké se v daném hospodářství nalézají a umožňuje tak snazší orientaci všech ekonomických subjektů v dané realitě hospodářského života.

- b) **Normativní ekonomie** rovněž zkoumá hospodářskou realitu, vysvětluje její příčiny z určitého názorového (a možno říci i filosofického a politického pohledu), který se **stává základem pro různá doporučení, normy** chování, opatření, která mají směřovat především **ke zdokonalení** stávající ekonomické reality, popř. v mezních případech i k radikálním zvratům celého ekonomického a společenského mechanismu. V evolučním pojetí normativní ekonomie vytváří tzv. **teoretickou hospodářskou politiku vlády** (popř. jiných politických sil), spočívající v teoretických základech pro koncepční rozhodování různě orientovaných vládních činitelů, a v konkrétních návrzích na změny či zdokonalení ekonomických faktorů a jevů.

Příklad:

Zavedení nových sazeb (tj. norem) spotřebních daní nebo daní z příjmů.

Váš příklad:

Uveďte nějaké jiné opatření normativního charakteru dle aktuálního stavu:

.....

V revolučním pojetí pak může normativní ekonomie vyústit i v radikální ekonomické názory na nutnost **změny celého ekonomického mechanismu**. Normativní ekonomie propracovává konstrukce zdokonalení na základě určitých hodnotových kritérií, které nemusejí nutně spočívat pouze v ekonomii samé, ale zahrnují často řešení na úrovni sociologie, filosofie, etiky atd.

Příklad:

Pokuste se nyní zařadit 3 následující tvrzení do oblasti mikro-makro, normativní-pozitivní. Například: výzva „peníze nebo život“ je fakt mikro-norma. A nyní to zkuste sami.

Úkol k textu č. 1.1

1. Karel IV. dal postavit „hladovou zeď“. Důvody jsou z dějepisu známé. Je to fakt:

.....

2. Vláda by měla snížit nezaměstnanost na Mostecku, která je vysoce nad průměrem. Je to fakt:.....
3. Od 1. 1. byla snížena daň z příjmů právnických osob (tj. firem) na x % z vytvořeného zisku. Je to fakt:.....

Shrnutí:

- Ekonomie je rozsáhlá věda, která se vyvinula z filosofie, má společenskovední základ, ale i technické disciplíny.
- Ekonomie se dělí z hlediska předmětu zájmu na makroekonomii a mikroekonomii.
- Makroekonomie zkoumá ekonomické procesy a jevy na úrovni státu a mezinárodní integrace.
- Mikroekonomie zkoumá problematiku firem a domácností.
- Jiné hledisko třídění je ekonomie pozitivní a normativní.

Část pro zájemce:

Dějiny ekonomických teorií patří mezi základní makroekonomickou disciplínu. V rámci této historické vědy jsou přednášeny významné teoretické postuláty či praktické kroky světových filosofů, ekonomů či panovníků od počátku nám známé historie lidstva. Pokud Vás tato disciplína více zajímá, odkazujeme Vás na skripta kterékoliv ekonomické fakulty v ČR, neboť na každé fakultě a univerzitě se problematikou vývoje ekonomických teorií a dějinami ekonomie zabývá určitý okruh specialistů, nicméně za předního znalce této disciplíny považujeme prof. Fuchse, doporučujeme Vám proto skriptum FUCHS, K. *Dějiny ekonomických teorií*. Vydala ESF MU, Brno 2010.

1.3 Potřeby

Základní potřeby

Východním ekonomickým faktem pro pochopení ekonomických aktivit je vznik potřeb. Každý člověk má určité potřeby. Některé potřeby jsou společné pro všechny. Patří mezi ně například:

- potřeba dýchání,
- potřeba spánku,
- potřeba přijímání a vylučování potravy a tekutin atd.

Jsou to tzv. potřeby biologické. Tyto potřeby jsou potřebami minimálními. I když jsou tyto základní lidské potřeby uspokojovány, lidé potřebují mnohem více. Potřebují zdraví, pocit štěstí, přátelství, lásku, potřebují být chráněni před nebezpečím, komunikovat s jinými lidmi, číst, vzdělávat se, potřebují se dobře oblékat atd.

Naše potřeby si uvědomujeme obvykle tehdy, pocítujeme-li jejich nedostatek. Pod pojmem **potřeba** rozumíme tedy **vědomí nedostatku**, které nás nutí tento nedostatek odstranit.

Každý člověk i každý jiný ekonomický subjekt má však potřeby mnohdy značně odlišné. V lidovém vyjádření bychom mohli tento fakt dokumentovat úslovím „někdo holky, někdo vdolky“. Proto je potřebné znát **strukturu** potřeb, jejich složení. Ta je u každého ekonomického subjektu jiná, **preference a váha**, kterou přikládá jednotlivým potřebám je specifickou charakteristikou každého člověka, každé domácnosti, firmy, státu, společenství. Čím vzdělanější člověk, tím větší škála bude jeho potřeb, budou převažovat jeho potřeby kulturní a nehmotné. To platí rovněž o vyspělejší civilizaci. Potřeby proto klasifikujeme podle následujícího schématu:

Členění potřeb:	biologické	–	kulturní
	hmotné	–	nehmotné
	zbytné	–	nezbytné
	individuální	–	společenské
	současné	–	budoucí

Lidské potřeby a obecně pak **potřeby** všech ekonomických subjektů **se mění**. Jsou podmíněny věkem, přírodním i společenským klimatem, sociálním i životním prostředím, tradicí, místem atd. Některé historické potřeby dávno zanikly, v našem věku se z rozvojem techniky, technologie, informatiky objevují potřeby stále nové a rozšiřuje se okruh lidí a obecně všech ekonomických subjektů, které tyto nové potřeby objevují.

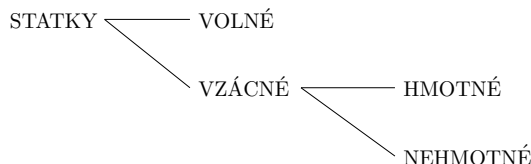
Úkol k textu č. 1.2:

- k tabulce členění potřeb uveďte vlastní příklady a zařaďte je do příslušného typu.
Příklad: potřeba pití = biologická, hmotná, individuální, nezbytná a současná i budoucí.
 - Uveďte do textu 5 vlastních příkladů. Nebudete-li si jisti, запиšte si do textu příklady uvedené v klíči.
-

Potřeby uspokojujeme pomocí statků a služeb. Protože se jedná o základní kategorie tržního hospodářství, provedeme si ještě jejich podrobnější členění. Pod pojmem „statek“ rozumíme v ekonomii širokou škálu věcí a hodnot, které mohou uspokojovat lidské potřeby (obecně potřeby daných ekonomických subjektů).

Statky

Volné statky nám poskytuje příroda zpravidla bez lidského úsilí (např. vzduch, sluneční energii, vítr, sníh, déšť atd.),

Vzácné statky jsou produkty lidské práce, jsou to věci a výtvořky člověka, který přetváří přírodní zdroje, vynakládá své dovednosti a znalosti, na užitečné věci a hodnoty, jež mohou uspokojit lidské potřeby.

Protože **kapacity** těchto zdrojů **jsou omezené** (rovněž počet lidí v dané domácnosti, firmě či státě je omezen a omezena je rovněž jejich pracovní síla), jsou tyto zdroje vyčerpávány. Proto říkáme, že se jedná o zdroje vzácné. Navíc jsou vzácné zdroje **alternativní**, a je většinou možnost volby mezi několika variantami.

Příklad:

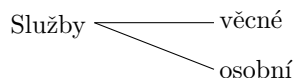
Vezmeme-li například náš volný čas jako vzácný zdroj, pak se dá vždy využít několika způsoby. Půjďme-li např. do kina, uspokojíme tím svou kulturní potřebu, naše volba, tím však zamítla možnost uspokojit v daném čase jinou potřebu, např. jít si zaplavat. Vymezený čas nenávratně odplyne. Zvolíme-li jinou alternativu, vytváříme tím jinou možnost, jiné využití tohoto vzácného statku.

V ekonomii mají pojmy vzácnost a volba zásadní význam. Rozhodneme-li se například vyrábět určitý výrobek a vyrobíme-li jej, musíme jej také prodat, jinak jsme pouze bez užitku zničili část vzácných zdrojů. Člověk tedy může volit mezi několika variantami

*Vzácnost
a volba*

uspokojování svých potřeb. Může např. v čase nouze upřednostňovat uspokojování svých základních potřeb hmotnými statky a omezovat své potřeby statků nehmotných.

Stejným způsobem dělíme i služby, které definujeme jako cizí činnosti, které uspokojují lidské potřeby. Tyto služby jsou věcné (obnovují nebo zlepšují hmotné statky) nebo osobní (zlepšují život člověka).

Výrobu (produkci) a poskytování statků a služeb za úhradu nazýváme hospodářskou činností. Hospodářská činnost je však velmi složitá, někdy velmi zdoluhavá a víceetapňovitá činnost. Než se vyrobí konečný výrobek je často zapotřebí řady mezistupňů, polotovarů a součástí.

Shrnutí:

- Základem ekonomických aktivit je nutnost a vůle uspokojovat potřeby.
- Potřeby dělíme podle různých hledisek, potřeby se také podle různých hledisek mění.
- Potřeby uspokojujeme pomocí statků.
- Statky dělíme v zásadě na volné a vzácné, spotřební a výrobní, hmotné a nehmotné.
- Hospodářská činnost je poskytování statků za úhradu.

1.4 Zboží a jeho dvě stránky

Zboží je pouze takový produkt (služba nebo hodnota), který je uznán jiným ekonomickým subjektem jako hodnota uspokojující jeho potřeby.

V běžném životě nazýváme prakticky všechny hodnoty, které jsou nabízeny ke směně zbožím. Ale správně ekonomicky řečeno, pouze ty hodnoty, které jsou trhem uznány (tj. přijaty, směněny, koupeny), lze nazývat zbožím. Výrobek, který je určen pouze pro výrobce, je tak výsledkem **naturálního hospodářství**, nikoliv hospodářství zbožně-peněžního, tedy tržního.

Příklad:

Ovoce či zelenina, kterou vypěstujeme na vlastní zahradě, a která je určena výhradně pro naši potřebu, je produktem našeho malého naturálního hospodářství. Ve větším rozsahu je tomu tak i dnes především v zemědělství. Jistě naleznete i vlastní příklad existence tohoto malého, nicméně přežívajícího zbytku naturálního hospodářství. Zapište si do následujícího řádku alespoň jeden vlastní příklad.

Uveďte vlastní příklad:

.....

*Užitná
hodnota
Směnná
hodnota*

Prostřednictvím trhu dochází ke směně nabízeného zboží za jinou hodnotu. Znamená to, že nabízený výrobek (nebo služba) má pro určitého zájemce nějakou užitnou hodnotu, tj. představuje právě pro něho splnění jeho potřeby. Kromě toho má však ještě nabízený produkt ještě tzv. směnnou hodnotu, tj. existuje kvantitativní vyjádření hodnoty nabízeného zboží v poměru k jiné hodnotě.

Příklad:

Inzert: vyměním 3+1 pokojový státní byt za dva jednopokojové.

Uveďte vlastní příklad:

.....

V příkladu je vyjádřen kvantitativní poměr 2 hodnot nabízených ke směně (tj. směnná hodnota), při předpokladu, že potenciální zájemce (poptávající se) o tuto směnu nalezne při jeho uskutečnění užitnou hodnotu (byt) stejně jako nabízející. Pokud bude oboustranně uspokojena potřeba obou ekonomických subjektů, bude provedena směna těchto hodnot vyjádřitelná cenou obou typů hodnot.

Říkáme tedy, že **každé zboží má dvě stránky, hodnotu a užitnou hodnotu**. Užitná hodnota zboží se však mění vzhledem k určitým podmínkám, kritériím a okolnostem. Závisí například na příslušnosti k určité skupině obyvatel, věku, postavení, roli, místě, příslušnosti k pohlaví, zaměstnání atd. Jako užitečné věci se jednotlivé druhy zboží nedají srovnávat.

Příklad:

Na Sahare nemají lyže pro tamější obyvatele téměř žádnou užitnou hodnotu. Neznamená to ale, že nemají žádnou hodnotu.

Uveďte vlastní příklad

Hodnota je vyjádřena tzv. **směnnou hodnotou**, tj. že každý produkt lze vyjádřit mírou splnění potřeby kupujícího v porovnání k jiné hodnotě.

Po dosažení vzájemně přijatelné dohody, tj. uznání tohoto poměru, dochází ke koupi. Tato směnná hodnota, kdy jedno zboží může být směřeno za druhé, je dnes obvykle vyjádřena v penězích, tzn. všeobecným ekvivalentem umožňujícím srovnání hodnot.

Cena

Vyjádření tržní hodnoty v penězích představuje cenu zboží. Základem ceny zboží je hodnota zboží.

Shrnutí:

- Zboží je produkt, který je určen ke směně a je uznán, tedy realizován trhem.
- Každé zboží má dvě stránky, užitnou hodnotu a směnnou hodnotu.
- Užitná hodnota se mění a je závislá na určitých podmínkách.
- Směnná hodnota je vyjádřena kvantitativním poměrem jiné hodnoty.

1.5 Peníze

Rovněž směna prošla určitým historickým vývojem:

*Prostá
směna
zboží*

- a) Prvotním stupněm směny zboží byla prostá směna zboží, kdy jedno zboží bylo v určitém poměru vyměňováno za druhé (jedna sekyra za dvě ovce apod.). Tento způsob narážel často na nesnáze způsobené především dvěma faktory:

- na trhu nebylo nalezeno vzájemně vyhovující zboží, s nímž by byla uskutečnitelná výměna, nebo

- nebylo možné vyjádřit určitý poměr daného zboží vzhledem k nedělitelnosti některého zboží.

Připočteme-li k tomu skutečnost, že některé zboží podléhalo zkáze nebo poškození, vyžádal si trh nalezení takového zboží, které by bylo směnitelné za všech okolností, jehož vlastnictví by vyhovovalo oběma stranám, které by pro vlastníka představovalo určitou hodnotu. Rovněž vznik takového prostředku si vyžádal dlouhou dobu a rozlišujeme několik historických etap.

- b) V nejstarší fázi se prakticky v každé izolované společnosti vyvinulo určité zboží, které bylo přijatelné pro všechny.

Každá společnost si však vytvořila jiný druh zboží takto používaný ke směně. V některých zemích to byly mušle (u přímořských národů), je známo i používání určitých kamenů, kožených proužků apod. Ve starém Římě byl tímto druhem zboží dobytek (latinsky „pecun“, z toho se vyvinul i pozdější latinský název pro kovové peníze, tj. „pecunia“).

Úkol k textu č. 1.3:

vzpomeňte si z dějepisu, jak zněla slavná odpověď císaře Vespasiána synovi Titovi nad jeho výtoku, že císař zavedl daň z používání městských záchodků:

.....

U starých Slovanů se tímto zbožím stalo plátno, z toho se pak vyvinulo české pojmenování této směny – sloveso „platit“. Toto zboží, které začalo plnit funkci všeobecně uznávaného ekvivalentu v této podobě nazýváme **komoditní peníze**. Avšak ani tyto peníze nebyly řešením pro vznikající tržní vztahy. Žádné toto zboží nemohlo beze zbytku plnit funkci ideálního měřítka hodnot. Proto se postupem času, vznikem většího tržního prostoru, otevřením se obchodních cest mezi národy, rozšířením se obchodu mezi jednotlivé lidské komunity, vytvořila potřeba najít takové zboží, které je:

- přijatelné všemi lidmi,
- dokáže do nejmenších částí a přesně vyjádřit hodnotu,
- je lehce dělitelné (to např. dobytek v živé formě nebyl),
- je stálé, nepodléhá času, nemění svou podstatu,
- je ho omezené množství.

*Komoditní
peníze*

*Kovové
mince*

- c) Takovýmto zbožím se ukázaly být **drahé kovy**, stříbro a později zlato. Nejprve se používalo ve své naturální podobě (vážilo se), později se začaly tisknout mince. Tyto mince měly **původně plný obsah drahého kovu**. Obsah drahého kovu se v mincích postupně snižoval (nejprve kriminálně, pak oficiálně), až se

*Papírové
peníze*

- d) vytvořil pouze všeobecně uznávaný **symbol** hodnoty, objevily se prvé **papírové peníze**, které postupně nahradily původní platidla. Jako drobné peníze zůstaly dodnes mince, které ovšem nemají žádný obsah drahého kovu.

Úkol k textu č. 1.4:

V českých zemích se objevily prvé papírové peníze poměrně pozdě. Vzpomeňte si z dějepisu v kterém století, za čí vlády a jak se tyto peníze jmenovaly. Nevíte-li, запиšte si údaje z klíče.

.....

Přestože tehdejší papírové peníze byly také jen potištěné papíry, jako je tomu dodnes, měly svou hodnotu danou množstvím drahého kovu, za který **byly směnitelné**.

- e) V současné době papírové peníze, i když jsou všeobecně uznávány jako prostředek směny **nemají žádné zlaté krytí**, nejsou směnitelné za zlato. Říkáme, že papírové peníze mají **nucený oběh**. Nicméně každý je ochotně přijímá, neboť mají v procesu směny nezastupitelné místo, plní několik funkcí.

(Poznámka: zlato lze za peníze pouze koupit jako kterékoliv jiné zboží, tj. na základě fungování tržního mechanismu. Žádná banka na světě však nevymění papírové peníze za zlato. Tuto možnost nemá ani dolar. Zlaté krytí bylo zrušeno na základě celosvětové platné dohody).

Každý existující jev musí mít v ekonomii nějaký smysl, musí plnit určitou funkci. Peníze mají hned několik funkcí. **Peníze jsou zvláštním zbožím, které plní v procesu směny několik funkcí.**

*Funkce
peněz*

1. Fungují jako **měřítka cen**, čili vyjadřují míru hodnot, vystupují jako všeobecně uznávaný ekvivalent. Je to jejich funkce základní, jeden z hlavních důvodů jejich vzniku. Počtem peněžních jednotek je vyjádřena cena zboží na trhu.
2. Fungují jako prostředek směny čili **oběživo**. Peníze v hospodářství obíhají, koloběh peněz v ekonomice umožňuje nákup a prodej za hotové a není tedy nutno směňovat zboží za zboží.
3. Peníze fungují jako **platidlo**. Tímto specifickým zbožím platíme své dluhy, uhrazujeme své závazky.
4. Fungují jako **uchovatel hodnoty** čili v přeneseném slova smyslu jako **poklad**. Peníze můžeme odkládat a uchovávat v hotovosti na pozdější použití.
5. Některé peníze fungují navíc i jako **mezinárodní platidlo**. To platí pouze u několika tzv. „světových měn“, popř. za vymezených podmínek směnitelnosti. Rozeznáváme tak peníze volně směnitelné, konvertabilní a nekonvertabilní.

Úkol k textu č. 1.5:

Volně směnitelných měn je celá řada. Pokuste se vyjmenovat a správně dle mezinárodně uznávaných bankovních kódů uvést alespoň 5 konvertabilních měn. Údaje v kódech pak porovnejte s klíčem, popř. si chybějící kódy přeneste do textu.

.....

Jako hotovost rozeznáváme tedy stále mince a papírové oběživo. S podstatným rozvojem obchodu se začal rozvíjet i **bezhotovostní platební styk**, umožněný vznikem bank. Tento způsob platby vychází z účetních zápisů pohybů (příjmů a výdajů) na kontech obchodních partnerů.

Úkol k textu č. 1.6:

Přesto i dnes rozeznáváme specifickou formu směny zboží, kdy především z důvodu úmyslného vyloučení přesunu peněžních částek mezi bankami, dochází nadále opět ke směně zboží v mezinárodním obchodě, která není doprovázena okamžitou úhradou peněz, ale jen výměnou jednoho zboží za druhé (např. za tisíc tun pšenice, pět set tun mořských ryb).

Tato obchodní výměna vyžaduje, aby obě směňované hodnoty byly oceněny v národních měnách a do poměru se tak promítají aktuální kurzy těchto národních měn. Je tedy stanovena směnná hodnota v penězích, avšak nedochází k použití peněz k převodu jako prostředku směny, nýbrž pouze jako činitele ceny zboží. Pouze po ukončení účetního období se případné rozdíly vyrovnávají vesměs v konvertabilní měně. Jak se tento způsob provádění obchodních činností a provádění úhrad v mezinárodním obchodě nazývá?

CVIČENÍ č. 1:

V ekonomii je známý také pojem „skoropeníze“ (z angličtiny „near money“, near je možné přeložit také jako „blízký“). Pokuste se zjistit (popř. vyhledat v doporučené literatuře), co se pod tímto pojmem může skrývat. Je to několik možných forem. Uveďte alespoň tři.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL č. 1:

Popište hlavní rozdíly mezi formou naturálního hospodářství a formou tržního hospodářství. Uveďte důvody vzniku tržního hospodářství. Vaši práci v rozsahu cca 1 strany formátu A4 zašlete tutorovi.

Peníze jsou pouze nezbytným nástrojem v průběhu hospodářské činnosti. Jaké síly však uvádějí tržní mechanismus do pohybu? Tuto problematiku řeší následující texty.

Shrnutí:

- Směna hodnot prošla určitým historickým vývojem a v jeho procesu se objevily peníze jako prostředek směny.
- Komoditní peníze měly různé formy v závislosti na různých společenstvích lidí.
- Kovové peníze měly nejprve plný obsah drahého kovu, ten postupně mizel.
- Papírové peníze jsou pouze symbolem hodnot.
- Zhruba od poloviny 20. století nejsou nikde kryty zlatem.
- Papírové peníze mají nucený oběh, nicméně jsou všude ochotně přijímány.
- Peníze plní 5 funkcí: měřítko hodnot, oběživo, platidlo, poklad, některé funkce světových peněz.
- Při obchodních vztazích se uplatňuje bezhotovostní platební styk.

1.6 Hospodářské fáze

Hospodářské fáze

Lidé, pokud chtějí uspokojovat své potřeby, musí záměrně měnit přírodu. Počátky výrobního procesu lze zjistit již v době prvobytně pospolné společnosti. Prvními výrobními prostředky čili statky, byly primitivní nástroje (kámen, hůl), které sloužily k získání potravy, ať již jako nástroje k obdělávání půdy nebo nástroje k lovu.

Současné hospodářské fáze můžeme rozdělit podle následujícího schématu:

Obrázek 1.1: Hospodářské fáze

Výroba je záměrná lidská činnost, sloužící k vytváření ekonomických statků, jejichž konečným cílem je uspokojení člověka. Je počátkem ekonomických aktivit. Předpokladem výrobní činnosti je existence výrobních zdrojů. Tyto zdroje se postupně ve výrobním procesu proměňují na požadované statky.

Výrobními zdroji jsou:

1. Lidská práce,
2. Přírodní zdroje,
3. Kapitálové statky.

Přeměnu těchto výrobních zdrojů na ekonomické statky označujeme jako **výrobní proces**. Ten může být výsledkem vzájemného působení a propojení jeho tří součástí, tj. procesu:

- Pracovního (vynaložení lidské práce),
- Přírodního (zrání, růst plodin),
- Technologického (záměrný postup při využití kapitálových statků, jako je například výroba oděvů, výroba oceli, aut, stavba domů atd.).

Ne všechno, co však člověk vytváří je určeno ke konečné spotřebě, kterou se uspokojí přímo potřeby lidí. Řada produktů je určena rovněž k tzv. výrobní spotřebě, tj. výrobkům, které jsou určeny opět k výrobě (stroje a zařízení, budovy, mechanismy atd.). Hovoříme pak o **výrobě pro výrobu**. Z tohoto důvodu rozlišujeme:

spotřebu spotřebních statků	spotřebu výrobních statků
(nevýrobní čili finální spotřeba)	(výrobní spotřeba)

Zhruba se dá říci, že každé hospodářství, aby mohlo vyrábět finální produkty vlastními prostředky, musí mít odpovídající (a často mnohem větší) výrobu výrobních statků.

Tím, že se určitá skupina lidí věnuje výrobě, vzniká určitá **stratifikace** (vrstvení) společnosti. Lidé se věnují rozdílným činnostem, specializují se na výkon určité práce (nebo funkce), vyrábějí tisíce různých produktů (nebo poskytují různé služby). Po výrobě následuje fáze rozdělování a sekundárně přerozdělování. Tyto procesy se odehrávají prostřednictvím peněz. Peníze jsou tedy symbolickým vyjádřením určitého podílu výrobce na tvorbě nového produktu, na tvorbě nového bohatství společnosti. Nelze však zapomínat, že společnost je tripartitní. Člověk se v první fázi svého života (v době mládí) postupně připravuje na své budoucí ekonomické aktivity, v druhé fázi je součástí tzv. ekonomicky činného obyvatelstva (EČO), v třetí fázi odchází do důchodu a je vyčleněn z aktivní ekonomické činnosti. Oba dipóly společnosti nelze ponechat bez prostředků, proto dochází k procesům přerozdělování. Současně jsou obyvatelstvu odebírány prostřednictvím daní určité finanční prostředky do veřejných financí. Ve čtvrté fázi tím vzniká nutnost **výměny** (správněji **směny**) peněz za výrobky a služby. Již v počátcích vzniku dělby práce, tak vznikla nutnost vyměňovat (a později prodávat a nakupovat) výrobky za jiné. **Vznikal mechanismus výměny zboží, vznikl trh**. Poslední fází je užití (spotřeba) produktů a nutnost jejich opětovné výroby. Tyto hospodářské fáze na sebe navazují a jsou souběžné. Vždy je určitá část lidí ve výrobě, část lidí právě nakupuje, část lidí právě konzumuje atd.

Shrnutí:

- Hospodářské fáze jsou střídáním výroby, rozdělování a přerozdělování, směny a užití.
- Probíhají ve společnosti souběžně, neustále se střídají a jsou trvalým jevy.
- Výrobní proces má tři formy, pracovní, přírodní, technologický.
- Část výrobků je určena pro další výrobu, spotřební zboží představuje finální produkci.
- Důsledkem dělby práce je nutnost směny.
- Trh představuje mechanismus směny hodnot.

1.7 Základní ekonomické otázky a ekonomické systémy

Každá společnost musí vytvořit svůj řád, společenský mechanismus, pro jeho běžné fungování musí četnými opatřeními regulovat vnitřní i vnější vztahy dané společnosti. To se děje mnoha způsoby. Jedním z nich je určitý ekonomický pořádek upravující vztahy mezi ekonomickými subjekty. **Ekonomický systém, který je v dané společnosti (státě) zaveden je výsledkem odpovědi na tzv. základní ekonomické otázky**. Každá společnost musí řešit tyto základní ekonomické problémy:

Ekonomické otázky

- a) **co vyrábět** (co dělat), tj. jaké výrobky, které služby, v jakém množství. Každá společnost má pouze omezené zdroje. Ty může využívat, ale také nemusí. Pokud tak činí, obvykle je ničí nebo vyčerpává.

Příklad:

Zásoby černého uhlí jsou v ČR omezeny cca ještě pro jednu generaci, celková naleziště ropy u Hodonína tvoří asi 1 % celkové potřeby. Otázka tedy zní, co bude společnost z omezených zdrojů používat, co z nich bude vyrábět, aby efektivně zajistila uspokojení potřeb obyvatel.

- b) **jak vyrábět**, tj. jakou technologií, jakým způsobem, které zdroje čerpat a které dovážet, v jaké míře. Jak tyto zdroje kombinovat z hlediska dnešních, ale i budoucích potřeb.
- c) **pro koho**, tj. kdo bude spotřebitelem, jak rozdělit vyrobené statky mezi lidi ke spotřebě, na které trhy jsou výrobky určeny, komu jsou potřebné, kdo to vyžaduje.

Bylo by málo efektivní vyrábět z omezených zdrojů tak, aby vyrobené zboží nemělo odbytu, aby zůstávalo ležet k nepotřebě. Tím by se pouze bez užitku ničily omezené zdroje. Proto výroba musí mít konkrétní cíl, určité, předem vytypované odbytiště, předem známé skupiny obyvatelstva, které tento druh a právě v takovém množství potřebují.

*Ekonomické
systémy*

Na tyto tři základní ekonomické otázky odpovídají a řeší je čtyři ekonomické systémy, tzn. čtyři různé organizace ekonomiky, organizace lidí ve výrobním, ale i společenském systému, a to:

1. Zvykový systém

Zvyky, tradice, obyčej – jsou faktory, které řídí naše ekonomické rozhodování a konání. Tento systém se projevuje mnohdy i při řízení celé společnosti i její ekonomiky. I když je to systém charakteristický především pro dávnou historii lidstva, některé formy přezívají dodnes, výrazněji v rozvojových zemích. Ale dodržování různých zvyků a tradic patří ke každé společnosti a v určitých momentech, obdobích silně ovlivňují ekonomický i společenský život, ekonomika s nimi musí počítat.

Příklad:

Na Vánoce se v ČR na Štědrý den podávají kapři, respektive ryby. Podle statistiky tak činí 75 % obyvatelstva. Tento zvyk je poměrně nový. V ekonomice to ale znamená, že s určitým časovým předstihem musí být kapři vyloveni, distribuováni a v určitém čase a místě prodáváni obyvatelstvu v odpovídajícím množství.

2. Systém centrální moci (neboli příkazový systém)

Je spjatý s totální hospodářskou funkcí státu, který prostřednictvím státních institucí rozhoduje o všech hospodářských otázkách a prostřednictvím příkazů řídí ekonomický život dané společnosti. Vzhledem k tomu, že ve 20. století, je tento systém spjat s výsadní funkcí plánu, je tento systém v ekonomii označován jako CPE – centrálně plánovaná ekonomika.

Základem tohoto mechanismu je obvykle tzv. společenské vlastnictví výrobních prostředků, tzn. určitá forma zestátnění majetku. Ekonomické centrum (vládní moc) řídí ekonomické subjekty prostřednictvím všech prostředků zákonodárné i výkonné moci.

3. Tržní systém

Hlavním prostředkem řízení ekonomiky dané země, regulátorem chování ekonomických subjektů a celospolečenským koordinátorem ekonomického pohybu je **tržní mechanismus**.

Ten řídí vývoj ekonomiky automaticky prostřednictvím nabídky a poptávky po určitém zboží, vývojem cen, dosahováním zisků či zánikem neefektivních výrob. Tržní mechanismus působí dobře v podmínkách tzv. **dokonalé konkurence**, tj. v takovém trhu, kde žádný výrobce ani spotřebitel není tak silný, aby sám ovlivnil tržní cenu.

Protože tomu tak ve skutečnosti často není, konkurence je nedokonalá, některé firmy mají dominující, tzv. monopolní postavení nebo se projevují jiné vztahy narušující tržní mechanismus, zasahuje do tržního prostředí stát. Výsledkem je pak tzv. smíšený systém.

Příklad:

Typickými představiteli takovýchto organizací v České republice jsou například České dráhy nebo ČEZ. Zapište si na do volného řádku váš příklad monopolní firmy v ČR.

Váš příklad:

.....

4. Smíšený systém

Je tržní systém, v němž má významnou, nikoli však dominující roli stát, tj. jeho instituce. **Stát** vystupuje jako důležitý tržní subjekt i jako koordinátor ekonomického vývoje země, vytváří ekonomickou legislativu, která ovlivňuje ekonomické prostředí, v němž se všechny subjekty pohybují. Stát eliminuje negativní účinky tržního mechanismu, zmírňuje jeho nedokonalosti především přerozdělovací funkcí státního rozpočtu. Smíšený systém je definován jako hospodářský systém, v němž má dominantní postavení tržní mechanismus, korigující funkci stát při přetrvávání určitých národních zvyků. Tento systém, který nazýváme také soukromokapitalistickou hospodářskou soustavou, je charakteristickým systémem pro současné vyspělé státy světa.

Shrnutí:

- Z množství ekonomických otázek jsou rozhodující tzv. tři základní, tj. co vyrábět, jak a pro koho.
- Odpovědi na tyto otázky řeší ekonomické systémy.
- V celé historii lidstva jsou známy pouze čtyři ekonomické systémy: zvykový, příkazový, tržní a smíšený (který je jejich kombinací).
- Moderní ekonomicky vyspělé státy mají smíšenou ekonomiku.

Kontrolní otázky:

1. Čím se zabývá ekonomie?
2. Kdy vznikla?
3. Jaká je to věda?
4. Jak se dělí?
5. Jakými ekonomickými subjekty se zabývá?
6. Jak se liší naturální hospodářství od tržního?
7. Jak se dělí potřeby?
8. Na základě čeho se potřeby mění?
9. Jak se dělí statky?
10. Co jsou to vzácné a volné statky?
11. Jak definujeme hospodářskou činnost?
12. Co je to zboží, definice zboží?
13. Jaká je charakteristika 2 stránek zboží?
14. Co jsou to peníze?

15. Jaké znáte historické druhy peněz?
16. Jaké jsou funkce peněz?
17. Jaké znáte konvertabilní peníze?
18. Co je to hotovostní a bezhotovostní platební styk?
19. Co jsou to skoropeníze?
20. Jaké jsou tři základní ekonomické otázky?
21. Jaké ekonomické systémy znáte?

Průvodce studiem:

První lekce Vás uvádí do problematiky ekonomie, přináší základní pojmy, člení ekonomii na základní skupiny a přináší stručný historický nástin vývoje ekonomie k dnešnímu pojetí. Tyto základní pojmy jsou důležité pro pochopení dalších souvislostí, prostudujte si tuto lekci pozorně. Po lehkém ověření Vašich základních znalostí následným autotestem přejděte na další lekci.

Autotest:

1. Předpokladem zbožně peněžního hospodářství je:
 - (a) existence dělby práce
 - (b) různé formy peněz
 - (c) výroba výrobních prostředků
2. Pojem „volný statek“ představuje:
 - (a) zboží, které je nabízeno na tzv. volném trhu
 - (b) zboží, které je nabízeno na trhu přebytků
 - (c) hodnoty, které jsou zdarma
3. Základní ekonomické otázky jsou:
 - (a) kdo má vyrábět, s kým má vyrábět, kam prodávat
 - (b) co vyrábět, jak a pro koho
 - (c) kde vyrábět, proč vyrábět, s kým prodávat
4. Komoditní peníze jsou:
 - (a) věci
 - (b) mince
 - (c) papírové bankovky
5. Hospodářské fáze neobsahují pojem:
 - (a) výroby
 - (b) směna
 - (c) obnova

Kapitola 2

Tržní mechanismus

Popis lekce:

Tato lekce objasňuje základní kategorie tržního mechanismu, tj. hlavního mechanismu fungování tržní ekonomiky. Je provedeno členění trhů dle několika hledisek, pozornost je věnována jedné z hlavních sil tržního mechanismu, tj. poptávce. Je vysvětlen průběh agregátní poptávky a faktory, které ji ovlivňují. Poptávka má různou elasticitu, je důsledkem rozhodování tržních subjektů, sekundárně však ovlivňuje i nabídku. Lekce má následující strukturu:

- 2.1 Základní prvky tržního mechanismu
- 2.2 Členění trhu
- 2.3 Trh výrobků a služeb
 - 2.3.1 Poptávka
 - 2.3.2 Faktory působící na poptávku
 - 2.3.3 Pružnost poptávky

Analýzy poptávky mají rozhodující roli při zkoumání tržního mechanismu. Jsou primárním faktorem, který uvádí tržní mechanismus do pohybu.

Délka lekce: 120 minut

Klíčová slova:

Agregátní trh, tržní síly, nabídka, poptávka, cena, cenová pružnost, důchodový efekt, substituční efekt, substituty, komplementy, modifikace poptávky.

Motivace k lekci:

Po prostudování této kapitoly byste měli být schopni:

- popsat různé členění trhů dle možných hledisek,
- popsat a vysvětlit funkci agregátní poptávky jako základní součásti fungování tržního mechanismu,
- jmenovat a vysvětlit několik faktorů, které ovlivňují poptávkovou křivku,
- vysvětlit pojem cenové pružnosti poptávky a uvést, k čemu a proč se sleduje.

2.1 Základní prvky tržního mechanismu

Při posuzování každodenní ekonomické reality si může každý pokládat celou řadu otázek typu:

- jak to, že zase podražilo to či ono zboží (což je možná vůbec nejčastější otázka),
- jak to, že mám tak malou výplatu (druhá, možná první nejčastější otázka),
- kde na to brát (kde získat peníze, jak se dostat k penězům),
- proč je k dostání právě toto zboží a ne jiné,
- kdo rozhoduje, že jedno zboží koupíme všude a některé jen v daném místě,
- co způsobuje, že je občas přebytek nějakého zboží a na druhé straně nedostatek jiného zboží,
- jak to, že toto zboží stojí právě 500 Kč a nikoliv 1000 nebo 10 Kč,
- zakázal někdo výrobu černobílých televizorů a proč,
- proč můžeme někde nakupovat benzín o 50 haléřů laciněji a zrovna tam, kde to mám nejbližší je vůbec nejdražší atd.

Při podrobnějším studiu zjistíme, že všechny tyto otázky jsou spjaté s fungováním tržního mechanismu, který je uváděn do pohybu svými základními prvky.

Základní prvky

Základní prvky tržního mechanismu tvoří:

- agregátní (celková) poptávka (P) anglicky demand (D)
- agregátní nabídka (N) supply (S)
- cena (C) price (P)

Budeme-li všichni toužit po koupi nového automobilu a budeme-li chtít obětovat své peníze na jeho koupi, budeme-li se poptávat a shánět se po daném typu, tzn. projeví-li se zvýšená poptávka, vyvolá to v přiměřeném čase zvýšení výroby, nebo importu) daného vozu a následně pak zvýšenou nabídku tohoto zboží.

***Koordinátorem** této vzájemné informace mezi poptávajícími se zájemci a později nabízejícími výrobci či prodejci je **cena**.*

Její výše ukazuje **ochotu** do jaké výše jsou kupující přinést tuto oběť a vzdát se části svých úspor či zadlužit se, a na druhé straně i ochotu podnikatelů, za jakou cenu jsou schopni pokrýt své výrobní a ostatní náklady a za jaký zisk (profit) jsou připraveni nabídnout tento výrobek.

Velké množství zamýšlených nebo zvyšujících se koupí zboží způsobí, že se pravděpodobně zvýší jejich výroba. Podnikatel dosahuje prostřednictvím daného množství a ceny zvyšující se zisk a je tudíž motivován ke zvyšující se nabídce.

Naopak nezájem o určité výrobky způsobí nutnost snížení ceny (aby se prodejce zbavil tohoto zboží), to následně způsobí snížení výroby, popř. její úplné zastavení. Snížená cena přiměje část spotřebitelů ke koupi dané věci.

Pohyb obou sil

Obě síly nabídka i poptávka jsou prostřednictvím ceny neustále v pohybu.

Zvýšená poptávka umožní zvýšit ceny, na trhu se objeví vyšší množství výrobků až do okamžiku nasycení (saturace) trhu.

Pohyb těchto sil, jejich vzájemné střetávání se, pohyb cen, to vše uvádí do pohybu tržní mechanismus, který takto **automaticky**, bez externího zásahu, na základě mnohdy

neuvědomělé **koordinace zájmů** lidí, firem a státu, způsobuje fungování tržního mechanismu a jeho **alokační** (rozdělovací) funkci při využívání ekonomických zdrojů.

Tato alokační funkce způsobí, že zastaralé výrobky, nežádané výrobky, jsou postupně zastaveny a naopak, že se rozvíjí výroba toho zboží, které je na trhu žádané.

Prostřednictvím tohoto mechanismu jsou tedy uspokojovány lidské potřeby právě těmi výrobky a službami, které poptávající svým zájmem označí. V důsledku jejich zájmu jsou využívány vzácné statky tam, kde jsou zapotřebí.

Adam Smith, významný představitel klasické politické ekonomie 18. století, označil tento mechanismus jako „**neviditelnou ruku trhu**“, která způsobuje, že prosazováním zájmů jednotlivce se často prosazuje zájem celé společnosti.

Významná věta
Definice

Trh je princip.

Je to mechanismus, jehož prostřednictvím dochází k výměně činností a výsledků těchto činností nebo hodnot mezi několika ekonomickými subjekty.

Trh je základní prvek tržního hospodářství, je to mechanismus, který je schopen za určitých podmínek koordinovat či přímo řídit složité ekonomické procesy a vztahy celé řady ekonomických subjektů, tj. součástí tržního hospodářství.

Existence samotných trhů, tj. míst, na nichž dochází k realizaci tržního principu, však sama o sobě nemusí ještě znamenat existenci tržního hospodářství jako celku, pokud není tržní princip uplatněn v celé své šíři, ve všech oblastech, u všech ekonomických subjektů, pokud není řídicím principem celého národního hospodářství.

2.2 Členění trhu

I v běžném životě používáme často výrazu trh většinou ve smyslu „na trhu bylo-nebylo-bude“. Většinou máme na mysli konkrétní tržiště. Pojem trh však můžeme třídit podle několika hledisek. Často dělíme trhy *dle územního hlediska*. Pak rozeznáváme:

Členění trhu

- trh místní (regionální): trh místních specialit,
- trh národní: trh určitého státu, pro nějž jsou charakteristické určité produkty dané zvyky, polohou státu, specifickými plodinami atd., (např. pizza, italské národní jídlo),
- trh evropský, trh asijský apod.,
- trh světový: hovoříme o vývoji cen určitých komodit na světovém trhu (např. vývoj cen ropy).

Z hlediska *druhu a objemu množství* dělíme trhy na:

- trhy dílčí: jedná se o trh jediného druhu zboží (např. trh automobilů) a
- trh agregátní (veškeré produkce služeb).

Pro nás je nejdůležitější členění trhů z hlediska *předmětů směny*, čili co je na daných trzích nabízeno a žádáno. Z tohoto základního hlediska dělíme trhy na:

- a) Trh výrobků a služeb (trh produktů).

Tento trh je základní, primární, z něho se druhotně odvíjejí procesy na všech trzích ostatních.

- b) Trh výrobních faktorů, který se dále dělí na:

- trh práce (nabídka a poptávka po pracovní síle),
- trh půdy (má specifický charakter, neboť půda je omezený prvek),
- trh věcného kapitálu (tj. výsledky výrobní potřeby jako např. stroje, stavby atd. Vývoj na trzích věcného kapitálu druhotně odpovídá na stav a vývoj trhu výrobků a služeb).

c) Trh finanční, který rovněž dělíme na:

- trh peněz,
- trh finančního kapitálu.

Dělení finančního trhu je spíše umělé, na trhu peněz probíhají krátkodobé procesy, trh finančního kapitálu odráží vývoj dlouhodobých finančních investic. Tyto trhy jsou víceméně odlišeny časovou hranicí, kterou tvoří jeden rok. Tedy finanční prostředky, které jsou předmětem nabídky a poptávky a jsou disponibilní ve lhůtě do jednoho roku jsou otázkou peněžního trhu, finanční investice, které jsou disponibilní za více než jeden rok jsou předmětem nabídky a poptávky na trzích finančního kapitálu (například státní „povodňové“ dluhopisy, které jsou splatné za 5 roků od nákupu). Ostatní typy trhů jsou odlišné výrazně specifickým druhem nabídky a poptávky.

Úkol k textu č. 2.1:

Pokuste se vyjmenovat jaké další typy trhů znáte i podle jiných hledisek. Tato označení jsou často uváděna v denním tisku. Pokud nevíte, podívejte se do klíče a запиšte si do následujících řádek údaje z klíče. Napovíme Vám typem trhu, který jsem již použil při výkladu v dosavadním textu. Doplňte další 4 možnosti.

agregátní trh – trh veškerého zboží

.....

.....

.....

.....

Trh s výjimkou nám známého tržiště nemá své stabilní, pevné místo, které bychom mohli označit slovy „pouze tady probíhá trh“. Řekli jsme si, že trh je vztah, princip, je to způsob chování, který je realizovatelný prakticky bez závislosti na konkrétním místě. Proto součástí tržního mechanismu jsou i například inzerty, kontraktační (objednávková) jednání, nákupy pomocí zásilkové služby, jednání na veletrzích atd., a samozřejmě přímé nákupy a nabídky v prodejnách, stáncích, velkoobchodech atd. Při všech těchto činnostech se uvádějí do pohybu tržní síly zvané nabídka a poptávka.

Shrnutí:

- Tržní mechanismus je založen na existenci tří základních prvků poptávky, nabídky a ceny.
- Tržní síly, to jest poptávka a nabídka jsou prostřednictvím ceny v pohybu.
- Trh je princip, mechanismus řízení.
- Trhy můžeme dělit podle několika hledisek.
- Nejdůležitější je dělení z hlediska předmětu směny.
- Z tohoto hlediska rozeznáváme trh produktů, výrobních faktorů a trh finanční.

2.3 Trh výrobků a služeb

2.3.1 Poptávka

Naše potřeby, jakož i potřeby všech ekonomických subjektů, jsou uspokojovány prostřednictvím statků. Tyto statky vlastní jiný ekonomický subjekt. Vědomí nedostatku nás vede k ekonomické aktivitě, jejímž cílem je vzniklé potřeby uspokojit. Protože jsou pro nás potřebné statky ve vlastnictví jiných ekonomických subjektů, je nutné a možné tyto statky získat pouze směnou, výměnou hodnot. Je tedy ve zbožně-peněžním hospodářství tyto pro nás potřebné statky čili zboží možné koupit za protihodnotu, tj. za peníze.

Poptávka

Tím, že se poptáváme a následně pak kupujeme určité zboží, jsme součástí tržní síly nazývané poptávka. V současnosti není již tato síla tvořena doslova „poptáváním se“ po daném typu zboží, tak jako tomu bylo skutečně v minulosti, kdy zákazníci v krámcích a malých obchodech komunikovali s obchodníkem a skutečně se dotazovali, zda to či ono zboží je k dostání. Dnes je tato tržní síla tvořena spíše nepřímou, prostým odběrem daného zboží, tedy výší nákupů daného zboží za určitou časovou jednotku.

Existuje nepřímá úměrnost mezi množstvím zboží, které lidé či obecně všechny ekonomické subjekty nakupují a cenou oběti, kterou za ně musí platit. Při vysokých cenách se nakupuje méně zboží, při nižších cenách více.

Definice

Poptávka je množství zboží nebo služeb, které jsou kupující za určitou cenu ochotni koupit.

Tato definice vyjadřuje tzv. základní zákon poptávky. Poptávka závisí na řadě faktorů, rozhodujícím je však *cena*. Poptávka po zboží se dle uvedeného základního zákona poptávky mění v opačném směru než cena. Platí, že jestliže cena vzroste, poptávka klesne, klesá-li cena, stává se výrobek přitažlivějším pro kupující, a to i pro ty, kteří by si jej za původní cenu vůbec nekoupili, a nově i pro ty, kteří by si jej koupili (respektive již jej kupovali, avšak nyní si mohou za novou cenu dovolit kupovat těchto výrobků více).

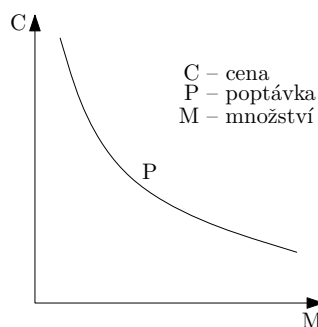
Možnost koupě tohoto výrobku je totiž poměřována výší peněžního zdroje, který má kupující na nákup zboží k dispozici. **Obecně v ekonomii peněžní zdroje nazýváme „důchodem“.** Výše našeho důchodu tedy určuje možnost uspokojování našich potřeb. Budeme je moci uspokojovat pouze do té výše, na níž nám dostačuje náš důchod. Proto sledujeme ceny výrobků a hodnotíme je právě z hlediska našeho důchodu. Je-li cena výrobků pro nás přiměřená, jsme -li ochotni směniti jej za část našeho důchodu (popřípadě celý možný důchod), pak přistupujeme k transakci. Tím, že cena klesá, stále více kupujících se dostává do relace se svými příjmy, tedy důchody. A naopak, čím více roste cena, tím více potenciálních kupujících ztrácí zájem a koupě výrobků klesá. Této relaci říkáme **zákon klesající poptávky**.

Ekonomický zákon

Souhrn všech zamýšlených koupí je agregátní (souhrnná) poptávka. Poptávka jediného kupujícího se nazývá individuální poptávka a poptávka po jediném výrobku se nazývá dílčí poptávka. Zatímco individuální i dílčí poptávky budou mít v závislosti na daném poptávajícím se a daném druhu zboží specifický charakter, agregátní poptávková křivka zohledňuje oba faktory a bude tedy jakousi průměrnou hodnotou mnoha poptávajících se a mnoha druhů zboží. Jej průběh bude tedy objektivní.

Na základě empirického měření byla stanovena agregátní *poptávková křivka*. Tato křivka je obecná, vyjadřuje *trend*, neboť poptávkovou křivku kromě zmíněné ceny ovlivňují i jiné faktory (proto určitá modifikace křivky), nicméně *cena je hlavním*, převažujícím, směrodatným faktorem pro vývoj poptávkové křivky.

(Poznámka: matematicky je nepodstatné, na kterou osu vynášíme proměnnou veličinu. Nicméně v matematice se stalo zvykem zakreslovat veličiny tak, že na ose x leží nezávislá

Obrázek 2.1: Poptávková křivka

proměnná, na ose y funkční proměnná. V ekonomii se ujal zvyk opačný, v našem případě se na osu y stabilně zapisuje cena.)

Z křivky poptávky je patrný zákon o klesající poptávce. Při koupi se lidé většinou řídí cenou. Lidé možná příliš nesledují ani tak výši ceny, ale určitě registrují její *pohyb*. Říkáme, zase podražil plyn, pivo stálo 4 Kč a teď stojí 8 Kč atd., registrujeme tedy vzestup či sestup cen. Nemůžeme tak činit samozřejmě u příliš širokého okruhu zboží, jsme schopni zachytit pouze určitý rámec výrobků, které nás zajímají, popř. které se bezprostředně dotýkají našeho života, běžného uspokojování našich potřeb. Budou-li např. pomeranče stát 100 Kč za 1 kg, koupí je nepochybně mnohem méně lidí, než kdyby stály 10 Kč.

Tento vztah mezi cenou a množstvím zobrazuje uvedená poptávková křivka. Z ní vyplývá nepřímo úměrný vztah mezi cenou a množstvím.

Důvody, proč platí zákon klesající poptávky s růstem ceny jsou dva:

- a) Jestliže máme omezené, limitní zdroje (důchody), pak je zřejmé, že při klesající ceně můžeme koupit za stejné množství peněz více zboží. A opačně platí, že vyšší cena umožňuje pouze nižší nákup daného zboží. Tomuto faktoru se říká *důchodový efekt poptávky*. Tento důvod má ještě další, jakoby druhotný dopad. Je jasné, že každý ekonomický subjekt má rozdílnou výši důchodů. Znamená to, že při vyšší ceně výrobků přestanou kupovat nebo omezí výši nakupovaného množství lidé s nižšími důchody, naopak, při snížení ceny začnou pak stejný výrobek kupovat i lidé z nižších příjmových skupin. Pokud nastane důchodový efekt, jeho důsledkem je buď vyšší spotřeba daného druhu zboží nebo se rozšiřuje použití daného výrobku i pro jiné účely než byla prvotní potřeba.

Příklad:

Při snížení ceny masa lidé nejprve konzumují více masa, poté jej začnou zužitkovávat i druhotně (sekaná, masové pomazánky apod.).

- b) Pokud dojde ke zvýšení ceny, lidé změni strukturu svých požadavků, sníží spotřebu daného produktu, zvýší spotřebu jiného, podobného druhu zboží. Jiným způsobem řečeno, lidé nemají všude ve všem stejnou potřebu, jejich potřeby se mění, jedním z faktorů změn spotřeby jsou měnící se ceny. Konkurencí výrobky jsou často zaměnitelné, spotřebitel v důsledku vyšší ceny u svého výrobku přejde na výrobek náhradní, tzv. substitut a většinou u něj již zůstane, mnohdy i tehdy, přestože se např. cena jeho původního výrobku opět sníží. Tomuto faktoru se říká substituční efekt.

Příklad:

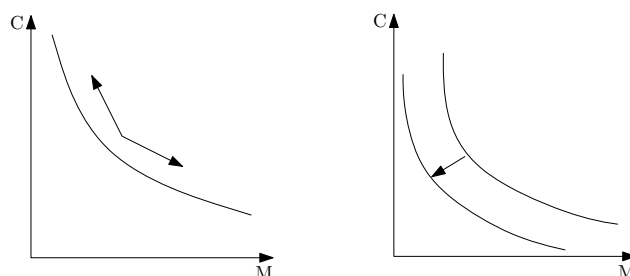
Zvedne-li se cena rekreačního pobytu v Chorvatsku, přesune se zájem na levnější Itálii, zvedne-li se cena vstupenky do kina, lidé počkají až bude film v televizi.

Tvar agregátní křivky může mít různé modifikace u dílčích či individuálních poptávkových křivek a může vyjadřovat jiné faktory, především psychologické, které se promítanou do tvaru křivky čistě působením ceny. **Cena** totiž není **pouze ekonomickou kategorií**. Cena má i velmi silný psychologický a sociální aspekt. Tento vliv se projevuje u určitého druhu zboží a reklama, jakož i technika prodeje těchto aspektů velmi využívá. Působení těchto vlivů je předmětem zkoumání a praxe marketingu. Projevují-li se u těchto dílčích či individuálních poptávkových křivkách tyto vlivy, pak mají křivky různé mezní polohy a odlišné sklony.

*Dva
pohyby*

*U poptávkové křivky lze rozeznat 2 zásadní pohyby, a to **pohyb po křivce** a **pohyb celé křivky**.*

- a) **Pohyb po křivce má ekonomické důvody.** Ty jsou dva, pohyb ceny (nahoru nebo dolů) a změna důchodů (nahoru nebo dolů). To souvisí s omezenými finančními zdroji všech ekonomických subjektů. Pokud se cena zvýší, objem poptávky se sníží a naopak. Stejně tak, pokud budeme mít vyšší finanční zdroje, budeme nakupovat více a naopak. Snížení nebo zvýšení důchodů má stejný efekt jako pohyb cen a způsobuje pohyb po křivce. Graficky můžeme tyto pohyby vyjádřit těmito grafy:

Obrázek 2.2: Pohyb po křivce a pohyb křivky

- b) **Pohyb křivky celé je způsobován mimoekonomickými důvody.** V našem obrázku poptávková křivka náhle celá poklesla. Takováto změna celé agregátní poptávky může být způsobena například zjištěním a veřejným oznámením, že zboží je zdravotně závadné.

Příklad:

Informace o nemoci šílených krav způsobila okamžitý pokles poptávky po hovězím mase. Lidé začali nakupovat drůbež, vepřové či ryby.

Uveďte vlastní příklad naopak možného okamžitého posunu celé křivky směrem nahoru

Úkol k textu č. 2.2:

Teoreticky bychom mohli dovodit, že poptávková křivka je přímka. Matematicky vzato, je skutečností, že jestliže máme např. 100 Kč a můžeme koupit 1 kg pomerančů, pak za nové situace, kdy pomeranče stojí 10 Kč, můžeme koupit 10 kg. Spojíme-li oba body, dostaneme přímku. Ve skutečnosti tomu tak u agregátní poptávkové křivky není. Popřemýšlejte, proč dochází k určitému zakřivení funkce, jaké důvody se projevují v chování spotřebitele, proč od jistého okamžiku nastává odchylka od matematického předpokladu.

2.3.2 Faktory působící na poptávku

Faktory I když pohyb ceny je určujícím a základním faktorem ovlivňujícím průběh poptávkové křivky, existuje ještě několik dalších faktorů, které spolupůsobí (ne vždy) na vývoj poptávkové křivky.

Některé z těchto faktorů jsou u zcela specifických vrstev obyvatelstva mnohdy tak silné, že se zdá, jakoby na pohyb ceny jako základního faktoru vůbec nereagují. Vypadá to, že motivace ke koupi je tak silná a tyto doprovodné faktory jsou tak mocné, že poptávkovou křivku modifikují do pozměněné, nestandardní podoby. Někdy se tudíž zdá, jakoby cena nebyla tím hlavním motivem k reakci spotřebitelů. To se však samozřejmě týká pouze určité skupiny obyvatelstva a také pouze vybrané entity výrobků. Ve skutečnosti jednoznačně platí, že při agregátní poptávce je cena základním faktorem.

Příklad:

Lidé závislí na svém každodenním výrobku, jako například pivaři, kuřáci atd. budou pít svou denní normu piva, kouřit oblíbenou značku bez ohledu na vyšší cenu. Přestože cena obou výrobků permanentně roste, počet konzumentů ani počet spotřebovaných výrobků neklesá spíše naopak. Nicméně výjimky potvrzují pravidlo, v tomto případě se však jedná o standardní jev, který je založen především na jiném hlavním faktoru, a to na závislosti.

Mezi ostatní faktory působící na poptávku patří:

1. **Substituční** výrobek nebo služba čili produkt, který je schopen nahradit původní. Ve vyspělém hospodářství existuje vždy řada vzájemně zaměnitelných výrobků, jimž lze uspokojit danou potřebu. Jednak existují téměř totožné výrobky od různých firem nebo různých značek (např. prací prostředky), jednak o výrobky, které se od sebe nepatrně liší, nicméně uspokojují stejnou potřebu (hlad: chléb, housky, souhrnně pečivo).
2. **Komplementární** výrobek je zboží, které tvoří nedílnou součást s výrobkem základním, i když není součástí přímého nákupu výrobku základního.
U komplementů naopak substitute neexistuje. Jde o tzv. doplňkové zboží, bez něhož je však fungování základního výrobku nemožné, popř. ztíženo. Pokud dojde ke zvýšení ceny jednoho z nich, vyvolá to pokles poptávky nejen po tomto zboží, ale i po zboží s ním komplementárním. Možná, že bychom pro objasnění mohli použít počítačového označení „základní konfigurace“ a „periferie“. Mezi takového výrobky patří např. gramodesky-gramofon, CD a přehrávače, benzín-auta.
3. **Faktor změny hladiny důchodů**, způsobí zvýšení, popř. snížení poptávky směrem k jiné cenové úrovni. Je zřejmé, že pokud vyhraje Jackpot, uskutečníme nákupy v jiné cenové relaci než dosud.
4. **Faktor preferencí, tradic, zvyků** je faktor neobyčejně silný, viz zmíněný případ závislosti na určitém druhu výrobků nebo služeb. Tento faktor způsobuje určitou modifikaci poptávkové křivky od standardního průběhu. Je zřejmé, že spoustu nákupů činíme právě v závislosti na těchto faktorech a cena nehraje při mírném pohybu tak závažnou roli. Např. na Vánoce kupujeme kapra či rybu, dodržujeme určité zvyklosti ve společenském odívání atd. U tradic a zvyků se předpokládá jejich určitá neměnnost, toho samozřejmě výrobci využívají a prodávají stabilní množství daného výrobku (rybu na Vánoce kupuje 75 % obyvatelstva). Na druhé straně preference nejsou neměnné a lze je úspěšně ovlivnit působením reklamy.
5. **Faktor očekávání** změn ceny způsobí zvýšený nákup v okamžiku, kdy se lidé o této předpokládané změně dozví. Někdy to může být i záměrná fáma, nicméně tato informace způsobí poměrně rychlou reakci spotřebitelů. Dochází k jevu „předzásobení“, kdy lidé očekávají, že věc bude v budoucnosti dražší, a proto skuteční koupi pod

dojem takovéto informace. Přitom tato informace nemusí být správná. I této „techniky“ se využívá v konkurenčním boji, patří však samozřejmě mezi zakázané způsoby hospodářské soutěže.

6. **Faktor setrvačnosti** navazuje na předcházející faktor očekávání, neboť i když původní předpoklad nenastal, lidé ještě dlouho očekávají, že může nastat. Tato setrvačnost může trvat i velmi dlouho, zvláště, pokud v minulosti k podobnému již došlo a lidé nevěří, že se nemůže opakovat.
7. **Faktor času** může být u rozdílných výrobků různý. Každá akce vyvolává určitou reakci v určitém časovém horizontu. Někdy se jedná o reakce okamžité (poptávková křivka zaznamenaná okamžitý posun), jindy se jedná o delší účinek, pak poptávková křivka reaguje v pozvolnějším tempu. Je to způsobeno i tím, že na různě složité zboží musí reagovat i výrobci, v závislosti na technické úrovni výrobku je rozdílná i technická příprava výroby, její vlastní výroba, distribuce apod.

2.3.3 Pružnost poptávky

Jedním z důležitých faktorů při analýze poptávkové křivky je její pružnost čili *cenová elasticita*. Různé druhy zboží vykazují totiž při pohybu cen různou reakci spotřebitelů. Je zřejmé, že pokud se jedná o výrobky denní potřeby, které běžně nakupujeme a musíme je nakupovat, naše reakce bude méně pružná (budeme nakupovat prakticky stejné množství i když se cena pohnula), než u zboží luxusního, zboží dlouhodobého charakteru apod., kde budeme reagovat pružněji.

Pružnost

Definice

Cenová pružnost vyjadřuje vztah mezi procentní změnou ceny a procentní změnou poptávaného množství.

Jinými slovy můžeme cenovou elasticitu vyjádřit otázkou: o kolik procent se zvýší prodej, jestliže se cena sníží o dané procento? A opačně, o kolik procent se sníží počet prodaných kusů, jestliže dojde ke zvýšení ceny o x procent?

Matematicky vyjádřeno:

$$E = \frac{\text{procentní změna množství}}{\text{procentní změna ceny}} = \frac{(Q_2 - Q_1)}{Q_1} \div \frac{(P_2 - P_1)}{P_1}, \quad (2.1)$$

kde P_1 je počáteční cena, P_2 výše nové ceny, Q_1 počáteční poptávané množství, Q_2 poptávané množství po ceně.

Cenová elasticita je tedy rozdílná u různých druhů zboží. Sledováním a vyhodnocováním uvedeného matematického vzorce by se měla zabývat marketingová oddělení firem, a to u každého svého výrobku či služby. Podle této rovnice by pak měly být prováděny cenové úpravy. Je třeba u firemních manažerů si položit otázku: co to udělá s prodejem, jestliže zvednu cenu o 10 % ?, jak se projeví v obratu snížení ceny o 30 % ? Přinese mi toto opatření zvýšení prodeje alespoň o 10 %?

CVIČENÍ č. 2:

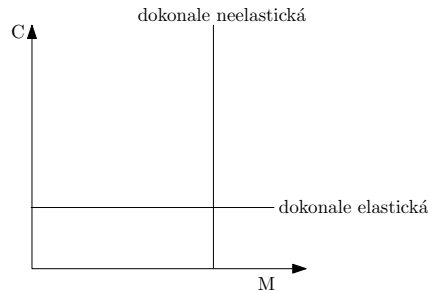
Pokuste se vypočítat ukazatel E alespoň u 3 různých výrobků. Údaje si vymyslete, jde jen o nácvik výpočtu tohoto ukazatele, který se využívá především v praxi marketingových útvarů podniků, obchodních organizací, podniků služeb apod.

Cenová elasticita má na dipólech 2 extrémy: *dokonale neelastickou poptávku*, kdy žádná změna ceny není doprovázena žádným pohybem poptávkové křivky (to je případ zmíněných pivařů a kuřáků) a *dokonale elastickou poptávku*, kdy naopak se množství

Extrémy

poptávaného zboží libovolně mění, aniž by došlo k pohybu ceny. V tomto případě je změna poptávaného množství vyvolána jinými vlivy než cenou. Např. nové plavky, většinou kupujeme těsně před začátkem sezóny, kdy teplé, letní počasí jako rozhodující a převažující faktor vyvolává tuto potřebu a tudíž zvýšený prodej, tento prodej bude nižší uprostřed sezóny, na podzim je prodej plavek téměř nulový. Cena může po celou dobu stejná, rozhodujícím faktorem je sezóna.

Obrázek 2.3: Graf dokonalé elastické a dokonalé neelastické poptávky

Křivka dokonalé neelastické poptávky je tedy rovnoběžná s osou y , křivka dokonalé elastické poptávky je naopak rovnoběžná s osou x .

V rozmezí těchto 2 extrémů se budou pohybovat reálné poptávkové křivky různých druhů zboží. Každé zboží či služba má svou „individuální“ poptávkovou křivku. Jednotlivé druhy zboží se tedy od sebe budou lišit strmostí této křivky.

- Neelastická křivka je křivka, kde hodnota E je nižší než jedna. To znamená, že procentní změna ceny vyvolá menší procentní změnu objemu poptávaného množství.
- Elastická křivka je taková, kde hodnota E je vyšší než jedna. To znamená, že procentní změna ceny vyvolá větší procentní změnu poptávaného zboží.
- Jednotkově elastická poptávka je taková, kdy hodnota E je rovna jedné. To znamená, že procentní změna ceny vyvolá stejnou reakci čili stejnou procentní změnu objemu prodáváného množství. Tato hodnota je však poměrně vzácná.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL č. 2:

Nakreslete agregátní poptávkovou křivku po bramborách. Následně uveďte křivku novou po letošní neúrodě. Třetí křivku do grafu zakreslete jako důsledek nadměrného dovozu brambor ze zahraničí. Čtvrtou křivku do téhož grafu zakreslete po zjištění, že brambory z dovozu obsahují zdraví škodlivé látky. Současně uveďte alespoň u jedné křivky výpočet poptávkové pružnosti, čísla si vymyslete. U tohoto úkolu je podstatný Váš komentář. Graf s komentářem a výpočtem zašlete tutorovi.

Shrnutí:

- Poptávka je množství zboží nebo služeb, které jsou kupující za určitou cenu ochotni koupit.
- Platí zákon klesající poptávky.
- U poptávkové křivky lze rozeznat 2 zásadní pohyby, a to pohyb po křivce a pohyb celé křivky.
- Pohyb po křivce má ekonomické důvody.
- Pohyb křivky celé je způsobován mimoekonomickými důvody.
- Na pohyb poptávky působí kromě ceny i existence dalších faktorů jako jsou substituce, komplementy, zvyky, faktory času, očekávání, setrvačnosti apod.

- Cenová pružnost vyjadřuje vztah mezi procentní změnou ceny a procentní změnou poptávaného množství.
- Cenová elasticita má na dipólech 2 extrémy, dokonale neelastickou poptávku, a dokonale elastickou poptávku.
- V rozmezí těchto 2 extrémů se budou pohybovat reálné poptávkové křivky různých druhů zboží.

Kontrolní otázky:

1. Jaké jsou základní prvky tržního mechanismu?
2. Co je to trh?
3. Jak se dělí trh?
4. Jak zní definice poptávky?
5. Jak vypadá křivka agregátní poptávky?
6. Co je to důchodový a substituční efekt poptávky?
7. Jak dělíme poptávku?
8. Vysvětlete pojmy substitut, komplement, faktor očekávání a setrvačnosti.
9. Co je to cenová pružnost poptávky a jaké typy cenové pružnosti znáte?
10. Proč se sleduje cenová elasticita poptávky?

Část pro zájemce:

Poptávková křivka, která je tu uvedena je křivkou agregátní. Individuální poptávkové křivky jednotlivých druhů zboží se pohybují v rozmezí úhlu od dokonale pružné k dokonale nepružné poptávce. Pokuste se nakreslit poptávkovou křivku například po osobních automobilech a poptávkovou křivku po denních potravinách. Pokuste se o komentář proč a jak se budou lišit.

Průvodce studiem:

Pojetí trhu a jeho členění dle několika uvedených hledisek je důležité pro další štěpení analýzy procesů odehrávajících se na těchto trzích. Jednotlivé trhy se od sebe v některých specifických znacích liší. Je proto třeba pochopit zákon klesající poptávky v tomto zcela obecném pojetí, neboť na určitých konkrétních trzích, o nichž bude v dalších lekcích pojednáváno, se poptávková křivka modifikuje.

Autotest:

1. Tkaničky jsou k botám:
 - (a) substituty
 - (b) komplementy
 - (c) virementy
2. Dojde-li ke zvýšení ceny benzínu, projeví se to v prodeji aut:
 - (a) pohybem po křivce směrem nahoru
 - (b) pohybem po křivce směrem dolů
 - (c) pohybem celé křivky nahoru
 - (d) pohybem celé křivky dolů

3. Cenová pružnost poptávky se zjišťuje:
 - (a) v oddělení marketingu
 - (b) v oddělení finančním
 - (c) v oddělení tvorby cen a kalkulací
4. Zákon klesající poptávky znamená, že:
 - (a) čím více roste cena, tím více potenciálních kupujících ztrácí zájem a koupě výrobků klesá
 - (b) čím více klesá poptávka, tím více roste cena
 - (c) čím více klesá cena, tím méně roste poptávka

Kapitola 3

Nabídka, vzájemné působení nabídky a poptávky

Popis lekce:

Lekce objasňuje charakteristiku a fungování druhé složky tržních sil – nabídky. Na trhu výrobků a služeb dochází ke střetu obou protichůdných sil v bodě rovnováhy. V tomto bodě je dosaženo optimální alokace zdrojů a uspokojení spotřebitelské poptávky. Tento bod je však nestálý, neustále dochází k výkyvům jak na straně poptávky, tak i nabídky. Důsledkem je buď přebytek nebo nedostatek konkrétního zboží. Na takto vzniklou situaci reagují obě strany. Dochází k pohybům křivek, mění se ceny i množství. Tento pohyb je právě oním mechanismem, kdy svobodně ekonomické subjekty rozhodují co se má vyrábět, jak a pro koho. Neustálým střídáním tržních sil je ekonomika uváděna do pohybu. Tato lekce vysvětluje vzájemné působení nabídky a poptávky, jakožto hlavního principu chodu tržního hospodářství. Lekce má následující strukturu:

- 3.1 Nabídka
- 3.2 Vzájemné působení nabídky a poptávky
- 3.3 Změny tržní rovnováhy

Lekce umožňuje pochopit tržní mechanismus a jeho základní procesy.

Délka lekce: 90 minut

Klíčová slova:

Nabídka, agregátní nabídka, nedostatek, přebytek, tržní cena, rovnovážná cena, cenová elasticita nabídky, tržní síly, alokátor zdrojů.

Motivace k lekci:

Po prostudování této části byste měli být schopni:

- popsat a vysvětlit fungování agregátní nabídky a faktory, které ji ovlivňují,
- popsat různé varianty změn tržní rovnováhy,
- vysvětlit funkci tržního mechanismu.

3.1 Nabídka

Nabídka Protiváhou poptávky je trhu nabídka daného druhu zboží nebo služeb. Stejně jako máme definici poptávky, můžeme přesně ekonomicky vyjádřit pojem nabídky.

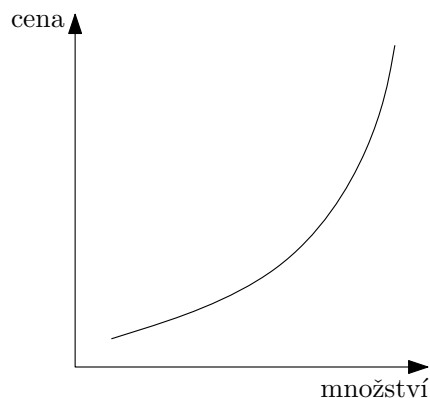
Definice

Nabídka je množství zboží nebo služeb, které výrobci dobrovolně dodají na trh při určité ceně.

U nabídky rozeznáváme stejné kategorie jako u poptávky, rozeznáváme tedy individuální nabídku (nabídku jednoho výrobce) i nabídku určitého druhu zboží tedy tržní nabídku. Tržní nabídkou se tedy rozumí součet individuálních nabídek na určitém trhu. Součtem všech tržních nabídek získáme *agregátní* nabídku, která nás v ekonomii nejvíc zajímá. Agregátní nabídka tedy představuje souhrn veškerého nabízeného zboží na agregátním trhu.

Stejně jako u poptávky platí, že nabízené množství je závislé především na ceně, matematicky řečeno **nabídka (stejně jako poptávka) je funkcí ceny.**

Rovněž průběh agregátní poptávky můžeme vyjádřit křivkou. Nabídková křivka vyjadřuje závislost nabízeného množství na ceně. Pro její průběh užíváme stejné uzance jako u poptávky.

Obrázek 3.1: Graf agregátní nabídky

Z obrázku vyplývá, že se zvyšující se cenou na trhu produktů stoupá i nabídka výrobců. Proč k tomuto efektu dochází? To má své dva důvody:

- a) Se zvyšující se hromadnou výrobou se snižují relativní náklady na jednici a při větším objemu výroby a prodeje při zvyšujících se cenách, tak výrobce dosahuje mimořádného a zvyšujícího se zisku. Výrobce obvykle může s danými výrobními zdroji měnit strukturu své výroby a provádět sortimentní přesuny své výroby ve prospěch ziskovější produkce. Snižuje tedy podíl jedné výrobky ve prospěch druhých.
- b) Do daného výrobního oboru vstupují další, noví výrobci, kteří zjistili, že daný výrobek jde na odbyt a konkurence dosahuje mimořádného zisku. Kromě toho vyšší cena umožňuje i těm výrobcům daného zboží, kteří měli vyšší náklady na jednici než konkurence, vstup do daného oboru. I oni nyní dosáhnou zisku.

Je zřejmé, že u nabídky platí stejná pravidla a faktory jako u poptávky. Je to způsobeno tím, že všechny ekonomické subjekty jsou střídavě na obou stranách, jednou jako nabízející, jindy jako prodávající. Proto platí, že přestože je cena zásadním faktorem ovlivňujícím průběh

nabídkové křivky, i zde se vyskytují další doprovodné, jiné faktory stejně jako u poptávky. V mnoha případech jsou to faktory identické. Jmenujme si proto, alespoň ty významné.

Jiné faktory působící na nabídku:

*Další
faktory*

1. **Substituty** působí i u nabídky. Jestliže, například mzdové náklady na 100 zaměstnanců budou vyšší než nový stroj či technologické zařízení, výrobce propustí část zaměstnanců a nahradí je novou technikou, tím spíš, pokud má nová technologie vyšší produktivitu práce. Faktor substituce se však projevuje nejen na výrobních zdrojích, ale i na výstupech, tj. výrobcích. Typický je tento faktor rozpoznatelný v zemědělství, kdy pak mnohdy dochází k naprosté nekoordinaci, například osevu. Pokles ceny jednoho výrobku (například máku) znamená, že zemědělci osází pole jiným výrobkem (například řepkou), přestože cena tohoto výrobku je stejná. Ve svém důsledku to ovšem v příštím období povede k situaci, že druhého výrobku (řepky) bude nadbytek, což se projeví v poklesu ceny, zatímco máku bude nedostatek a jeho cena bude vyšší.
2. **Náklady** na jednici výroby jsou faktorem, který ovlivňuje výši produkce hned z několika důvodů. Jednak bylo řečeno, že hromadná výroba snižuje relativní náklady na jednici a výrobce tak dosahuje většího zisku při neměnných cenách, jednak se uplatňují další vlivy na výši nabídky, a to:
 - pohyby ceny vstupních zdrojů (například dražší materiál),
 - technický a technologický pokrok, který ve svém důsledku přispívá k levnější výrobě.
3. Na nabídku mají velmi silný vliv **změny výrobních podmínek**. Tento faktor má zase dvě možné varianty:
 - jednak se prakticky u všech výrobců projevuje vliv pohybu cen tzv. **strategických surovin** (ropa, plyn, voda, energie), kdy zvýšení těchto cen, popřípadě jejich nedostatek se projevuje tzv. **dominovým efektem** u všech výrobců,
 - jednak se tento faktor zvláště výrazně projevuje u některých výrobních oborů (například v zemědělství má neúroda vliv na množství nabízeného objemu výrobků).

*Pružnost
nabídky*

U nabídky rovněž můžeme hovořit stejně jako u poptávky **cenové elasticitě nabídky**. Její vyjádření i vzorce jsou analogické s poptávkou.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL č. 3:

Nakreslete na samostatnou přílohu grafy nabídky elastické, neelastické, jednotkové elastické, dokonale elastické a dokonale neelastické. Výsledky zašlete tutorovi.

Shrnutí:

- Nabídka vyjadřuje ochotu výrobců dodávat na daný trh určité zboží při určité ceně.
- Nabídka je funkcí ceny.
- Kromě ceny působí na nabídku i jiné faktory.
- Stejně jako u poptávky rozeznáváme různou elasticitu nabídky.

3.2 Vzájemné působení nabídky a poptávky

Střet sil Každý ekonomický subjekt je současně jak na straně nabídky, tak i na straně poptávky. Firma má například nejen řadu odběratelů (vystupuje tak vůči nim na straně nabídky), tak i na druhé straně řadu svých dodavatelů (a vystupuje tak vůči nim na straně poptávky).

Jedním ze vstupů do výroby jsou i její zaměstnanci, jejich mzdy jsou určovány stejnými pravidly. Lidé jako zaměstnanci nabízejí svou práci, v závislosti na svém příjmu se pak poptávají po určitém zboží, nakupují atd.

Proces ekonomického jednání a chování je na všech trzích procesem každodenním, dnes a denně se vedou obchodní jednání, neustále se vyhodnocují ekonomické informace a dnes a denně činí jednotlivé ekonomické subjekty různá rozhodnutí.

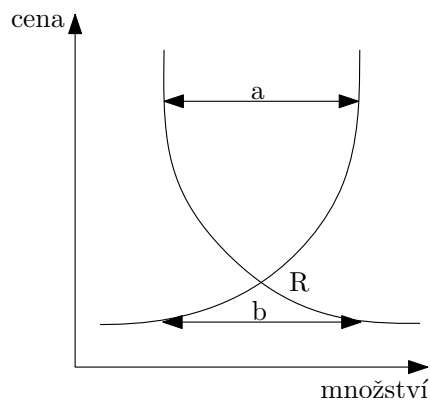
Tento neustálý proces, v němž se pozice mění, je procesem vzájemného působení nabídky a poptávky.

Klíčová role ceny V tomto procesu mají **klíčovou roli** (i když ne ojedinelou, jak jsme již poznali) **ceny**, a to především díky informacím o jejich výši a hlavně pohybu (nahoru, dolů).

Výše ceny a její pohyb má koordinační funkci v procesu střetu nabídky a poptávky.

Lidé sledují ceny, protože chtějí šetřit, tj. chtějí získat co nejvíce z hodnoty vlastních zdrojů. Tak ale činí každý ekonomický subjekt. Mnozí lidé nesledují příliš ceny anebo výlučně pouze ceny, avšak zaregistrují, když se ceny mění. Především při změně cen mění ekonomické subjekty své chování.

Mechanismus nabídky a poptávky je procesem neustálého přizpůsobování se. Působení nabídky a poptávky se dá vyjádřit graficky spojením obou grafů do jednoho.

Obrázek 3.2: Křivka nabídky a poptávky

Tento graf je však pouze momentálním vyjádřením stavu tržních sil, je časově omezen, mění se, pohybuje se doprava, doleva, křivky se vlní atd. Graf tedy zachycuje vždy jen okamžitý stav k určitému datu. Z grafu vyplývají určité poznatky:

- **Rovnovážná cena R**, je bod v průsečíku obou křivek. To je cena, za kterou se nakupuje a prodává v případě rovnosti nabídky a poptávky. Tento stav je však na trhu spíše výjimečný, neboť právě nerovnováha je oním stimulujícím prvkem, který činí z tržního mechanismu mechanismus rozvoje, správné alokace zdrojů, ukazatel potřeb, mechanismus, který je hlavním růstovým činitelem celého hospodářství.

- **Tržní cena**, je cena, za kterou se právě v daném okamžiku na trhu prodává a nakupuje. Tržní cena se může blížit k ceně rovnovážné, může se dočasně vzdalovat, její výše a především odchylka od ceny rovnovážné signalizuje stav na trhu. Při jiné ceně než je cena rovnovážná vzniká na trhu buď **přebytek (a) nebo nedostatek (b)** množství zboží (služeb, výrobních faktorů, lidských zdrojů, peněz, financí atd.), tak, jak to ukazují spojnice grafu. Velikost úsečky pak ukazuje velikost tohoto přebytku nebo nedostatku. Při rovnovážné ceně nevzniká ani přebytek ani nedostatek, říkáme, že cena vyčišťuje trh.
- **Tržní síly** začínají na trhu působit právě v okamžiku přebytku nebo nedostatku. Tyto síly mění ceny, nabídku i poptávku:
 - a) **při nedostatku zboží** jsou kupující ochotni zaplatit i vyšší cenu. To vede na straně výrobců ke zvýšení ceny a poté i ke zvýšení nabízeného množství. Tento stav ukazuje výrobcům možnost výhodné výroby s větším ziskem. Na trhu se tak časem objeví více zboží za vyšší ceny, kupující na to reagují snížením poptávky (vyšší cena odradí některé zájemce), rozdíly mezi nabídkou a poptávkou se vyrovnávají, tržní cena se musí snížit a postupně se přibližuje ceně rovnovážné.
 - b) **při přebytku zboží** bude postup opačný.

V každém z uvedených stavů se navíc může v daném sortimentu objevit nový druh výrobku, který přesune pozornost kupujících, ti pak mohou upustit od dosavadních zvyklostí a přejít na koupi nové věci. Křivka se znovu vychýlí a následuje znovu pohyb celého mechanismu.

Tento pohyb je podmíněn existencí rychlých a přesných **informací** o výrobcích, jejich cenách, o tom co se urodilo, co se chystá, co se doveze ze zahraničí atd., neboť dostupnost těchto informací znamená **výhodu** pro obě strany a každý ekonomický subjekt jedná tak, aby jednal přiměřeně k informacím.

Úkol k textu č. 3:

Pokuste se formulovat chování subjektů na straně nabídky a poptávky. Zapište si postup a konfrontujte jej s popisem uvedeným v Klíči.

.....

Shrnutí:

- Nabídka a poptávka působí souběžně.
- Jsou to protichůdné jevy, dochází tedy ke střetu.
- Pokud se nabídka a poptávka sobě rovnají vzniká rovnovážná cena.
- Tržní cena vyjadřuje situaci na trhu, je odrazem nedostatku nebo přebytku zboží.
- Při přebytku nebo nedostatku začínají působit tržní síly.
- Působení tržních sil je podmíněno informacemi, především o pohybu cen.

3.3 Změny tržní rovnováhy

Jestliže graf nabídky i poptávky vyjadřuje závislost mezi cenou a množstvím, pak je zřejmé, že v bodě rovnováhy je dosaženo stability trhu. **Při nerovnováze začínají obě tržní síly N i P, měnit cenu i množství.**

Při nedostatku zboží je ochotna část kupujících koupit zboží i za vyšší cenu. Vzniká tzv. **soutěž na straně poptávky.**

Změny

Nabídka na to bude reagovat:

- zvýšením ceny,
- zvýšením nabídky množství (v různém časovém horizontu).

Tím, že se však zvýší cena, část kupujících odpadne, popř. se bude nakupovat méně. Nedostatek se tak zmenší, postupně zanikne a pravděpodobně se změní na přebytek.

Při přebytku zboží (vzniká tzv. **soutěž na straně nabídky**) budou prodávající snižovat ceny aby zvýšili prodej. Současně budou vyrábět méně. Přebytek se bude zmenšovat, zanikne a pravděpodobně se změní na nedostatek. **Tento jev je graficky viditelný jako pohyb po křivkách.**

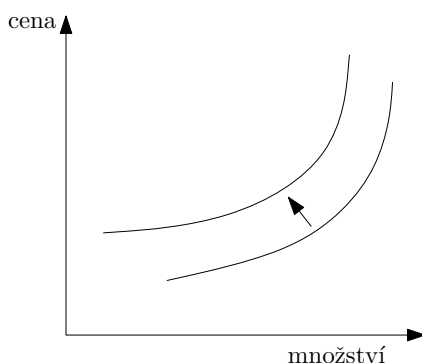
Jeho důsledkem je kolísání cen a množství, tržní mechanismus reaguje na stav potřeb a alokuje výrobní zdroje tam, kde jsou zapotřebí. Tak je zodpovězena první základní ekonomická otázka „co“ vyrábět.

Kromě tohoto jevu dochází však ještě k jinému pohybu, který je způsoben ještě **jinými faktory** (nejen ekonomickými).

Příklad:

Letošní neúroda na trhu zemědělských produktů například u pšenice, **posune celou křivku nabídky** doleva nahoru.

Obrázek 3.3: Neúroda

*Čtyři
formy
změn*

Je zřejmé, že nedostatek na trhu posune cenu nahoru po poptávkové křivce, kupující budou ochotni při nedostatku zboží platit vyšší ceny.

Matematicky i prakticky tak rozeznáváme tyto posuny celých křivek nabídky i poptávky doleva či doprava:

1. Poptávková křivka se nemění, nabídková se posouvá (viz náš příklad): cena se posune po poptávkové křivce.
2. Nabídková křivka se nemění, poptávková křivka se posouvá: cena se posune po nabídkové křivce.

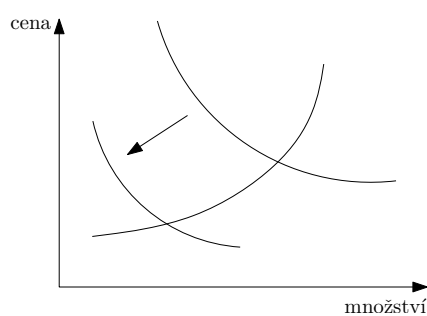

Příklad:

Opadnutí módního zájmu u oděvních výrobků způsobí velký pokles ceny.

Tento jev je graficky viditelný jako pohyb celé křivky.

Kromě dvou uvedených posunů však dochází ještě k dalším dvěma, a to:

Obrázek 3.4: Opadnutí módního zájmu

3. Poptávková i nabídková křivka se celé posouvají současně stejným směrem,
4. Poptávková i nabídková křivka se celé posouvají současně nesouběžným směrem.

Čtvrtá varianta je nejčastější jev při změnách tržní rovnováhy. Z popsanych variant pohybu ceny, nabízeného a poptávaného množství vyplývá nestabilita celého systému. Tržní cena a rovnovážná cena nemusí být totožné, nicméně z principu vyplývá, že chováním ekonomických subjektů dochází k trendu směřování tržní ceny k ceně rovnovážné. Tento trend je podstatný pro funkci tržního mechanismu jako ukazatele potřeb společnosti a alokátora výrobních zdrojů. Tím, že tržní cena má tendenci dostat se na cenu rovnovážnou, tržní mechanismus správně funguje a plní úkoly.

V systému dokonalé konkurence (volné soutěže) tržních sil nabídky a poptávky tržní mechanismus plní správně funkci ukazatele potřeb a alokátora zdrojů tam, kde je třeba.

(Skutečností ovšem je, že zcela dokonalé podmínky jsou pouze ideálem, proto dochází k poruchám. To je však předmětem jiné kapitoly.)

Druhým faktem, který vyplývá z popisu chování tržních sil a pohybů cen, poptávaného či nabízeného množství, je fakt, že i když je dosaženo rovnosti tržní a rovnovážné ceny, obvykle to **zjistíme jako jev minulý**, (zjistíme, že rovnováha byla např. v minulém měsíci, v příštím měsíci, tedy v době hodnocení to už nemusí být pravda). Je tomu tak proto, že statistiky výroby a prodeje se provádějí k uplynulému časovému termínu (převážně za měsíc), vyhodnocují se tehdy, jestliže grafy či čísla ukazují trend bez eventuálních náhodných vlivů.

Nerovnováhy a rovnováhy se na trhu střídají.

Vychýlení z rovnováhy, nerovnováha totiž znamená start přirozené reakce každého organismu k aktivitě, k úsilí o opětovné obnovení rovnováhy. Proto můžeme říci, že právě **nerovnováha je zásadním motivačním prvkem** tržních sil, ekonomických subjektů, který uvádí celý mechanismus **automaticky** do pohybu a zabezpečuje tak jeho funkci.

CVIČENÍ č. 3:

Na samostatnou přílohu zakreslete graficky všechny 4 varianty změn tržní rovnováhy s vlastními příklady. Ke každé variantě uveďte stručný, aspoň jednořádkový komentář, na základě jakého faktoru k pohybům došlo, co bylo příčinou a jak se to projeví na ceně. Cvičení si vložte do materiálů přípravy ke zkoušce.

Shrnutí:

- Pohyb cen i množství na trhu je způsoben nejen ekonomickými faktory.
- Rozeznáváme pohyb po křivce a pohyb celé křivky nahoru nebo dolů.
- Pohyb celé křivky je způsoben jinými faktory než pohyb po křivce.
- Tyto pohyby a změny způsobují, že tržní mechanismus plní svou základní funkci, stává se ukazatelem potřeb a alokátozem zdrojů.

Kontrolní otázky:

1. Jak byste definovali nabídku?
2. Jak zní základní zákon nabídky?
3. Které faktory kromě ceny působí na nabídku?
4. Jak byste popsali vzájemné působení nabídky a poptávky?
5. Jaké jevy způsobují pohyb po křivkách a pohyb celých křivek?
6. Proč se střídá rovnováha a nerovnováhy na trhu?
7. Jak plní tržní mechanismus svou roli?

Část pro zájemce:

Posuny nabídky a poptávky mohou mít podobu spirály, kdy jedna síla stíhá druhou po stále se rozšiřující spirále, nebo kdy po rozkmitnutí jedné síly se druhá síla přizpůsobuje po spirále zavírající se. Při nákresu tohoto kmitání obou sil má pak graf podobu pavučiny. Jevy se označují jako „teorém pavučiny“, který ukazuje oba stavy jako divergující nebo konvergující ekonomiku. Teorém pavučiny se dá sledovat po určité období a ukazuje stav ekonomiky v daném čase. Pokud máte zájem pokuste se nakreslit takovýto graf na základě zjištění ekonomických makroukazatelů za určité období.

Průvodce studiem:

Střet nabídky a poptávky, jejich posuny a důsledky těchto posunů, tvoří ústřední jádro výkladu působení tržního mechanismu. Tento mechanismus působí automaticky na základě chování lidí, kteří stále porovnávají své finanční možnosti s cenami určitého zboží a služeb a v rámci svých možností stále uspokojují své potřeby. My sami uvádíme tento mechanismus dobrovolně do chodu, neboť naše ochota utratit určité peníze za nákupy zboží či služeb je základním impulsem neustálého obnovování obou tržních sil do chodu a jejich činnosti. Stejný princip, který platí na trhu výrobků a služeb uvádí do pohybu i ostatní trhy. Další lekce se budou zabývat i jinými typy trhů. Je proto důležité dobře zvládnout tuto lekci, neboť je stěžejní pro pochopení základního principu tržního hospodářství.

Autotest:

1. Na trhu je:
 - (a) vždy jen nerovnováha
 - (b) rovnováha a nerovnováhy se střídají
 - (c) nabídka a poptávka se posouvají vždy souhlasným směrem
 - (d) nabídka a poptávka se posouvají vždy nesouhlasným směrem
2. Tržní a rovnovážná cena:
 - (a) jsou vždy totožné pojmy
 - (b) rovnovážná cena je cena v bodě průsečíku nabídky a poptávky
 - (c) tržní cena je vždy důsledkem převahy nabídky nad poptávkou
 - (d) tržní cena je vždy důsledkem převahy poptávky nad nabídkou
3. V důsledku ekonomických faktorů dochází u nabídkové křivky vždy:
 - (a) k posunu po křivce
 - (b) k posunu celé křivky nahoru
 - (c) k posunu celé křivky dolů

Kapitola 4

Ostatní trhy

Popis lekce:

Trh výrobků a služeb je sice primárním trhem, od jehož fungování se odvozují další ekonomické závislosti, není však trhem jediným. Za sekundární trh se považuje trh výrobních faktorů, které členíme na trhy věcného kapitálu, trh půdy a trh práce. Terciálním trhem, který odráží situaci na obou předcházejících je pak finanční trh, který opět členíme (spíše uměle) na trh peněz a trh finančního kapitálu. V lekci si stručně povšimneme fungování těchto trhů a jejich specifických znaků. Lekce má následující strukturu:

- 4.1 Trh výrobních faktorů
 - 4.1.1 Výrobní faktory
 - 4.1.2 Trh půdy
- 4.2 Trh práce
- 4.3 Finanční trhy

Lekce umožňuje pochopit tržní mechanismus v oblasti těchto specifických trhů.

Délka lekce: 120 minut

Klíčová slova:

Výrobní faktory, trh věcného kapitálu, pozemková renta, trh půdy, trh práce, substituce, nezaměstnanost, úřady práce, peněžní trh, trh finančního kapitálu, burza, mimoburzovní trh.

Motivace k lekci:

Po prostudování této lekce byste měli být schopni:

- uvést základní odlišnosti a specifické znaky uvedených trhů,
- charakterizovat fungování a disfunkce na trhu práce,
- uvést funkce úřadů práce a vlády při regulaci nezaměstnanosti,
- charakterizovat peněžní trh a trh finančního kapitálu,
- popsat burzu cenných papírů a způsob obchodování s cennými papíry.

4.1 Trh výrobních faktorů

*Trh
výrobních
faktorů*

Jako výrobní faktory uvádíme většinou tyto hlavní zdroje tvorby nového bohatství:

- práci (lidské zdroje, v poslední době také označované jako lidský kapitál),
- půdu (resp. přírodní zdroje),
- věcný kapitál (budovy, stroje atd.).

Pokud hovoříme obecně o kapitálu, pak přidáváme ještě finanční kapitál, který členíme na peněžní a čistě finanční (například cenné papíry), kdy rozdíl mezi těmito dvěma formami finančního kapitálu je spíše umělý (co je disponibilní do jednoho roku se realizuje na peněžních trzích), co je disponibilní za delší dobu (proměnitelné za peníze) patří do oblasti finančního kapitálu.

Přestože základní procesy na všech trzích se odvíjejí od poptávky a nabídky, vyžadují konkurenci a stanovují cenu, je průběh tržního mechanismu u všech těchto činitelů nabídky a poptávky poněkud odlišný od trhu výrobků a služeb, vykazuje určité specifické rysy. Proto si povšimneme všech těchto trhů zvlášť.

4.1.1 Výrobní faktory

*Výrobní
faktory*

Trh věcného kapitálu (strojů, budov, zařízení atd.) je trhem druhotným, protože pohyby poptávky i nabídky jsou odvozeny od vývoje situace na primárním trhu. Je to logické, poklesne-li například poptávka po pšenici, zemědělci přestanou tuto plodinu pěstovat a následně nebudou potřebovat ani kombajny na její sklizeň, ani budovy na její uskladnění. Stejně tak naopak, bude-li se rozšiřovat poptávka po určitém druhu zboží nebo poskytovaných službách, bude zapotřebí, aby se tomu přizpůsobila nabídka. To předpokládá stavbu nových prostor, výrobu specifických strojů, přístrojů a zařízení. Tak sekundárně reaguje trh věcných faktorů na pohyby primárního trhu výrobků a služeb. Poptávka po výrobních faktorech bezprostředně souvisí s poptávkou po produktech či službách, k jejichž výkonu jsou výrobní faktory zapotřebí. Obecně tedy platí, že poptávka po výrobních faktorech je **poptávkou odvozenou**.

*Sekundární
poptávka*

Z grafického vyjádření je průběh obou křivek stejný jako je tomu u základního grafického vyjádření trhu výrobků a služeb. Platí stejné principy, zásady, pohyby i faktory. Platí i pohyby po křivce nebo křivky celé směrem nahoru či dolů, je třeba si ale uvědomit, že se jedná o důsledky působení nabídky a poprávky na zcela jiném trhu, a že tento pohyb na trhu věcného kapitálu je poněkud opožděný za vývojem na trzích výrobků a služeb. Je to proto, že reakce lidí na situaci na trzích primárních je na druhotném trhu mnohem pomalejší. Je to otázka především zjištění, tedy informací, co se děje na primárních trzích (je problém odlišit, zda se jedná o sezónní výkyvy nebo trvalejší trend, to chce čas), je to rovněž otázka přizpůsobení se sekundárních trhů na vývoj trhu primárního. Ani toto přizpůsobení není rychlou akcí, a to v obou směrech, snižování či zvyšování výroby věcného kapitálu.

Příklad:

Výroba nových strojů řešících požadavky primárního trhu může být dlouhodobější, neboť technici musí nejprve vyřešit konstrukci, stroj musí být odzkoušen v laboratorních a později terénních podmínkách, musí být provedena technologická i ekonomická příprava, smluvně zajištěny dodávky atd.

Uveďte vlastní příklad:

.....

S vývojem poptávky a nabídky výrobních faktorů úzce souvisí i tzv. pravidlo substituce. Opět zcela obecně platí, že každý ekonomický subjekt se snaží mít co nejnižší náklady. Pokud začnou náklady určitého výrobního faktoru nepřiměřeně růst (a jiného například stagnovat), snaží se každý o substituci (náhradu) daného výrobního faktoru jiným.

Substituce

Příklad:

Pokud bude cena určitého stroje příliš drahá, bude ji podnikatel substituovat například zaměstnáním 5 nových dělníků. Naopak zase platí, že pokud cena lidských zdrojů poroste (budou se zvyšovat mzdy například tlakem odborů), bude se podnikatel snažit řešit vyšší mzdové náklady substitucí lidské práce automatem, počítačem atd. Ve svém důsledku může vést trvalé nepřiměřené zvyšování mezd k opačnému efektu, tj. k propouštění zaměstnanců a nákupu výkonnější techniky. Tento příklad má v historii ekonomie četné události.

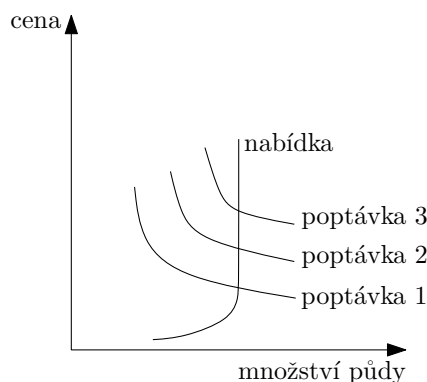
CVIČENÍ č. 4:

Pokuste se uvést vlastní příklady z historie či současnosti tohoto jevu. Některé příklady jste měli na střední škole uvedeny v dějepisu.

4.1.2 Trh půdy

Půda představuje výrobní faktor, který se od ostatních výrazně liší. Je to dáno skutečností, že půda existuje v omezeném množství (půda je konečná) a má rozdílnou kvalitu čili bonitu. Půdu nelze nahradit jiným výrobním faktorem, její tvorba je nezávislá na vůli člověka, na vzniku půdy se podílely především přírodní a biologické procesy, tedy procesy mimoekonomické. Stejně tak bonita půdy je dána, pokusy člověka měnit charakter půdy mají obvykle za následek daleko horší důsledky než je efekt tohoto procesu (například rozorání celin, kácení deštných pralesů, vysoušení jezer či další zásahy člověka do přirozeného přírodního prostředí). Omezenost půdy má své důsledky jak na straně poptávky, tak i nabídky. Graf poptávky a nabídky půdy je určitým způsobem deformován právě vlivem její omezenosti. Výnosem vlastnictví půdy je tzv. **pozemková renta**. Představuje cenu půdy a je zřejmé, že v důsledku omezenosti tohoto výrobního faktoru má strana nabídky monopol. Monopol se v této oblasti projevuje úplně stejně jako je tomu i v jiných oblastech, je to monopol, který diktuje ceny. Působení tržních sil na trhu půdy má v důsledku uvedených skutečností následující charakter:

Trh půdy

Obrázek 4.1: Nabídka a poptávka na trhu půdy

Omezenost půdy značným způsobem ovlivňuje její cenu. Monopol nabídky je na jedné straně korigován její poptávkou, neboť ta je odvislá od její bonity. Stranu poptávky tedy a tím i její finální cenu ovlivňuje její bonita, čím je vyšší, tím je vyšší i cena.

Poptávka po půdě je však ovlivňována ještě vědecko-technickým pokrokem v oblasti zemědělství a částečně i v oblasti zpracovatelského průmyslu. Ten způsobuje vyšší výnosy, vyšší výtěžnost, vyšší kvalitu a množství produkce. Části vniká nadprodukce některých zemědělských plodin (jakož i mléka, masa atd.), vzniká tak zemědělská nadprodukce, přebytky určitých produktů. To má zase dopad na pokles poptávky po půdě, cena tím opět klesá.

4.2 Trh práce

Trh práce

Působení tržních sil na trhu práce je odlišné od standardního průběhu křivek nabídky a poptávky. Nabídku na trhu práce představují firmy a stát, který umožňuje zaměstnávání lidí určité kvalifikace. Nabídku tvoří domácnosti, jejíž členové usilují o zaměstnání a firmám či státu „prodávají“ svou pracovní sílu. Odměnou, cenou pracovní síly je mzda. V běžném životě je mzda pojímána jako odměna za vynaložení lidské práce. Ve skutečnosti je takto oceněna sama pracovní síla.

Úkol k textu č. 4:

Zjistěte a poznamenejte si aktuální údaj průměrné mzdy v ČR, popř. ve Vašem kraji či městě. Porovnejte ji s průměrným starobním důchodem. Budete-li mít zájem, pokuste se i o srovnání s vyspělými evropskými státy či našimi sousedními státy. Údaje jsou publikovány v běžném tisku. Vzhledem k použitelnosti tohoto textu v delším časovém úseku nejsou momentální údaje v Klíči uváděny.

Podmínky na trhu práce se na straně poptávky výrazně liší od podmínek dokonalé konkurence, která prakticky na této straně tržního mechanismu neexistuje. Je tomu tak proto, že:

- řada pracovních funkcí je nezastupitelná, **práce je nehomogenní povahy**.
To je dáno tím, že každá práce vyžaduje určitou kvalifikaci, vzdělání, vyučení či praxi. Tak například je vzájemně nezastupitelná práce lékaře a projektanta, mechanika a pilota apod. Na získání příslušné kvalifikace k výkonu práce je zapotřebí určité délky přípravy, jednotlivé profesní skupiny si tak vzájemně nekonkurují,
- **lidé nejsou dokonale mobilní**.
Zvláště v ČR není ani pracovní mobilita příliš častá a oblíbená. Lidé jsou svázáni se svým bydlištěm četnými vazbami (příbuzní, známí), často hraje roli i byt či rodinný domek, který nechce rodina opustit, nehledě na cenu podobné nemovitosti někde jinde. Při předpokladu například vertikálního vzestupu pracovníka (ředitel závodu ve Znojmě má být jmenován ředitelem podniku v Hradci Králové) jsou ceny nemovitostí ve větších městech i několikanásobně vyšší. Tento faktor je navíc doprovázen i mentalitou českých lidí, jakési nechutí ke změnám, je rovněž dán dopravní dostupností a dalšími vlivy.

Příklad:

Američané jsou zvyklí měnit nejen své profese, ale i bydliště, cestovat hodiny do zaměstnání, uvádí se, že průměrný občan za život cca 8× změní zaměstnavatele i bydliště, a to často v rozsahu celých podnebních pásem. Například z Bostonu na Floridu. Tato mobilita je ovšem podložena možností okamžitých pronájmů či koupí nemovitostí. Letecká doprava či sítě dálnic umožňují také běžný styk rodinných příslušníků i na velké vzdálenosti.

- V oblasti poptávky **existuje celá řada mimoekonomických vlivů**, jako například omezená informovanost o nabídkách mimo okruh bydliště (např. jen inzerce), může se jednat o silný vliv odborů, které spoluvytvářejí podmínky na trhu práce, politické či sociální vlivy apod.

Příklad:

Zákoník práce definuje podmínky na trhu práce, oboustranně určuje práva a povinnosti zaměstnanců i zaměstnavatelů. V rámci působení odborů je také stěžejním dokumentem **kolektivní smlouva**, která obvykle umožňuje oběma stranám dohodnout další podmínky nad rámec zákoníku práce. Vláda stanovuje tzv. minimální mzdu, parlament uzákoňuje odchod do důchodu atd.

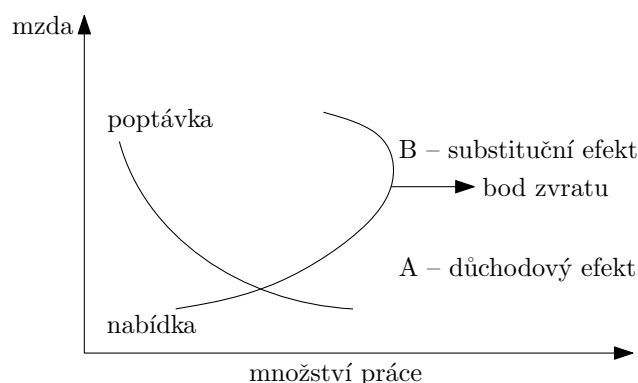
Uveďte vlastní příklad:

.....

.....

Výsledkem všech těchto vlivů na trhu práce na následující graf tržních sil.

Obrázek 4.2: Nabídka a poptávka na trhu práce

Křivka nabídky má standardní průběh až do bodu zvratu, kdy ve spodní části se projevuje tzv. **důchodový efekt**. To znamená, že vzrůst mezd vyvolává zájem o práci, nabídka se zvyšuje. Vyšší mzda je motivem pro hledání pracovních míst a nabídku ze strany domácností. Za bodem zvratu hovoříme o tzv. **substitučním efektu**. Za tímto bodem zájem o práci klesá, lidé začínají preferovat volný čas. To se projevuje neochotou pracovat přesčas, o sobotách a nedělích, zvyšují se žádosti o zkrácenou pracovní dobu apod.

*Deformace
na trhu
práce*

Na trhu práce dochází často k deformacím, které vyplývají z institucionalizovaného trhu.

V dané oblasti působí celá řada faktorů, které působí jak na straně poptávky, tak i nabídky. Je to nejen celá legislativa, tj. pracovní právo v daném státě, ale i četné zásahy státu do reálného trhu práce. Ty se projevují například jako další normy, například ochrany a bezpečnosti práce předepisující zaměstnavatelům povinné vybavení pracovníků, povinná školení atd., dále podmínky na vybavení pracovišť včetně pracovních oděvů, zásobování pracovníků nápoji a četné další regulující povinnosti zaměstnavatelů. Stejně tak do trhu práce zasahují **odborníci**, které s ohledem na svou sílu jsou schopny prosazovat kolektivní zájmy pracovníků proti zaměstnavatelům, a to včetně možnosti přerušování práce, stávek či jiných forem bojkotu rozhodnutí managementu či vlastníků podniků.

Česká republika vychází z deklarované **politiky zaměstnanosti**, která je součástí hospodářské politiky vlády. Státní politika zaměstnanosti je definována zákonem. Naše politika zaměstnanosti musí být v souladu s politikou zaměstnanosti v Evropské unii. Vlády všech členských států deklarují ve svých politikách zaměstnanosti úsilí o dosažení plné zaměstnanosti. Tím se rozumí odstranění dlouhodobého vyřazení jednotlivce z trhu práce. Nízká míra nezaměstnanosti (kolem 2 %) je považována za přijatelný a spíše pozitivní stav, vyšší míra již představuje politikum, kterým se musí vlády zabývat.

Při fungování trhu práce realizuje stát svou politiku zaměstnanosti m.j. i prostřednictvím úřadů práce. Mezi jejich funkce patří zejména:

- sledování a vyhodnocování situace na místním trhu práce,
- zabezpečování rekvalifikací,
- pomoc při zřizování společensky účelných pracovních míst a při zajišťování veřejně prospěšných prací,
- poradenství pro volbu povolání a odbornou výchovu,
- poskytování pomoci oběma stranám tržních sil při zajišťování pracovních příležitostí,
- provádění předpisů a právních norem o hmotném zabezpečení občanů vyřazených z pracovní činnosti a ucházejících se o práci či rekvalifikaci atd.

Úřady práce jsou výkonnými orgány státu pro realizaci vládní politiky zaměstnanosti a jsou typickými orgány ovlivňujícími trh práce ve všech zemích s tržní ekonomikou.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL č. 4:

Zajděte, prosím, na Vám nejbližší úřad práce, podívejte se na nástěnky či publikace tohoto úřadu a zamyslete se na úrovni nezaměstnanosti a její struktuře ve Vaší oblasti. Uved'te, které profese jsou požadovány a které naopak. Své poznatky ve formě seminární práce v rozsahu max. 2 stran zašlete tutorovi. Můžete alternativně také zaslat práci získanou četbou Hospodářských novin či jiného odborného tisku s touto problematikou na úrovni celého státu, kraje či oblasti. Často jsou tyto údaje publikovány i v běžném místním, ale i celostátním tisku.

4.3 Finanční trhy

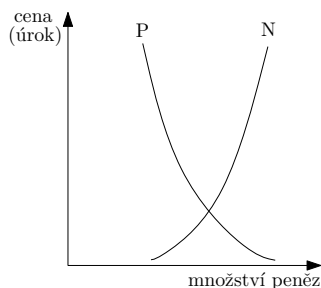
Finanční trhy

Finanční trhy se dělí na trh peněz (je možné ho dále členit na trh korunový a devizový) a trh finančního kapitálu, čímž se rozumí vesměs trh s cennými papíry (avšak i tento trh lze dále členit na trh akcií, trh dluhopisů a dalších forem cenných papírů, resp. burzovní a mimoburzovní trh atd.).

Hranice mezi oběma trhy je v podstatě umělá. Ani v peněžním trhu nejde přímo o peníze, ale i o jejich záznamy na účtech (korunových či devizových). Kritériem rozdělení je jeden rok. Co je proměnitelné do jednoho roku, s tím se obchoduje na peněžním trhu. Co je disponibilní za dobu vyšší než jeden rok, je předmětem nabídky a poptávky na trzích finančních.

Strmé křivky

Společné oběma trhům je **strmost** křivek jak nabídky, tak i poptávky. Obě tržní síly jsou téměř nepružné, jejich tvar se blíží spíše přímce absolutní nepružnosti. Přitom platí, že křivka nabídky je ještě o něco nepružnější než poptávková křivka. Tuto skutečnost můžeme zobrazit následujícím grafem.

Obrázek 4.3: Nabídka a poptávka na peněžním (finančním) trhu

Úvěr se stal brzy předmětem obchodu, majitelé peněz začali své peníze systematicky půjčovat s cílem získat úrok. Úrok je tedy cena peněz. Ten se platí za právo dočasně disponovat cizími penězi. Tato možnost se stává předmětem poptávky po penězích. Peníze jsou používány k nákupům. Nabídka peněz tedy závisí na situaci na trhu výrobků. Obě křivky jsou strmé proto, že změny velikosti množství peněz jak na straně poptávky, tak i nabídky jsou poměrně necitlivé na pohybu úrokové sazby, reakce na změny je poměrně malá, křivky jsou nepružné (nabídková více).

Kromě peněžního trhu (kde se prakticky jedná o poskytování úvěrů), existuje i trh s dluhopisy, akcemi a dalšími formami práva na peníze obecně nazývaný jako **trh kapitálový**, trh finančního kapitálu, trh s cennými papíry. Smlouva mezi věřitelem a dlužníkem má písemnou podobu smlouvy. Ta se časem přeměnila do právně kodifikovaných forem směn, obligací atd., které jsou prakticky právním podkladem o povinnosti dlužníka splatit v dané lhůtě dluh a vyplatit úrok. Pokud majitel peněz potřebuje mít své peníze k dispozici dříve, může místo vlastního zadlužení, prodat svůj úvěr třetí osobě. Tak se vedle trhu peněz rozvinul i trh dluhopisů, které se sami stávají předmětem koupě a prodeje, nabídky a poptávky. Graf nabídky a poptávky na kapitálovém trhu je prakticky stejný jako u trhu peněžního, obě křivky jsou málo pružné, jsou strmé, nabídková poněkud více.

*Členění
finančních
trhů*

Největší procentu obchodů na kapitálových trzích se týká **dluhopisů** (obligací). Dluhopisy jsou cenné papíry vydávané emitentem (subjekt poptávající peníze), které jsou nabízeny zájemcům o jejich koupi. Tímto emitentem může být stát (nejcennější cenné papíry), podniky, obce i soukromé osoby. Věřitelé, kteří si tyto dluhopisy koupí, je mohou dále prodávat. Tím dochází ke změně věřitelů a dlužník je v dané lhůtě povinen uhradit splatnou částku včetně úroku i zcela jiné osobě, tj. držiteli dluhopisu.

*Dva
základní
druhy
cenných
papírů*

Druhým významným představitelem finančního kapitálu jsou **akcie**. S těmi není spojeno právo na splacení dlužné částky. Akcie ani nezaručuje výnos (ve formě tzv. dividendy), avšak oproti dluhopisu je s akcií spjato právo například na řízení společnosti (akcionář je spolumajitelem akciové společnosti) a tím i právo na likvidačním zůstatku při likvidaci společnosti.

S akciemi i dluhopisy jsou spojena i další práva, např. právo na přednostní výplatu výnosu. Obě formy jsou ve svých odlišnostech představiteli zhruba dvou set dalších forem cenných papírů, jimiž jsou různé podílové listy, směnky, šeky, investiční kupony a další.

Kapitálový trh je kromě fiskálního systému druhým významným přerozdělovačem ekonomických zdrojů v tržní ekonomice. V globálním měřítku se jedná o přesuny značných zdrojů, a to i v domácím měřítku. Existují však i přesuny v mezinárodním měřítku, kapitál se přelévá přes hranice států. Jakákoliv nestabilita na těchto kapitálových trzích může mít tedy značné důsledky pro hospodářství celé země a z historie je znám i „černý pátek“ na NYSE (New York Stock Exchange) v roce 1929, který nastartoval celosvětovou hospodářskou krizi. Tyto obchody se tedy provádějí především na **burzách cenných papírů**. V Praze organizuje trh finančního kapitálu jediná naše burza cenných papírů, tj. PBCP (pražská burza cenných papírů).

*Burza
cenných
papírů*

Obchody s cennými papíry se mohou organizovat jak na veřejném trhu, jehož představitelem je burza, tak i na tzv. mimoburzovním (neveřejném) trhu, jehož představitelem je v ČR tzv. RM-SYSTÉM, akciová společnost. I když ve světě tyto mimoburzovní instituce existují, důvodem pro existenci RM-SYSTÉMU v ČR byl stav majitelů cenných papírů po provedení tzv. **kuponové privatizace** počátkem devadesátých let. Vzniklo několik milionů drobných majitelů akcií, proto organizátoři mimoburzovního trhu měli povinnost na rozdíl od burzy přijmout k obchodování prakticky všechny cenné papíry, které obyvatelstvo v kuponové privatizaci získalo. Teprve od roku 2001 došlo k vyřazení málo obchodovatelných nebo neobchodovatelných emisí i z tohoto trhu, počet akcionářů se snížil a nyní je situace několik let ustálená. Výhodou mimoburzovního trhu je přímý vstup klientů, neboť obchodování na burze je vyhrazeno pouze členům. Na burze obchodují pouze **obchodníci s cennými papíry**.

(což jsou většinou právnické osoby a vesměs akciové společnosti), a to pomocí fyzických osob nazývaných **makléři**. To je profese, která vyžaduje určité znalosti a schopnosti, tuto činnost mohou tedy pouze oprávněné (licencované) osoby. Vzhledem k tomu, že se jedná o významný prvek alokace ekonomických zdrojů a jejich přerozdělování dohlíží i český stát na činnost burzy. Činí tak prostřednictvím Komise pro cenné papíry, která je významným regulačním a kontrolním úřadem zajišťujícím dodržování zákonů a dalších legislativních norem v této oblasti.

Shrnutí:

- Výrobními faktory jsou práce (lidské zdroje), půda (resp. přírodní zdroje) a věcný kapitál (budovy, stroje atd.).
- Poptávka po výrobních faktorech je poptávkou odvozenou od poptávky na primárních trzích.
- S vývojem poptávky a nabídky výrobních faktorů souvisí pravidlo substituce.
- Půda představuje výrobní faktor, který se od ostatních výrazně liší.
- Půda existuje jen v omezeném množství a má rozdílnou kvalitu čili bonitu.
- Výnosem vlastnictví půdy je tzv. pozemková renta.
- Působení tržních sil na trhu práce je odlišné od standardního průběhu křivek nabídky a poptávky.
- Podmínky na trhu práce se na straně poptávky výrazně liší od podmínek dokonalé konkurence.
- Typickým znakem vývoje poptávkové křivky na trhu práce je bod zvratu.
- Za bodem zvratu hovoříme o tzv. substitučním efektu, za tímto bodem zájem o práci klesá.
- Finanční trhy se dělí na trh peněz a trh finančního kapitálu.
- Společné oběma trhům je strmost křivek jak nabídky, tak i poptávky.
- Největší část obchodů na kapitálových trzích se týká dluhopisů (obligací) a akcií.
- Tyto obchody se provádějí především na burzách cenných papírů a v ČR i přes RM-Systém.

Kontrolní otázky:

1. Jaké znáte výrobní faktory?
2. Proč nazýváme poptávku po výrobních faktorech jako poptávku odvozenou?
3. Proč a čím je typická nabídková křivka půdy?
4. Proč a čím je typická nabídková křivka na trhu práce?
5. Jaké jevy se vyskytují při ovlivňování trhu práce?
6. Jak se dělí finanční trhy?
7. Co je typické pro obě křivky na finančních trzích?
8. Kde se prakticky v ČR provádějí obchody na finančních trzích?

Část pro zájemce:

Část týkající se finančních trhů obsahuje pouze povinné minimum úvodu do celé problematiky. Nástroje a finanční operace, jakožto i četné další jevy a procesy na finančních trzích jsou součástí výuky finančních věd, jak teorie obecných či veřejných financí, tak i financí podnikových. S nimi se setkáte při studiu dalších kurzů z oblasti ekonomie.

Průvodce studiem:

Tato lekce přináší stručný pohled na existenci a fungování ostatních trhů. Všechny kapitoly, které jsou tu obsaženy by mohly být rozpracovány do samostatných kurzů. Finanční trhy tvoří zcela samostatnou problematiku i v rámci tohoto studia ekonomie. Proto tato lekce přináší pouze velmi letmý pohled na tuto část makroekonomie a jen lehce se dotýká problematiky financí. Prostudujte si pozorně tyto části, s výjimkou finančních trhů se k nim již nebudeme vracet.

Autotest:

1. Poptávka na trhu výrobních faktorů je poptávka:
 - (a) odvozená od vývoje na primárních trzích
 - (b) standardní ve všech ohledech
 - (c) primární
2. Pro vývoj na trhu půdy je směrodatným faktorem:
 - (a) její omezenost a bonita
 - (b) její produktivita
 - (c) její výtěžnost
3. Na burzu cenných papírů má přístup:
 - (a) každý občan osobně
 - (b) vybrané právnické osoby, členové burzy
 - (c) pouze banky
4. Akcie:
 - (a) nezaručuje jistý výnos
 - (b) zaručuje jistý výnos
 - (c) nezaručuje likvidační zůstatek

Kapitola 5

Doprovodné jevy tržního mechanismu

Popis lekce:

Lekce se zabývá dvěma negativními jevy doprovázející tržní mechanismus. Oba jevy jsou důsledkem fungování tržního mechanismu, pramení z jeho podstaty. Protože svobodná hospodářská soutěž znamená mj. i skutečnost, že silnější ekonomické subjekty ovládají trh a vytlačují slabší, je typickým jevem tržního hospodářství tendence k monopolizaci. Vznik monopolu, popřípadě oligopolu (ovládání podstatné části trhu) má své důsledky. Fungování tržního mechanismu přináší více negativních jevů, které je zapotřebí eliminovat, nebo alespoň zmírňovat. Jedná se především o nezaměstnanost a inflaci. Oba jevy jsou v této lekci podrobněji vysvětlovány, definovány, jsou prováděny výpočty. Lekce má následující strukturu:

- 5.1 Nedokonalosti tržního mechanismu
 - 5.1.1 Monopol
 - 5.1.2 Další nedokonalosti tržního mechanismu
- 5.2 Nezaměstnanost
- 5.3 Inflace

Negativní jevy tržního hospodářství jsou regulovány zásahy státu.

Délka lekce: 120 minut

Klíčová slova:

Nedokonalosti tržního mechanismu, monopol, oligopol, externality, nezaměstnanost dobrovolná, nezaměstnanost nedobrovolná, míra nezaměstnanosti, spotřebitelský koš, inflace tažená poptávkou, inflace tlačaná náklady, mírná inflace, rychlá inflace, hyperinflace.

Motivace k lekci:

Po prostudování této části byste měli být schopni:

- definovat základní nedokonalosti tržního mechanismu,
- definovat monopol a jeho působení v tržním hospodářství,
- definovat různé druhy nezaměstnanosti, příčiny a důsledky tohoto jevu, možné způsoby zásahu státu,
- definovat inflaci, její příčiny a důsledky, různé formy inflace, možné zásahy státu,

- umět provádět výpočty míry nezaměstnanosti,
- vědět, jak se zjišťuje procento inflace.

5.1 Nedokonalosti tržního mechanismu

Podmínka Základní podmínkou pro správné, rychlé a optimální fungování tržního mechanismu je tzv. **dokonalá konkurence**.

Trh vyžaduje existenci konkurence.

Konkurence je proces vzájemného střetávání, soutěž tržních subjektů na trhu, tj. spotřebitelů, výrobců, obchodníků. Dokonalá konkurence znamená **rovné podmínky** pro všechny účastníky trhu, tzn. situaci, kdy:

- ani nabízející ani poptávající nemají možnost ovlivnit situaci na trhu,
- existuje mnoho subjektů na straně nabídky i poptávky (ani jeden nemůže individuálně ovlivnit cenu),
- existuje volný vstup do odvětví (neexistují žádné překážky pro nové zájemce),
- všechny výrobky mají stejnou cenu,
- kvalita výrobků všech producentů je stejná.

Výhody Vidíme, že tyto požadavky úplné rovnosti nejsou reálné. Dokonalá konkurence je pouze ideální stav, skutečná realita života je zcela jiná. Každý člověk, každý ekonomický subjekt má rozdílné podmínky, možnosti i předpoklady. Tyto rozdílné podmínky způsobují **výhody některých subjektů**, nerovnost je příčinou jiného postavení i možností rozvoje. Dokonalá konkurence tedy prakticky není možná. Tím je ale také omezeno správné a bezproblémové působení tržního mechanismu, jehož funkce by skutečně dokázaly plnit požadavek ukazatele potřeb a alokátora zdrojů v ideální situaci dokonalé konkurence.

Důvod Protože tomu tak není a v reálné ekonomice **existuje vždy** pouze v různé míře **nedokonalá konkurence, vznikají poruchy fungování tržního mechanismu**.

Nedokonalá konkurence vzniká za situace, kdy na trh vstupují výrobky různé kvality, různého množství, za různých cen, neboť někteří výrobci mají díky určitým výhodám nižší náklady atd. Nedokonalá konkurence způsobená uplatněním určitých výhod vede ke vzniku monopolu.

5.1.1 Monopol

Monopol znamená doslova „jeden prodávající“. Jestliže proti jednomu výrobcí zboží (a to se může týkat i obchodu, služeb, finančního trhu atd.) stojí mnoho poptávajících se, může pak tento výrobce libovolně diktovat ceny své produkce (zvláště jedná-li se o nezbytné potřeby)

Definice a může tak ze svého postavení realizovat značné výhody.

Monopol je vrcholnou formou nedokonalé konkurence.

Jeho existence je však již dnes v moderní tržní ekonomice spíše raritou, nicméně v hospodářském vývoji světa jsou právě monopoly spjaté s důsledky průmyslové revoluce, s kapitalismem 18. a 19. století, a v nových podmínkách jsou typické pro ekonomiky evropských zemí bývalého východního bloku. Dodnes v ekonomikách těchto zemí přezívají a téměř každý stát zemí východní Evropy má své typické národní monopoly. Zatímco státy

s moderní tržní ekonomikou klasické monopoly již téměř neznají a eventuelní výskyt je v praxi ojedinělý a typický spíše pro rozvojové země, státy bývalého východního bloku jsou jimi přesyceny. Tyto monopoly však vznikly jinou než ekonomickou cestou. Monopoly v klasickém pojetí vznikaly prakticky dvěma různými cestami:

- administrativním zásahem státu, kdy bylo určité společnosti uděleno výsadní právo obchodu, výroby či služeb,
- normálním fungováním tržního mechanismu likvidací drobných konkurentů až do fáze vytvoření jediného, výlučného výrobce (obchodníka, poskytovatele služeb atd.).

Tímto druhým způsobem vznikly monopoly především realizací výhod vyplývajících z nedokonalé konkurence. Stav nedokonalé konkurence vede k oslabování účinného působení tržního mechanismu. Stav monopolního postavení má pro výrobce **výhody**:

*Výhody
monopolu*

- výrobce sám určuje vysokou, tzv. **monopolní cenu**. Kupující nemají-li jinou možnost, musí nakupovat za tuto cenu,
- poptávka a nabídka, jakožto tržní síly přestávají fungovat, tržní mechanismus není alokátozem zdrojů,
- výrobce nic nenutí k vyšší náročnosti **na kvalitu**. Způsob prodeje, servis, chování k zákazníkovi, poskytování služeb atd., je prováděno na mnohem horší úrovni než za situace volné soutěže s ostatními konkurenty. Odběratelé musí tolerovat všechny nedostatky, jen aby získali zboží pro sebe. Výrobce tak diktuje podmínky,
- monopolního výrobce nic nenutí k tomu, aby zvyšoval objem nabídky, téhož dosáhne prostým zvýšením ceny. Udržováním zboží jako nedostatkového vytváří monopol **trvalý převis poptávky**, omezuje tak uspokojování potřeb,
- monopol nevyrábí s nejnižšími možnými náklady, nehospodáří co nejefektivněji se vzácnými zdroji. To vede k tomu, že buď nejsou zdroje plně využity anebo ty které využívány jsou, nejsou využívány zcela efektivně.

Monopol v daném odvětví potlačuje fungování tržního mechanismu.

Proto musí být snahou společnosti jeho omezení, či spíše likvidace. To však může učinit pouze jediný ekonomický subjekt, tj. stát.

V moderní době, v otevřeném tržním hospodářství vyspělých států, je však existence výlučných monopolů prakticky nulová. Je-li ekonomika otevřena pronikání kapitálu, je-li možná volná výměna zboží nebo i pracovních sil, jsou-li vytvořeny podmínky pro dovoz a vývoz, není-li konkurence uměle potlačována, ale naopak preferována, pak jsou podmínky pro existenci monopolního postavení velmi těžké.

Proto ve vyspělých státech s rozvinutým tržním hospodářstvím nehovoříme už ani o monopolu, ale o výskytu **oligopolu**. Ty vznikají přirozenou, tj. ekonomickou cestou, pokud několik **málo firem** produkujících stejné výrobky **ovládá trh**. To znamená, že pouze několik velkých firem dodává na trh rozhodující množství výrobků daného oboru. Několik málo producentů (často na základě určitých skrytých, tzv. kartelových dohod o rozdělení sfér vlivu na určitém území) získává značné výhody (i když ne tak úplné jako monopoly), a to na základě množství produkce na daném trhu. V takovém případě hovoříme o **značném tržním podílu** daného oligopolu.

Oligopol

K udržení nebo získání významného postavení na trhu a k získání tzv. monopolních (oligopolních) dodatečných zisků za každou cenu, mohou jít některé firmy až na hranice zákona, respektive až k jejich porušování. Tím vznikají korupce, nelegální obchody, nelegální snahy o přístup k některým důležitým informacím, nezákonné metody k omezování konkurence a další jevy, které mají většinou bezprostřední odraz v jednotlivých ustanoveních trestního zákoníku v části hospodářských trestných činů.

CVIČENÍ č. 5:

Vyhledejte trestní zákoník a vypište na samostatnou přílohu trestné činy hospodářského charakteru včetně jejich definice. Přílohu si vložte do Vašich příprav ke zkoušce.

Omezování monopolů

K omezování činnosti a vlivu monopolu může stát využívat **několik metod**. Všechny tyto metody můžeme rozdělit do 3 skupin:

- metody **preventivní**,
jsou prakticky dány hospodářskou legislativou, která vytváří právní bariéry. Hovoříme pak o například **protitrustovém zákonodárství** (USA), kdy zákony umožňují vládě například rozpustit velké korporace, které by se snažily získat monopolní postavení, popřípadě učinily kroky (fúze) k dosažení takového postavení na trhu. Takového antimonopolní řízení se například nedávno vedlo v USA s firmou MICROSOFT BILLA GATESE. Stát může i zabránit přímo vzniku monopolní korporace tím, že například neschválí připravovanou fúzi,
- metody **průběžné**,
kdy stát kontroluje činnost monopolu podle jeho vnějších projevů v průběhu hospodářské soutěže a dbá na její charakter. Může pak činit opatření k ekonomické regulaci monopolu. Součástí takové regulace může být například kontrola cen. Stát stanoví například maximální možný cenový strop v dané produkci, popřípadě přímou účast státu při tvorbě cen výrobků daného odvětví. To už jsou však samozřejmě opatření netržní, nicméně tato cenová regulace je v řadě především strategických výrobků (majících efekt domina na ostatní ceny), popřípadě u zboží každodenní potřeby, mnohdy jediným a účinným prostředkem v boji proti ekonomické síle monopolu. Jinou účinnou metodou v boji proti soukromému monopolu je například **založení nového konkurujícího podniku ve státním vlastnictví**, který začne produkovat tytéž výrobky za nižší ceny bez ohledu na své hospodářské výsledky. Tento podnik plní pouze regulační antimonopolní účel a může končit své hospodaření ve ztrátě, neboť bude dotován ze státních zdrojů (státního rozpočtu). Stát tímto způsobem nesleduje žádná zisková kritéria, nýbrž pouze daný účel. Stát má možnost kdykoliv do řízení takového podniku zasahovat a ovlivňovat jeho hospodářskou politiku. Takovýchto státních podniků existuje celá řada právě ve vyspělých státech s tržním hospodářstvím,
- metody **následné**,
kdy stát opět může oslabit ekonomickou sílu monopolu například sankcemi při porušení volné soutěže. Tento princip sledování a hodnocení zásad volné soutěže praktikuje i Česká republika.

Úkol k textu č. 5.1:

Uveďte název instituce pověřené tímto úkolem v ČR a jmenujte její sídlo.

.....

Další možností k regulaci ekonomické síly monopolu je dobrá daňová soustava, která progresivně odčerpává vysoké monopolní zisky právě ve prospěch státu.

5.1.2 Další nedokonalosti tržního mechanismu

Nedokonalostí tržního mechanismu je kromě přirozené tendence k vytváření monopolu samozřejmě více. I když si v tomto textu budeme jmenovat pouze několik dalších, nicméně významných a podstatných nedokonalostí, neměl by vzniknout dojem, že tržní mechanismus je v podmínkách vyspělých světových ekonomik nějakým velmi nefungujícím nebo nedobrým mechanismem. Tak tomu není. I fungující organismus postihují občas poruchy, nic zcela

dokonalé není (nobody is perfect). To ale neznamená zásadní problém. Ve vyspělých ekonomikách plní tržní mechanismus dominantní funkci při řízení ekonomiky daného státu, **stát plní funkce pouze korigující**. Přesto si vyjmenujeme alespoň několik dalších nedokonalostí, jako například:

a) Tržní mechanismus vede ke vzniku **externalit**.

Externality

Externality jsou vedlejší nebo druhotné účinky či produkty, které vznikají vlastní výrobou a jsou jejím nechtěným, nežádoucím produktem. Tyto důsledky výroby neprocházejí trhem, ale obvykle zatěžují celou společnost. Mají negativní vliv na ostatní faktory života (s výjimkou tzv. pozitivních externalit).

Výrobce obvykle přesouvá negativní důsledky své výroby na někoho jiného, popřípadě na celou společnost. Typickým představitelem negativních externalit jsou odpady. Například firma, která odvede odpady přímo do řeky, ušetří na nákladech za čištění, zvýšené náklady za čištění, popřípadě negativní dopad takového chování bude mít důsledky pro celé okolí firmy.

Tomu se společnost musí bránit jak preventivně, tj. legislativou zakazující podobnou činnost, preventivní i průběžnou kontrolou atd., tak i následně – sankčními postihy. Tržní mechanismus ovšem přirozeně vede k podobnému negativnímu jednání, neboť racionalita tržního mechanismu si vyžaduje mít nižší náklady než konkurence. Proto stát musí chránit všechny ostatní před následky tohoto prvku nedokonalosti tržního mechanismu, který vede mnohé firmy k podobnému neekologickému chování.

Úkol k textu č. 5.2:

Negativní externality jsou časté. Patří mezi ně i emise, obecné znečišťování prostředí, devastace krajiny atd., externality však mohou být i pozitivní. Pokuste se zapsat do textu Váš příklad pozitivní externality. Podotýkáme, že pozitivní externalita je přesun nějaké výhody nebo vedlejšího účinku výroby na jiný subjekt.

.....
.....

- b) V rámci působení tržního mechanismu dávají mnohé firmy (ostatně i lidé) **přednost spíše krátkodobému prospěchu** před dlouhodobými cíli, tj. přednost má okamžitý zisk, byť na úkor budoucnosti. Ani to není příliš žádoucí stav. Stát potřebuje mít například dlouhodobý výzkum a vývoj, který sice z krátkodobého hlediska nepřináší okamžitý zisk (spíše ztráty), je však pro rozvoj společnosti nezbytný. Společnost rovněž potřebuje investovat značné prostředky do školství, aby připravila nové generace k určitým činnostem a funkcím. Rovněž tato činnost nepřináší okamžité zisky.

*Krátkodobý
prospěch*

- c) Trh velmi přísně **postihuje** všechny **chyby** neracionálního hospodaření. Vysoké výrobní náklady mohou být příčinou dosahování nižšího zisku oproti konkurenci. To vede k postupné ztrátě trhů, neboť firma nemá dostatek zdrojů pro nové investice, pro racionalizaci, pro zkvalitňování výroby. Firmy, které zaostávají, jsou likvidovány. Takto mohou mizet celé obory, dokonce celá odvětví, může vznikat i velká regionální nezaměstnanost, která má značné sociální důsledky. Tento důsledek **tvrdosti** působení tržního mechanismu musí být mírněn působením státu jako představitele celé společnosti. Sociální dopady musí být eliminovány spoluúčastí, solidaritou i všech ostatních lidí, kteří se někdy mohou dostat do stejné situace. Právě solidarita lidí zprostředkovaná státními institucemi, vnáší do strohosti, racionalitě a tvrdosti tržního mechanismu nový, sociální prvek.

*Sociální
tvrdost*

- d) Logika tržního mechanismu vede k narůstání značné **majetkové**, a tím i **společenské diferenciace** mezi sociálními vrstvami společnosti. K narůstání bohatství na jedné straně, k omezování činnosti, které nejsou ziskové, a tím i k nerovnoměrnému společenskému vývoji. Tento sociální dopad musí rovněž pomoci **přerozdělování** zdrojů mírnit stát. Stát musí podporovat činnosti, které nejsou ziskové, ale pro

*Velké
společenské
rozdíly*

společnost velmi potřebné. Jedná se především o oblast, vědy, školství, zdravotnictví, dopravy, komunikací, kultury, bezpečnosti a obrany. Tyto oblasti nemohou být koordinovány výlučně tržním mechanismem, pouze v omezené míře. Rozhodující funkci musí mít stát.

Nalezli bychom nepochybně další jevy nedokonalosti tržního mechanismu v té či oné míře důležitě, značné či okrajové. Velmi těžkými jevy, které jsou spjaty s působením tržního mechanismu, a které musí být řešeny na úrovni celé společnosti, jsou ale dva závažné jevy, které mohou ohrozit stabilní vývoj celého státu. Jsou to nezaměstnanost a inflace. Proto se na tyto negativní aspekty působení tržního mechanismu podíváme podrobněji.

5.2 Nezaměstnanost

Nezaměstnanost vyplývá z principu tržního mechanismu. Nedokonalosti tržního mechanismu se projevují zvláště na trhu práce značně silným efektem, mnohem výrazněji než například na trhu produktů.

Příčiny Mezi nejdůležitější příčiny nedokonalé konkurence na trhu práce patří zejména:

- nepříliš velká možnost existence substituce (náhrady studia a přípravy). Doba zaškolení může být pro různé nové profese různě dlouhá. Lidé, kteří ztratí zaměstnání potřebují určitou dobu přípravy na jiné povolání,
- existuje řada mimoekonomických faktorů v jednotlivých lokalitách. Jsou to především faktory demografické, sociální, jež jsou dány skladbou, strukturou obyvatelstva dané oblasti. Migrace obyvatelstva z jedné oblasti do druhé (s většími možnostmi zaměstnání) je často omezena bytovými poměry, fixací obyvatel na určitý kraj, příbuzenskými poměry atd.,
- trh práce je svázán četnými zákony, předpisy, formálními postupy. Ty jsou dány především úrovní, rozsahem legislativy v oblasti pracovního práva, existencí, funkcí a postavením u mnoha profesí,
- na změnu profese je zapotřebí určitého času věnovanému odborů, vládní politikou v oblasti zaměstnanosti atd.,
- malou pružností poptávky i nabídky. Vzhledem k poměrně úzkým specializacím pracovníků je adaptační proces značně zdlouhavý, koneckonců i nabídka je limitována strukturou a rozsahem pracovních sil, každá společnost má určitý počet tzv. ekonomicky činného obyvatelstva. V ČR se tento počet pohybuje cca nad hranicí 6 milionů lidí,
- cena pracovní síly (tj. mzda) je pod vlivem sociálních, politických i ekonomických faktorů nepohyblivá směrem dolů. Průměrná mzda roste směrem nahoru, opačný pohyb prakticky není možný především ze sociálního hlediska, navíc v tržním hospodářství postupuje inflace.

Přestože na trhu práce existuje velmi nedokonalá konkurence, i tady tržní mechanismus funguje. Například důsledkem zavedení vyšších mezd pro stávající pracovníky při stabilní úrovni výroby nepodložené růstem produktivity práce, což znamená zvýšení mzdových nákladů pro firmu, bude firma reagovat snahou o omezení těchto mzdových nákladů, pokud nechce v konkurenčním boji podléhat. Pro dosažení alespoň stejného zisku, jako tomu bylo ve výchozí situaci, musí firma omezit mzdové náklady jinou formou (pokud nenalezne zástupné náklady), a to tak, že za čas propustí část svých zaměstnanců, tj. omezí poptávku na trhu práce. Křivka poptávky se tedy za čas posune směrem dolů. Výsledkem jsou sice vyšší mzdy, ale pro menší počet zaměstnanců. Firma se zachovala racionálně, výsledkem je nezaměstnanost určitého počtu původních pracovních sil. Tržní mechanismus, sice v delším časovém úseku, ale přesto působil.

Nezaměstnanost znamená, že část z praceschopného obyvatelstva nenachází zaměstnání. Rozsah nezaměstnanosti je údaj, který musí zajímat celou společnost. Tento rozsah vyjadřujeme prostřednictvím tzv. míry nezaměstnanosti:

Míra nezaměstnanosti

$$n = \frac{N}{L} \times 100, \quad (5.1)$$

kde N = počet nezaměstnaných a L = počet praceschopného obyvatelstva.

Hodnota N je dána evidencí úřadů práce. Tyto úřady jsou prakticky detašovanými pracovišti Ministerstva práce a sociálních věcí, které má na starosti veškeré činnosti a návrhy zákonů ze sociální oblasti týkající se práce, pracovních sil včetně řešení nezaměstnanosti a politiky vlády v této oblasti.

Nezaměstnanost dělíme na několik kategorií.

1. Především rozeznáváme tzv. přirozenou míru nezaměstnanosti, respektive tzv. **dobrovolnou nezaměstnanost**.

Formy nezaměstnanosti

To je situace, kdy počet nezaměstnaných je menší nebo stejný jako počet volných pracovních sil, existuje však nesoulad profesí. V této oblasti rozeznáváme nezaměstnanost:

- **frikční**, která má několik podob, je způsobena především migrací osob, mateřskými dovolenými, popřípadě nedostatečnou informovaností osob hledajících práci o možnostech zaměstnání v dané oblasti atd. Jedná se o nejmírnější, nicméně stabilní hladinu nezaměstnanosti,
- **sezónní**, kdy v určitých oborech lidské činnosti má práce sezónní charakter, po skončení sezóny pak práce není. To je typické pro stavebnictví, zemědělství, turistické služby apod.,
- **strukturální**, kdy v období přestavby průmyslové základny státu (jako je například útlum těžby uhlí), vzniká nadbytek nezaměstnaných na jedné straně, na druhé straně může dojít k opačné situaci. Například zavedením nové technologie je zapotřebí více inženýrů než je vůbec v oblasti, a vzniká tak jejich nedostatek. Tyto obapolné jevy jsou spjaté s technickým vývojem, ekonomickou situací dané oblasti, přestavbou struktury hospodářství, změnou v odvětvové skladbě ekonomiky, vědecko-technickým pokrokem.

Dodejme, že určité malé procento (uvádí se cca 2 %) nezaměstnanosti je pro fungování tržního mechanismu a pro ekonomický růst země považováno za **pozitivní jev**. Má stimulační účinky na oblast pracovních sil, problémem však je, pokud procento nezaměstnanosti se dostává do méně únosné výše, zvláště překročí-li 10 % a jedná se o druhou formu nezaměstnanosti, tj.:

2. **Nedobrovolná** nezaměstnanost, která nastává, pokud absolutní počet zájemců o práci je větší než počet volných pracovních sil. To znamená, že globální nabídka práce je větší než poptávka po práci.

K té situaci dochází při značných poruchách ekonomiky, v dobách transformace celé hospodářské základny, při změně společenských i ekonomických podmínek apod.

Nezaměstnanost není jen ekonomickým jevem. Je to závažný problém sociální, který má mnohdy značné důsledky jak v sociální, tak i v politické oblasti, může dosti tvrdě doléhat i do oblasti myšlení lidí, jejich psychiky, nové společenské adaptaci atd.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL č. 5:

Pokuste se vyjádřit nepříznivé dopady nezaměstnanosti jak v individuálním, tak i v celospolečenském měřítku. Vyjádřete možné důsledky v komplexním pojetí s promítnutím do

rodinného i společenského prostředí. Jmenujte alespoň 5 možných důsledků déletrvající nezaměstnanosti v různém věku člověka.

Protože nezaměstnanost má řadu negativních dopadů nejen v ekonomice, ale i v jiných sférách společenského života, musí být snahou každé vlády její kontrola a eliminace na únosnou míru. Stát musí zasahovat v určité míře do působení tržního mechanismu a ovlivňovat aktivně i trh práce. Jmenujme si alespoň několik opatření z oblasti hospodářské politiky vlády, které může provádět v oblasti sociální politiky:

Boj s nezaměstnaností

- vytvářet **systém podpory** v nezaměstnanosti, založený na určité solidaritě obyvatelstva s nezaměstnanými. To se může dít například odváděním určitého procenta ze mzdy do centrálního fondu, z něhož jsou potom podpory v nezaměstnanosti vypláceny.

Úkol k textu č. 5.3:

Uvedený systém je zaveden v ČR. Zjistěte a запиšte do textu, kolika procenty každý zaměstnanec přispívá na politiku zaměstnanosti. (Poznámka: vzhledem k tomu, že tento údaj se může měnit, je nutno brát údaj uvedený v klíči jako orientační):

- podporou při získávání nové **kvalifikace**, rozvojem školství, rekvalifikačními kurzy, podporou školicích středisek, usměrňováním vývoje kvalifikace v dané oblasti apod.
- politikou v oblasti zaměstnanosti, délkou pracovní doby, délkou dovolené, stanovením věku pro odchod do starobního důchodu, podmínkami pro udělení vdovského, invalidního důchodu atd.

Takovýchto možností má stát celou řadu, patří sem všechny formy projevu péče státu o své občany.

Úkol k textu č. 5.4:

Uveďte další příklady sociálního chování státu například v péči o staré lidi, mládež, děti atd. Uveďte alespoň 2 příklady:

Sociální politika státu je nedílnou součástí hospodářské politiky státu a její úroveň je výrazem jednak míry zásahů do tržního hospodářství, jednak sociální vyspělosti daného státu.

5.3 Inlace

Inlace Podobně jako nezaměstnanost patří inflace k trvalým projevům tržního hospodářství, je spjata s fungováním principu trhu, je doprovodným jevem existence tržní ekonomiky.

Otevřená inflace (zjevná) je pečlivě sledována, její vývoj je jedním z velmi přísně kontrolovaných makroekonomických ukazatelů hospodářské politiky každé vlády a její nárůst má nejen ekonomické, ale i sociální a politické dopady. Proto inflace patří mezi stěžejní body pozornosti každé společnosti v tržním hospodářství.

Definice: Inflaci je možné definovat jako projev určité nerovnováhy mezi zdroji a potřebami, která se navenek projevuje jako vzestup cenové hladiny za určité časové období (většinou za měsíc, za rok apod.).

Spotřebitelský koš

Růst cenové hladiny se měří ve statistice pomocí pevně stanoveného souboru zboží a služeb. Ten se nazývá **spotřebitelský koš**. Zahrnují se do něj řádově stovky druhů různého zboží a služeb. Nikoliv tedy vzestup cen některého druhu zboží (to může být v jednotlivých

oblastech rozdílné, kolísavé), ale **trvalý** vzestup hladiny cen spotřebitelského koše je ukazatelem inflace v daném státě.

K měření inflace můžeme používat řady indexů, v současné době se používá tzv. indexu spotřebitelských cen. Ten je dán vzorcem:

$$I_n = \frac{CPI_n - CPI_{n-1}}{CPI_{n-1}} \times 100, \quad (5.2)$$

kde CPI = index spotřebitelských cen. **Míra inflace** se udává v procentech, a to buď jako absolutní údaj, nebo přírůstek oproti výchozímu stavu. Podle ročního vzestupu míry inflace se pak rozeznávají různé **stupně inflace**:

*Stupně
inflace*

- a) většinou se hovoří o inflaci **mírné (nebo plíživé)**, pokud vzestup cenové hladiny se pohybuje **do 10 %** oproti předcházejícímu stavu. Tento vývoj je považován za přijatelný. Dá se říci, že mírná inflace (udává se cca kolem 3 %) je dynamizujícím, stimulačním prvkem tržního hospodářství. Mírná inflace podněcuje ekonomické subjekty k vyššímu využití zdrojů, rychlým investicím, a tím i rychlejšímu obratu kapitálu. Dá se tedy říci, že *malá inflace je motorem růstu* ekonomiky, jejím akceleračním faktorem.
- b) Druhým stupněm inflace je tzv. **rychlá** inflace. (Zhruba do 100 %, někdy se uvádí až do 1000 %). Tato inflace má již řadu velmi negativních důsledků na ekonomiku, chování tržních subjektů, projevuje se v oslabení všech ekonomických faktorů ovlivňujících správné fungování ekonomiky.
- c) Třetím stupněm inflace je tzv. **hyperinflace**. Při ní se procento inflace pohybuje řádově i v tisících procent. To je stav velmi vážný, ekonomiky je v dezolátním stavu, přestávají platit všechny atributy tržního hospodářství.

Úkol k textu č. 5.6:

Zjistěte uváděnou míru inflace v ČR za minulý eventuelně předminulý rok a porovnejte ji například s údajem některých sousedních států. Poznámka: vzhledem k použitelnosti této studijní opory na delší časový úsek není v Klíči uvedeno žádné číslo.

Důvodů proč inflace vzniká je celá řada. Ekonomové znají desítky příčin, které se v podstatě rozděluje do 2 velkých skupin:

*Dvě
skupiny
inflace*

1. první skupinu příčin inflace představují příčiny, které souhrnně vyvolávají tzv. **inflaci taženou poptávkou**. Ta je způsobena důvody na straně agregátní poptávky jako například nadměrnými úvěry,
2. druhou skupinu tvoří příčiny, které vedou ke vzniku tzv. **inflace tlačené náklady**. Ta je způsobena nadměrným růstem nákladových položek, především neúměrným a nepodloženým růstem mezd, adekvátním růstem produktivity práce, tzn. zvýšeným množstvím výrobků za stejný časový úsek.

Úkol k textu č. 5.7:

Inflace má celou řadu nepříznivých dopadů na všechny ekonomické subjekty. Nejsou to však pouze ekonomické dopady, účinky inflace zasahují především domácnosti celou škálou dalších negativních faktorů. Pokuste se definovat alespoň 2 sociální dopady inflace. Možné 2 dopady jsou uvedeny v klíči, těchto nepříznivých účinků je však mnohem více.

.....

Charakteristické však je, že v období zvýšené inflace, oba typy inflace působí většinou současně, kombinují se, prolínají se, působí souběžně, tj. jedna příčina je důvodem ke vzniku další. Tím se inflace rozhořívá, pak je opět třeba zásah státu, aby ji zmírnil nebo udržel.

Část pro zájemce:

Makroekonomické údaje za ČR zpracovává Český statistický úřad, který každoročně vydává Statistickou ročenku. V ní je možné zjistit celou řadu zajímavých údajů, přehledů i komentářů. Tuto ročenku distribuuje i odborný časopis Hospodářské noviny. Pokud máte hlubší zájem o tyto a další makroekonomické údaje, odkazujeme Vás na tyto publikace.

Nedokonalosti tržního mechanismu, inflace a nezaměstnanost, jakož i jiné jevy tržního hospodářství, které je nutno kontrolovat, eliminovat nebo mírnit, vyvolávají potřebu zásahu společnosti do hospodářského procesu. Musí nastoupit síla, která je schopná provádět v zájmu celé společnosti zásahy do ekonomiky, a navíc musí mít moc, aby byla schopná tyto zásahy prosadit. Takovou silou je **stát**, reprezentovaný řadou státních institucí.

Shrnutí:

- Základní podmínkou pro správné, rychlé a optimální fungování tržního mechanismu je dokonalá konkurence.
- Rozdílné podmínky způsobují výhody některých subjektů.
- V reálné ekonomice existuje vždy pouze v různé míře nedokonalá konkurence, vznikají poruchy fungování tržního mechanismu.
- Monopol je vrcholnou formou nedokonalé konkurence.
- Stav monopolního postavení má pro výrobce výhody.
- V současné světové ekonomice hrají značnou roli oligopoly.
- Nedokonalosti tržního mechanismu je kromě přirozené tendence k vytváření monopolu více.
- Běžnou součástí tržního mechanismu jsou dva závažné jevy, které mohou ohrozit stabilní vývoj celého státu. Jsou to nezaměstnanost a inflace.
- Nezaměstnanost znamená, že část z průmyslového obyvatelstva nenachází zaměstnání.
- Rozsah nezaměstnanosti vyjadřujeme prostřednictvím tzv. míry nezaměstnanosti.
- Nezaměstnanost dělíme na několik kategorií.
- Růst cenové hladiny se měří ve statistice pomocí pevně stanoveného souboru zboží a služeb, tzv. spotřebitelského koše.
- Rozeznáváme různé stupně inflace, od mírné k hyperinflaci.
- Rozeznáváme 2 formy, a to inflaci taženou poptávkou a inflaci tlačitou náklady.

Kontrolní otázky:

1. Proč potřebuje tržní mechanismus ke své správné funkci konkurenci na straně poptávky i nabídky?
2. Jaké jsou podmínky dokonalé konkurence?
3. Jak byste definovali monopol a oligopol?
4. Jaké jsou hlavní faktory negativního působení monopolu v tržním hospodářství?
5. Jaké jsou možné nástroje obrany proti působení monopolu?
6. Které jsou další, jiné nedokonalosti tržního mechanismu?
7. Co jsou to externalities a jak ovlivňují společnost?
8. Jak vyjadřujeme míru nezaměstnanosti?
9. Jaké druhy nezaměstnanosti znáte?

10. Jaké má nezaměstnanost dopady?
11. Co je to inflace?
12. Jaké druhy inflace znáte?
13. Jak se inflace měří?
14. Co je to přijatelná inflace a jaké má účinky?

Průvodce studiem:

Tato lekce Vás uvedla do problematiky několika významných jevů tržní ekonomiky, jevů, které ve svém souhrnu způsobují celospolečenské obtíže a které je tudíž možné a potřebné řešit na úrovni státu. I tak se stále vedou v historii ekonomie nestále polemiky a diskuse, do jaké míry a jakými nástroji má stát zasahovat a zda vůbec má zasahovat do tržního mechanismu. O tom již pojednávají další lekce tohoto kurzu.

Autotest:

1. Dokonalá konkurence znamená:
 - (a) na straně nabídky a poptávky existuje více ekonomických subjektů
 - (b) na straně nabídky nejsou stejné podmínky
 - (c) na straně poptávky nejsou stejné podmínky
 - (d) ceny se liší
2. Pojem „oligopol“ znamená:
 - (a) jednoho prodávajícího
 - (b) výrazný podíl prodeje na trhu zboží nebo služeb
 - (c) nadnárodní korporaci působící v daném státě
3. Pojem „nedobrovolná nezaměstnanost“ znamená, že:
 - (a) počet nezaměstnaných je menší nebo stejný jako počet volných pracovních sil
 - (b) absolutní počet zájemců o práci je větší než počet volných pracovních sil
 - (c) jedná se o sezónní nezaměstnanost
4. Hyperinflace znamená, že procento inflace se pohybuje:
 - (a) nad 10 %
 - (b) nad 100 %
 - (c) nad 1000 %

Kapitola 6

Úloha státu v tržním hospodářství

Popis lekce:

Lekce přináší pohled na působení státu v tržní ekonomice. Uvádí zásadní funkce státu při regulaci tržní ekonomiky. Především je popsána funkce státu jako běžného ekonomického subjektu působícího na obou stranách tržního mechanismu. Jsou uvedeny možnosti, které má stát jak na straně poptávky, tak i nabídky. Stěžejní a nezastupitelná funkce státu je však v oblasti regulátora hospodářských vztahů v celém národním hospodářství. Tato funkce má z časového hlediska možnosti preventivní, průběžné i následné. Jsou uvedeny úkoly hospodářské politiky státu i důvody selhávání státu v tržním hospodářství. Lekce má následující strukturu:

- 6.1 Dvě pozice státu v tržní ekonomice
- 6.2 Stát na straně nabídky a poptávky
- 6.3 Stát jako činitel vytvářející a ovlivňující ekonomické prostředí
- 6.4 Hospodářská politika vlády
- 6.5 Selhávání státu v tržním hospodářství

Stát realizuje svou hospodářskou politiku prostřednictvím několika možných nástrojů a v různé míře. Možnosti, které má při regulaci tržního hospodářství jsou již obsahem následující lekce.

Délka lekce: 120 minut

Klíčová slova:

Státní zakázka, majoritní podíl, zlatá akcie, antimonopolní funkce státu, sociální funkce státu, stabilizační funkce státu, vnitřní stabilita, vnější stabilita, teoretická hospodářská politika, praktická hospodářská politika, míra zásahů státu, nástroje státu, selhávání státu.

Motivace k lekci:

Po prostudování této části byste měli být schopni:

- popsat úlohu státu v tržním hospodářství,
- popsat jeho působení na straně nabídky a poptávky,
- určit jeho funkce jako činitele ovlivňujícího tržní prostředí,
- definovat úlohy jednotlivých článků státu v tržním hospodářství,

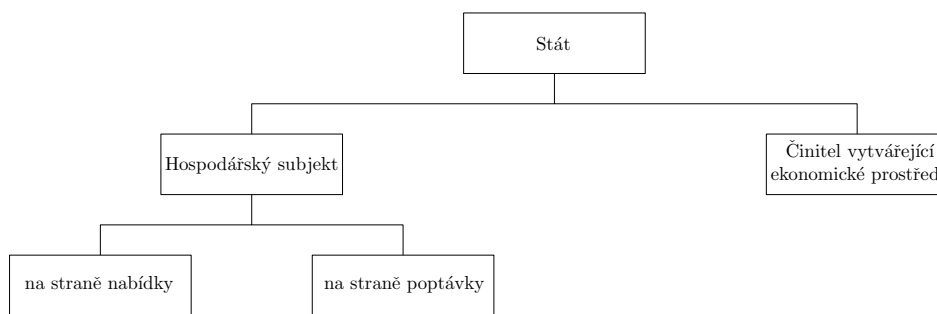
- definovat pojem a charakteristické znaky hospodářské politiky státu,
- určit příčiny selhávání státu při regulaci ekonomiky.

6.1 Dvě pozice státu v tržní ekonomice

*Dvojí
funkce
státu*

Smíšená ekonomika je charakteristická určitou mírou státních zásahů do tržního hospodářství. **Stát má prostřednictvím svých mnohých orgánů nezastupitelné místo při regulaci tržní ekonomiky.** Stát vystupuje v tržním hospodářství jednak jako každý jiný ekonomický subjekt, a to jak na straně poptávky, tak i nabídky, jednak vystupuje navíc jako činitel vytvářející, ovlivňující a regulující tržní prostředí.

Graficky bychom si mohli funkce státu nakreslit následujícím způsobem:

Obrázek 6.1: Funkce státu v ekonomice

Podívejme se nejprve na chování státu jako ekonomického subjektu.

6.2 Stát na straně nabídky a poptávky

*Stát na
straně
poptávky*

- a) Stát představovaný vládou (respektive příslušnými ministerstvy a státními institucemi) se chová na trhu jako každý jiný kupující. Tuto funkci plní stát prostřednictvím **státních zakázek**. Státní zakázky jsou velmi cenné:

- Stát je odběratel, který *může vždycky zaplatit* (na rozdíl od firem, které se mohou dostat do platební neschopnosti). Stát může například v případě potřeby téměř okamžitě zvýšit daně, aby naplnil státní pokladnu, tj. státní rozpočet.
- Získat státní zakázku je také pro mnohé firmy *prestižní záležitost*. Kdo získá takovou zakázku je v obchodním světě ceněn, neboť je jasné, že vyhrál v konkurzu (výběrovém řízení), popřípadě jiných formách soutěže vesměs s několika jinými účastníky, což znamená, že předložil vládě kvalitní nabídku, kterou vláda vybrala. Dále je obchodním partnerům jasné, že firma bude mít peníze, neboť stát je dobrý zákazník.
- Navíc získání státní zakázky znamená pro firmu i její zaměstnance většinou *jistotu*, neboť se jedná víceméně o investice dlouhodobého charakteru trvající měsíce či roky.

Vzhledem k těmto příznivým aspektům státních zakázek je evidentní, že snaha získat tyto zakázky je obrovská a soutěž nemusí být vždy zcela regulérní. Úporná snaha získat lukrativní zakázky může vést firmy i státní úředníky ke korupci či jiným neférovým způsobům soutěže (lobby, protěžování známých apod.).

Výše státních zakázek je různá v národních ekonomikách různých států, vysokou účast státních zakázek na rozvoji ekonomiky mají například USA, kde cca 20 procent všech

objednávek firmám pochází od vlády nebo státních institucí. To je přirozeně velmi dynamizující prvek k rozvoji aktivity firem. Stát investuje prostředky ze státního rozpočtu především do:

- oblastí veřejného a státního zájmu,
- v zájmu rozvoje určitého regionu, odvětví, oboru,
- v zájmu snížení sociálního napětí může vytvořit nové pracovní příležitosti výstavbou nové továrny,
- podporou prvovýroby, aby zajistil návaznost na druhovýrobu,
- investicemi do tzv. terciální sféry služeb, komunikací, aby vytvořil úvodní podmínky pro vstup ostatních hospodářských subjektů apod.

Úkol k textu č. 6.1:

Rovněž v ekonomice ČR mají tzv. vládní zakázky svůj význam a v souvislosti s určitou výrobou se o nich často hovoří. Jmenujte alespoň 2 oblasti hospodářství, do nichž byste zařadili státní zakázky. Možnosti máte uvedeny v Klíči.

.....

.....

Stát v této funkci nemusí dbát příliš jen ekonomických faktorů, výše zisku, může podnikat i se ztrátou. Nemusí investovat jako soukromý podnikatel a vybírat si pouze nejvýhodnější nabídky. Musí uvažovat z potřeb vyšších makroekonomických hledisek. Tyto státní zásahy tvoří mnohde značně konsolidující a dynamizující prvek národní ekonomiky.

b) Stát jako **prodávající**

V této funkci může stát plnit zase několik úkolů. Jmenujte alespoň hlavní:

- 1) Stát může podnikat **prostřednictvím státních podniků**, respektive podniků se silnou účastí státu, tj. těch, v nichž má stát rozhodující slovo, a to především *v oblastech silné koncentrace kapitálu* (tj. v oblastech přílišné moci monopolu či oligopolu) proto, aby korigoval, zmírňoval negativní vlivy monopolu na působení tržního mechanismu.

Stát tímto způsobem *nepřímo*, ekonomickou cestou, pomocí státního podniku, vytváří dodatečnou, druhotnou konkurenci monopolu a tím oslabuje jeho účinky. Stát není závislý na ekonomických výsledcích svých státních podniků, neboť jejich ztráty kryje jinými příjmy státního rozpočtu. Může tedy uměle snižovat ceny a nutit tak monopol či oligopoly ke konkurenčnímu jednání. K této funkci nemusí mít k dispozici pouze výlučné vlastnictví, tj. pouze čisté státní podniky, i když takovýchto státních podniků je celá řada i ve velmi vyspělých státech. Ke kontrole a tudíž k usměrňování aktivit podniku stačí mít **majoritní** podíl akcií u akciových společností (tedy částečně soukromých), v určitých oblastech postačí mít i u čistě a výhradně soukromých akciových společností v držení tzv. **zlatou akcii**. Ta je pouze jedna a může ji vlastnit výhradně stát.

Úkol k textu č. 6.2:

Držení zlaté akcie je spjatou s určitým právem. Toto právo umožňuje státu kontrolu takovéto akciové společnosti. Určete toto právo, popřípadě si je запиšte do textu z Klíče.

.....

*Stát na
straně
nabídky*

*Zlatá
akcie*

Úkol k textu č. 6.3:

Stát se může negativnímu působení bránit i jinými, **přímými** nástroji. Jmenujte alespoň tři opatření tohoto druhu, popřípadě запиšte do textu údaje získané z Klíče:

.....

*Další
funkce*

- 2) Stát podniká v oblastech, které jsou rozhodující pro **zásadní funkce státu**. To se týká především sféry bezpečnosti země, dopravy, výroby energie, spoje, komunikace apod. Tato funkce je velmi rozdílná v různých státech světa a v některých zemích lze najít i velmi odlišné názory a praxi vlivu státu v této sféře. Například za vlády Labor Party byl ve Velké Británii v sedmdesátých letech zestátněn celý ocelářský průmysl, následně byl za vlády konzervativců opět privatizován – tato funkce je tedy dosti poplatná politice. Naopak zase ve Francii přes existenci různých vlád je nedotčena například existence státních drah (SNSF) po desítky let.

Je však evidentní, že stát nemůže například připustit vlastnictví soukromé atomové elektrárny, popřípadě soukromé armády uvnitř státu apod. Politici se také různí v míře státního vlastnictví v této oblasti i v jednotlivých nástrojích (přímé, nepřímé) při ovlivňování těchto důležitých oblastí pro existenci a výkon moci daného státu.

- 3) Stát podniká v oblastech, odvětvích, oborech, kde by žádný jiný hospodářský subjekt z důvodu nevýhodnosti nepodnikal. Stát takto doplňuje především **sociální funkci**. O té hovoří podrobněji lekce Nedokonalosti tržního mechanismu. I když to státu nemusí přinášet žádný hospodářský efekt, společnost může mít zájem na rozvoji dané oblasti, oboru i z jiných hledisek, například může tímto způsobem řešit nezaměstnanost.

Stát může podnikat i z čistě ekonomických důvodů. Je to však charakteristické spíše pro rozvojové státy, kde je státní sektor rozsáhlý.

CVIČENÍ č. 6:

Pokuste se vyjmenovat nejméně 5, spíše 10 významných státních podniků v ČR. Poznamenejte si je na volný list a přiložte si jej pak do přípravy na zkoušku. O státních podnicích slyšíme často v televizi, rozhlase, znáte je z tisku. V případě, že si nebudete vědět rady podívejte se do Obchodního rejstříku, kde jsou zaznamenány všechny tzv. PO (právní osoby) působící na území ČR s označením své právní formy za jménem. Můžete si vypsát podniky mající označení s.p. (státní podnik) nebo s.o. (státní organizace). Jako příklad uvádíme Lesy ČR, s.p.

Shrnutí:

- Stát je nezastupitelným subjektem v tržním hospodářství.
- Vystupuje na straně nabídky i poptávky.
- Na obou stranách tržního mechanismu plní několik funkcí.
- Na straně poptávky vystupuje prostřednictvím státních zakázek.
- Na straně nabídky plní ekonomické (antimonopolní), ale i jiné funkce (sociální).

6.3 Stát jako činitel vytvářející a ovlivňující ekonomické prostředí

Rozhodující funkce pro stav a vývoj národního hospodářství plní stát jako činitel vytvářející a ovlivňující ekonomické prostředí. Stát plní přirozeně celou řadu jiných funkcí, jen jednou z nich je funkce státu v ekonomice. Názory na úlohu a funkce státu v ekonomice se velmi různí:

Nezastupitelná funkce státu

- od nezasahování státu do ekonomiky vůbec,
- až po výlučné řízení ekonomiky státem (CPE – centrálně plánovaná ekonomika).

Podstatná je tedy **míra zásahů státu** do ekonomiky. Dá se však říci, že už se vznikem prvních státních útvarů se začaly uplatňovat některé ekonomické nástroje, které jsou státními zásahy do ekonomiky. Již v nejstarších dobách, řadu tisíciletí před naším letopočtem, byly vybírány daně (a ne vždy bezbolestným způsobem), bylo zavedeno clo, na tržištích platila určitá pravidla apod. Jedná se tedy o historickou funkci státu v této oblasti, nicméně velmi závislou na politické situaci. V současné době jsou všechny vyspělé státy s tržním hospodářstvím charakteristické četnými zásahy státu do ekonomiky. A nejen státu, rovněž i nadstátních orgánů, například Evropské unie – EU.

Úkol k textu č. 6.4:

Uveďte hlavní sídlo EU a sídlo evropského parlamentu. Ověřte si zapsaný údaj s Klíčem.

.....

Míra těchto zásahů, používání přímých nebo nepřímých nástrojů, to se pochopitelně různí v celé řadě zemí podle momentální ekonomické, sociální a politické situace. Některé vlády se vyznačují liberalismem, jiné konzervativním pojetím, v řadě států je postavení některých ekonomických institucí odlišné, nicméně všechny státy s moderním tržním hospodářstvím zařazujeme do kategorie smíšeného hospodářství, tj. tržního hospodářství s důležitou úlohou státu v ekonomice.

Část pro zájemce:

Míra státních zásahů je označována dvěma slavnými výroky francouzských císařů, a to Ludvíka XIV. „Stát jsem já“ (centralismus) a jeho pozdějšího následovníka Ludvíka XVI., jemuž na otázku co on, jako zosobnění státu, může udělat pro rozvoj hospodářství a Francii, odpověděli jeho ministři slovy „laissez-fair“, volně přeloženo „nezasahujte do hospodářství vůbec“. Tyto dva dipóly označují rozmezí ve kterém se pohybují hospodářské politiky všech vlád na světě, které se přiklání na pomyslném horizontu možností buď doleva nebo doprava. Pokud Vás tato problematika více zajímá, odkazujeme Vás na četné publikace z dějin ekonomických teorií, například již zmíněnou publikaci prof. Fuchse z Masarykovy univerzity v Brně.

Stát vytváří ekonomické prostředí všemi svými institucemi. Nejen vláda svou hospodářskou politikou, ale všechny výkonné a zákonodárné instituce vytvářejí ekonomické prostředí a působí na ekonomické vztahy. Stát vytváří prostor pro ekonomiku, reglementuje způsob chování ostatních ekonomických subjektů. K tomu používá řady nástrojů, především pak **hospodářské legislativy**, tj. souboru zákonů, nařízení, vyhlášek a předpisů regulujících hospodářský život v zemi i ve vztahu k zahraničí.

Hospodářská legislativa

Stát je subjekt, který má rozsáhlé pravomoci, může tedy ovlivňovat trh mnoha způsoby. Ekonomové tvrdí, že hospodářská funkce státu je *funkcí základní*, neboť od ní, od její úspěšnosti, závisí celkový rozvoj společnosti. Od hospodářské prosperity se pak mohou následně odvíjet i ostatní funkce státu, neprosperující stát nemůže ani dokonale a účinně ostatní společenské funkce plnit.

Působení státu v ekonomice je chápáno často pouze jako makroekonomická činnost. Skutečností však je, že opatření státu působí také na chování domácností i firem. Stát mění podmínky, vytváří, upravuje, reguluje ekonomické prostředí, v němž se tyto ekonomické subjekty pohybují, činí tak „za chodu“, mění pravidla hry, mění podmínky, za nichž se tyto subjekty rozhodují. Tím ale také *mění situaci na jednotlivých trzích*, a to jak na dílčích trzích, tak i na místních až po agregátní. Tím také ovlivňuje rovnováhu na těchto trzích včetně všeobecné agregátní tržní rovnováhy. Makroekonomická opatření státu dostávají svůj mikroekonomický efekt. Proto říkáme, že stát působí i jako regulátor mikroekonomického prostředí.

Hospodářská legislativa V podstatě rozeznáváme **3 skupiny důvodů**, které ústí do potřeby státních zásahů při regulaci tržního hospodářství:

- Prvním důvodem je nutnost *pomoci trhu v efektivní alokaci* výrobních faktorů i finální produkce. Čím větší bude míra nedokonalé konkurence v tržním hospodářství, tím více musí stát regulovat takovéto ekonomické prostředí.
- Druhý důvod spočívá v *nutnosti mírnit sociální nerovnosti* v rozdělení příjmů tak, jak se vytvořily na trzích. Toto rozdělení příjmů nemusí být sociálně únosné, stát pomocí daňové soustavy, transferových plateb (přerozdělování) mění postavení jednotlivých subjektů na trhu.
- Třetí důvod vyplývá ze skutečnosti, že i když je pomocí tržního mechanismu zajištěna efektivní alokace zdrojů, může se přesto dostat do konfliktu s ostatními cíli nebo hodnotami společnosti. Stát v takovémto případě musí vystupovat jako *ochránce zájmů celé společnosti*, a to i přesto, že jeho zásahem dojde k negativním účinkům na základní principy tržního mechanismu a například i k následnému neefektivnímu rozložení tržních sil. Přesto by měl stát zasáhnout ve prospěch jiných hodnot uznávaných společností. Jako příklad takového řešení je v případě ČR řada kauz, které se týkají ekologie (činnosti, které vesměs řeší a rozhoduje Ministerstvo pro životní prostředí). To se týká například rozhodnutí o obchvatu Plzně, dálnice přes chráněné území, těžby zlata atd. V takovémto případě je úloha státu nepochybná, stát by měl chránit zájmy většiny obyvatelstva i přes nepochybně efektivní řešení čistě tržním mechanismem.

Základními institucemi v demokratické společnosti je vláda (popřípadě vlády při spolkovém nebo federativním uspořádání zemí) a parlament. Vláda představuje výkonnou složku, tj. složku řídicí, parlament pak složku zákonodárnou. Jak vláda, tak poslanci mohou inicializovat legislativní opatření, parlament zákony buď přijímá nebo odmítá, působí jako korigující základní orgán vůle občanů v legislativní oblasti. Vláda je parlamentu podřízena, parlament také schvaluje vládní program, jehož je hospodářská politika jednou ze základních částí.

Parlament **Parlament** je rozhodujícím článkem demokratického státu, který svými zákony vytváří zásadní měrou ekonomické prostředí, v němž se pohybují jednotlivé subjekty tržního hospodářství. Všechny zásadní reglementy upravující ekonomické vztahy jsou přijaty parlamentem jako zákony. Tyto dokumenty mají vysokou právní sílu v každém státě. Zákony jsou rozhodujícími faktory, které ovlivňují jednání všech účastníků hospodářských vztahů v daném státě.

Úkol k textu č. 6.5:

Parlamenty demokratických zemí jsou jednokomorové nebo dvoukomorové. Česká republika má dvoukomorový parlament, poslaneckou sněmovnu a senát. Uveďte jiný příklad dvoukomorového parlamentu a uveďte příklad jednokomorového parlamentu, případně si запиšte do textu údaje z Klíče.

.....

Vláda je výkonnou složkou řízení společnosti, vztahů mezi občany, institucemi, hospodářskými subjekty atd. Je řídicí složkou všech státních institucí, ministerstev, úřadů, které provádějí a zabezpečují vládní politiku. V některých státech řídí vláda i centrální banku, která hraje mnohde důležitou funkci ve finanční politice vlády. V některých zemích je však naopak centrální banka na vládě nezávislá, zrovna tak, jako některé další instituce.

Vláda

Úkol k textu č. 6.6:

V každém státě je pouze jedna, tzv. centrální banka. Ta řídí činnost všech ostatních komerčních bank. Tato banka je nazývána také **emisní** (má monopol na emisi, tj. tisk bankovek) nebo **cedulová**. Uveďte:

Emisní
(cedulová)
banka

- a) jak se jmenuje tato centrální banka v České republice,
- b) zda je považována za součást vládních institucí nebo zda je na vládě nezávislá,
- c) zda se guvernér této banky zúčastňuje nebo nezúčastňuje zasedání vlády.

Vaše odpovědi si ověřte dle Klíče a správné údaje si запиšte do textu k přípravě zkoušky.

.....

Shrnutí:

- Stát vytváří ekonomické prostředí především pomocí hospodářské legislativy.
- Stát ovlivňuje chování všech ekonomických subjektů pomocí státních institucí.
- Regulační jednání státu je makroekonomickou kategorií, má však i svůj mikroekonomický dopad.
- Pro regulaci tržního mechanismu státem existuje několik skupin důvodů.
- Stát musí vystupovat jako ochránce zájmů celé společnosti.
- Základními složkami demokratického státu je vláda a parlament.

6.4 Hospodářská politika vlády

Každá nastupující vláda má svůj **vládní program**, který v oblasti hospodářství je označován jako hospodářská politika.

Definice
hos-
podářské
politiky

Hospodářská politika je souhrn cílů, nástrojů, rozhodnutí a opatření státu v makroekonomické a v menší míře i mikroekonomické oblasti.

Každá hospodářská politika vychází z určité teorie ekonomie, z určité koncepce podložené ekonomickou vědou. Tato koncepční, tzv. *teoretická* hospodářská politika je východiskem pro praktické provádění běžných opatření státu.

Praktická hospodářská politika je pak korigována mnoha faktory vnitřními (parlament nemusí například schválit některá opatření vlády) i vnějšími (ohrožení státu znamená přesun finančních prostředků do válečné výroby, mohou to však být i méně závažné vlivy hospodářského charakteru jako např. změny na mezinárodních trzích ropy, politické vlivy jako například povinnost vyhovět „přání“ velmoci apod.). Tato reálná hospodářská politika je tedy výsledkem tlaků vnitřních i vnějších, neboť vláda musí reagovat na sociální tlaky uvnitř státu i na mezinárodní situaci. Konkrétní hospodářská politika je tedy určitou korekcí původně předneseného vládního programu, je kompromisem mezi chtěným a možným.

Cíle hospodářské politiky definuje každá vláda již ve svém vládním programu a parlament by měl sledovat, zda vláda toto prohlášení plní. Pokud jde o státy s tradiční tržní ekonomikou, jsou cíle prakticky dlouhodobou koncepcí, kterou ani případná změna vlády příliš nemění. Všeobecně se dá říci, že hlavním cíle ekonomiky je vždy optimální zajišťování všech potřeb společnosti.

*Obecné
cíle*

Obecné cíle každé vlády lze definovat dva základními úkoly:

- *zajištění vnější stability státu,*
- *zajištění vnitřní stability státu.*

I cíle hospodářské politiky lze rozdělit **do dvou základních směrů:**

- *zajištění stability ekonomiky,*
- *zajištění růstu ekonomiky.*

Zajištění stability ekonomiky bývá charakterizováno těmito dalšími cíly:

a) **zajištění vnější ekonomické stability** například:

- vyrovnanou platební bilancí státu
(poznámka: platební bilance je bilance plateb do zahraničí a příjmů ze zahraničí. Vnitřní součástí platební bilance je obchodní bilance, tj. bilance příjmů z vývozu a plateb za dovoz. Pasivní bilance zatěžuje stát.)
- udržením (zvýšením) stavu zásob zlata, resp. lehce směnitelných měn atd.

b) **zajištění vnitřní ekonomické stability** například:

- udržením nízkého procenta nezaměstnanosti,
- udržením nízkého procenta inflace,
- eliminací nepříznivých sociálních dopadů.

Růst ekonomiky se měří pomocí makroekonomických ukazatelů, v Evropě především pomocí HDP (hrubého domácího produktu) buď celkového nebo v přepočtu na jednoho obyvatele. Používá se ročního přírůstku oproti předcházejícímu období, měsíce, roku apod. Snahou vlády je zajistit **optimální ekonomický růst**.

6.5 Selhávání státu v tržním hospodářství

*Selhávání
státu*

Nedostatky má trh, nedostatky má samozřejmě i stát. Jak trh, tak i stát jsou mechanismy, které uvádějí do pohybu pouze lidé. A lidé se mohou mýlit. Rozhodování státních úředníků může být chybné, hovoříme o tzv. selhávání státu. Selhávání státu může mít dvě základní příčiny:

1. Nedokonalé rozhodování státních orgánů,

může mít řadu objektivních i subjektivních příčin. Za objektivní příčiny můžeme považovat například:

- **informační zpoždění.** To může být definováno jako časová prodleva mezi potřebou státního zásahu a dobou, kdy je zásah uskutečněn. Jeho uskutečnění však předpokládá sběr, zpracování a vyhodnocení relevantních informací jako podkladu pro příslušné rozhodnutí. Získání těchto informací, jejich zpracování, interpretace atd. vyžaduje určitý čas, každopádně je pak rozhodnutí státu reakcí na minulý děj. Dalším objektivním důvodem může být i

- tzv. **politické časové zpoždění**. Řadu zásahů je třeba předjednat s politickými stranami, aby vznikl určitý konsensus a zvýšila se například průchodnost vládního opatření při jeho schválení v parlamentu. Řada závažných opatření a státních zásahů vyžaduje tudíž poměrně dlouhý proces projednávání, úprav, doplňování atd. než jej příslušné státní orgány začnou uplatňovat.

Časová zpoždění při reakci státu budou důvodem selhávání státu při regulaci tržního mechanismu i při předpokladu, že všichni státní úředníci usilují o co nejlepší a společensky nejspokojnější státní zásahy, tedy na základě zcela objektivních kritérií. Kromě objektivních důvodů existují však i důvody subjektivní, kdy se někteří státní úředníci mohou snažit prosadit dílčí zájmy různých lobbystických skupin, popřípadě se mohou mýlit při vyhodnocování určitých údajů. Tento prvek nemůžeme nikdy vyloučit.

2. Druhým faktorem selhávání státu může být skutečnost, že i když byly údaje správně, ba i včas vyhodnoceny, opatření, která byla na jejich vyhodnocení zvolena byla v dané chvíli správná a nezbytná, výsledek nemusí být přesto optimální. Dokonce může správné rozhodnutí vést ke zcela chybnému efektu. Je to způsobeno tím, že lidé nemusí reagovat zcela jednoznačně, že některé nástroje makroekonomické či mikroekonomické politiky nemají zcela jednoznačný dopad. Ba naopak reakce může být zcela neočekávaná, netradiční, rozporná apod.

V obou uvedených případech bude efekt státního zásahu stejný, nemusí znamenat očekávané zlepšení. Je tedy namístě soubor otázek tradičně se opakujících v řadách různých ekonomických škol, teorií po celá staletí: je lépe ponechat vývoj tržního hospodářství samovolné regulaci neviditelnou rukou trhu, jestliže státní opatření mohou situaci i ještě zhoršit? Či je lépe likvidovat tržní mechanismus a přenechat řízení ekonomiky pouze státu, jestliže tržní mechanismus má četné nedostatky? Nebo se mají trh i stát kombinovat? Pakliže ano, v jakém poměru, jakými nástroji, přímými, nepřímými atd.

V zodpovídání těchto otázek se od sebe liší jednotliví ekonomové, liší se od sebe různé ekonomické školy, liší se od sebe často vládní a nevládní ekonomové. Je nepochybné, že prvé 2 otázky představují krajnosti, tyto krajnosti byly v historii světa uplatněny. Mezi nimi je ale široká škála různých kombinací, které se dají rozlišit především 2 faktory:

Dva faktory státních zásahů

- **mírou státních zásahů** (kdy stát zasahuje, co řeší, poměrem státních zásahů a volného působení tržního mechanismu),
- **volbou nástrojů**, jimiž stát zasahuje do tržního mechanismu a řeší jeho nedokonalosti.

Kombinace těchto dvou faktorů je podstatná pro odlišení hospodářských politik jednotlivých vlád. Proto pro analýzu působení státu v tržním hospodářství je nezbytné zabývat se možnými nástroji státu při řízení ekonomiky.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL č. 6:

Na základě četby denního tisku nebo poslechu rozhlasu či televize uveďte 5 státních zásahů do ekonomiky za poslední aktuální období. Přiložte i Váš stručný komentář a zašlete práci tutorovi.

Shrnutí:

- Rovněž stát při regulaci ekonomiky vykazuje určité nedostatky.
- Stát může uskutečnit chybná opatření.
- Stát může uskutečnit správná opatření, která však nemusí vést ke správným výsledkům.

- Nejednoznačnost chování lidí může eliminovat i správná rozhodnutí státu.
- Otázka státních zásahů je otázkou volby nástrojů a míry státních zásahů do průběhu tržního mechanismu.

Kontrolní otázky:

1. Čím se projevuje stát na straně poptávky?
2. V jaké právní formě vystupuje stát na straně nabídky?
3. Co to znamená majoritní podíl?
4. Co představuje zlatá akcie?
5. Jaké funkce plní stát na straně nabídky?
6. Do kterých odvětví a oborů stát investuje?
7. Jak stát ovlivňuje ekonomiku?
8. Které instituce ovlivňují na státní úrovni ekonomiku?
9. Co tvoří obsah pojmu „hospodářská legislativa“?
10. Co je to teoretická hospodářská politika?
11. Co je to praktická hospodářská politika?
12. Z jakých důvodů je rozdíl mezi teoretickou a praktickou hospodářskou politikou?
13. Jaké hlavní cíle musí zabezpečovat hospodářská politika?
14. Co je obsahem pojmu „vnitřní stabilita“ v ekonomickém pojetí?
15. Co je obsahem pojmu „vnější stabilita“ v ekonomickém pojetí?
16. Co způsobuje selhávání státu při řízení ekonomiky?

Průvodce studiem:

Lekce, kterou jsme právě dokončili, patří mezi samostatné předměty, které se přednášejí na vysokých školách ekonomického charakteru. Pod názvem Hospodářská politika se podrobněji rozebírají témata jako je funkce státu v ekonomice, nástroje, které má stát k dispozici pro regulaci ekonomiky atd. Pro nás v tomto kurzu představuje tato látka dílčí část obecné a veřejné ekonomie, navážeme na ní však další lekce, které uvedené poznatky více rozvádějí.

Autotest:

1. Zlatou akcií vlastní:
 - (a) rozhodující vlastníci akciové společnosti
 - (b) pouze stát
 - (c) akcionáři, kteří ji koupí na burze cenných papírů
2. Hospodářskou legislativu v ČR předkládá:
 - (a) pouze vláda
 - (b) pouze parlament
 - (c) vláda i parlament
 - (d) vláda, parlament, občané
3. Hospodářskou politikou je souhrn cílů, nástrojů, rozhodnutí a opatření státu:
 - (a) jen v makroekonomické oblasti
 - (b) v makroekonomické a částečně i mikroekonomické oblasti
 - (c) v mikroekonomické oblasti

Kapitola 7

Nástroje hospodářské politiky státu

Popis lekce:

Tato lekce navazuje na lekci zabývající se hospodářskou politikou státu z předcházející lekce. Objasňuje základní 4 formy hospodářské politiky, uvádí přímé i nepřímé nástroje korekce nedostatků tržního mechanismu. Má jednoduchou strukturu danou následujícími částmi:

- 7.1 Dvě pozice státu v tržní ekonomice
- 7.2 Stát na straně nabídky a poptávky
- 7.3 Stát jako činitel vytvářející a ovlivňující ekonomické prostředí
- 7.4 Hospodářská politika vlády

V každé části jsou uvedeny a vysvětleny základní nástroje používané v dané oblasti hospodářské politiky státu.

Délka lekce: 150 minut

Klíčová slova:

Monetární, minimální povinné rezervy, diskont, operace na volném trhu, reeskontní kontingent, lombardní úvěr, fiskální politika, státní rozpočet, deficit státního rozpočtu, krytí deficitu, státní dluh, státní závěrečný účet, kvóty, subvence, neviditelné překážky dovozu, celní tarify, mzdové tarify, valorizace důchodů.

Motivace k lekci:

Po prostudování této kapitoly byste měli být schopni:

- definovat hlavní nástroje monetární politiky státu,
- rozeznávat a určovat nástroje přímé a nepřímé,
- definovat funkci fiskální politiky,
- orientovat se v základních ekonomických pojmech spjatých s tvorbou a čerpáním rozpočtu,
- vyjmenovat a objasnit pojmy obchodní politiky státu,
- vyjmenovat možná opatření v sociální a důchodové politice státu.

Stát jako činitel vytvářející a ovlivňující ekonomické prostředí má k dispozici celou řadu nástrojů ekonomických, právních i mocenských, přímých i nepřímých, kterými může razantně ovlivňovat národní hospodářství a účinně zasahovat, i když s různě dlouhým časovým horizontem, do hospodářských činností.

Základní nástroje

Základními nástroji jsou:

- celková politika státu, jeho zahraniční i vnitřní chování,
- daňová soustava zasahující všechny ekonomické subjekty, její kvalita, průhlednost a racionalita, jakož i způsob a účinnost správy a vymáhání daní,
- fiskální, tj. rozpočtová politika,
- celní politika a na ni úzce navazující,
- obchodní politika, dovozní a vývozní,
- důchodová politika,
- sociální politika,
- zákonodárná soustava, její kvalita, záruka dodržování,
- vymahatelnost práva,
- činnost kontrolních orgánů atd.

Na tyto základní nástroje navazují i další nástroje státu, které mohou podstatně ovlivňovat především dodržování určitého hospodářského pořádku. S tím souvisí i úroveň a zákony v oblasti trestního práva, výkonnost soudů, úroveň policie, finančních orgánů, celkové vnímání práva občany a celá řada dalších faktorů, které souvisejí především se stavem společnosti i v ostatních sférách života.

Příklad:

Regulace ekonomiky se vyvíjí souběžně s vývojem názorů na efektivní řízení státu, následně reflektuje všeobecnou morálku společnosti, způsoby chování jednotlivců, institucí, firem i samotného státu reprezentovaného státními orgány. V důsledku tohoto vývoje, neustálých změn v hodnotovém měřítku společnosti, vývoje hospodářských jevů či vztahů, se vyvíjí i legislativa, jakožto odpověď na příslušný vývoj celospolečenské morálky, výskyt nových jevů, anebo prosté nutnosti regulovat některé negativní jevy či tendence. V důsledku toho jsou často naše zákony novelizovány, doplňovány či aktualizovány.

Uveďte Váš příklad:

poslední aktualizace nějaké právní normy, s níž jste se setkali v krátkém časovém horizontu.

.....

7.1 Monetární politika

Monetární politika

Monetární politika je zaměřena na regulaci množství peněz v oběhu. (Monay anglicky znamená peníze, nicméně pojem je odvozen z francouzštiny ze slova „les monnaies“ taktéž ve smyslu peníze).

Pouze centrální banka (v ČR je to Česká národní banka – ČNB) má monopol na emise peněz (padělání peněz je trestný čin). Emisí peněz, jejich vložením do oběhu, popřípadě naopak jejich stahováním mění centrální banka množství nabízených peněz, mění tím i úrokové míry a podmínky, dle kterých se nově emitované peníze v podobě úvěrů dostávají do oběhu. Následně se tak opatření v monetární politice projeví v dynamice ekonomického růstu, ovlivnění platební bilance a měnových kurzů atd. až po dopad na zaměstnanost a inflaci. Je to tedy velmi účinný nástroj, který má spoustu druhotných dopadů, i když jeho nasazení je z počátku vnímáno spíše pouze ekonomy, manažery, postupně se jeho účinky dotýkají

prakticky všech ekonomických subjektů včetně domácností. Je to tedy nástroj komplexní, proto jej řadíme mezi základní nástroje regulace.

Podle monetaristického pojetí (Friedman) vycházejí účinky monetaristické politiky z analýzy rovnováhy na peněžním trhu, která je matematicky vyjádřena následujícím vzorcem:

Základní vzorec

$$M \times V = P \times Y, \quad (7.1)$$

kde M: je peněžní masa (množství peněz v oběhu, to určuje právě centrální banka emisí či stahováním peněz z oběhu), V: je rychlost obratu peněz, P: úroveň cenové hladiny, Y: reálný hrubý národní produkt.

Ze vzorce lze dovodit potřebnou masu peněz v závislosti na pohybu ostatních ukazatelů:

$$M = \frac{P \times Y}{V}. \quad (7.2)$$

Analýzou vzorce můžeme zjistit, že pokud se například Y čili hrubý národní produkt zvýší o 1 procento (dojde k ekonomickému růstu), pak při neměnnosti ostatních ukazatelů se musí v zájmu zachování rovnováhy na trhu peněz zvýšit adekvátně masa peněz v oběhu. To znamená, že centrální banka bude emitovat další nové peníze a uvolňovat je ve formě levnějších úvěrů do ekonomického prostředí.

Nerespektování této matematické závislosti by znamenalo porušení ekonomické rovnováhy, projevující se růstem cenové hladiny, tedy inflací.

Monetární, tj. peněžní a úvěrová politika je zaměřena:

Pozornost

- na kontrolu a regulaci množství peněz v ekonomice státu,
- regulaci úrokových měr,
- stanovení podmínek úvěrů.

Předpokladem k tomu, aby stát mohl tyto funkce vykonávat jsou tyto **podmínky**:

Podmínky

- existence peněžního oběhu a trhu peněz,
- existence úvěrového systému a trhu kapitálu, kdy státní orgány a státní instituce musí mít možnost volně vstupovat na oba trhy,
- existence centrální banky ve státním vlastnictví.

Vzhledem k tomu, že tyto podmínky jsou historicky již dávno splněny, může stát pomocí své monetární politiky účinně působit na regulaci hospodářského prostředí, a to jak pomocí nástrojů přímých, tak i nepřímých, motivačních.

a) Mezi **nástroje přímé** (administrativní) patří například:

Přímé nástroje

- *regulace investiční činnosti*,
kdy stát určí limit investičních úvěrů. Jestliže rozsah požadovaných úvěrů pak překračuje tento limit, musí firma předložit příslušné obchodní bance souhlas státních orgánů. Nemá-li firma takovýto souhlas, nesmí mu žádná banka investiční úvěr poskytnout. Ale i pokud takovýto souhlas firma předloží, je čistě na rozhodnutí příslušné obchodní banky, zda a za jakých podmínek jí banka úvěr poskytne,
- *regulace spotřebních úvěrů*,
kdy při prodeji na splátky mohou státní orgány určit maximální dobu splatnosti (například 5 let). Opět záleží na peněžním ústavu (bance, spořitelně, záložně atd.), zda úvěr a za jakých podmínek poskytne.

Mezi další přímé nástroje řadíme:

- stanovení úvěrových stropů,
- dočasné pozastavení úvěrové činnosti,
- nucenou správu banky,
- odebrání bankovní licence,
- v krajním případě měnová reforma atd.

Úkol k textu č. 7.1:

Uveďte, na kterou banku byla v devadesátých letech uvalena nucená správa. Banka byla později za symbolickou 1 Kč prodána ČSOB. Následkem tohoto kroku spolumajitel banky společnost NOMURA zahájila právní kroky vůči ČR.

Nepřímé
nástroje

b) Mezi **nástroje nepřímé** řadíme především následující čtyři hlavní, a to:

- povinné minimální rezervy,
- diskontní sazbu,
- operace na volném trhu,
- stanovení reeskontních kontingentů.

Protože jsou to **základní tržní**, nepřímé nástroje, které jsou prakticky stále využívány, povšimneme si těchto nástrojů podrobněji.

b1) *Povinné minimální rezervy,*

patří mezi nástroj o jehož potřebě se často diskutuje, někdy se nevyužívá, nicméně je to nástroj možný, účinný a ve světě užívaný. V ČR se užíval v průběhu devadesátých let, v současné době se nevyužívá.

Definice

Povinné minimální rezervy představují určitý objem peněžních prostředků, které z rozhodnutí státu musí každá obchodní banka uložit na účtu centrální banky.

(Poznámka: nemusí se jednat vždy pouze o peníze, ale i jiná aktiva (například cenné papíry).)

Výše blokových prostředků snižuje nabídku peněz. Obchodní banka má k dispozici menší objem peněz, peníze čili úvěry se stávají dražšími, úrokové sazby se zvyšují. Nepřímo se tak snižuje úvěrová schopnost bank, čím vyšší povinné rezervy tím více se snižuje masa peněz v oběhu. Výše povinných rezerv není stanovena objemově, nýbrž určitým procentem z depozit, tzn. selektivně dle bank, navíc čím likvidnější (pohotovější) má banka peníze, tím vyšší částku PMR centrální banka vyžaduje. Pohyb procenta povinných rezerv velmi výrazně mění, snižuje nebo zvyšuje úvěrovou schopnost bank, proto centrální banka nečiní úpravy příliš často. Podstatná není ani tak výše PMR, ale spíše jejich **pohyb**, zda se snižují či zvyšují, neboť to je jasný signál pro potenciální investory o úmyslech státu a stavu a vývoji národního hospodářství.

b2) *Diskontní politika*

Finanční prostředky, které mají obchodní banky k dispozici z depozit, nestačí k pokrytí všech potřeb úvěrování a financování obchodních bank. Proto jsou prakticky všechny obchodní banky v zemi nuceny získávat peněžní prostředky v podobě úvěrů od banky centrální (pouze ta má, jak víte, monopol na emise peněz). Mohli bychom také říci, že obchodní banky kupují peníze od centrální banky, tyto peníze kupují na úvěr.

Definice
diskontní
sazby

Diskontní sazba je úroková sazba, za kterou centrální banka poskytuje úvěry bankám obchodním.

Růstem diskontní sazby se peníze stávají dražšími, opačně lacinějšími (hovoříme o „drahých“ a „levných“ penězích). Tyto úvěry mohou od centrální banky získat pouze banky obchodní, pro ně se tak tyto peníze stávají předmětem poptávky,

kteřá klesá či stoupá dle pravidel tržního mechanismu právě v závislosti na pohybu diskontní sazby. Pokud se tedy diskontní sazba zvedne, omezí se tím nepřímo úvěrové zdroje obchodních bank, tím se zvýší cena peněz, a to znamená ve svém důsledku snížení nabídky peněz obchodních bank běžným klientům.

Při vyšší diskontní sazbě klesá nabídka úvěrových peněz (současně klesá i poptávka, neboť peníze jsou „drahé“, úroková sazba je příliš vysoká).

Odchylka

K diskontu přidává totiž obchodní banka ještě tzv. **odchylku**, (další procento úrokové sazby, které představuje její vlastní zisk z bankovní operace).

Celková úroková sazba se tak skládá ze dvou částí:

$$\text{úroková sazba} = \text{diskont} + \text{odchylka} \quad (7.3)$$

Horní limit odchylky však jednotně opět stanovuje centrální banka. Obchodní banky si tak prakticky mohou při poskytování úvěrů svým klientům konkurovat pouze v rámci určitého rozmezí odchylky.

b3) *Operace na volném trhu*

Souvisí s podmínkou, že stát reprezentovaný v daném případě centrální bankou má volný přístup na finanční trhy. **Centrální banka buď nakupuje nebo prodává státní cenné papíry.** V obou případech tak manipuluje s masou peněžních prostředků v oběhu. Pokud státní cenné papíry prodává, stahuje tím vlastně masu peněz z oběhu, za volné peněžní prostředky nakupují ekonomické subjekty státní cenné papíry, které jsou považovány za výhodnou finanční investici. Tyto cenné papíry jsou obvykle velmi dobře úročeny a výnos je jistý. Proto tyto cenné papíry mají poměrně rychlý prodej a vyřazení určité masy peněz z oběhu je rychlé. Tato operace má ještě jeden dopad. Tím, že banka takto nepřímo stahuje z oběhu peníze, zvýší se tím konkurence na straně poptávky po penězích, v důsledku toho vzrostou úrokové sazby. Současně se tak sníží množství peněz, které zůstává k dispozici ostatním ekonomickým subjektům (především firmám), sníží se tím i další druhy poptávky na dalších trzích. V případě nákupu cenných papírů od jiných subjektů je dosaženo opačných efektů.

*Použití
cenných
papírů*

Pokud stát tímto způsobem získá dodatečné peněžní prostředky, může je použít na financování jiných věcí prostřednictvím výdajových kapitol státního rozpočtu. Operace na volném trhu tak mají přímou souvislost s fiskální politikou.

b4) *Stanovení reeskontních kontingentů*

Souvisí s existencí obchodních směnek a s jejich používáním při úhradách závazků. Pokud při obchodních transakcích není použito fakturačního systému, ale je poskytnuta obchodní směnka, může příjemce tuto směnku prakticky okamžitě prodat obchodní bance. Ta tuto směnku eskontuje (poskytne eskontní úvěr na nižší částku), banka si strhává tzv. diskont. Původní majitel obchodní směnky má k dispozici okamžitou (i když nižší) částku peněz. Obchodní banka v případě potřeby může pak takto získanou směnku (samozřejmě vše před vypršením termínu úhrady směnky) opět prodat, a to centrální bance, které ji rovněž eskontuje, tím vzniká druhá eskontace čili reeskont. Centrální banka ovšem předem stanovuje celkový objem (kontingent) nakupovaných směnek, stanovuje tudíž reeskontní kontingent. Centrální banka stanovuje tento kontingent s ohledem na své vlastní zdroje a také s ohledem na inflační tlaky.

Reeskont

Kromě těchto 4 základních nástrojů se používá ještě celé řady dalších nepřímých nástrojů jako například:

- *stanovení lombardní sazby*

Lombardní úvěr je vesměs velmi krátkodobý úvěr krytý poskytnutím určité zástavy obchodní bance. Touto zástavou jsou většinou cenné papíry, ale mohou to být i jiné dokumenty (například doklady, které umožňují dispoziční

právo k určitému zboží), drahé kovy, zlato, cenné věci atd. Tento druh úvěru poskytují obchodní banky svým klientům, ale také centrální banka všem bankám obchodním.

- *selektivní úvěry*
znamenají obecně určitou formu zvýhodnění buď vybraným subjektům:
 - zvýhodňují se např. určité firmy, kde má stát zvláštní většinou sociální zájem,
 - zvýhodňují se určité obory, například úvěry na ekologická opatření,
 - zvýhodňují se určité lokality, odvětví apod.
- *devizová politika a kontrola*
spočívá v úpravách devizových kurzů, různém úročení zahraničních vkladů, pokud je to v kompetenci centrální banky, vázanosti plateb do zahraničí na určitých parametrech atd.
- *povinné vazby bilančních položek*
kdy centrální banka stanovuje určitý poměr a vztahy mezi bilančními položkami, například. tzv. kapitálovou přiměřenost, poměr mezi zdroji a úvěry apod.
- *různá doporučení a dohody centrální banky a obchodních bank*
jsou opatření, která mnohdy mají pouze formu například jen informací, pokynů či žádostí, ale obchodní banky je respektují a postupují podle nich.

Těchto prostředků nepřímého působení centrální banky na banky obchodní je hodně, jejich výčet by byl obsáhlý. Jedná se však víceméně o obsah náplně výuky speciálního předmětu „bankovníctví“, a proto se spokojíme pouze s tímto přehledem možností. Všechny tyto nástroje mají společný efekt a společný cíl: jejich prostřednictvím centrální banka působí na trhu peněz, **ovlivňuje nabídku peněz**.

*Dva typy
monetární
politiky*

Centrální banka může provádět 2 typy monetární politiky:

- a) expanzivní: zvyšovat nabídku peněz,
- b) restriktivní: snižovat nabídku peněz.

Oba typy monetární politiky mají pak dopad na pohyb poptávky po penězích, centrální banka tak nepřímo ovlivňuje i ostatní trhy.

Shrnutí:

- Monetární politika je zaměřena na regulaci množství peněz v národním hospodářství.
- Povinnost řídit měnovou politiku má centrální banka.
- K regulaci měnové a úvěrové situace ve státě může stát používat řady přímých i nepřímých metod.
- Mezi základní přímé metody patří regulace investiční činnosti pomocí limitu investičních úvěrů a regulace spotřeby pomocí spotřebních úvěrů.
- Mezi základní nástroje nepřímé regulace patří stanovení povinných minimálních rezerv, diskontní sazba, reeskontní kontingent a operace na volném trhu.

7.2 Fiskální politika

*Fiskální
politika*

Fiskální politika státu je spjata s tvorbou a rozdělováním finančních prostředků prostřednictvím soustavy rozpočtů.

V každém státě, v závislosti na hierarchii a členitosti státní správy, existuje několik stupňů rozpočtové soustavy, od obecních rozpočtů, městských, okresních až po **státní rozpočet** jakožto *nejvyšší rozpočet státu* (například federální rozpočet či rozpočet spolkového, respektive unitárního státu).

Státní rozpočet

Státní rozpočet představuje centralizovaný fond finančních prostředků, které vytvářejí všechny ekonomické subjekty státu, rozdělují a užívají jej státní orgány. Stát tak pomocí příjmů a výdajů ze státního rozpočtu přerozděluje finanční prostředky tam, kam společnost potřebuje.

Státní orgány odčerpávají od všech tržních subjektů nemalé finanční částky ve formě daní, odvodů, poplatků (eventuelně. pokut) a mě prostřednictvím výdajové stránky jejich použití.

a) Příjmy státního rozpočtu

jsou tvořeny převážně přímými a nepřímými daněmi.

Daně

- a1) Přímé daně platí poplatníci pravidelně *v závislosti na výši příjmu nebo majetku*. Například odvody daně z příjmu jsou závislé na skutečně dosaženém příjmu, daně z nemovitostí jsou závislé na hodnotě nemovitosti (majetku) apod. Tyto daně se odvádějí *pravidelně* k určitému datu, dle výpočtu předem známému, v částce, která je odvoditelná a vypočitatelná předem ve vztahu k určité hodnotě. Tyto odvody jsou dále stanoveny vždy do určitého limitu splatnosti (připouští se u části daní uplatnění zálohového systému s ročním vyúčtováním), při neplnění povinnosti stát obvykle uplatňuje sankční postih.

Správou daní a poplatků státu jsou pověřeny tzv. finanční úřady. Jsou to vlastně výběrčí daní s příslušnými pravomocemi. Původní název v ČR byl berní úřad. Dnes je to detašované pracoviště ministerstva financí, státní instituce, zajišťující dohled nad naplňováním a čerpáním státních financí. Současně však mají i funkci přerozdělovací, vybrané finanční prostředky převádějí na konta jiných určených subjektů.

Úkol k textu č. 7.2:

Uveďte aktuální výši daně z příjmů právnických osob. Vzhledem k tomu, že tato sazba podléhá změně času, je v Klíči uvedena sazba z doby přípravy publikace, tj. z roku 2010. Podotýkáme, že stále jsou připravovány změny, je proto třeba poznamenat si aktuální sazbu pro daný rok.

- a2) **Nepřímé daně** jsou zahrnuty *v ceně prodávávaného zboží* a odvádí je do státního rozpočtu prodejce zboží nebo poskytovatel služeb. Platí je však finální spotřebitel. Příkladem takové daně je hlavní příjmová položka státního rozpočtu, tj. *daň z přidané hodnoty (DPH)*. V podstatě tutéž daň, i když s jinými sazbami, má cca 150 zemí světa.
- a3) **Ostatní příjmy** státního rozpočtu jsou tvořeny mimo okruh daňové soustavy a jsou představovány například úroky, nájemným, splátkami zahraničních úvěrů apod.

Státní rozpočet si můžeme představit jako jakýsi tunel, do kterého na jedné straně neustále (denně) proudí finanční prostředky, které jsou na druhé straně neustále denně poskytovány jiným ekonomickým subjektům.

Formálně má státní rozpočet *tvář otevřené knihy*, jehož levá strana je tvořena příjmovými položkami (odborně řečeno „příjmovými kapitoly“), na druhé straně pak položkami výdajovými.

Pro příjmovou část státního rozpočtu je **podstatný především způsob zdanění, tj. forma zdanění a výše daní**. Stát může například stanovením formy zdanění

preferovat investiční činnost, může poskytovat různé daňové úlevy při žádaném směru investic, resp. i tzv. „daňové prázdniny“.

Podstatná je i výše daní, tj. kolik prostředků ze zisku musí firmy odvést a kolik jim tudíž zůstane tzv. *disponibilního zisku*. Vysoké zdanění není motivujícím prvkem pro podnikání.

b) *Výdaje státního rozpočtu*

směřují vždy v určitém poměru do těchto základních sfér života společnosti:

- obrany státu (vnější-armáda, vnitřní-police),
- státní správy (financování státních úřadů, státní administrativy),
- školství, kultury, zdravotnictví a sociálního zabezpečení,
- národního hospodářství.

Každý stát má samozřejmě odlišný poměr mezi těmito výdajovými položkami a i jinou vládní politiku uvnitř těchto skupin. Rovněž podíly vynakládaných prostředků nejsou neměnné a mohou se i v průběhu hospodářského období (tím je jeden rok) radikálně změnit. Například v době ohrožení státu se operativně změny poměry ve prospěch potřebnějších vydání a více se začne vydávat na obranu. Tyto změny uvnitř období podléhají schválení parlamentem.

Přijatý rozpočet má charakter zákona. Musí být schválen parlamentem, k jakékoliv změně je zapotřebí dostatečný počet hlasů v parlamentu. Vzhledem k tomu, že právě v tvorbě a sestavení rozpočtu se koncentruje vládní politika, je jeho skladba vždy součástí mnohdy tvrdých bojů vlády a parlamentu, zvláště s opozičními poslanci, kteří by měli oponovat a prosazovat názory a požadavky nevládních stran do tvorby i čerpání rozpočtu.

Přijatý rozpočet je již vodítkem pro odpovídající postup všech ministerstev a státních orgánů při vynakládání státních prostředků i při zajišťování jeho příjmů.

Při tvorbě rozpočtu mohou být uplatněny tři možné stavy, rozpočet může být koncipován jako:

- vyrovnaný (v tomto případě se agregátní výdaje rovnají agregátním příjmům),
- přebytkový (příjmy jsou plánovány vyšší než výdaje),
- schodkový (deficitní).

Skutečný vývoj rozpočtu v době jeho tvorby a čerpání (rozpočet se sestavuje, plánuje vždy v předcházejícím roce, cca od pololetí, kdy se ukazují tendence a předpokládaný reálný výsledek daného roku) může být ale odlišný, vzniká buď přebytek nebo deficit. Pravděpodobnost, že by koncipovaný vyrovnaný rozpočet skončil přesně je malá, podstatná je proto vždy odchylka od původních předpokladů.

Státní rozpočet může být, jak je uvedeno, jako deficitní být sestaven už v době jeho vytvoření a schválení. Sestavení deficitního rozpočtu však přináší určité problémy a nebezpečí, neboť:

- deficitní rozpočet státního rozpočtu pomáhá zvyšovat inflaci,
- deficitní rozpočet není příliš příznivě posuzován kooperujícími hospodářskými institucemi, obchodními partnery, včetně zahraničí.

Ke krytí deficitu si stát musí vypůjčit buď:

- na trhu cenných papírů, kde může prodat státní cenné papíry se splátkou za určitý počet roků (viz předcházející část),
- může si půjčit od jiného státního orgánu,
- může si půjčit ze zahraničí (buď od obchodních bank, popřípadě přímo od cizího státu).

*Tři stavy
státního
rozpočtu*

*Krytí
deficitu*

Opakovaný deficit státního rozpočtu nazýváme státním dluhem.*Státní dluh*

V každém případě zatěžuje deficit státního rozpočtu především budoucí ekonomický vývoj, neboť odčerpává momentální zdroje na úkor budoucnosti, to však z dlouhodobého hlediska. Krátkodobě může sehrát deficitní rozpočet i pozitivní roli, pokud se podaří z jeho pomoci nastartovat ekonomiku k vyšší výkonnosti. Může tak přispět k rychlejšímu ekonomickému růstu v příštím období. Pokud se to však nepodaří, je to prostředek velmi nebezpečný, neboť může jen urychlit celkový negativní sesuv celé ekonomiky.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL č. 7:

Zjistěte aktuální plánovaný stav (deficit) státního rozpočtu pro příští rok. Výsledek Vašeho zjištění zašlete tutorovi.

Stát prostřednictvím státního rozpočtu mění strukturu hospodářství a tím působí na jeho vývoj. Příjmy a výdaje se provádějí na základě přijatých pravidel a rozpočty schvalují zástupci občanů od poslanců parlamentu až po obecní zastupitelstvo v případě obecních rozpočtů.

Tyto sbory rovněž *kontrolují* průběh fiskálního období a na konci rozpočtového období (tj. vesměs v březnu následujícího roku), po zjištění a oficiálním potvrzení výsledků předcházejícího roku) *schvalují* uplynulý rozpočet ve formě tzv. **státního závěrečného účtu** s cílem optimalizace rozpočtové politiky pro následující období.

Státní závěrečný účet

Zkušenosti a praktický vývoj státního rozpočtu má vliv i na sestavení nového rozpočtu pro příští období. Současně s jeho schválením se rozhoduje, jakým způsobem se naloží s eventuelním přebytkem, nebo jak bude kryt schodek.

Shrnutí:

- Fisk znamená rozpočet, fiskální politika je způsob sestavení systému rozpočtů daného státu.
- Rozpočtová politika je založena na přerozdělování finančních prostředků.
- Stát přerozděluje prostředky jednak svou příjmovou složkou státního rozpočtu, tj. především výší a způsobem zdanění ekonomických subjektů.
- Stát přerozděluje finanční prostředky i prostřednictvím výdajové stránky státního rozpočtu sanací potřeb tzv. rozpočtové sféry.
- Rozpočet může být sestaven jako vyrovnaný, přebytkový, deficitní.
- Opakovaný deficit státního rozpočtu nazýváme státním dluhem.
- Deficit musí být kryt, způsob krytí vždy zatěžuje budoucnost.
- Skutečný výsledek rozpočtového hospodaření je schvalován parlamentem ve formě tzv. státního závěrečného účtu.

7.3 Obchodní politika

Mezi hlavní nástroje v této oblasti patří:

Obchodní politika

- celková zahraniční orientace státu,
- stanovení dovozních kvót,
- stanovení vývozních kvót,
- stanovení celních tarifů,
- poskytování vývozních subvencí,
- stanovení kurzů měny,

- mezi extrémní nástroje patří embargo či obchodní válka.

Všechny nástroje v této oblasti mohou být v průběhu roku i několikrát měněny a kombinovány s výjimkou zahraniční orientace státu, která je dána vládním prohlášením a měla by být stabilní, koncepční a cílevědomá. Veškerá opatření v této oblasti, která mohou mít značná vliv na domácí ekonomiku, jsou však mnohdy limitována **přijetím do různých nadnárodních uskupení** (například OSN), které ve formě doporučení nebo přímým působením značně dirigují a ovlivňují ekonomiku daného státu. Jednotná hospodářská politika v některé, popřípadě ve všech těchto oblastech, je charakteristická pro hospodářský vývoj zemí s tržním hospodářstvím po 2. světové válce. Unifikace ve zmíněných oblastech je výsledkem vytváření a dlouhodobého vývoje různých ekonomických uskupení.

*Přímé
nástroje*

a) Mezi **přímé nástroje** patří:

- kvóty,
- tarify a vývozní subvence,
- neviditelné překážky dovozu.

Kvóty stanovují maximální objem daného zboží, které lze za určitý časový úsek dovést do země. Vláda může dovoz některého druhu zboží zcela zakázat (stanoví nulovou kvótu). Tato kvóta může být stanovena buď jako určité množství zboží (v kusech, hektolitrech atd. čili v naturálním vyjádření), anebo jako poměr, procento k domácí výrobě téhož zboží.

Příklad:

Vláda stanovuje dovoz brambor ze zahraničí maximálně ve výši 10 % z celkové sklizně daného roku.

Uveďte vlastní příklad:

.....

Celní tarif je daň, kterou stát prostřednictvím celní správy vybírá za dovoz daného druhu zboží do země. (Teoreticky lze stanovit i za vývoz, to se však málokdy a málokde používá, státy preferují vývoz).

Vývozní subvence jsou opatření ke zvýšení vývozu například tím, že stát buď odpouští daň, kterou by výrobce či prodejce platil v tuzemsku, pokud je zboží vyvezeno, nebo se jedná o přímou úhradu částky sníženého příjmu ze zboží, které je místo v tuzemsku prodáno v zahraničí.

Neviditelné překážky dovozu jsou opatření například stanovením určitých hygienických norem, zdravotnických opatření, technických opatření apod., které ztěžují nebo zdražují importérům dovoz zboží vyššími požadavky než je tomu v domácí ekonomice.

Příklad:

Jako příklad uvádíme požadavek na dovoz ojetých aut jenom od určitého roku, očkování, zdravotní certifikáty apod.

Uveďte vlastní příklad:

zdravotního opatření ztěžujícího dovoz masa, drůbeže, určitých plodin či dalších produktů

.....

*Nepřímé
nástroje*

b) Mezi **nepřímé nástroje** patří:

- intervence na devizových trzích,

- opatření k regulaci platební bilance státu.

Intervence na devizových trzích jsou svým způsobem podobné operacím státu na volném trhu (při regulaci množství peněz v domácím oběhu). Jde v podstatě o totéž, ale z hlediska devizových zásob státu. Centrální banka takto například intervenuje (nakupuje nebo prodává) na devizových burzách v zahraničí tím, že buď za národní měnu nakupuje zahraniční měny nebo za zahraniční měny vykupuje měnu národní. Tím ovlivňuje výši měnového kurzu domácí měny vůči měnám zahraničním.

Část pro zájemce:

Český stát provádí intervence především na mezinárodní finanční burze ve Frankfurtu nad Mohanem. Pokud Vás tato problematika více zajímá, odkazujeme Vás jednak na kurz Finance, navazující kurz tohoto studia, jednak na odbornou literaturu z oblasti financí či Zpravodaje ČNB.

Opatření k regulaci platební bilance státu jsou kombinované nástroje fiskální i monetární politiky, jimiž se stát obvykle snaží dosáhnout snížení deficitu platební bilance například depreciačí (novinářsky „devalvací“) měny, jednáním o odpuštění úvěrů, zahraničního dluhu, kompenzaci dluhu za určité zboží apod.

Shrnutí:

- Obchodní politika státu je zaměřena na bilaterální i obecné vztahy se zahraničím.
- K regulaci obchodních vztahů se používá přímých i nepřímých nástrojů obchodní politiky.
- Mezi účinné nástroje obchodní politiky patří celní tarify, kvóty, subvence, měnové kurzy k zahraničním měnám a neviditelné překážky dovozu.

7.4 Důchodová a sociální politika

Nástroji důchodové a sociální politiky působí stát na cenu výrobních faktorů trhu, tj. na mzdy (příjmy), zisky a ceny. Své záměry může stát opět prosazovat pomocí přímých či nepřímých nástrojů.

*Důchodová
a sociální
politika*

a) Mezi **přímé nástroje** důchodové a sociální politiky patří například:

*Přímé
nástroje*

- přímá, administrativní kontrola mezd (netržní opatření),
- stanovení minimální mzdy,
- regulace cen některých druhů zboží (většinou základních potravin), regulace nájemného, případně cen strategických druhů zboží, energie, tepla, plynu, ropných derivátů apod.

Mzdy mohou být regulovány státem pouze omezeně tam, kde stát může zasahovat, tj. především v oblasti státem přímo řízených nebo dotovaných organizací, státní správy, v armádě, státních podnicích atd.

Pro soukromou sféru tuto pravomoc nemá, nicméně mzdy v soukromé sféře v podstatě kopírují anebo se přizpůsobují mzdové situaci ve státní sféře (s výjimkami vysoce prosperujících firem, popřípadě firem se zahraniční účastí apod.).

Mzdy mohou být regulovány státem pomocí mzdových *tarifů*, jejichž dodržování je stanoveno zákonem. Dále stanovením mzdových *limitů*, regulací mezd v závislosti na dosažení dalších ekonomických ukazatelů, například na růstu produktivity práce, *tabulkovým systémem* atd.

Rovněž *ceny* mohou být v některých případech stanoveny jako *pevné, limitované*, zvláště tam, kde stát chrání určité sociální skupiny.

Do této skupiny lze zařadit také politiku státu v oblasti sociální politiky jako například:

- stanovení hranice pro odchod do důchodu,
- valorizace starobních a invalidních důchodů v závislosti na určitém ekonomickém ukazateli,
- stanovení výše přídavků a příplatků různým sociálním skupinám,
- stanovení příspěvku pro podporu v nezaměstnanosti,
- stanovení výše dovolené,
- stanovení výše porodného a pohřebného,
- stanovení imigračních příplatků,
- stanovení podpory svobodným matkám,
- stanovení odčitatelných položek na nezaopatřené děti pro podnikající osoby (v rámci zákona o daních z příjmů),
- stanovení odčitatelných položek pro podnikající důchodce a studenty (v rámci zákona o daních z příjmů),
- stanovení výše nemocenských dávek,
- stanovení procenta zdravotního a sociálního pojištění atd.

CVIČENÍ č. 7:

- Uveďte základní výměru nároku na dovolenou v ČR.
- Uveďte hranici odchodu do starobního důchodu.
- Uveďte aktuální výši porodného a pohřebného, popřípadě dalších sociálních podpor státu určitým skupinám obyvatelstva. Údaje si zaznamenejte na volný list a vložte si jej do přípravy na zkoušku.

Nepřímé nástroje

b) Mezi **nepřímé nástroje** patří zejména:

- různá doporučení vlády podnikajícím subjektům,
- informace o různých možnostech podnikání,
- vytváření různých podpůrných fondů,
- grantová politika vlády,
- dohody se zahraničím umožňující výměnu či volný pohyb pracovních sil,
- možnosti sjednaných zahraničních stáží pro určitý kontingent pracovníků,
- politika zdaňování zahraničních aktivit atd.

Direktivní nástroje se používají především v období zvýšené inflace, respektive ve snaze vlády bránit růstu inflace (především v oblasti regulace cen a mezd jde o protiinflační opatření). Přesto by měla být tato opatření krátkodobá, neboť ve svém důsledku působí proti tržnímu mechanismu.

Shrnutí:

- Důchodová a sociální politika státu ovlivňuje poptávku i nabídku na všech trzích.
- Regulační nástroje jsou přímé i nepřímé.
- Přímé nástroje by měly mít dočasný charakter.

Kontrolní otázky:

1. Jaká je definice monetární politiky?
2. Který státní orgán je pověřen řízením měnové a úvěrové politiky státu?

3. Jaké přímé nástroje monetární politiky znáte?
4. Jaké nepřímé nástroje monetární politiky znáte?
5. Co je to diskontní sazba, odchylka?
6. Co je to fisk?
7. Jaké znáte typy rozpočtů?
8. Co je hlavní částí příjmové stránky státního rozpočtu?
9. Jaké druhy daní znáte?
10. Do kterých oblastí směřují výdaje státního rozpočtu?
11. Jak je řešen deficit státního rozpočtu?
12. Co je to státní dluh?
13. Jaká opatření obchodní politiky znáte?
14. Co jsou to neviditelné překážky dovozu?
15. Jaká opatření mzdové a sociální politiky znáte?

Průvodce studiem:

Tato lekce nastíní určité skupiny nástrojů vládní hospodářské politiky, které jsou v různé míře (v závislosti na politickém zaměření vlády) v té či oné míře využívány při regulaci tržní ekonomiky státem. Některé nástroje jsou využívány permanentně, jiné v určitých periodách, některé málo, jiné více. Závisí na stavu ekonomiky a charakteru vládního prohlášení. Některé nástroje jsou zapojovány také jako důsledek rozhodnutí unijních orgánů. Tato lekce přináší základní výčet těchto nástrojů s jejich stručnou charakteristikou.

Autotest:

1. Monetární, tj. peněžní a úvěrová politika je zaměřena:
 - (a) na kontrolu a regulaci množství peněz v ekonomice státu
 - (b) na kontrolu a regulaci mezd
 - (c) na kontrolu a regulaci příjmů občanů a firem
2. Státní rozpočet může být:
 - (a) deficitní 2 roky
 - (b) deficitní 5 roků
 - (c) deficitní bez omezení
3. Obchodní bilance:
 - (a) je součástí platební bilance státu
 - (b) platební bilance je součástí obchodní bilance
 - (c) obě bilance spolu nesouvisejí

Kapitola 8

Účinnost hospodářské politiky

Popis lekce:

Osmá lekce kurzu nás uvádí do světa ekonomického uvažování vrcholových ekonomických manažerů státu, centrální banky, jakožto i přináší grafické pomůcky, které jsou pro rozhodování těchto lidí a těchto institucí nanejvýš potřebné. Pokuste se v této lekci pochopit konstrukce těchto grafů, pokuste se je překreslit a eventuelně i sestavit na základě aktuálních údajů. Lekce má následující strukturu:

- 8.1 Magické n-úhelníky
- 8.2 Phillipsova křivka
- 8.3 Dilema centrální banky
- 8.4 Dilema fiskální politiky
- 8.5 Faktor času v monetární a fiskální politice.

Účinnost hospodářské politiky objasňuje i poznatek, proč následné vlády tvrdí, že to či ono opatření je důsledkem vládnutí předcházející politické strany, nebo proč musí nynější vláda učinit nepopulární opatření jako důsledek nečinnosti (nebo přílišné činnosti) předchozí vlády v určité části (většinou sociální) hospodářské politiky.

Délka lekce: 120 minut

Klíčová slova:

Magický n-úhelník, démanty, Phillipsova křivka, setrvačná inflace, přirozená míra nezaměstnanosti, expanzivní politika, restriktivní politika, dilema centrální banky, dilema fiskální politiky, vestavěný stabilizátor, diskrétní opatření.

Motivace k lekci:

Po prostudování této kapitoly byste měli být schopni:

- nakreslit na základě konkrétních makroekonomických ukazatelů magický n-úhelník a komentovat jej,
- porovnávat více magických n-úhelníků v různém časovém období a definovat k čemu v ekonomickém vývoji daného státu došlo a jaké byly priority vlády,
- zobrazit Phillipsovu křivku a komentovat ji,
- definovat dilema centrální banky,
- vysvětlit dopady expanzivní a restriktivní politiky centrální banky,
- vysvětlit dilema fiskální politiky,
- objasnit působení faktoru času v monetární a fiskální politice

V předcházející lekci se učební text zabývá působením státu v tržním hospodářství a možnými nástroji, které má stát k dispozici k regulaci a ovlivňování tržního prostředí. Je možné vyjmenovat řadu vládních priorit v hospodářské oblasti a existuje určité množství konkrétních nástrojů, které příslušné vlády volí k realizaci své hospodářské politiky. Hospodářská politika vlády je dána jejím programovým prohlášením. Je ale všeobecně známé, že konkrétní kroky vlády se mnohdy liší od vládního programu, že vláda provádí kroky, které nejsou obsaženy ve vládním prohlášení, popřípadě že volí kroky kompromisní. K tomu je však často nucena jednak vnější ekonomickou (politickou, vojenskou atd.) situací, jednak vnitřní situací ve státě. Proto výsledná činnost vlády je vždy určitým kompromisem mezi chtěným a možným. I kdyby však vláda mohla stoprocentně realizovat svou vládní hospodářskou politiku nemusí být skutečný výsledek a dopad použitých nástrojů odpovídající, neboť účinek působení různých nástrojů může být jiný než předpokládaný. Je to způsobeno chováním všech ekonomických subjektů. A protože všechny subjekty jsou de facto pouze lidé, znamená to, že účinnost různých opatření je závislá na chování lidí, které nemusí být vždy zcela odpovídající plánu, předpokladu, představám vlády. Nechováme se totiž vždy pouze matematicky přesně, racionálně, ekonomicky atd., podléháme i jiným vlivům, naše motivace není vždy předvídatelná atd. Jinými slovy člověk není pouze „homo economicus“, jsme často ovládáni zcela jinými silami, přáními, vůlí, působením referenčních skupin atd., tedy pojmy, které objasňují jiné společenské vědy jako psychologie, sociologie, kulturologie apod.

Tento faktor je **důvodem různé účinnosti** použitých nástrojů vládní hospodářské politiky.

8.1 Magické n-úhelníky

*Magické
n-úhelníky*

Cílem a také předpokladem úspěšného rozvoje každého státu je zachovávání a prohlubování stability. Ta je jednak vnitřní, kdy mezi dva nejdůležitější faktory řadíme stabilní úroveň cen (tzn. nízkou inflaci) a stabilní úroveň zaměstnanosti (tzn. nízkou úroveň nezaměstnanosti), jednak vnější, která je většinou charakterizována rovněž dvěma pojmy, a to rovnováhou platební bilance státu a tempem růstu reálného důchodu. Tyto *čtyři* faktory jsou vesměs považovány za *základní faktory hospodářské stability státu*. Zopakujme si je proto ještě jednou, neboť právě tyto 4 faktory jsou nejčastěji zobrazovány pomocí tzv. magického 4-úhelníku:

- nízká hladina inflace,
- nízká úroveň nezaměstnanosti,
- optimální tempo růstu národního produktu,
- vyrovnaná platební bilance.

Paradoxní ovšem je, že tyto 4 základní faktory hospodářské stability státu, které musí mít každá vláda na paměti a musí je řešit, jsou vůči sobě *v konfliktu*. Tak například:

a) expanzivní monetární a fiskální politika vlády z krátkodobého hlediska:

- zvyšuje zaměstnanost a podporuje růst reálného produktu,
- ale vede k růstu cenové hladiny (zvyšuje inflaci),
- může způsobit prohloubení nerovnováhy platební bilance atd. Naopak zase

b) restriktivní monetární a fiskální politika:

- pomáhá udržet cenovou stabilitu (resp. nízkou inflaci),
- naopak však udržuje vyšší nezaměstnanost (resp. nepřispívá k jejímu snížení),
- může být důvodem pomalého (nebo žádného) tempa růstu reálného produktu, popř. i důvodem prohloubení nerovnováhy platební bilance.

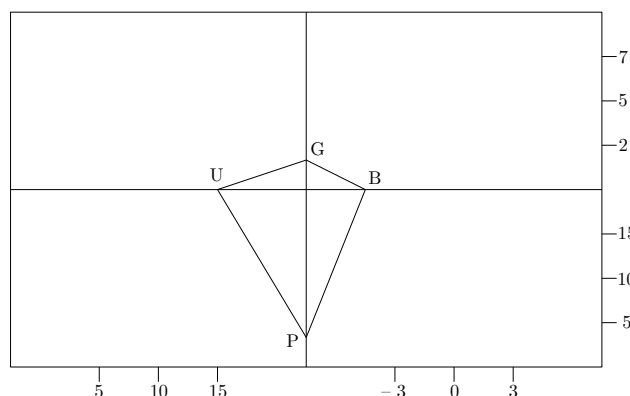
I další nástroje mají protikladné účinky. Tak například nástroje vnější obchodní a měnové politiky k udržení stability měnového kurzu a rovnováhy platební bilance mohou být důvodem k růstu inflace i nezaměstnanosti. Růst zaměstnanosti může narušit i dlouhodobou rovnováhu platební bilance, cenová stabilita a malá nezaměstnanost jsou protichůdné jevy. Splnění jednoho ze 4 cílů se tak dostává do rozporu s ostatními. Zaměří-li se vláda na snížení jednoho faktoru nestability, musí počítat s tím, že jiný faktor se může zhoršit. Vláda tudíž nemůže dosáhnout všech 4 hlavních úkolů a cílů současně, a to dokonce ani z krátkodobého hlediska. Může pouze volit priority snížení či zvýšení některého z faktorů s rizikem, že ostatní se mohou zhoršit, popřípadě v lepším případě budou stagnovat. Vláda musí tedy namíchat svými opatřeními jakýsi optimální mix nástrojů, které by účinně odstranily aktuální negativní vývoj některého ze 4 základních faktorů s tím, že pokud je tento vývoj tak dalece negativní, že ohrožuje celkovou vnitřní nebo vnější stabilitu, vláda prakticky zasáhnout musí, může pouze volit u určité ošatky možných opatření. To, které nástroje zvolí, jaké metody použije je pak otázkou její orientace a odpovědnosti. Pokud si tedy například vláda ve svém vládním prohlášení (popřípadě politická strana, která vytvořila vládu, pak již ve svém politickém programu) vytýčila například úkol snížit vysokou nezaměstnanost, (stanovila si tento úkol jako prioritu číslo jedna), pak musí počítat například s tím, že se jí to možná podaří, avšak pravděpodobně za cenu daleko vyšší inflace než dosud atd.

Fakt, že uvedené 4 základní stabilizační cíle jsou ve vzájemném konfliktu se odráží v samotném pojmu „magický 4-úhelník“. V grafické podobě má tento útvar podobu jakéhosi démantu, proto se pro vyjádření úspěšnosti stabilizační hospodářské politiky vlády používá také identický pojem „démanty“.

Démanty

Podívejme se proto na klasický magický 4-úhelník tak, jak je zobrazen pro rok výchozí a následný. Z výchozího stavu magického n-úhelníku můžeme zjistit potřebné priority vlády, z následného období pak hodnotíme, zda a nakolik byly použité nástroje regulace účinné, tedy jak se změnil výchozí obrazec.

Příklad:

Obrázek 8.1: Magický 4-úhelník, 1. rok

Legenda: G – průměrné roční tempo růstu reálného produktu v %, U – průměrná roční míra nezaměstnanosti v %, P – průměrná roční míra inflace v %, B – průměrný podíl salda běžného účtu plat. bilance na nominálním produktu v %

Komentář:

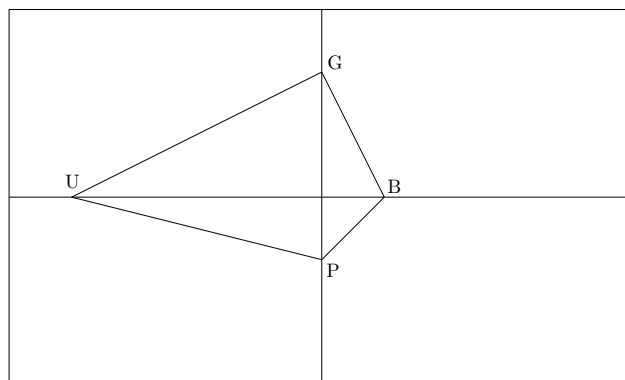
Obrázek č. 8.1, rok výchozí

ukazuje úspěšnost hospodářské stabilizační politiky v daném roce. Můžeme říci, že vláda byla dosti úspěšná při udržení poměrně nízké inflace (na úrovni cca 5 %). Dosáhla tohoto stavu

za situace značného procenta nezaměstnanosti (cca 15 %, celkem malého ekonomického růstu (cca 2 %) a za stavu značně nevyrovnané platební bilance. Je pravděpodobné, že za tohoto stavu se vláda rozhodne v příštím roce dosáhnout snížení vysokého procenta nezaměstnanosti, zvláště, pokud tento faktor je zdrojem určitého sociálního napětí, tedy projevu určité destabilizace společnosti. To se však může podařit za cenu zhoršení jiných makroekonomických ukazatelů, pokud opatření vlády na základě přijaté politiky snížení nezaměstnanosti budou efektivní, účinná a dostatečná. Předpokládejme, že tomu tak bylo a obrázek č. 2., rok následný tuto situaci zobrazuje.

Příklad:

Obrázek 8.2: Magický 4-úhelník, 2. rok

Komentář:

Obrázek č. 8.2, rok následný

ukazuje, že politika vlády na snížení nezaměstnanosti byla úspěšná. Nástroje, které vlády použila, byly účinné, vláda dosáhla tohoto cíle. Nezaměstnanost se snížila na hodnotu cca 5 % (příjemný stav). Stalo se tak ovšem za situace, kdy se velmi zvýšila inflace, která dosáhla cca 15 %, což je stav již značně negativně vnímaný širokými vrstvami obyvatelstva a může být v následujícím období právě zdrojem další nestability, kterou bude muset vláda řešit. Avšak druhým příznivým efektem hospodářské stabilizační politiky vlády a důsledkem vhodně zvolených nástrojů byl velký ekonomický růst, který dosáhl cca 7 %. To je nepochybně úspěch, ekonomika prodělává období konjunktury, vstřebává tedy volné pracovní síly obyvatelstvo má finanční prostředky, nakupuje, zvyšuje se poptávka a tím i nabídka. Zvýšená poptávka znamená růst inflace, neboť poptávka předbíhá poptávku. I tak můžeme důsledky hospodářských opatření vlády hodnotit velmi pozitivně, neboť bylo dosaženo ještě jednoho efektu, který je viditelný i opticky: plocha čtyřúhelníku se v následném období zvětšila, znamená to, že účinnost hospodářské politiky je v druhém období oproti předcházejícímu stavu vyšší. Graf je tedy záměrně koncipován tak, aby na první pohled bylo vidět v jakém stavu se hospodářství nalézá. Pokud bude plocha dýmáku soustředěná kolem středu, dýmák bude malý, jedná se o velmi špatnou výchozí situaci. Pokud budou vrcholky dýmáku co nejvíce od sebe vzdáleny, tím úspěšnější je ekonomika daného státu.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL č. 8:

Pokuste se sami zobrazit na samostatný list přílohy aktuální makroekonomickou situaci dle údajů poskytovaných běžným denním tiskem (popřípadě odborným tiskem typu Hospodářské

noviny, Ekonom, Euro, Profit a další). Kromě magických 4-úhelníků můžeme zobrazovat i další démanty ve tvaru 5 atd. úhelníků.

Úkol k textu č. 8.1:

Pokuste se určit další možné ukazatele, které byste sledovali pro hodnocení účinnosti opatření v makroekonomické rovině. V případě, že si nebudete vědět rady, запиšte si do textu údaje z Klíče.

.....

Shrnutí:

- Pro vyjádření úspěšnosti hospodářské stabilizační politiky vlády se používá grafu v podobě n-úhelníku.
- Nejčastěji zobrazovaným grafem je tzv. magický 4-úhelník.
- Hodnotí se tvar a velikost vnitřní plochy.
- Tyto „démanty“ mohou mít tvar i 5, 6, 7 atd. úhelníku v závislosti na počtu dalších sledovaných makroukazatelích.
- Čím větší vnitřní plocha démantu, tím účinnější byla hospodářská stabilizační politika vlády.

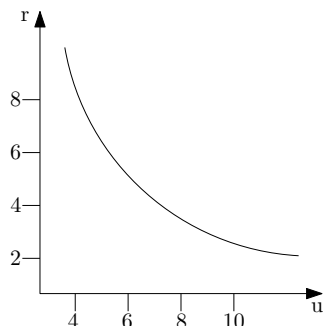
8.2 Phillipsova křivka

Protože mezi základními makroekonomickými ukazateli existuje inverzní vztah, nemůže žádná vláda úspěšně regulovat všechny negativní destabilizující faktory, může se soustředit pouze na určité ukazatele. To je víceméně technická záležitost, kdy nezáleží příliš na politickém složení vlády. Vládní úředníci sami předkládají vládě výsledky momentálního stavu s doporučením, jak negativní faktory mírnit. Politicky se vlády od sebe liší pouze upřednostňováním jednotlivých cílů, jejich výběrem a rovněž použitými nástroji obnovy.

*Phillipsova
křivka*

Předpokládejme nyní, že omezíme svůj pohled pouze na udržení vnitřní stability společnosti daného státu. Ta je tvořena dvěma rozhodujícími faktory, které považujeme za nedokonalosti tržního mechanismu, a které musí stát regulovat a mírnit, tj. inflaci a nezaměstnanost. Mezi nimi je inverzní vztah, vyšší zaměstnanost přináší vyšší hladinu cen, inflace se při absorpci nových pracovníků do ekonomiky zvyšuje. Naopak platí, že s propouštěním je část lidí vyřazena z pracovního procesu, nedostávají tedy mzdy, ale pouze podpory, ty jsou nižší, snižuje se tedy koupěschopnost části společnosti, tím se snižuje poptávka a nabídka musí s cenami dolů. Výsledkem je tedy nižší procento inflace.

- a) Vzájemný vztah mezi mírou nezaměstnanosti a mírou inflace ukazuje tzv. *krátkodobá Phillipsova křivka*, kdy na ose x je v procentech zachycena nezaměstnanost, na ose y rovněž v procentech míra inflace.

Obrázek 8.3: Krátkodobá Phillipsova křivka

Legenda: r – míra inflace v procentech, u – míra nezaměstnanosti v procentech.

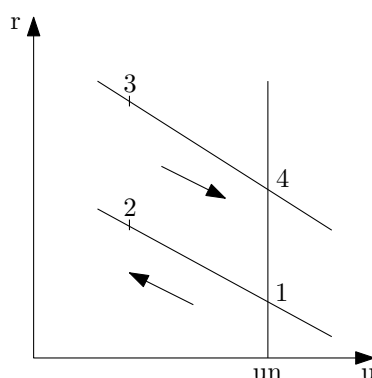
Krátkodobá Phillipsova křivka je konstruována při eliminaci tzv. *setrvačné* inflace. Setrvačná čili očekávaná inflace je míra inflace, se kterou všichni počítají, kalkulují s ní, započítávají ji do cen, mezd, úroků atd. Vzhledem k tomu, že tak činí všechny tržní subjekty, tato očekávaná inflace může být poměrně stabilní. Pokud tedy tato setrvačná inflace bude stabilní, pak Phillipsova křivka **vyjadřuje zaměnitelnost mezi inflací a nezaměstnaností**: z grafu můžeme zjistit, na jakou úroveň se například dostane inflace, pokud se sníží nezaměstnanost a naopak. Vláda tak má k dispozici poměrně přesnou pomůcku, která říká, co to udělá s druhým ukazatelem, když vláda na základě vládních opatření sníží nebo zvýší druhý.

Phillipsova křivka byla *stanovena empiricky* (tj. na základě měření v praxi). Skutečná míra inflace však může neustále kolísat (oscilovat) na základě určitých cenových výkyvů, které mohou být způsobeny např. i vlivy ze zahraničí (zvýšení cen ropy, zvýšení dovozních poplatků, nečekaná celní bariéra apod.).

Mezi skutečnou a setrvačnou mírou inflace je úzká souvislost, neboť setrvačná inflace se vyvíjí v závislosti na pohybu skutečné inflace. Zvýšení cen ropy vyvolá např. téměř okamžitý posun i setrvačné inflace, neboť všechny tržní subjekty začnou do svých kalkulací, cen, později i mezd a úroků počítat s touto vyšší úrovní inflace, a budou s ní z hlediska opatrnosti počítat ještě právě dle principu setrvačnosti nadále, i když se úroveň těchto cen v mezidobí opět snížila. *Faktor setrvačnosti způsobí, že celá Phillipsova křivka se posune nahoru nebo dolů.* Zvýší-li se setrvačná inflace směrem nahoru, posune se krátkodobá Phillipsova křivka rovněž nahoru a opačně. Na vývoj krátkodobé Phillipsovy křivky má tedy rozhodující vliv faktor setrvačnosti.

- b) *Dlouhodobá Phillipsova křivka*

Faktor setrvačnosti má však rozhodující vliv na chování ekonomických subjektů a tím i vývoj makroekonomických ukazatelů i z dlouhodobého hlediska. Podívejme se, co by se stalo, kdyby si vláda vytkla např. prioritní cíl snížit velkou nezaměstnanost pomocí expanzivní monetární a fiskální politiky. Vláda by tedy zvolila určité nástroje a zahájila jejich uplatnění v obou oblastech. Reakci ekonomických subjektů můžeme sledovat na následujícím obrázku.

Obrázek 8.4: Dlouhodobá Phillipsova křivka

Legenda: r – míra inflace v procentech, u – míra nezaměstnanosti v procentech, u_n – přirozená míra nezaměstnanosti v procentech.

Analýzou dlouhodobé Phillipsovy křivky zjistíme, že:

- v bodě 1 výchozího stavu je nezaměstnanost na přirozené úrovni (odpovídá relaci s inflací dle PK), skutečná i setrvačná inflace jsou stabilní,
- vláda zahájila expanzivní monetární a fiskální politiku zaměřenou na snížení nezaměstnanosti. To se podařilo, vláda snížila míru nezaměstnanosti pod její přirozenou míru ovšem za cenu zvýšení míry skutečné inflace. Inflace se tedy posunula v důsledku vládních opatření do bodu 2,
- následně však (s určitou časovou retardací) vyvolá vzestup skutečné inflace růst inflace setrvačné, celá Phillipsova křivka se tedy posune nahoru. Každá míra nezaměstnanosti má nyní odpovídající míru inflace na vyšší úrovni (vyšší křivce),
- jestliže by stát takto nyní stabilizoval nezaměstnanost pod její přirozenou mírou, způsobil by tím, že Phillipsova křivka by se stále posunovala celá směrem nahoru, inflace by se trvale zvyšovala (do bodu 3),
- to by samozřejmě po čase vyvolalo nutnost řešit takto nově vzniklou situaci, vláda by musela přejít naopak k restriktivní politice. Nezaměstnanost by se postupně vrátila ke své přirozené míře, ale už při vyšší míře inflace. Nastal by tedy posun po křivce do bodu 4. Důvodem vyšší míry inflace bude fakt, že se v mezidobí zvýšila míra setrvačné inflace.

Analýzou této dlouhodobé Phillipsovy křivky dospějeme k závěru, že úsilí vlády srazit nezaměstnanost pod její přirozenou hranici vyvolá vyšší inflaci a v důsledku toho, stále se zvyšující se inflace vyvolá potřebu vrátit nezaměstnanost na přirozenou míru. Odpovídající stabilizační funkce vlády na úseku ekonomické regulace tržního mechanismu je tedy udržování míry nezaměstnanosti na její přirozené míře při nízké hladině setrvačné inflace. Jakým způsobem ale může vláda udržet nízkou míru setrvačné inflace? Pro řešení daného problému je to kardinální otázka. Protože máme 2 faktory, můžeme mít zase dvojí řešení:

1. Vláda může snížit hladinu setrvačné inflace dočasným a krátkodobým zvýšením nezaměstnanosti nad její přirozenou míru. To je samozřejmě opatření, které žádná vláda nedělá ráda, a které si může dovolit pouze v případě, že nezaměstnanost je stále ještě na společensky a politicky přijatelné úrovni a dočasné zvýšení nezaměstnanosti nevyvolá společenský střet. Jaký bude důsledek tohoto opatření? Především se podaří snížit hladinu setrvačné inflace, což je důsledek očekávaný a žádoucí. Druhým efektem však bude ztráta tempa růstu národního produktu, skutečný reálný produkt bude nižší než potenciální. Opatření má tedy dopad i na další makroekonomický faktor.

2. Oblíbenějším řešením vlád je snaha snížit míru setrvačné inflace prostřednictvím důchodové politiky. K tomu jsou obvykle využity obě možnosti, tzn. regulace v oblasti mezd i cen. Vláda ve své kompetenci sníží růst mezd, popřípadě zcela zmrazí mzdy u státních zaměstnanců a doporučí v rámci tripartity odborům a zaměstnavatelům (tzn. v soukromé sféře) udělat totéž v zájmu daného hospodářství. Tím se sníží míra inflace, aniž došlo k růstu nezaměstnanosti. Cíle bylo dosaženo. Samozřejmě, že však i toto opatření má další dopad. Vzhledem k tomu, že regulace mezd a cen není tržní opatření, dochází tím k určité deformaci působení tržního mechanismu, tržní mechanismus je omezen, makroekonomické hodnoty neposkytují správné informace, tržní mechanismus tak neplní svou funkci.

Úkol k textu č. 8.2:

Obě opatření představují pro celou společnost určité náklady. V prvním případě snížení tempa růstu ekonomiky, v druhém případě vyřazení funkce tržního mechanismu. Nelze je tedy používat dlouhodobě. Nicméně snížení setrvačné inflace bývá dosaženo a tento jev má své pojmenování. Pokuste se definovat opak, tj. snížení inflace odborným názvem. Pokud si nevíte rady, zapíšte si do textu údaj z Klíče.

Shrnutí:

- Phillipsova křivka zobrazuje vztah mezi inflací a nezaměstnaností.
- Rozeznáváme krátkodobou a dlouhodobou Phillipsovu křivku.
- Na průběh inverzního vztahu mezi nezaměstnaností a inflací působí tzv. setrvačná inflace.
- Setrvačná inflace je způsobena působením základních ekonomických faktorů chování všech ekonomických subjektů, tj. faktoru očekávání a setrvačnosti.
- Řešení setrvačné inflace je založeno na bázi regulace přirozené míry nezaměstnanosti nebo důchodové politiky.

8.3 Dilema centrální banky

*Dilema
centrální
banky*

Základní nástroje státu v oblasti regulace tržního mechanismu jsou monetární a fiskální politika. Monetární politika je uskutečňována prostřednictvím centrální banky a ministerstva financí, fiskální politika je záležitostí prosazení návrhu tvorby a rozdělení veřejných financí parlamentem a dalšími orgány státní správy.

Monetární politika znamená regulaci množství (masy) peněz. Za měnovou politiku je odpovědná centrální banka. Centrální banka může svými nástroji provádět buď restriktivní (omezovací) nebo expanzivní politiku. Jejím důsledkem jsou změny v úrokových sazbách a v množství peněz v oběhu.

Základní dilema centrální banky je tedy otázka, zda regulovat spíše *úrokové míry* nebo ovlivňovat *nabídku peněz*.

Pokud bude totiž centrální banka provádět restriktivní měnovou politiku, pak udrží na určité úrovni množství peněz v oběhu, avšak za cenu, že úrokové míry porostou, peníze se stanou „dražšími“. Centrální banka tím reaguje na nežádoucí růst poptávky po penězích, jehož důsledkem by byla zvýšená inflace. Jedná se tedy o výrazně protiinflační opatření centrální banky, která si vytkla prioritní cíl udržení inflace v určitých mezích. Naopak při provádění expanzivní měnové politiky centrální banka bude „pouštět“ do oběhu větší

množství peněz, tím se peníze stanou „levnějšími“, snižují se úrokové sazby, více se investuje, nastává ekonomické oživení, avšak za cenu zvyšující se inflace. Centrální banka nemůže tudíž současně udržet stabilní úroveň úrokových sazeb i objemu peněz v oběhu, musí se rozhodnout. Musí zvolit jeden u obou možných cílů monetární politiky, vybrat odpovídající nástroje a zaměřit se na splnění daného cíle.

CVIČENÍ č. 8:

ČNB vyhláší veřejně cíl své měnové politiky a pravidelně informuje o jeho plnění. ČNB vyhláší cíl dosažení tzv. čisté inflace v rozmezí od... do... Doplňte údaje, které jsou běžně publikovány v Hospodářských novinách či jiných odborných časopisech, mj. i v denním tisku, popřípadě zjistěte tento cíl pro daný rok z internetových stránek ČNB a запиšte si jej na volný list k přípravě zkoušky.

Shrnutí:

- Monetární politika je zaměřena na regulaci masy peněz v oběhu.
- Za měnový vývoj je zodpovědná centrální banka (v ČR je to ČNB).
- Dilema centrální banky je, zda regulovat pomocí pohybu úrokových měr nebo zda ovlivňovat nabídku peněz pomocí emisí.

Část pro zájemce:

Pokud Vás více zajímají informace o činnosti centrální banky, poukazují na skutečnost, že bankéři mají vlastní vysokou školu tzv. Bankovní institut v Praze, ve kterém je možno zakoupit řadu skript a odborných publikací týkajících se činnosti centrální banky.

8.4 Dilema fiskální politiky

Fiskální politika má rovněž dilema. Sestavení státního rozpočtu podléhá schválení parlamentem. Poté, pokud je rozpočet přijat, stává se stabilizujícím prvkem v rámci hospodářské politiky vlády, neboť státní rozpočet má charakter zákona, jednotlivé resorty jsou zavázány k jeho dodržování a podléhá kontrole. Zásadními faktory polemiky při schvalování státního rozpočtu je vždy otázka výše a struktury příjmů (tj. otázky míry zdanění ekonomických subjektů (kolik brát) a dále otázka struktury příjmů (kde brát). Rovněž výdajová stránka má své problémy, požadavky, potřeby jsou vždy vyšší než zdroje. Dilema tedy zní, které potřeby jsou prioritní, které potřeby lze krátit, kolik peněz může být resortu přiděleno.

Při tvorbě státního rozpočtu jsou do jeho konstrukce zabudovány tzv. *vestavěné stabilizátory*. To jsou prakticky automatické prvky, které působí v reakci na daný vývoj. Vestavěné stabilizátory jsou legislativní konstrukce, jsou to opatření, která po svém zavedení působí v hospodářství automaticky a nevyžadují žádné další zásahy.

Příklad:

Příkladem může být progresivní daňová soustava, se zvyšujícím se příjmem roste daňová zátěž. Tato konstrukce způsobí, že v období cyklického vývoje ekonomiky začíná automaticky působit tento vestavěný stabilizátor tak, že např. v období růstu se zvyšuje míra zdanění a oslabuje se tak automaticky růst agregátní poptávky. Naopak v období ekonomické příjmy domácností i firem klesají, snižuje se tedy automaticky daňová zátěž, naopak se zvyšují transferové platby, čím se snižuje pokles agregátní poptávky. Vestavěné stabilizátory (kromě progresivní daňové soustavy je to řada dalších nástrojů) jsou tedy dány schválením státního rozpočtu na daný rok a stabilitou hospodářské legislativy.

*Dilema
fiskální
politiky*

*Vestavěné
stabi-
lizátory*

Kromě vestavěných stabilizátorů se v oblasti fiskální politiky využívá ještě tzv. *diskrétních (záměrných) opatření*. To jsou jednorázová opatření, ke kterým dochází jak při procesu schvalování státního rozpočtu, tak i v průběhu fiskálního roku. Příkladem takového opatření může být změna určité daňové sazby (princip je zachován, je neměnný, je to vestavěný stabilizátor, mění se pouze konkrétní sazba) nebo změny ve struktuře výdajů státního rozpočtu. Tyto změny mají dopad na agregátní poptávku a nabídku, ve svém důsledku vyvolají nakonec i změnu ve velikosti vytvořeného národního produktu.

Shrnutí:

- Fiskální politika je založena na sestavení a čerpání veřejných financí, především státního rozpočtu.
- V rámci konstrukce státního rozpočtu jsou zabudovány tzv. vestavěné stabilizátory.
- Vestavěné stabilizátory automaticky působí v ekonomice státu anticyklicky.
- I v průběhu fiskálního období se dále při realizaci fiskální politiky využívá tzv. diskrétních opatření.
- Dilema fiskální politiky je založeno na volbě mezi využitím vestavěných stabilizátorů nebo diskrétními opatřeními.

8.5 Faktor času v monetární a fiskální politice

Zpoždění Při realizaci jakéhokoliv rozhodnutí v oblasti monetární i fiskální politiky je třeba počítat s faktorem času, tedy s určitým časovým zpožděním reakce. Rozlišujeme tyto druhy časového posunu:

- Informační* zpoždění představuje časovou úsečku mezi vznikem potřeby nějakého státního zásahu do ekonomiky a momentem, kdy o vzniku této potřeby je informován příslušný státní orgán, resp. rozhodující osoba (např. ministr). Tato doba je tedy závislá na sběru, třídění, zpracování a vyhodnocení informací o stavu a vývoji makroekonomických (částečně i mikroekonomických) agregátů,
- politické* zpoždění je způsobeno určitým procesem projednávání (např. v parlamentu přes první, druhé čtení před odbornými komisemi) přes dosažení politické dohody o podpoře ve sněmovně atd. až po okamžik, kdy příslušné státní orgány začínají rozhodnutí realizovat (zákony mají např. pojmy platnost a účinnost až od určitého data),
- odezvu, reakci* ekonomických subjektů, jichž se dané opatření týká. Firmy i domácnosti mohou reagovat až po určité době, u domácností je tento časový posun ještě výraznější, neboť mnohé domácnosti o vládním opatření ani neví.

Při zkoumání účinnosti nástrojů monetární a fiskální politiky je třeba zdůraznit několik skutečností:

- Státní rozpočet se připravuje na ministerstvu financí velmi dlouhou dobu (nejméně půl roku před začátkem nového fiskálního období), v průběhu přípravy je průběžně aktualizován a doplňován na základě zpřesňujících údajů státní statistiky,
- finální verze rozpočtu jde do parlamentu vesměs ke konci předcházejícího období. Pokud se podaří návrh státního rozpočtu okamžitě schválit (za situace, kdy má vládní strana nebo koalice v parlamentu většinu), pak se státní rozpočet stává zákonem a nedojde-li k mimořádným událostem platí po celý rok. Politické zpoždění může být tak v případě fiskální politiky značné,

- Monetární politiku realizuje centrální banka. Ta může vydávat svá rozhodnutí prakticky každý den (viz např. denní vyhlášení kurzů měny vůči cizím měnám). Časové informační zpoždění není téměř žádné, reakce může být rychlá,
- stát může měnit agregátní nabídku i poptávku prostřednictvím celé řady státních zásahů. Například státními nákupy, výdaji, změnami podmínek úvěru, úrokových sazeb, změnami sazeb daní, daňovými úlevami atd. Rovněž na tyto zásahy reagují domácnosti i firmy s určitým zpožděním. Obecně platí, že časová zpoždění u reakcí spotřebitelů (domácností i firem) jsou nižší u fiskální politiky než u politiky monetární.

Shrnutí:

- Účinnost hospodářské politiky státu je podmíněna různým stupněm a různými druhy časového zpoždění.
- Časové zpoždění čili faktor času je časový horizont od vzniku potřeby státního zásahu až do okamžiku působení vybraného nástroje regulace.
- Časové zpoždění má podobu informační prodlevy, politické a doby odezvy (reakce).
- Obecně platí, že opatření monetární politiky jsou rychlejší, co se týče reakce ekonomických subjektů.

Kontrolní otázky:

1. Určete 4 základní makroekonomické ukazatele rozhodné pro vnitřní i vnější hospodářskou stabilitu státu.
2. Vysvětlete konstrukci magického 4-úhelníku.
3. Vysvětlete, k čemu slouží porovnávání několika magických n-úhelníků v různém čase.
4. Určete další možné ukazatele sledované magickými n-úhelníky.
5. Vysvětlete, co znamená změna vnitřní plochy při porovnávání dvou magických n-úhelníků v různém čase.
6. Vysvětlete k čemu povede restriktivní a expanzivní monetární a fiskální politika.
7. Nakreslete a vysvětlete pojem krátkodobá Phillipsova křivka.
8. Nakreslete a vysvětlete jaký efekt zobrazuje dlouhodobá Phillipsova křivka.
9. Vysvětlete co je to „setrvačná inflace“.
10. Vysvětlete, jak setrvačná inflace ovlivní reálnou inflaci.
11. Popište dilema centrální banky.
12. Definujte pojem „vestavěné stabilizátory“.
13. Definujte pojem „diskrétní opatření“.
14. Popište dilema fiskální politiky.
15. Popište různé druhy časového zpoždění při vzniku potřeby a realizaci různých nástrojů monetární a fiskální politiky státu.

Průvodce studiem:

Tato lekce Vás uvádí především do světa vrcholových bankéřů, především manažerů centrální banky a jejich činnosti, jakožto i jejich pomůcek. Magické n-úhelníky či uvedené Phillipsovy křivky jsou pomůckou pro rozhodování ministerstev a vlády. Vládá také určuje a Parlament prosazuje vestavěné stabilizátory či diskrétní opatření při konstrukci fiskální politiky. Pokuste se proto sestavit grafické nástroje podobně jako tak činí různí pracovníci ministerstev či centrální banky státu.

Autotest:

1. Nejčastější forma magického n-úhelníku je:
 - (a) sledování míry růstu HDP, inflace, platební bilance a nezaměstnanosti
 - (b) sledování míry růstu HNP, obchodní bilance, inflace a nezaměstnanosti
 - (c) sledování HDP, vyrovnanosti státního rozpočtu, inflace a nezaměstnanosti
2. Čím je větší vnitřní plocha démantu:
 - (a) tím neúčinnější byla hospodářská stabilizační politika vlády
 - (b) tím účinnější byla hospodářská stabilizační politika vlády
 - (c) velikost vnitřní plochy nemá žádnou souvztažnost k použití regulačních nástrojů
3. Mezi vestavěné stabilizátory patří:
 - (a) změna sazeb daní z příjmů v průběhu roku
 - (b) změna výdajů z rozpočtové kapitoly do jiné
 - (c) progresivní daňová soustava

Kapitola 9

Národohospodářské agregáty

Popis lekce:

Lekce se zabývá definicemi a výpočty hlavních národohospodářských agregátů (makroekonomických ukazatelů). Má následující strukturu:

- 9.1 Životní úroveň
- 9.2 Měření toků v národním hospodářství
- 9.3 Metody výpočtu HNP
- 9.4 Další národohospodářské ukazatele

Lekce uvádí 2 metody výpočtu HNP/HDP, jakožto i dalších ukazatelů a vysvětluje pojem „stínové ekonomiky“.

Délka lekce: 120 minut

Klíčová slova:

Hrubý národní produkt, hrubý domácí produkt, národní důchod, transfery, čistý národní produkt, čistý národní důchod, výdajová metoda, důchodová metoda, stínová ekonomika, černá, šedá a bílá ekonomika, ekonomický blahobyt, ekonomická síla, ekonomická úroveň.

Motivace k lekci:

Po prostudování této kapitoly byste měli být schopni:

- vysvětlit, co rozumíme pod pojmem národohospodářské agregáty,
- definovat základní ukazatele pro měření životní úrovně,
- definovat základní makroekonomické ukazatele pro měření stavu a vývoje národního hospodářství,
- jmenovat dvě základní metody pro určení hrubého domácího produktu (HDP).

Pro sledování ekonomického vývoje daného státu musíme mít k dispozici nějaké globální ekonomické ukazatele, které by mohly objektivně ukázat stav a pohyb ekonomiky. Všechny sektory národního hospodářství dnes a denně produkují výrobky, poskytují se služby. Všechny sektory národního hospodářství vytvářejí nové bohatství, uspokojují lidské potřeby, zkvalitňují život lidí.

Definice

Pod pojmem „národohospodářské agregáty“ rozumíme souhrnné, komplexní ukazatele stavu a vývoje daného hospodářství, daného státu.

Než však přikročíme k výkladu těchto globálních ukazatelů provedeme exkurs do oblasti, která je nám bližší, tzn. do oblasti ukazatelů ekonomiky domácnosti, i když, jak již víte, patří tato oblast mikroekonomie.

9.1 Životní úroveň

Životní úroveň

V této oblasti se pohybuje každý z nás, všichni jsme členy určité konkrétní domácnosti. Všichni vnímáme a registrujeme svůj ekonomický stav, popřípadě pohyb. Začneme tedy touto mikroekonomickou kategorií, následné přenesení této problematiky do makroekonomie, tj. na úroveň celého státu nám pak může být pochopitelnější.

Jak tedy hodnotíme ekonomickou situaci domácnosti? Většina lidí by na takto položenou otázku odpovídala například slovy:

- náklady na naši domácnost neustále rostou, zatímco příjmy stagnují (v lepším případě rostou mnohem méně než náklady),
- mám málo peněz,
- mé příjmy pomalu nestačí pro standardní potřeby, nechtíc, abych si mohl pořídit to či ono apod.,

jinými slovy značné procento by si pravděpodobně stěžovalo, menší část lidí by byla spokojena, pouze pár procent obyvatelstva by bylo zcela spokojeno. Koneckonců tyto průzkumy koná čas od času každá agentura, výsledky jsou používány nejen pro vládu a ministerstva, ale slouží k obecné potřebě pro vyjádření ekonomického stavu a pohybu celé společnosti.

V těchto průzkumech se sice do určité míry projevuje jeden ze základních zákonů ekonomie, který říká, že „každý má ničím neomezená přání, avšak omezené zdroje“, každopádně však procentuální posun ve škále odpovědí při takovémto sociologickém průzkumu znamená nezanedbatelný fakt **subjektivního** hodnocení občanů dané společnosti své ekonomické situace. Je jasné, že určitá část obyvatelstva bude vždy odpovídat, že má málo, že jí příjmy nestačí, že si nemůže dovolit to, co by si přála atd.

Peněz je prostě málo u každého a vždy, neboť rostoucí příjmy pouze přesunují uspokojení potřeb do jiné dimenze a vyvolávají pouze nová přání, která stejně nelze zcela splnit. Málo který z nás by řekl, že má právě tak akorát dost, spíše slyšíme neustále kolem sebe věty typu, že bychom měli více vydělávat, méně utrácet, na to nemáme, to je příliš drahé, to si nemůžeme dovolit atd.

Stejným způsobem se vyjadřuje nejen téměř každý z nás, ale stejné věty uslyšíte na zasedání obecního zastupitelstva, krajského zastupitelstva, stanoviska kdejakého ministerstva a rovněž i v parlamentu či vládě státu.

Proto subjektivní hodnocení, přestože do značné míry vyjadřuje vnímání ekonomické reality daným subjektem, nemůže být směrodatným ukazatelem hodnocení ekonomického stavu

a pohybu žádného ekonomického subjektu. Je zapotřebí určit nějakou **objektivní veličinu**, která by eliminovala, že lidé mají přirozenou tendenci spíše skrývat své příjmy, zveličovat své náklady a zamlčovat či nepřiznávat své rezervy. Stejně tak postupují i vyšší ekonomické celky.

Pro hodnocení ekonomického jevu musíme mít nejprve určitou danou bázi, ke které bychom mohli změnu porovnávat.

Pouze srovnání s něčím nebo s někým jiným, **srovnatelným**, je objektivním vyjádřením ekonomického stavu nebo pohybu sledovaného subjektu. Nalézt takovou objektivní bázi je však v ekonomii poměrně složité, ne všichni a ne všechno má srovnatelné podmínky.

A i když takovou srovnatelnou základnu nalezneme, porovnáme srovnatelné údaje a vyvodíme z toho řekněme objektivní závěr typu „tam se ti lidi mají lépe či hůře než tam či onde“ nemusí tento závěr vůbec korespondovat právě s oním subjektivním hodnocením ekonomické situace lidí. Je zajímavé, že například při celosvětové rozsáhlé anketě s dotazy na statisíce lidí s otázkou jak jsou spokojeni se svým životem, se na prvním místě umístili a tudíž nejspokojenější jsou Dánové, ale na předním místě také Indové. Přitom Indie nepatří mezi ekonomicky vyspělé státy. Proto připusťme, že ani zcela objektivně postavené ekonomické ukazatele nemusí zcela přesně vyjadřovat subjektivně vnímaný ekonomický stav či pohyb. Nicméně právě pro vyjádření změn a pro srovnávání vývoje musíme nějaké ekonomické ukazatele používat.

Praxe pro tuto potřebu zavedla výpočet ukazatele, který je všeobecně přijímaný a používaný pro sledování formou statistiky, a to **ukazatele životní úrovně**.

Pro vyjádření životní úrovně se používá v podstatě těchto možných veličin.

- a) Ukazatel **reálná mzda** (popřípadě reálný příjem) vyjadřuje množství výrobků či služeb, které je možné za nominální mzdu koupit.

Příklad:

- Za částku 10 000 Kč je možné v průměrných cenách koupit například 2 televizory, 1 pračku, 1 kolo, 2 obleky atd. Občan ČR, jehož měsíční příjem činí tedy 10 000 Kč by si teoreticky (prakticky musí vydávat peníze i na jiné věci) za svůj výdělek mohl alternativně koupit uvedené věci.
- Za částku 10 000 euro by si německý občan mohl koupit například 1 auto zn. Fabia (ještě by mu zbylo), 10 televizí atd. Jak vidíme, je možné ukazatele reálné mzdy používat i pro mezinárodní srovnávání, i když tento ukazatel není tak přesný (historicky se vytvořily v různých zemích jiné relace mezi hodnotami).

- b) Daleko přesnější je druhý ukazatel, a to **čas nutné práce** k příjmu umožňujícímu nákup určitého výrobku nebo služby.

Zatímco ukazatel reálné mzdy je negativně ovlivněn především různou úrovní inflace v různém čase a při mezinárodním srovnávání pak i mezi různými státy, ukazatel času se stanovuje v minutách, hodinách apod., tedy v jednotkách, které nejsou ovlivněny žádnými ekonomickými jevy. Proto je zvláště při mezistátním srovnávání využíván zvláště tento ukazatel.

Příklad:

- a) Za jednu hodinu práce si může například pracovník určité profese v ČR koupit (zase pouze teoreticky) alternativně:
- 10 bochníků chleba,
 - 2 kusy tílek,
 - 1 knihu atd.
- b) Za jednu hodinu práce si může pracovník téže profese v Německu koupit například:
- 30 bochníků chleba,
 - 6 kusů tílek,
 - 5 knih atd.

Je také možné používat tohoto ukazatele k opačnému vyjádření například:

- pracovník dané profese ve věku kolem čtyřiceti let by v ČR potřeboval na koupi auta Fabia cca 1 rok (teoreticky – kdyby veškerý svůj plat mohl šetřit)
 - pracovník stejné profese a věku by v Německu by na koupi téhož auta potřeboval cca 3 měsíce
- c) Pro srovnávání celé řady ekonomických údajů, tj. včetně mezd je možné také nyní využívat jejich vyjádření pomocí jednotné evropské měny – eura. I když vyjádření mezd v přepočtu na euro umožňuje toto srovnání, znovu upozorňujeme na skutečnost, že toto srovnání nemusí být přesné, neboť uvnitř jednotlivých států se historicky jinak vytvořily relace mezi různými hodnotami (například nájemné na byt někde představuje pouze 30 % z mezd, jinde 50 %, někde jsou potraviny laciné, jinde drahé apod.). Nicméně pro orientaci životní úrovně lze i tento ukazatel použít.

Příklad:

Úroveň příjmů lékařů v některých evropských zemích v přepočtu na euro

Země	Průměrný roční plat lékaře (euro)	Násobek celostátního průměru
Rakousko	77 000	3,1
Francie	60 000	2,1
Itálie	40 000	2,8
Portugalsko	48 000	5,2
Švédsko	58 000	2,2
Holandsko	80 000	2,7
Slovinsko	22 000	2,3
ČR	7 600	1,9
Rumunsko	1 350	1,2

Pramen: WHO report 2000

Uvedená čísla ukazují ekonomickou podstatu životní úrovně. Ani tyto ukazatele však **nemohou komplexně** vyjádřit skutečnou hodnotu životní úrovně, protože ta je dána kromě ekonomických faktorů ještě něčím jiným například:

- možností a dostupností vzdělání,
- úrovní chování institucí, úřadů i firem k občanům,
- ekologickými faktory,

- možností relaxace, využitím volného času,
- úrovní, kvalitou a přesností spojů,
- úctou a respektem k lidem atd., tedy vším co zpříjemňuje nebo znesnadňuje lidský život.

Tyto „**mimoekonomické faktory**“ **životní úrovně** nejsou tak lehce číselně vyjádřitelné a mnohdy i různé národy preferují zcela odlišné hodnoty. Proto také žádné ekonomické ukazatele nemohou přesně vyjádřit náš pocit a uspokojení z dosažené životní úrovně, neboť podmínky i pro mezinárodní srovnávání nejsou dokonalé. To je také případ zmíněné Indie, kdy ekonomická životní úroveň mnoha milionů lidí je nesrovnatelně horší než životní úroveň snad tisíců Čechů, přesto však se tyto miliony Indů cítí být šťastni a spokojeni se svým životem.

*Mimoeko-
nomické
faktory*

Proto ukazatele životní úrovně, jakožto i všechny další, tj. agregátní makroekonomické ukazatele jsou přesnější především tehdy, jsou-li použity **v poměrovém vyjádření**, popřípadě v určitém **časovém horizontu** tak, aby vyjadřovaly určitý **trend**.

Protože makroekonomické ukazatele nejsou a nemohou být žádným součtem mikroekonomických hodnot, používá se pro měření makroekonomického stavu a vývoje tzv. národohospodářských agregátů. Ty jsou založeny na jiných principech výpočtu.

Shrnutí:

- Pro sledování stavu a vývoje ekonomiky potřebujeme mít určité ukazatele.
- Pro srovnávání (zvláště mezinárodní) musí být tyto veličiny založeny na srovnatelné bázi.
- Pro sledování ekonomického stavu a vývoje u domácností se používá pojmu životní úroveň.
- Pro měření životní úrovně se používá těchto metod: sledování reálné mzdy a času práce nutného ke koupi určitého výrobku, popřípadě srovnání příjmů na srovnatelné základně.
- Pojem životní úrovně však nezahrnuje pouze ekonomické faktory.

9.2 Měření toků v národním hospodářství

Pro měření toků v národním hospodářství si nejprve provedeme určité zjednodušení, zůžeme všechny ekonomické subjekty na 2 kategorie, firmy a domácnosti. Pak můžeme konstatovat, že mezi firmami a domácnostmi dochází neustále k vzájemné interakci:

*Měření
toků
v národním
hos-
podářství*

- a)
 - domácnosti nakupují od firem na trzích finální produkce výrobky a služby,
 - prodávají na trzích výrobních faktorů svou pracovní sílu,
- b)
 - firmy nakupují na trzích výrobních faktorů pracovní sílu,
 - prodávají na trzích finální produkce výrobky a služby.

Vzájemná směna se děje prostřednictvím peněz. Jedná se o pravidelný pohyb čili ekonomický tok mezi danými subjekty. Tento tok můžeme měřit, a to buď jako tok výrobků a služeb, nebo jako protipohyb peněz (úhrady za výrobky a služby). Z toho můžeme vyvodit, že máme 2 možnosti, které veličiny lze měřit:

Národní
produkt
a národní
důchod

1. Můžeme měřit tok výrobků a služeb-pak získáme ukazatel nazvaný **národní produkt** (NP).
2. Můžeme měřit všechny příjmy domácností-pak získáme ukazatel zvaný **národní důchod** (ND).

(Poznámka: v makroekonomickém pojetí nazýváme všechny druhy příjmů souhrnným pojmem „důchod“. V agregátním vyjádření je tedy pojem důchod tvořen souhrnem příjmů ve skladbě mzdy, renty, úroky a zisky).

Rovnice

Platí základní ekonomická rovnice, že $NP = ND$.

Národní produkt a národní důchod jsou shodné veličiny. Proč tomu tak je? Uvedme si zase zjednodušený příklad.

Příklad:

Předpokládejme, že všechny domácnosti okamžitě po nabytí svých příjmů je utratí za výrobky a služby firem. Firmy při naší abstrakci prodávají veškerou svou produkci a služby domácnostem. Pak částka, kterou získají na trhu prodávající se přesně rovná částce zaplacené kupujícími. Národní důchod se tedy musí rovnat národnímu produktu, národní důchod je souběžná veličina identická s národním produktem.

Skutečností ovšem je, že kromě zmíněných 2 ekonomických subjektů, tj. domácností a firem, se do ekonomické výměny zapojuje i stát, a to jak na straně kupujícího, tak i prodávajícího. Jeho produkty a služby tedy musíme rovněž započítat do tvorby nového národního bohatství, do nového hrubého produktu.

Praktickou otázkou je, v jakém místě, kde lze měřit tyto ekonomické toky. Je dosti složité získat informace o objemu vyrobeného zboží, respektive poskytnutých služeb. **Proto se měří peněžní výdaje vynaložené na jejich nákup.**

Dvě
metody
výpočtu

Vyplývají nám z toho zase 2 možnosti:

- buď měřit všechny výdaje za nákup výrobků a služeb – získáme tak národní produkt: tento způsob výpočtu označujeme jako **výdajová metoda**, nebo
- můžeme měřit všechny příjmy (důchody) domácností – získáme tak národní důchod: tento způsob výpočtu označujeme jako **důchodová metoda**.

Oběma způsoby výpočtu, jak vyplývá z úvodní rovnice musíme dospět ke stejným výsledkům.

Seznámili jsme se s novými agregátními identickými pojmy „národní produkt“ a „národní důchod“. Zjistili jsme, že je možné je měřit. Můžeme-li je měřit, můžeme tyto veličiny také porovnávat v čase a zjistit, zda se v čase zvyšují či snižují. Tyto veličiny, jak je v jejich samotném názvu zachyceno, se týkají celého národa (v přeneseném slova smyslu, spíše bychom měli říkat celého národního hospodářství daného státu). Jejich růst bude nepochybně ukazatelem ekonomického růstu. **Oba 2 ukazatelé jsou základními agregátními národohospodářskými ukazateli**, od nichž se odvozují další.

HDP Stěžejním ukazatelem pro sledování výkonnosti ekonomiky daného státu, pro sledování ekonomického růstu je **ukazatel hrubého domácího produktu**.

HNP Hrubý národní produkt (**HNP**, anglicky GNP – gross national product) je celková peněžní hodnota toku finálních statků a služeb vytvořená za určité časové období národními výrobními faktory ve vlastnictví občanů daného státu, bez ohledu na to, zda tyto statky vyrobili na území daného státu nebo v zahraničí.

Hrubý domácí produkt (**HDP**, anglicky GDP – gross domestic product) je celková peněžní hodnota toku finálních statků a služeb vytvořená za určité časové období všemi výrobními faktory na území daného státu bez ohledu na to, zda jsou ve vlastnictví občanů tohoto státu nebo cizinců.

Příklad:

Výdaje za výrobky fliálky švédské firmy ELECTROLUX působící na území ČR budou započítány do HDP České republiky a HNP Švédska.

Ukazatel HDP je používán v Evropské unii, tudíž i v ČR. Ukazatel HNP se používá spíše v Severní Americe (i když pro srovnání používají už i Američané ukazatele HDP). Je to dáno tím, že hodně amerických i kanadských firem má investice v zahraničí, na druhé straně pak hodně světových firem má své fliálky v USA či Kanadě.

Úkol k textu č. 9:

Uveďte a запиšte si aktuální stav přírůstku HDP v posledním Vám známém období. Protože tento údaj se mění, není údaj uveden v Klíči.

9.3 Metody výpočtu hrubého národního produktu

Jak jsme si již uvedli, pro výpočty se dá použít 2 základních metod výpočtu, metody výdajová (sečítáme výdaje na nákup produktů a služeb) a důchodová (sečítáme příjmy). Prakticky se však používá výdajová metoda.

Při zjišťování velikosti HNP narážíme na určité problémy.

- a) Prvním problémem je existence tzv. mezistatků čili **meziproduktů**. *HNP je souhrn všech finálních produktů*, které nakupují ekonomické subjekty na trzích výrobků a služeb pro svou spotřebu.

Do HNP tedy nezapočítáme meziprodukty, které jsou určeny pro další zpracování nebo prodej. Pokud bychom tak učinili, započítávali bychom jedny a tytéž výrobky dvakrát (třikrát atd.) tedy duplicitně, dosáhli bychom zkreslených výsledků.

Příklad:

Výpočet HNP

hodnota meziproduktu		hodnota přidaná zpracováním (Kč)	cena (Kč)
1) mzda za sběr ovoce	0	4	4
2) náklady na výrobu jogurtu	4	4	8
3) náklady na dopravu a prodej v obchodě	8	2	10
Tržní cena kelímku jogurtu	10 Kč		

Z výpočtu vidíme, že finálním produktem je kelímek jogurtu, jehož cena je stanovena na 10 Kč. Tu jsme získali postupně, když jsme sečítali náklady tří stupňů, tj. sběrače, výrobce a obchodníka, a to pouze tzv. hodnotu přidanou zpracováním. Pokud bychom na každém stupni sečítali celou hodnotu, pak bychom práci sběrače započítali **celkem třikrát, spotřebu výrobních faktorů ve výrobě dvakrát**.

Uveďte vlastní příklad produktu, ve kterém se projevuje mezisoučet hodnot přidaných zpracováním.

-
- b) Druhým problémem je skutečnost, že v daném časovém období mohou být vyrobeny určité statky, které jsou sice v tomto období vyrobeny, ale nejsou ještě využity. Jejich hodnota se tedy nemůže projevit v hodnotě finálních statků započítávaných do HP. Proto ji musíme započítat jiným způsobem.

Při výdajové metodě výpočtu hrubého národního (domácího) produktu sečítáme tedy následující výdaje určené na finální spotřebu:

- Výdaje domácností na spotřebu výrobků (krátkodobou spotřebu: rohlíky, mléko atd., dlouhodobou: pračka, auto, atd.) a služby (dovolená, opravy atd.),
 - Výdaje firem (na obnovu a rozšíření zásob, opravy techniky, výstavbu budov, nákup nových strojů atd.),
 - Výdaje státu na nákup výrobků a služeb (například zakázka nových uniforem pro armádu, platy státních zaměstnanců atd.).
- Mezi tyto výdaje se tedy *nezapočítávají* tzv. **transferové platby**, tzn. výdaje, které nemají okamžitou protihodnotu (například sociální výdaje, výplaty starobních důchodů, stipendií apod.).
- Čistý export, tzn. rozdíl mezi exportem a importem.

Transferové
platby

Vzorec pro
výdajovou
metodu

Pro matematické vyjádření výpočtu HNP výdajovou metodou se používá vzorec, který používá písmen z anglického pojmenování jednotlivých výdajů:

$$\text{HNP} = C + \text{Ig} + G + (\text{Ex} - \text{Im}), \quad (9.1)$$

kde C – consumption (spotřeba, v daném případě označení pro personal consumption, spotřebu domácností), Ig – gross investment (investice firem), G – government (vládní nákupy), Ex – Im – rozdíl mezi exportem a importem.

Důchodová
metoda

Při důchodové metodě sečítáme všechny druhy důchodů, které plynou domácnostem. Avšak rovněž při používání důchodové metody měření hrubého produktu vzniká problém duplicit. Jestliže bychom mezi důchody počítali i platby firmám za nákupy meziproduktu, vznikly by duplicity. Proto i v tomto případě se nesmí zapomínat na tuto skutečnost, která je řešena pomocí existence přidané hodnoty (stejně jako u výdajové metody). Při důchodové metodě se sčítají:

- hrubé mzdy (před zdaněním),
- renty,
- hrubé zisky korporací (dividendy),
- čisté úroky (rozdíl mezi úroky, které získávají a úroky, které zaplatí),
- příjmy ze zaměstnání (např. příjmy za výrobní faktory samostatně podnikajících osob (právníci, privátní lékaři apod.) a zisky firem v osobním vlastnictví).

Pomocí důchodové metody zjišťujeme ukazatel národního důchodu, tzn. celkový objem. Stejně tak při výpočtu národního (nebo domácího) produktu zjišťujeme jeho celkový objem. Je jasné, že obě hodnoty v této agregátní poloze mají svůj význam, zvláště pokud je budeme sledovat v určité časové řadě jako přírůstky či úbytky oproti předcházejícímu stavu. Nicméně, ani HNP či HDP nebo HND nejsou zdaleka nijak přesným vyjádřením skutečné výkonnosti ekonomiky ani účinnosti práce obyvatel daného státu. I když jsou vysoce využívány pro srovnávání tuzemského vývoje nebo i při porovnávání mezinárodním, musí být často doplněny dalšími ekonomickými ukazateli, jak je uvedeno v následující části.

CVIČENÍ č. 9:

Pokuste se jen pro vlastní potřebu sestavit vlastní souhrn příjmů (důchodů) Vaší rodiny. Do těchto příjmů budete započítávat nejen příjmy z mezd, ale i transferové platby, dividendy, úroky z vkladů, příjmy z pronájmů, honoráře atd. Úkol je individuální, údaje jsou soukromé, úkol nemá řešení v Klíči.

9.4 Další národohospodářské ukazatele

HNP, HDP, popřípadě ND vyjadřují objem, stav, tj. velikost v peněžních jednotkách. Je zřejmé, že čím větší stát, čím více obyvatel, tím více přinejmenším těchto výrobních zdrojů má k dispozici, tím větší objem HDP či HNP by mohl či měl vytvořit, aby uživil své obyvatelstvo. Proto velké státy mohou mít HP několikanásobně větší než státy malé. Pokud budeme porovnávat pouze HNP nebo HDP v jeho celkovém objemu, pak nepochybně v první desítce států budou velké státy jako například USA, Čína, Indie, Kanada, Rusko, Německo atd.

Pokud bychom srovnávali vývoj daného státu například ukazatelem HDP v určitém časovém horizontu, pak nás budou zajímat především *přírůstky* (nebo úbytky) oproti předcházejícímu stavu, a to vesměs v procentním vyjádření.

Sledování objemu HNP (HDP či ND), jakožto i sledování změny stavu těchto ukazatelů má v ekonomii svůj význam. Nicméně není to ukazatel, který by nám mohl vyjádřit stav životní úrovně obyvatel daného státu. K tomu potřebujeme ještě další ukazatele.

Další makroukazatele

1. Nejvíce používaným ukazatelem pro mezinárodní srovnávání je ukazatel **HDP (nebo HNP) na obyvatele**. Dostaneme tím poměrový ukazatel, který má značnou vypovídací schopnost právě pro posuzování průměrné životní úrovně obyvatelstva daného státu. Takto můžeme potom sestavit žebříček nejbohatších států. Tento ukazatel je dosti objektivní, i když do určité míry vyjadřuje i rozsah nerostného bohatství některých států (například Norsko: ropa, Island: laciné energetické zdroje apod.).
2. **Ekonomické ukazatele nemohou dostatečně dobře vyjádřit komplexní pojetí životní úrovně** lidí dané země, neboť ta je vytvářena i mimoekonomickými faktory. Žádný materiální ukazatel nemůže také dostatečně dobře vyjádřit pocity lidí, spokojenost a vnímání štěstí.

Značná část produkce trhem vůbec neprochází, nemůžeme ji tedy zachytit. Je to způsobeno existencí tzv. stínové ekonomiky (někdy se také používá termínu „podzemní“). Ta má různé stupně: bílá, šedá, černá.

Stínová ekonomika

Černá ekonomika je již vysloveně kriminální, nelegální činnost (například prodej drog), která se může pouze odhadovat. Ale ani šedá či bílá ekonomika neprochází trhem, její produkty či služby nejsou do ukazatelů tedy započítávány. Přitom může být velká, v mnohých státech tvoří značnou část produkce. Protože se touto činností zabývá určitý počet obyvatelstva a představuje určitý výrobní zdroj i důchod, snažíme se vyjádřit i tento faktor do tvorby makroekonomických ukazatelů. Jedním z takových agregátních ukazatelů, který může poněkud více vyjádřit úroveň života v daném státě je

3. ukazatel nazvaný **čistý ekonomický blahobyt** (Net economic welfare = NEW). K jeho vyjádření korigujeme nedostatky HNP nebo HDP. K HNP nebo HDP pak *připočítáváme*:

- výrobky a služby vyprodukované stínovou ekonomikou (odhadem),
- výrobky a služby, které vyrobíme či poskytneme sami sobě nebo svým známým a přátelům (neprocházejí trhem, u přátel se obvykle jedná o protislužby).

Příkladem může být produkce zeleniny či ovoce ze zahrádky, zhotovení předmětů vlastní aktivitou atd.,

- růst volného času k relaxaci (delší doba dovolené, více svátků atd.),
- růst kvality výrobků a služeb.

Od HNP či HDP naopak musíme *odečíst* výrobu či distribuci negativních externalit (mohou být „vyrobeny“ mimo území státu jako například spad), které snižují kvalitu našeho života. Všeobecně platí, že tento ukazatel roste pomaleji než je tomu u HNP nebo HDP, a to i v nejvyspělejších státech světa. Růst tohoto ukazatele je však na rozdíl od HNP či HDP pravidelný a rovnoměrný. Pro mezinárodní srovnávání se však používá dosti málo.

4. Ukazatel HNP i HDP můžeme upravit o rozsah obnovovacích (restitučních) investic, které nahrazují dosavadní opotřebení majetku. Pokud tedy od HNP nebo HDP *odečteme* opotřebení, tj. odpisy, dostaneme „čistý“ ukazatele, tzn. **čistý národní produkt** nebo **čistý domácí produkt**.
5. Hrubý domácí produkt HDP v objemovém vyjádření ukazuje tzv. **ekonomickou sílu země**. Porovnáním HDP v objemovém vyjádření u různých států dostaneme jejich pořadí ve světové ekonomice, jejich postavení a význam.
6. Pokud budeme HDP nebo HNP dělit počtem obyvatelstva daného státu získáme agregátní ukazatel tzv. **ekonomické úrovně** daného státu.
7. Změna HDP nebo HNP nebo ND v čase vyjadřuje agregátní ukazatel označovaný jako ekonomický růst.

Část pro zájemce:

Údaje o vývoji dalších makroekonomických ukazatelů poskytují orgány české statistiky. V každém bývalém okresním městě existuje detašované pracoviště Českého statistického úřadu, který vydává spoustu přehledů o vývoji a stavu ekonomiky v dané lokalitě, jakožto i kraji (Krajský statistický úřad) či státu (ČSÚ). Pokud Vás tyto informace, přehledy a statistiky více zajímají, máte možnost navštívit tuto instituci a aktuální přehledy získat. Možná, že se Vám některé tabulky a grafy budou hodit pro Vaši závěrečnou práci.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL č. 9:

Národohospodářské agregáty uvádějí vývoj ekonomiky daného státu, případně celkové bohatství země. Nás jako občany zajímají spíše mikroekonomické kategorie, především naše příjmy či naše mzdy, ovšem v porovnání s cenami. Pro domácnosti je rozhodujícím mikroekonomickým ukazatelem výše jejich mzdy, respektive příjmů. Zjistěte v denním nebo odborném tisku nejbližší možný údaj o stavu průměrné mzdy v ČR, popřípadě ve Vašem kraji či městě a údaj s Vaším komentářem (k výši) zašlete tutorovi.

Shrnutí:

- Měření toků v národním hospodářství je možné provádět dvěma způsoby.
- Pokud měříme výdaje na nákup výrobků a služeb dostaneme národní produkt.
- Pokud měříme příjmy domácností dostaneme národní důchod.
- Národní produkt se musí rovnat národnímu důchodu.
- Kromě hrubého národního produktu používáme ukazatele hrubého domácího produktu.
- Rozlišení HDP a HNP je ve vlastnictví a území.
- Ukazatel HDP se používá v Evropské unii.
- HNP či HDP nevyjadřují zcela přesně všechny ekonomické faktory pro zjištění stavu ekonomiky.
- Pro mezinárodní srovnávání se nejvíce používá ukazatele HDP.

- Změny HDP nebo HNP v čase vyjadřují ekonomický růst.
- Ukazatel NEW (čistý ekonomický blahobyt) komplexněji vyjadřuje životní úroveň daného státu.
- Oficiální ekonomika je doprovázena tzv. stínovou ekonomikou.
- Pro mezinárodní srovnávání se používá poměrových ukazatelů, kdy se bere v úvahu počet obyvatelstva.
- Čisté ukazatele zohledňují nutnost restitučních (obnovovacích) investic.

Kontrolní otázky:

1. Jaké ukazatele pro měření životní úrovně používáme?
2. Jak zní definice HNP?
3. Jak byste definoval(a) pojem HDP?
4. Co je to národní důchod?
5. Jaká základní rovnice musí platit ve vztahu národního důchodu a produktu?
6. Jaké metody výpočtu znáte?
7. Co je to transfer?
8. Proč používáme pojmu „přidaná hodnota“?
9. Co je to meziprodukt?
10. Jaký národohospodářský ukazatel pro měření výkonnosti ekonomiky používá EU?
11. Co rozumíte pod pojmem „Ekonomický blahobyt“?
12. Které státy byste zařadili mezi nejbohatší státy světa?

Průvodce studiem:

Tato lekce patří ke klasické části jakékoliv publikace zabývající se makroekonomií. Je však evidentní určitý pokrok nejen v samotné konstrukci a přesnosti těchto vrcholných makroekonomických ukazatelů, způsobený především možností computerizace, ale i permanentní snahou o nalezení takového agregátního ukazatele, který by ve své komplexnosti co nejlépe vyjadřoval i kvalitativní úroveň lidského života. Nejen materiální bohatství, ale i další hodnoty, které se v makroekonomii těžko sledují a vyjadřují, nechtíc měří, vyjadřují pravé bohatství člověka, zdraví, přístup ke vzdělání, příjemné jednání úřadů, kvalitu cestování, ubytování a další faktory činí náš život bohatším a spokojenějším. Bohužel právě tyto hodnoty neumíme přesně měřit, oceňovat i porovnávat. I my se musíme spokojit v této lekci s klasickou strukturou ukazatelů, které v komplexu vyjadřují jen materiální bohatství daného státu.

Autotest:

1. V Evropské unii se měří ekonomický růst pomocí přírůstku:
 - (a) HDP
 - (b) HNP
 - (c) NDP
2. Transfer je:
 - (a) jednostranná platba většinou ze státního rozpočtu nebo ze specifických fondů
 - (b) přeprava peněz z místa příjmu do místa výdeje
 - (c) výplata mezd a platů
3. Do výpočtu makroekonomických ukazatelů:
 - (a) se započítává každá přidaná hodnota
 - (b) se nezapočítávají přidané hodnoty až do finálního zhotovení produktu
 - (c) se nezapočítávají služby

Kapitola 10

Ekonomický růst a cyklický vývoj tržního hospodářství

Popis lekce:

Lekce popisuje a vysvětluje jednotlivé fáze hospodářského cyklu. Pro tržní ekonomiku je charakteristický cyklický vývoj hospodářství, který se posuzuje od stavu ekonomického růstu nebo poklesu. Rozeznáváme 4 fáze hospodářského cyklu, které mají v různých státech světa jiný časový průběh, nicméně střídání těchto fází je obecným a charakteristickým jevem tržního hospodářství všude ve světě. Lekce přináší i zdůvodnění možných příčin tohoto vývoje. Lekce má následující strukturu:

- 10.1 Pojem ekonomického růstu a tempo růstu
- 10.2 Hospodářský cyklus
- 10.3 Příčiny cyklického vývoje tržního hospodářství

Cyklický vývoj nemá v reálu ideální průběh, snahou každé odpovědné vlády je dosažení a udržení růstu nebo naopak vyvedení hospodářství z krize. Často se v některých státech (zejména po 2. světové válce) podařilo poměrně dlouhou dobu udržovat trvalý (a vysoký) růst, nicméně v řadě případů však byl zaznamenán právě v důsledku rychlého a vysokého růstu o to hlubší propad do recese nebo i krize.

Délka lekce: 90 minut

Klíčová slova:

Tempo růstu, extenzivní faktory růstu, bariéra extenzivního růstu, intenzivní faktory růstu, hospodářský cyklus (Konjunktura, recese, krize, oživení), tři typy cyklů, exogenní a endogenní příčiny cyklického kolísání.

Motivace k lekci:

Po prostudování této kapitoly byste měli být schopni:

- objasnit, co rozumíme pod pojmem ekonomický růst,
- definovat, co znamená pojem tempo růstu a jak se měří,
- charakterizovat jednotlivé fáze hospodářského cyklu,
- uvést možné příčiny cyklického vývoje tržního hospodářství.

10.1 Pojem ekonomického růstu a tempo růstu

*Ekonomický
růst
a tempo
růstu*

Požadavek ekonomického růstu vyplývá z přirozené tendence lidských potřeb. Ty neustále rostou, mění se nejen kvantitativně, ale i kvalitativně. Současně na světě nestále přibývá lidí a je třeba zabezpečit potřeby stále rostoucí mase obyvatelstva. Navíc lidské potřeby rostou geometrickou řadou a rozšiřují se spirálovým efektem. Jedna potřeba vyvolává druhou, odvozené potřeby či sekundární potřeby jsou důsledkem vzniku potřeb primárních.

Příklad:

Koupě auta znamená také existenci tzv. vyvolaných potřeb typu: potřeby zákonného či havarijního pojištění, existenci pump, servisů, prodejen autopotřeb, existenci automap atd. S růstem počtu automobilů roste tedy potřeba i těchto sekundárních potřeb automobilistů, nehovoře již o potřebe silnic, dálnic, oprav těchto komunikací apod.

Na neustále rostoucí potřeby reaguje hospodářství zvyšováním produkce, rozšiřováním služeb, zvyšováním výkonnosti, produktivity, zvyšováním počtu a kvality výrobků a služeb. Zvyšuje a diverzifikuje se sortimentní skladba, trh je zásobován ze zahraničí žádanými produkty či službami, to vše má dopad na nutný a žádoucí růst celkového objemu makroekonomických agregátů, především HDP. Ten je, jak je řečeno již v předcházející kapitole, základním ukazatelem ekonomického stavu a vývoje hospodářství. Ekonomický růst můžeme vyjadřovat různými ukazateli, nejčastějším vyjádřením je však *jeho měření jako přírůstku HDP vůči HDP v předcházejícím srovnávaném období*. Matematicky bychom mohli tento přírůstek zobrazit následujícím způsobem:

$$\text{GDP}(t+1) - \text{GDP}(t) = dG > 0, \quad (10.1)$$

(GDP, gross domestic produkt, hrubý domácí produkt.) Jestliže rozdíl bude vyšší než nula, je dosaženo ekonomického růstu, v daném případě pak v objemovém vyjádření.

Příklad:

Srovnáváme-li například HDP dosažený za měsíc srpen vůči HDP dosažený za červenec konkrétního roku, a to hodnoty 1 236 bilionů Kč vůči 1 218 bil. Kč, bylo dosaženo ekonomického růstu, který představuje hodnota 18 mld. Kč.

Ekonomický růst se sleduje za různá časová období, podstatná jsou srovnání meziroční, kdy se sleduje ekonomický růst za stejná období vůči minulému roku (v ČR například měsíčně, kvartálně, pololetně, ročně), v přehledu pěti či deseti let atd. Ekonomický růst znamená kladnou změnu tokových veličin v čase. Je třeba si uvědomit, že i HDP vyjadřuje spotřebu (viz kapitola „národohospodářské agregáty“), a to jak spotřebu obyvatelstva, tak i celé společnosti (státu), nové investice a převahu vývozu nad dovozem. Tedy finanční toky, které byly vynaloženy, spotřebovány, realizovány, užity.

Měření ekonomického růstu a tím vlastně dynamiky, výkonnosti celé ekonomiky v objemovém vyjádření, je sice základem, ale mnohem větší vypovídací schopnost má běžně užívaný ukazatel označovaný jako **tempo růstu**. Tento ukazatel, který bývá běžně publikován i v denním tisku je matematicky sestaven takto:

*Tempo
růstu*

$$G = \frac{\text{HDP}(t+1) - \text{HDP}(t)}{\text{HDP}(t)} \times 100, \quad (10.2)$$

Příklad:

Jestliže bylo v srpnu dosaženo HDP ve výši 1 236 bil. Kč a v červenci 1 218 bil. Kč, pak získáme hodnotu 1,48 %. Znamená to, že tempo ekonomického růstu v srpnu bylo ve výši 1,48 % vůči předcházejícímu období (červenci), což jest tempo růstu poněkud malé.

CVIČENÍ č. 10:

Předcházejícím textu máte uvedeny 2 matematické vzorce pro výpočet přírůstku HDP a stanovení tempa růstu. Dosad'te si do obou vzorců Vámi vymyšlené údaje a vypočítejte si oba ukazatele. Tím, že se pokusíte o výpočty si lépe zapamatujete tuto problematiku. Výpočty si přiložte k Vaším materiálům přípravy na zkoušku.

Úkol k textu č. 10.1:

Zjistěte a poznamenejte si aktuální statistické údaje o růstu (či jiné fázi cyklu) českého hospodářství. Tento údaj se pravidelně objevuje i v běžném denním tisku, rozhlasu či televizi. Vzhledem k tomu, že tento údaj se mění, není jeho výše uvedena v Klíči. Aktuální výše makroekonomických agregátů však budete potřebovat k závěrečným zkouškám či přijímacím zkouškám při pokračování studia na ekonomických fakultách vysokých škol.

Za standardní, příznivé tempo ekonomického růstu se v makroekonomickém vyjádření považuje rozpětí od 3–5 %. Pokud je tempo vyšší, pak se již hovoří o značném růstu ekonomiky, tempo růstu nad 7 % se považuje za vysoké tempo růstu, údaje nad 10 % jsou označovány jako ekonomický zázrak. Japonsko a Německo nastartovalo po 2. světové válce ekonomický rozvoj, který se dlouhodobě a stabilně pohyboval v oblasti vysokých temp ekonomického růstu, Japonsko zaznamenalo i roky s 12 % tempem růstu, v obou případech se hovořilo o ekonomickém zázraku. Vysoké tempo růstu však může mít za následek tzv. přehřátí ekonomiky, které se později změní v hlubší pokles.

Optimální růst**Příklad:**

Je to stejné jako například při jízdě na plné obrátky nebo při trvalém vysokém sportovním vypětí, které se později projeví poklesem formy.

Ekonomický růst znamenající přírůstek hrubého domácího produktu oproti předcházejícímu srovnávanému období je možný v zásadě dvěma způsoby. Ty jsou určeny faktory, které růst způsobují. V komplexu se tyto faktory růstu dělí na faktory extenzivní a intenzivní.

*Faktory růstu***a) Extenzivní faktory růstu***Extenzivní*

jsou představovány zvyšujícím se tokem vstupních zdrojů, tj. věcného kapitálu a lidských zdrojů. Ekonomika vstřebává stále vyšší a vyšší vstupy materiální i lidské. V praxi to znamená, že dochází k rozšiřování výroby a tím i výsledné produkce v důsledku vyššího nákupu surovin, přijetím dalších, nových pracovníků atd. Takto dochází k extenzivnímu růstu jako důsledku zvyšujících se vstupů. Zvyšuje-li se množství vstupů je výsledkem vyšší počet výstupů. To je ovšem možné pouze do určitého bodu, neboť zdrojů je omezený počet, lidské ani věcné kapacity nejsou od určitého stavu dále možné. Typickým představitelem extenzivního růstu bylo v padesátých letech například rozorávání remízů, zvyšování počtu obdělávaných ploch atd. V každém případě však narazíme na **bariéru omezenosti** extenzivních zdrojů. Dlouhodobý rozvoj, ekonomický růst není možný pouze na základě zvyšování vstupů, tedy pomocí extenzivních faktorů. Další ekonomický růst je možný pouze využitím intenzivních faktorů růstu.

b) Intenzivní faktory růstu*Intenzivní*

jsou faktory představující vyšší využití stávajících zdrojů, tedy zvýšenou produktivitou práce, vyšší intenzitou práce, vyšší výtěžností surovin, recyklací surovin, pomocí nových technologií, nové techniky s vyšší kapacitou, rychlostí, přesností atd. Součástí intenzivních faktorů je i využití patentů, know-how, schopností, dovedností, využití vzdělání, poznatků, informací atd. Zvláště rozvojem IS/IT (informačních systémů, informačních technologií) byl nastartován ve vyspělých státech světa vysoký růst právě jako důsledek prudkého rozvoje informatiky (tato oblast je často označována jako

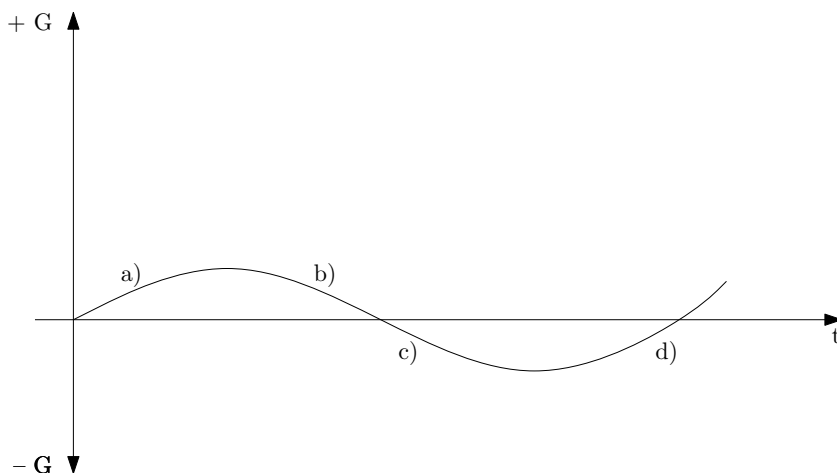
oblast „new economics“). V praxi je často hospodářský rozvoj důsledkem obou faktorů, tzn. jak na absorpci nových, dodatečných vstupů do ekonomiky, tak na zvyšování účinnosti a ostatních intenzifikačních faktorech. Pokud tedy hovoříme o extenzivním či intenzivním růstu, máme na mysli převažující, dominantní faktory způsobující ekonomický růst.

Pokud je ekonomický růst výrazem našich stále rostoucích potřeb, pak by tomu měl odpovídat dlouhodobý, stabilní a stále se zvyšující ekonomický růst. Tomu tak ale v reálné ekonomice prakticky žádného státu s tržní ekonomikou není, **dochází k odchylkám od stálého růstu**. Tyto odchylky mohou mít podobu snižujícího se tempa růstu, nulového, popř. i záporného tempa růstu. Hovoříme o cyklickém vývoji, existenci hospodářských cyklů, kolísání ekonomiky. Dlouhodobý ekonomický růst, který byl typický pro Japonsko a Německo po 2. světové válce a trval několik desetiletí, skončil v sedmdesátých letech (v Německu), eventuálně osmdesátých letech (v Japonsku) a oba tyto státy se nyní pohybují po standardních křivkách hospodářských cyklů. Vůbec největší propad dlouhodobého růstu byl předznamenán v USA koncem dvacátých let minulého století a je známý jako tzv. „černý pátek“, který stáhl nejen americkou, ale svým dopadem i celosvětovou ekonomiku do déletrvající hospodářské krize.

10.2 Hospodářský cyklus

*Cyklický
vývoj*

Charakteristickým znakem tržní ekonomiky je její cyklický vývoj. To platí obecně bez ohledu na státy, je to průvodní jev každého tržního hospodářství. Tento cyklický vývoj je graficky znázorňován pomocí ukazatele tempa růstu. V naprosto ideálním tvaru (který se pochopitelně v reálu v této podobě nevyskytuje) můžeme střídání jednotlivých fází způsobených kladnými či zápornými přírůstky tempa růstu (v obou případech zvyšujícími se či snižujícími se v čase) vyjádřit pomocí sinusoidy takto:

Obrázek 10.1: Hospodářský cyklus

Horní bod zvrátu je označován jako vrchol, dolní bod zvrátu (v záporné části) jako sedlo nebo dno. Na sinusoidě můžeme také rozlišit 2 fáze označované jako „expanze“, kdy výkonnost ekonomiky roste, a „kontrakce“, kdy výkonnost ekonomika klesá. Vzhledem k tomu, že reálný průběh ekonomiky se od této křivky může odchýlovat, rozeznáváme ještě pojem „stagnace“, označující časový úsek, kdy ekonomika ani neroste ani neklesá.

- a) Úsek označený jako a) představuje ekonomický růst, *konjunkturu* (boom, rozmach). Přírůstky HDP se stále zvyšují. Tento úsek představuje nejvíce žádoucí rozvoj ekonomiky, ekonomika trvale roste a tempo růstu se zvyšuje. *Fáze cyklu*
- b) Tento úsek je označován jako *recese*, pokles zvláště výrazný, prudký a rychlý je označován pojmem *deprese*. Ekonomický růst dosáhl vrcholu, a i když ekonomika nadále roste, přírůstky HDP jsou stále menší a menší, tempo růstu se zpomaluje až na nulovou hodnotu (je dosaženo stejného přírůstku HDP jako ve srovnávaném předchozím období).
- c) Fáze označená tímto písmenem c) představuje nejméně žádoucí stav ekonomiky označovaný jako *krize*. V tomto úseku klesá objem HDP, a to zvyšujícím se tempem poklesu až na tzv. ekonomické dno či sedlo. Ekonomická krize se doprovází celou řadou dalších negativních jevů, jako například zvyšující se nezaměstnaností. V bodu zvratu, v sedle, jakoby se ekonomika znovu odrazila, zotavila se, nastává čtvrtá fáze hospodářského cyklu.
- d) Fáze *oživení, obnovy*, kdy ekonomika dosedla na dno a znovu začíná vykazovat rysy návratu k pomalému růstu. Tato fáze sice znamená záporné přírůstky HDP oproti předcházejícímu srovnávanému období, avšak tyto záporné přírůstky jsou stále menší a menší až se dosáhne kladného tempa růstu. Ekonomika překročí osu x a začne dosahovat kladných a zvyšujících se přírůstků, ocitá se znovu ve fázi konjunktury.

Tržní hospodářství se tedy pohybuje v těchto cyklech, vcelku pravidelně se střídají uvedené fáze. Cyklus tedy obsahuje uvedené 4 fáze, kdy období vzestupu je nahrazeno obdobím poklesu. Dobu, kdy ekonomika se odrazí ode dna (sedla) až po dobu návratu zpět, tedy čas vzestupu a sestupu do sedla nazýváme „jedním hospodářským cyklem“. Tento časový úsek pohybu ekonomiky se také označuje jako „perioda“. Ekonomická teorie odlišuje cykly s různě dlouhou periodou, **podle délky cyklu se rozlišují celkem 3 typy cyklů**, kdy délka periody je v závislosti na působení rozdílných faktorů.

Tři typy cyklů

Základním typem cyklu tržního hospodářství jsou tzv. Juglarovy cykly, které jsou spjaté s investicemi do strojů a zařízení. Jedná se o *střednědobé cykly* s přibližně osmi až desetiletou periodou. *Krátkodobý cyklus* má periodu v rozmezí cca 36–40 měsíců. V teorii je označován jako tzv. Kitchinovy cykly. Tyto cykly jsou odvozovány z výkyvů v zásobách. *Dlouhodobé cykly* označované jako Kuznetzovy cykly (případně Kondratěvy vlny) mají periodu trvající několik desetiletí a jsou odvislé především od technologických objevů, převratných technologií apod.

Kolísání ekonomiky, střídání vzestupu a sestupu, zpomalování či zrychlování tempa růstu je doprovázeno celou řadou negativních nebo pozitivních jevů. Dopady jsou především na úroveň nezaměstnanosti a inflace, jako na celospolečenské jevy, ale rovněž i na podnikové jevy, jako například ziskovost, rozšiřování či zužování výroby atd. zastavení výroby atd.

Úkol k textu č. 10.2:

Uveďte a poznamenejte si další jevy projevující se na podnikové úrovni, popřípadě i na úrovni domácností. V Klíči máte uvedeny některé, pokuste se o to nejprve sami.

.....

.....

10.3 Příčiny cyklického vývoje tržního hospodářství

Příčiny cyklického vývoje jsou vysvětlovány v různých národohospodářských teoriích odlišně, a to v závislosti na faktorech, které jsou vzaty do úvahy. Nicméně v celé škále názorů je

Příčiny

možné soustředit tyto teorie do 2 skupin přístupujících k vysvětlení dle vlivů, které toto cyklické kolísání způsobují. Tyto vlivy lze rozdělit na vlivy exogenní (vnější) a endogenní (vnitřní). Lze předpokládat, že v reálu působí obě skupiny faktorů souběžně, pouze určité faktory převažují.

*Exogenní
(vnější)*

a) *Exogenní faktory*

jsou představovány jakoby vnějšími silami, tlaky a jevy, které nevyplývají ani tak z vlastního principu tržního hospodářství, tedy faktorů agregátní poptávky a nabídky, ale spíše z příčin mimoekonomických, které však z hlediska opět různé časové souvislosti mají vliv na chování ekonomických subjektů. Takovými příčinami s různým časovým dopadem mohou být například:

- politické příčiny, kdy střídání různých politických a hospodářských koncepcí různě orientovaných vlád může být důvodem změny ekonomického prostředí,
- hospodářské problémy, kdy například ropná krize, omezení strategických surovin má vliv na zpomalení ekonomiky v různých částech světa,
- výkyvy ve vývoji nových technologií, v rozdílnosti výzkumu a vývoje nových produktů, objevech a vynálezech, majících uplatnění v hospodářské sféře a umožňujících různé tempo inovací atd.,
- faktory nedostatečné informovanosti (například o možnostech dotací na investice z prostředků grantů atd.).

*Endogenní
(vnitřní)*

b) *Endogenní faktory*

jsou založeny na psychologii, vnitřní motivaci ekonomických subjektů, rozdílném sklonu k investování i na působení náhodných sil a impulsů, sklonů k úsporám atd. Patří sem faktory jako např. faktor očekávání (čekáme na předpokládanou změnu), faktor setrvačnosti (jednáme setrvačně ačkoliv důvody již pominuly) apod.

Všechny tyto faktory způsobují výkyvy v chování a jednání ekonomických subjektů, v jejich reakci na měnící se tržní prostředí, v jejich investice či spotřebu. Někdy je oživení dosaženo zvýšenou spotřebou (poptávkou obyvatelstva či poptávkou vlády), jindy vládními investicemi, zvýšením exportu atd. Většina ekonomů přikládá největší význam cyklického kolísání investicím, které nejsou pravidelné. Cyklické kolísání patří k základním charakteristikám tržní ekonomiky, snahou všech ekonomických subjektů je úsilí o co nejdelší konjunkturu a co nejkratší krizi.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL č. 10:

Pokuste se určit a vyjmenovat aktuální exogenní a endogenní faktory, které v době Vašeho studia této lekce ovlivňují stav a vývoj české ekonomiky. Práci v rozsahu maximálně jedné stránky zašlete tutorovi.

Shrnutí:

- Na neustále rostoucí potřeby reaguje hospodářství zvyšováním produkce, rozšiřováním služeb, zvyšováním výkonnosti, produktivity, zvyšováním počtu a kvality výrobků a služeb.
- Ekonomický růst vyjadřujeme jako přírůstek HDP vůči HDP v předcházejícím srovnávaném období.
- Větší vypovídací schopnost má běžně užívaný ukazatel označovaný jako tempo růstu.
- Faktory růstu se dělí na faktory extenzivní a intenzivní.
- Charakteristickým znakem tržní ekonomiky je její cyklický vývoj.
- Cyklický vývoj je graficky znázorňován pomocí ukazatele tempa růstu.
- Podle délky cyklu se rozlišují celkem 3 typy cyklů.

- Příčiny cyklického kolísání se posuzují dle vlivů, které je způsobují.
- Tyto vlivy lze rozdělit na vlivy exogenní (vnější) a endogenní.

Kontrolní otázky:

1. Co rozumíme pod pojmem ekonomický růst?
2. Jak byste matematicky vyjádřili pojem „tempo růstu“?
3. Jaké znáte faktory růstu?
4. Co znamená pojem „hospodářský cyklus“?
5. Jaké fáze má hospodářský cyklus?
6. Jaké znáte cykly?
7. Jaké jsou příčiny cyklického kolísání tržní ekonomiky?

Část pro zájemce:

Příčiny cyklického kolísání nejsou tak zcela objasněnou kategorií. Různí autoři a ekonomové teoretici i pragmatici mají často i diametrálně odlišné názory. Pokud Vás tato problematika více zajímá odkazujeme zejména na skripta vydávaná VŠE Praha nebo Ekonomickou správní fakultou MU v Brně.

Průvodce studiem:

Tato kratší lekce Vás uvedla do národohospodářské teorie ekonomického růstu, jeho měření a sledování. Současně je stručně uveden cyklický vývoj tržního hospodářství, jeho fáze, příčiny a důvody střídání těchto fází, faktory intenzivního i extenzivního růstu či exogenní a endogenní faktory střídání jednotlivých fází. Hospodářský vývoj jednotlivých států však je velmi úzce spjat i s vývojem světové ekonomiky, s faktory, které působí na mezinárodních trzích, zásahy jednotlivých států do tržní ekonomiky i celkovou hospodářskou situaci na celé planetě. Proto se v následujících lekcích budeme zabývat mezinárodním obchodem a ekonomickou integrací jako vrcholnými problematikami makroekonomie.

Autotest:

1. Ekonomický růst vyjadřujeme v ČR nejčastěji jako:
 - (a) přírůstek HDP vůči HDP v předcházejícím srovnávaném období
 - (b) přírůstek HNP vůči HNP v předcházejícím srovnávaném období
 - (c) přírůstek NEW vůči NEW v předcházejícím srovnávaném období
2. Pod pojmem recese rozumíme:
 - (a) záporné přírůstky HDP nebo HNP vůči předcházejícímu období
 - (b) nulové přírůstky HDP nebo HNP vůči předcházejícímu období
 - (c) kladné, avšak snižující se přírůstky HDP nebo HNP vůči předcházejícímu období
3. Kondratěvovy vlny jsou:
 - (a) krátkodobé cykly
 - (b) střednědobé cykly
 - (c) dlouhodobé cykly

Kapitola 11

Zahraniční obchod

Popis lekce:

Lekce je věnována problematice vývozních a dovozních operací, rizikům zahraničního obchodu a jejich eliminaci, clo a celní politice státu, jakožto novým jevům ve vztahu k zahraniční spolupráci. Lekce má následující strukturu:

- 11.1 Členění zahraničního obchodu
- 11.2 Rizika zahraničního obchodu
- 11.3 Exportní operace
- 11.4 Importní operace
- 11.5 Clo a celní politika
- 11.6 Mezinárodní obchod a jeho výhody

Jsou uváděny a charakterizovány standardní jevy z oblasti zahraničního obchodu a zevrubněji rozepsány zejména dovozní operace.

Délka lekce: 120 minut

Klíčová slova:

Export, import, reexport, dovozní a vývozní kvóty, rizika zahraničního obchodu, ČOPK (Česká obchodní a průmyslová komora), inflační doložka, kurzová doložka, incoterms, dokumentární inkaso, clo dovozní a vývozní, celní přestupky, osvobození od cla, absolutní výhody, komparativní výhody, transnacionální korporace, protekcionismus, mezinárodní integrace.

Motivace k lekci:

Po prostudování této kapitoly byste měli být schopni:

- charakterizovat tři formy zahraničního obchodu,
- vyjmenovat hlavní rizika zahraničního obchodu,
- stručně charakterizovat hlavní fáze provádění vývozních operací,
- stručně charakterizovat základní termíny při provádění dovozních operací,
- definovat hlavní zásady celní politiky ČR,
- určit absolutní a komparativní výhody v zahraničním obchodě.

Česká republika není uzavřenou zemí. Dnes a denně vstupují četné firmy do obchodních vztahů se svými zahraničními partnery, dodavateli i odběrateli. Dnes a denně proudí do ČR zboží ze všech koutů světa, jsou tu poskytovány služby zahraničními firmami, dnes a denně přes hranice státu jezdí kamiony, vlaky i letadla s výrobky českých firem, které jsou vyváženy do celého světa. Zahraniční obchod je nedílnou součástí národního hospodářství.

11.1 Členění zahraničního obchodu

*Tři formy
ZO*

Výměna zboží mezi národy patří k nejstarším ekonomickým činnostem lidí. Tisíce let před naším letopočtem probíhaly výměny různých produktů formou zboží za zboží. Naturální hospodářství a směna přebytků je základním historickým stupněm vývoje ekonomické aktivity lidí, která dnes má podobu rozsáhlých toků zboží i toků peněz nejen mezi národy či státy, ale i mezi kontinenty, jedná se o celosvětový mezinárodní obchod. **Zahraniční obchod má 3 formy:**

- export (vývoz),
- import (dovoz),
- reexport (vývoz dovozu).

Každou z těchto forem můžeme ještě rozdělit na přímou a nepřímou.

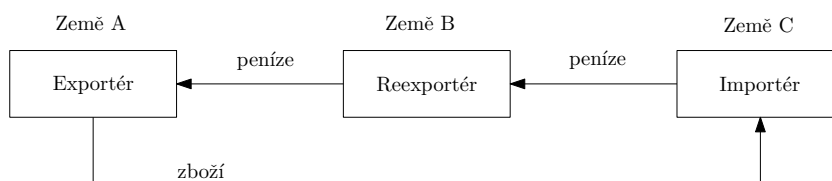
Příklad:

Přímý export – tuzemský výrobce a zahraniční odběratel jsou v přímém obchodním spojení, Nepřímý export – mezi výrobce a odběratele vstupuje třetí osoba, tj. vývozce, který zboží v tuzemsku kupuje a sám je prodává v zahraničí.

Stejným způsobem můžeme definovat i přímý a nepřímý import (s opačnými pojmy, tj. zahraniční dodavatel a tuzemský dovozce).

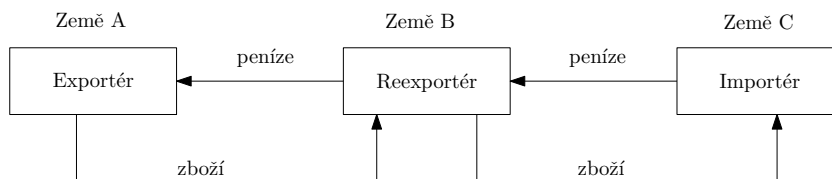
Reexport znamená nákup zboží v cizině a jeho prodej v třetí zemi. Podle toho, zda zboží vstoupí do země exportéra rozlišujeme reexport přímý a nepřímý.

Přímý reexport: Reexportér koupí zboží v cizí zemi a dá je přepravit do jiné cizí země, aniž by zboží vstoupilo do země reexportéra.

Obrázek 11.1: Přímý reexport

Nepřímý reexport: Reexportér nakoupí v zahraničí zboží, toto zboží doveze do své země a odtud je vyveze do třetí země.

Obrázek 11.2: Nepřímý reexport

Reexport má ekonomické, ale i mimoekonomické důvody, jako například:

- překonávání obchodně politických, popřípadě zdravotních překážek (obcházení pravidel, zákazů, příkazů či zákonů),
- obcházení diskriminačních cel,
- provádění kompletace sofistikovaných výrobků na území jiného státu (dovoz součástí) a prodej hotových výrobků na území třetího státu,
- nákupy většího množství výrobků (dovozce tím získá množstevní a jiné slevy), jejich skladování na území vlastního státu a postupný prodej daného zboží v menších dávkách do více zemí za vyšší ceny atd.

11.2 Rizika zahraničního obchodu

Každý ekonomický subjekt, který vstupuje do zahraničních dodavatelsko-odběratelských vztahů je vystaven vyššímu riziku, než je tomu ve známém domácím prostředí. Není to jen díky velkým vzdálenostem a tedy přirozeně vyšším nákladům, ale i četným legislativním odlišnostem, jiným společenským zvyklostem, politickým, hospodářským a dalším vlivům, které nejsou vždy předem známy anebo předvídatelné. Protože těchto rizik je velmi mnoho, je nutné je buďto:

Rizika

- zmenšit,
- snažit se je přesunout na někoho jiného (vesměs na pojišťovny) nebo nejlépe,
- zabránit jim.

Která rizika v zahraničním obchodě připadají v úvahu? Jmenujme si nejdůležitější:

*Metody
zmírňování
rizik*

a) *Rizika hospodářská*

- Vývozce špatně odhadl možný vývoj a situaci na zahraničním trhu,
- jeho sortiment neodpovídá poptávce, je nevhodný (malý-velký), nezajímavý atd.,
- jeho výrobky jsou špatné kvality atd.

b) *Rizika dopravní*

- během dopravy může dojít k poškození zboží (popřípadě ke zcizení),
- nebyly dodrženy termíny dodání (došlo k opoždění zásilky a možnosti penalizace).

c) *Riziko nepřevzetí zboží*, kdy odběratel (dovozce) odmítne zboží převzít a zaplatit. Toto riziko se může pak násobit zvýšenými náklady na cestu zpět, prodej z výraznou slevou jinému obchodnímu partnerovi, popřípadě ztrátou kvality (zkažením) při návratu apod.

d) *Riziko neplacení*,

které může mít tyto varianty:

- dovozce nemůže zaplatit,
- nechce zaplatit,
- platí se zpožděním,
- platí jen po částečných splátkách, ačkoliv dohodnuto bylo placení naráz.

e) *Rizika politická*,

která mohou být způsobena 2 faktory:

- obchodně-politickým opatřením státu jako například:
 - vyhlášením embarga,

- obchodní válkou (respektive i globální válkou),
- zákazem plateb,
- stanovením nízkých dovozních (vývozních) kvót,
- blokádou území atd.
- politickými událostmi, jako jsou například stávky, dlíčí blokádou například silnic profesní skupinou obyvatelstva atd.

f) *Rizika přírodní a náhodná,*

jako jsou například:

- povodně,
- zemětřesení,
- sopečná činnost v lokalitě,
- nehody způsobené řidiči (selhání lidského faktoru) apod.

Export

Mnohá rizika zahraničního obchodu lze zmenšit nebo i zcela eliminovat dobrou zahraničně obchodní politikou, pojištěním atd., tj. například:

- zajištěním státní podpory vývozu (stát převezme například politická rizika),
- volbou dobrých (známých) obchodních partnerů,
- vhodným výběrem pojištění nákladů,
- vhodným výběrem jistějších platebních podmínek a platebních nástrojů,
- stálým ověřováním bonity odběratele,
- státní zárukou vývozu (vládní garance),
- kvalitní kupní smlouvou obsahující například:
 - inflační doložku,
 - kurzovou doložku,
 - použitím zkratk Incoterms (viz dále),
 - určením neutrálního soudu atd.

Zvýšená rizika při realizaci zahraničního obchodu vyžadují věnovat důkladnou pozornost přípravě, realizaci i kontrole všech fází zahraničně-obchodní činnosti podniku. Podívejme se proto na postup, členění a stručnou charakteristiku jednotlivých fází.

11.3 Exportní operace

Fáze Vývozní operace vyžadují činnosti, které lze rozdělit do několika fází. Jsou to fáze:

a) **Přípravy**, která se skládá z:

- vlastní připravenosti k vývozu,
- navázání obchodního vztahu se zahraničním partnerem,
- provádění vývozního marketingu.

b) **Uzavření kupní smlouvy**, se skládá z:

- předložení nabídky výrobků a služeb zahraničnímu odběrateli,
- dohodnutí podmínek,
- vlastní formulaci a uzavření kupní smlouvy.

c) **Realizace kupní smlouvy** se skládá z:

- dodání zboží,
- placení (popřípadě vymáhání plateb).

ad a) **Příprava***Příprava
exportu*

Příprava vyžaduje následující činnosti:

a1) *Zajištění vlastní připravenosti k vývozu, tzn.:*

- personální a organizační zajištění vývozu (školení pracovníků, výběr organizační struktury, volbu způsobu provádění vývozu atd.),
- přípravu odpovídajícího výrobního programu (například změnu technologie pro danou oblast, jiné normy, nadstandardní operace atd.),
- řešení finanční stránky vývozu (například dojednání nových úvěrů, jednání o subvencích, vládních garancích atd.).

a2) *Navázání obchodních vztahů se zahraničním partnerem předpokládá:*

- získání znalostí o novém teritoriu (přírodní, politické, společenské faktory apod.),
- získání podrobných informací o:
 - odběratelích,
 - konkurenci v dané lokalitě,
 - dovozních předpisech (zákazy, zdravotní předpisy),
 - složení obyvatelstva (etnika, zvyky, formy nákupu atd.).

Poznámka: řadu těchto informací lze získat ze sekundárních zdrojů jako například u bank, na ambasádách, v odborných časopisech, veletrzích apod.

a3) *Provádění vývozního marketingu:*

většinou znamená soustředit se na tyto 4 základní aspekty vývozního marketingu: zboží, cenu, propagaci a prodej.

- *Zboží*, které chce podnik vyvážet do dané lokality musí být posuzováno a vybráno dle těchto parametrů:
 - kvality (obvykle nejvyšší),
 - zeměpisné polohy státu (například zboží vyvážené do tropických oblastí vyžaduje jinou technologii),
 - respektování náboženských předpisů (určité náboženské požadavky něco zakazují, něco příkazují, existují určité náboženské zvyky, obyvatelstvo citlivě reaguje na náboženské normy chování atd.),
 - specifické zvláštnosti a charakteristiky trhu a tržního jednání (vyžaduje se například smlouvání),
 - způsoby balení zboží, označení, velikosti balení atd.,
 - servis, jeho rychlost, kompletnost, termíny,
 - zákony státu (obecné zákazy) aj.
- *Ceny*, musí být přizpůsobeny místním podmínkám, především cenám konkurence, výše ceny musí zohledňovat aspekty nákladů na pojištění, uložení, dopravu apod.
- *Propagace* musí vycházet z mentality lidí žijících v dané oblasti, musí odpovídat místním zvyklostem, názorům, myšlení, náboženských a společenských pravidel atd. Proto se obvykle doporučuje pověřit reklamou a propagací zboží místní reklamní agenturu.
- *Prodej* předpokládá výběr z několika možností realizace, jako například vybudování vlastních prodejen s vlastním personálem (nebo tamějšími prodejci), nebo pověření prodejem vývozní organizací (prostředníka, domácího nebo zahraničního), může být zvolena forma vlastní výroby v zahraničí s realizací prodeje místním obyvatelstvem, může být utvořen „joint venture“ (spojení s tamějším výrobcem, který bude zajišťovat i prodej atd.

Úkol k textu č. 11.1:

Jste pověřeni vývozem zboží do Saudské Arábie. Jaké zboží nemůže bez problémů vyvážet. Jmenujte alespoň 2 druhy zboží a uveďte důvod.

.....

Kupní smlouva

ad b) Uzavření kupní smlouvy

Uzavření kupní smlouvy je proces, který vyžaduje několik časově vymezených činností, které teprve ve svém závěru ústí do podpisu konkrétní kupní smlouvy. První etapa těchto prací spočívá v nabídce zboží nebo služeb konkrétnímu zákazníkovi. Nejprve je třeba zjistit dostatečné informace o tomto zákazníkovi.

b1) *Zjišťování informací o zákazníkovi* znamená ověřování jeho bonity, tj.:

- výše jeho kapitálu,
- jeho platební schopnost a morálku,
- jeho možný přístup k úvěrům,
- jeho obchodní pověst (případně společenské postavení) atd.

Nabídka zboží nebo služeb je závazný dokument, proto by měl obsahovat řadu nutných údajů. Obsah nabídky by měl zahrnovat následující údaje:

Nabídka vyžaduje vymezení:

- druhu a kvality zboží,
- množství,
- dodací lhůty,
- ceny,
- dodacích podmínek,
- stanovení platebních podmínek,
- stanovení délky platnosti nabídky (do kdy platí návrh),
- stanovení prodejních podmínek aj.

b2) *Dohodnutí podmínek obchodu* znamená stanovení vzájemně uznaných parametrů kupní smlouvy v těchto oblastech:

- *Ceny*,
- *Dodacích podmínek (tzv. dodací parity)*, tj. především stanovení konkrétního místa, kde přecházejí náklady a rizika spojená s dopravou zboží z prodávajícího na kupujícího. Jedná se o stanovení kdo a kam bude ten, který partner hradit dopravné, pojištění a clo.

Pro snazší provádění zahraničních operací se členské státy Mezinárodní obchodní komory se sídlem v Paříži (jejímž členem je i ČR), dohodly na tzv. jednotném výkladu dodacích podmínek zvaných INCOTERMS. Podmínky Incoterms jsou pak závazné pro oba obchodní partnery, pokud se na nich dohodnou. Tyto podmínky jsou stanoveny ve formě značek, každá značka přesně vyjadřuje místo přechodu rizik a nákladů na jiného obchodního partnera. Těchto značek je několik desítek, uvádíme na ukázkou pouze několik vybraných značek.

Příklad:

Značky **Incoterms** stanovují místo přechodu rizik a nákladů na jiného obchodního partnera například takto:

- EXW (ex Works) – znamená ve skladu prodávajícího (místem je sklad prodávajícího, znamená to, že po vyskladnění nese další rizika a náklady kupující nebo přepravce),
- FOB (free on Board) – znamená při přechodu zábradlí lodi v přístavu naložení zboží,

Incoterms

- DES – na palubě lodi v přístavu určení,
- DEQ – na nábreží v přístavu určení,
- DAF – ujednané místo na hranicích států apod.

Část pro zájemce:

Incoterms obsahuje cca 150 zkratk, které se používají ve vztahu k dohodovým zemím. Pokud Vás tato problematika více zajímá, seznam zkratk Incoterms má každá vývozní firma, která vyváží do více zemí ve světě. Pracovníci firem typu export-import znají a využívají vesměs desítky těchto zkratk při své běžné činnosti.

Platební podmínky jsou ovlivněny:

- druhem zboží (například u velkých strojů nebo investičních celků se zpravidla vyžaduje jedna třetina ceny předem, další třetina při dodání, další splátkami),
- situací na trhu (otázka působení nabídky a poptávky, stavu konkurenčních cen atd.),
- vzájemnými vztahy partnerů (například dobré vztahy a stálý partner umožňuje používání tzv. hladkých plateb, tj. období tuzemského příkazu k úhradě, zatímco u nových zákazníků je nutné používat dokumentárních forem úhrad) apod.

Příklad:

Jedním z velmi používaných platebních nástrojů v zahraničních operacích je tzv. **dokumentární inkaso**. Princip tohoto platebního nástroje je založen na příkazu prodávajícího své bance, aby předala dokumenty vztahující se k dodávce zboží jen proti zaplacení dané částky, popřípadě proti akceptaci směnky, výměně dokladů při protidodávce nebo proti vystavení bankovní záruky. Dokumenty tvoří součást dodávky zboží a bez jejich vlastnictví nelze se zbožím legálně disponovat. Jedná se například o osvědčení původu zboží, dopravní doklady, osvědčení o zdravotní nezávadnosti apod.

b3) *Vlastní uzavření kupní smlouvy*

Uzavření kupní smlouvy může mít i jiné formy než pouze standardní formulaci písemné kupní smlouvy, jako například:

- pokud nabídka splňuje představy kupujícího, pak kupující zasílá prodávajícímu objednávku. Objednávka je po právní stránce identická s postavením kupní smlouvy,
- přijetí objednávky oznamuje prodávající kupujícímu potvrzením objednávky nebo zasláním tzv. „proforma“ faktury. Proforma fakturu vyžaduje kupující, který potřebuje tento doklad pro získání dovozního povolení ve vlastní zemi (dovozní licenci),
- další možnou formou kupní smlouvy je „uzávěrková nota“ nebo „uzávěrkový list“, které se používají při obchodech s burzovním zbožím.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL č. 11:

Pokuste se sestavit nabídku Vámi vybraného druhu zboží svému zahraničnímu partnerovi. Použijte všech pravidel, které jsou v tomto textu uvedeny. Vypracovanou nabídku zašlete tutorovi.

11.4 Importní operace

Import Importní operace probíhají recipročně vůči operacím exportním. Mají stejná pravidla a stejné fáze. Proto jen několik vět k rozdílným anebo doplňkovým činnostem v této formě zahraničního obchodu.

- a) *Importní marketing* jsou činnosti, jejichž výsledkem je zjištění, které zboží nebo služby je ekonomicky výhodné dovézt. Někdy jsou ovšem ekonomické důvody podloženy i důvody politickými, kdy dovozní kvóty, popřípadě i výběr zboží je předznamenán mezivládními dohodami či členstvím v mezinárodních organizacích.
- b) *Nalezení obchodního partnera* se děje několika způsoby, jako například:
 - obchodním jednáním na veletrzích či výstavách,
 - inzercí v zahraničním odborném tisku,
 - pomocí obchodního zastoupení na ambasádách v zahraničí,
 - pomocí obchodních partnerů,
 - pomocí institucí majících kontakty se zahraničím.
- c) *Uzavření kupní smlouvy* je předznamenáno zasláním vzorků zboží, technických projektů, dokumentace, výkresů atd., včetně obchodního jednání ústího do podpisu kupní smlouvy či zaslání objednávky.
- d) *Financování dovozu* je obvykle čistě záležitostí dovozce, protože vesměs státy (vlády) neposkytují dovozcům výraznou státní podporu (s výjimkou vládních dohod). Proto se dovoz obvykle financuje z vlastních zdrojů dovozce, pomocí leasingu, dodavatelským úvěrem a bankovními úvěry.
- e) *Plnění kupní smlouvy* znamená činnosti spjaté s převzetím zboží a jeho úhradou. K tomu se váže několik povinností jako například:
 - **povinnost kupujícího** zajistit dovozní povolení, pokud je zapotřebí,
 - povinnost zajistit proclení zboží,
 - provést přejímku zboží,
 - v případě zjištění závad zajistit potvrzení (dopravcem nebo jinou osobou) o závadách, škodách, nehodě atd., aby bylo možné uplatnit škodu u pojišťovny,
 - dovozce je povinen zboží převzít a zaplatit,
 - **vývozce je naopak povinen** zboží dobře zabalit,
 - uzavřít dopravní pojištění,
 - obstarat dopravní dokumentaci,
 - provést proclení zboží,
 - předat zboží kupujícímu,
 - vyhotovit fakturu,
 - předat doklady k proplacení.
- f) *Instituce působící v zahraničním obchodě* napomáhají dovozcům i vývozcům zboží a služeb na několika úrovních. Patří mezi ně zejména:
 - Ministerstvo zahraničních věcí (spolu s ambasádami a jejich obchodním oddělením),
 - Česká obchodní a průmyslová komora, která poskytuje služby v oblasti zahraničního obchodu v těchto směrech:
 - poradenskou službou (právní, ekonomickou atd.),
 - ediční (dovoz zahraničních publikací, tisk vlastních publikací atd.),
 - certifikační (vystavuje osvědčení o původu zboží pro tuzemské vývozce) apod.
 - Součástí ČOPK je rovněž Rozhodčí soud, který řeší hospodářské spory mezi tuzemskými organizacemi ve vztahu k zahraničí.

*Instituce
v ZO*

Úkol k textu č. 11.2:

Jste svým zaměstnavatelem pověřeni k vývozu 10 tanků do rizikové oblasti. Zvažte, zda budete potřebovat povolení, v případě, že to budete považovat za nutné či potřebné, uveďte na koho se obrátíte.

.....

11.5 Clo a celní politika

Clo a celní politika

Celní politika státu je nedílnou součástí jeho celkové hospodářské politiky, současně vykazuje i aspekty obchodně politického významu.

Clo je jedním z nejstarších ekonomických pojmů, je spjato s počátky existence států. **Je to povinná dávka, kterou stát vybírá při přechodu zboží přes jeho hranice.** Jeho význam je tedy:

Definice cla

- fiskální (clo je součástí příjmů státního rozpočtu),
- obchodně-politický (reguluje toky zboží přes hranice státu a má protekcionářský charakter vůči domácím ekonomickým subjektům),
- cenotvorný (jeho výše zdražuje zboží).

Podle směru pohybu zboží rozeznáváme clo dovozní a vývozní. *ČR uplatňuje však pouze clo dovozní.*

Clo uplatňuje ČR ve vztahu k zemím mimo EU, mezi státy EU se clo neplatí. Clo se tedy týká tzv. třetích zemí. Výběr cla zajišťují orgány celní kontroly. Celní kontrolu představují úkony, práva a povinnosti účastníků celní kontroly a způsoby sankcí při zjištění porušení celních předpisů. Celní kontrola je soubor činností orgánů celní správy, a to:

- při dovozu, tj. od vstupu zboží na území ČR až do doby, kdy celnice propustí zboží do volného (nebo vázaného – například jen za účelem vystavení na veletrhu) oběhu v tuzemsku,
- při vývozu od podání návrhu na propuštění zboží celnicí až do doby, kdy zboží přestoupí státní hranici,
- při průvozu od vstupu zboží na území ČR až do jeho výstupu do dalšího státu.

Celní kontrole podléhá nejen zboží (celní správa má právo stoprocentní prohlídky veškerého zboží), ale i kontrola dokumentace ke zboží, jakožto i všech dopravních listin. Z tohoto práva existují výjimky uvedené v příkladě.

Příklad:

Celní kontrole nepodléhá zboží dovážené a vyvážené představiteli ČR, zboží dovážené a vyvážené představiteli jiných států a tzv. diplomatická pošta.

Některé zboží je v malém rozsahu povoleno vyvážet i dovážet v rámci cestovního ruchu. Takové věci jsou od cla osvobozeny.

Příklad:

Od cla jsou osvobozeny: cestovní potřeby, léky pro osobní potřebu nebo pro příjemce, drobná literární a umělecká díla, věci k vyučování, výchově, léčení, svatební dary, pohonné hmoty na cestu, věci do stanovené hodnotové hranice dle celního zákona a příslušné prováděcí vyhlášky Ministerstva financí ČR.

*Celní
přestupky*

Celní správa je vybavena pro svou činnost kompetencemi a právy při řešení celních přestupků. Mezi hlavní přestupky patří:

- a) Porušování předpisů o oběhu zboží s cizinou, tzn.:
 - nepřihlášení zboží na celnici při přechodu státní hranice,
 - realizace oběhu zboží na základě nepravdivých či nesprávných údajů,
 - zcizení věcí ve vázaném oběhu,
 - dovozu či vývozu věcí bez oprávnění.
- b) Zkrácení cla, tzn.:
 - za realizaci vývozu či dovozu zboží bez zaplacení cla,
 - při uvedení nesprávných údajů pro vyměření cla.
- c) Ztěžování celní kontroly, zejména:
 - paděláním celních dokladů,
 - dopravou či přechováváním zboží, které uniklo celní kontrole,
 - bráněním orgánům celní správy při výkonu jejich práce,
 - nedodržením podmínek vázaného oběhu atd.

Kromě kontroly zboží a správy celních poplatků má celní správa ještě v kompetenci:

- výběr DPH,
- výběr spotřebních daní,
- výběr silniční daně u zahraničních dopravců.

Celní poplatky a další výběry celních orgánů plynou do státního rozpočtu.

Úkol k textu č. 11.3:

Zboží putující do ciziny nebo z ciziny obsahuje DPH. Uveďte, kdo vybírá DPH u těchto výrobků překračujících hranice a kde se tak děje.

.....

11.6 Mezinárodní obchod a jeho výhody

*Absolutní
a kompa-
rativní
výhody*

Pro světový trh platí stejné zákonitosti jako pro trhy národní, existuje dělba práce, specializace a kooperace. Ale světový trh má ještě jednu specifickou vlastnost, existují na něm **absolutní a komparativní výhody**.

Důvodem pro existenci rozsáhlé výměny zboží v celosvětovém měřítku jsou snahy, aby prostřednictvím vyšší specializace a dělby práce byla zvýšena vlastní efektivnost domácího hospodářství a vlastní blahobyt daného státu. Mezinárodní výměna zboží je dána především těmito dvěma základními faktory:

- a) Monopolem přírodních a klimatických podmínek, který determinuje specializované výroby v určitých oblastech světa (například pěstování tropických plodů v tropických oblastech) nebo existencí lepších výrobních podmínek

než je tomu u jiných států (úrodné půdy, naleziště rud a pod). Tyto monopolní podmínky anebo výrazně lepší podmínky pro existenci určitých výrob představují absolutní výhody z mezinárodního obchodu, neboť takovéto země dosahují nižších nákladů a tím i vyššího zisku z realizace vývozu než ostatní.

b) Existencí tzv. **komparativních výhod**,

které spočívají v rozdílné produktivitě práce při výrobě určitých druhů zboží, a které znamenají, že i méně hospodářsky rozvinuté země se mohou zúčastnit v oblasti některých výrobků či služeb aktivit na mezinárodní výměně zboží. Teorie komparativních výhod při zjednodušeném a stručném vyjádření spočívá v tom, že hospodářsky více rozvinuté státy se mohou soustředit na výrobu právě těch výrobků, u kterých dosahují nejvyšší produktivity práce a upustit od výroby, kde je při komparaci s tímto odvětvím produktivita nižší. Tyto obory lze pak přenechat hospodářsky méně rozvinutému státu. Tato komparace produktivity přináší oboustranné výhody oběma partnerům a je důvodem k hospodářské spolupráci.

Ve struktuře mezinárodního obchodu můžeme rozeznat působení tří základních faktorů:

*Tři vlivy
v ZO*

- existenci silné konkurence národních firem na světovém trhu,
- existenci transnacionálních korporací (TNC) podnikajících nejméně ve dvou zemích prostřednictvím různé struktury internacionálního kapitálu,
- účastí států a integračních uskupení v mezinárodním obchodě.

CVIČENÍ č. 11:

Pokuste se vypsát si na volný list několik transnacionálních korporací. Určitě jste na ně narazili i v běžné denní praxi, chodíte jistě nakupovat i do supermarketů, nakupujete spotřební zboží zahraniční provenience – četné produkty jsou výsledkem výroby, anebo obchodní činnosti právě těchto TNC.

Zatímco národní nebo transnacionální firmy provádějí obchodní transakce na základě hospodářských mechanismů, národní státy vystupují spíše v pozici protekcionismu vůči národním firmám, tj. jejich ochranou vůči zahraniční konkurenci. Mezi významné nástroje protekcionismu patří zejména:

*Nástroje
protekcionismu*

- celní politika daného státu,
- kvantitativní omezování dovozu (stanovení dovozních kvót),
- kvalitativní omezování dovozu (tvrdé zdravotní normy),
- stanovení technologických norem výroby nebo produktů,
- ovlivňování devizového kurzu,
- devalvace (respektive správněji řečeno deprecie měny),
- stanovení dovozních depozit,
- vyhlášení embarga,
- daňové úlevy tuzemským firmám atd.

Oproti tomu se rozvíjejí integrační snahy, které mají svůj odraz ve zniku a existenci několika **mezinárodních hospodářských (a politických) integrací**. Integrační snahy ústí ve zrušení obchodních hranic mezi zeměmi a nastolení širokého, plně liberalizovaného trhu se všemi atributy vzájemné spolupráce. Česká republika je členem několika takovýchto hospodářských integrací (je například členem CEFTA, celní unie se Slovenskem apod.), posledním integračním krokem je vstup do EU.

Integrace

Shrnutí:

- Zahraníční obchod má 3 formy: export (vývoz), import (dovoz), reexport (vývoz dovozu).
- Každou z těchto forem můžeme ještě rozdělit na přímou a nepřímou.
- Každý ekonomický subjekt, který vstupuje do zahraničních dodavatelsko-odběratelských vztahů je vystaven vyššímu riziku, než je tomu ve známém domácím prostředí.
- Rizika je nutné zmenšit, snažit se je přesunout na někoho jiného (vesměs na pojišťovny) nebo nejlépe jim zabránit.
- Exportní operace vyžadují činnosti, které lze rozdělit fáze přípravy, uzavření kupní smlouvy a realizace.
- Importní operace probíhají recipročně vůči operacím exportním. Mají stejná pravidla a stejné fáze.
- Mezi základní instituce, které působí v zahraničním obchodě a napomáhají dovozcům i vývozcům zboží a služeb patří zejména Ministerstvo zahraničních věcí (spolu s ambasádami a jejich obchodním oddělením) a Česká obchodní a průmyslová komora.
- Clo je povinná dávka, kterou stát vybírá při přechodu zboží přes jeho hranice.
- Význam cla je: fiskální (clo je součástí příjmů státního rozpočtu), obchodně-politický (reguluje toky zboží přes hranice státu a má protekcionářský charakter vůči domácím ekonomickým subjektům) a cenotvorný (jeho výše zdražuje zboží).
- Podle pohybu zboží rozeznáváme clo dovozní a vývozní, ČR uplatňuje pouze clo dovozní.
- Některé zboží je v malém rozsahu povoleno vyvážet i dovážet v rámci cestovního ruchu, takové věci jsou od cla osvobozeny.
- Celní správa je vybavena pro svou činnost kompetencemi a právy při řešení celních přestupků.
- Kromě kontroly zboží a správy celních poplatků má celní správa ještě v kompetenci výběr DPH, výběr spotřebních daní a výběr silniční daně u zahraničních dopravců.
- Pro světový trh platí stejné zákonitosti jako pro trhy národní, existuje dělba práce, specializace a kooperace.
- Světový trh má jednu specifickou vlastnost, existují na něm absolutní a komparativní výhody.
- Monopolní podmínky anebo výrazně lepší podmínky pro existenci určitých výrobních představují absolutní výhody.
- Komparativní výhody spočívají v rozdílné produktivitě práce při výrobě určitých druhů zboží.
- Ve struktuře mezinárodního obchodu můžeme rozeznat působení tří základních faktorů, a to existenci silné konkurence národních firem na světovém trhu, existenci transnacionálních korporací (TNC) s internacionálním kapitálem a účast států a integračních uskupení.
- Integrační snahy mají svůj odraz ve zniku a existenci několika mezinárodních hospodářských (a politických) integrací.

Kontrolní otázky:

1. Jaké znáte formy zahraničního obchodu?
2. Jak byste charakterizovali přímý export (import)?
3. Jak byste charakterizovali nepřímý export (import)?
4. Kterou z těchto zahraničních operací stát více preferuje?
5. Co je podstatou reexportu?

6. Jaké znáte formy reexportu?
7. Jaké jsou důvody reexportu?
8. Jaká znáte rizika zahraničního obchodu?
9. Jak se těmto rizikům bránit?
10. Z jakých fází se skládá exportní operace?
11. Co je typické pro fázi přípravy exportu?
12. Jaké znalosti je třeba získat při úsilí proniknout na neznámý trh v zahraničí?
13. Co znamená pojem „Incoterms“?
14. Co vyjadřuje pojem „dokumentární inkaso“?
15. Které české instituce napomáhají exportérům a importérům při realizaci obchodu?
16. Jak byste definovali clo?
17. Jaké znáte druhy cla?
18. Co znamená pojem „vázaný oběh zboží“?
19. Jaké platby má celní správa v kompetenci?
20. Jaké věci jsou osvobozeny od cla?
21. Jaké znáte celní přestupky?
22. Co znamená absolutní výhoda v zahraničním obchodě?
23. Čím je dána komparativní výhoda?
24. Jaké znáte mezinárodní hospodářské integrace?

Průvodce studiem:

Tato problematika, jakkoli je otázkou makroekonomie, má praktické uplatnění v mnoha firmách, které se zabývají zahraničním obchodem. Týká se rovněž praktické činnosti celních správ. Zahraniční obchod hraje v otevřené ekonomice značnou roli, ministerstva i firmy pečlivě sledují stav a vývoj obchodní bilance jak v globálním vyjádření, tak i z pohledu bilaterálních vztahů s jednotlivými zeměmi. Prakticky všechny vlády na světě (s výjimkami) se snaží podporovat svůj vývoz do jiných zemí a regulovat dovoz, ČR není výjimkou. Správné provádění zahraničních operací má neobyčejný význam, jedná se často o velké dodávky a velké peníze, každá chyba má obrovské důsledky. Věnujte proto pozornost této lekci, může mít pro Vás i praktické využití.

Autotest:

1. Doveze-li český dovozce francouzské víno přes Polsko, jedná se o:
 - (a) přímý import
 - (b) nepřímý reimport
 - (c) přímý reexport
2. Dokumentární inkaso znamená že:
 - (a) prodávající přikazuje své bance, aby předala dokumenty vztahující se k dodávce zboží jen proti zaplacení dané částky, popřípadě jiné formě zaručené platby
 - (b) kupující přikazuje své bance, aby převzala ze země vývozce dokumenty
 - (c) prodávající přikazuje bance dovozce, aby provedla úhradu dlužné částky
3. ČR uplatňuje:
 - (a) pouze cla dovozní
 - (b) pouze cla vývozní
 - (c) obě cla

Kapitola 12

Banky a jejich úloha v národním hospodářství

Popis lekce:

Lekce se zabývá formami peněz a jejich úlohou v ekonomických procesech v tuzemsku i zahraničí, činností komerčních (obchodních) bank a jejich funkcí v národním hospodářství. Počáteční část lekce je rovněž věnována historii, hlavní pozornost je soustředěna na moderní nástroje a bankovní operace formou elektronického bankovníctví. Lekce končí vymezením funkce a postavením centrální banky státu. Lekce má následující strukturu:

- 12.1 Formy peněz
- 12.2 Vznik bank
- 12.3 Funkce komerčních (obchodních) bank a jejich základní operace
- 12.4 Úvěry
- 12.5 Elektronické bankovníctví
- 12.6 Funkce a postavení centrální banky

Tato lekce patří ke stěžejní části výuky financí. S bankami má základní zkušenost téměř každý občan, banky však mají primární funkci především v oblasti podpory podnikání. V této funkci jsou denním pomocníkem podnikajících subjektů, jednotlivců, firem i státních institucí. Vzhledem k tomu, že na tuto problematiku navazuje samostatný kurs týkající se financí, je tato tematika rozpracována pouze velmi orientačně a bez detailnějších záběrů.

Délka lekce: 180 minut

Klíčová slova:

Bankovky, úvěrové peníze, aktivní obchody banky, pasivní obchody banky, bankovní zisk, brettonwoodské dohody, depozitní služby, úvěry, cedula (centrální, emisní) banka, přímé bankovníctví, elektronické bankovníctví, homebanking, internetbanking, telefonické bankovníctví, call centra, digitální peníze, monetární politika, diskontní sazba, odchylka operace na volném trhu, minimální rezervy, reeskontní kontingent, selektivní úvěry, měnová reforma.

Motivace k lekci:

Po prostudování této kapitoly byste měli být schopni:

- popsat formy peněz,
- vysvětlit vznik bank,
- popsat funkce obchodních bank,
- popsat základní, nejdůležitější nástroje elektronického bankovníctví,
- popsat funkce a postavení centrální banky.

Jak vyplynulo z lekce zabývající se prováděním monetární politiky, je jejím realizátorem centrální banka státu. Nejen centrální banka, ale i soustava komerčních bank plní v národním hospodářství, tj. v ekonomickém životě domácností, firem i státu nezastupitelnou roli. Banky realizují platební styk mezi jednotlivými ekonomickými subjekty, umožňují tedy přesuny peněz. Druhou hlavní funkcí obchodních bank je poskytování úvěrů a půjček, což rovněž znamená velké přesuny peněz v rámci národního hospodářství, jakož i ve vztahu k zahraničí. Banky tak umožňují fungování tržního hospodářství v rozsahu nejen celého národního hospodářství, ale prakticky v rámci světové ekonomiky. Podívejme se proto na základní pojmy, jevy a procesy z této oblasti ekonomie.

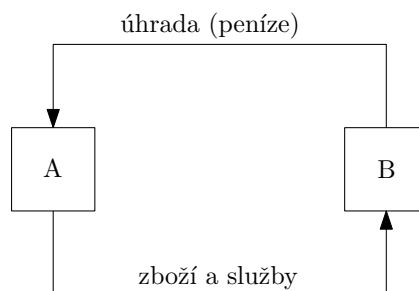
12.1 Formy peněz

Formy peněz V rámci každodenního ekonomického života, v procesech neustálé tvorby národního produktu (souhrnu všeho zboží a služeb), v procesech rozdělování a přerozdělování hodnot se setkáváme s tzv. **reálnými penězi**, které se vyskytují nejen ve formě hotovostní peněžní masy (zjevné formy peněz v podobě bankovek a mincí), ale i jako bezhotovostní přesuny peněz (číselnými zápisy na kontech) mezi jednotlivými ekonomickými subjekty.

Jednotlivé ekonomické subjekty si mezi sebou vyměňují hodnoty s určitou intenzitou v rámci daného časového období. Můžeme tedy v rámci určitého času vysledovat

tok výrobků, výrobních faktorů a služeb, který je v protisměru provázen tokem peněz.

Graficky můžeme tento vztah vyjádřit tímto obrázkem:

Obrázek 12.1: Toky v NH

Proces tvorby hodnot se uskutečňuje prostřednictvím několika aktů prodeje a nákupu zboží či služeb za peníze, než se postupně vytvářené finální zboží dostane ke konečnému spotřebiteli.

Podíváme-li se na ekonomiku vybraného státu a budeme-li takto sledovat materiálové toky vyrobeného zboží a služeb v určitém časovém období (obvykle tak činíme za období 1 roku),

můžeme považovat celkovou sumu vyrobeného zboží a poskytnutých služeb za realizaci hrubého domácího produktu.

Řádné fungování ekonomiky daného státu pak vyžaduje, aby se objem HDP v určité kvalitě a struktuře rovnal potřebám dané společnosti, tj. souhrnu všech ekonomických subjektů.

V tržním hospodářství, tj. při existenci zbožné-peněžních vztahů, je podmínkou realizace HDP rovněž i druhý (reciproční) vztah, tj. odpovídající a přiměřená suma peněz na nákup zboží a služeb.

Suma peněžních plateb na daném území státu za delší období (obvykle počítáno za 1 rok) se označuje jako tzv. peněžní obrat.

Peněžní obrat tvoří především peněžní platby, které znamenají realizaci HDP, tyto částky označujeme jako tržby. U těchto plateb dochází k výměně zboží (nebo služeb) za peníze (viz obrázek), dochází k protipohybu peněz a zboží – jsou to tzv. **platby realizační**.

Realizační platby

Kromě těchto plateb však dochází při pohybu reálných peněz ještě k druhé formě plateb, která vyplývá z existence přerozdělovacího procesu.

V dnešní moderní ekonomice dochází nejprve k primárnímu rozdělování zdrojů (HDP), ale dále ještě k velmi silným **přerozdělovacím (sekundárním) procesům**.

Základním přerozdělovacím činitelem je stát, základním přerozdělovacím mechanismem je státní rozpočet. Není to však přerozdělovací mechanismus jediný, je doplněn řadou dalších přerozdělovacích institutů – tzv. rozpočtovou sférou.

Pro řadu plateb spjatých právě s existencí státního rozpočtu je charakteristické, že nejsou podmíněny protihodnotou zboží nebo služeb. Dochází pouze k jednostrannému přesunu peněz, jsou to tzv. **platby transferové**. Jako příklad si můžeme uvést vyplácení starobních důchodů, stipendií apod.

Platby transferové

Transferové platby jsou výrazem přerozdělování, jejich výše a poměr vůči celkovému vytvořenému HDP ukazuje na postavení státního rozpočtu (a rozpočtové sféry) v ekonomickém a sociálním životě společnosti.

Všechny ekonomické procesy, které se týkají peněžní masy, mají peněžní charakter a jsou prováděny prostřednictvím peněžních operací.

V dosavadním výkladu jsme popsali jevy, které jsou spjaty s pohybem tzv. reálných peněz. To jsou skutečné peníze, které mají konkrétní obsah v podobě bankovek, mincí při hotovostních peněžních operacích, popřípadě jedná se o přesuny skutečných peněžních prostředků z účtu na jiný (popřípadě jiné) účet ve formě tzv. bezhotovostních peněžních operací. Je však třeba si uvědomit, že i bezhotovostní platba znamená ve fázi výběru příjem bankovek či mincí.

Ideální peníze

Kromě reálných peněz rozeznáváme ještě tzv. peníze ideální.

Manipulace nebo výpočty s ideálními penězi představují tzv. **sekundární (druhotnou) finanční činnost**.

Sekundární finanční činnost je uplatňována v celé řadě případů. Jedná se například:

- o prognózování (projekci) primárních činností v budoucnosti, (sestavování rozpočtů pro příští období je typickou činností s ideálními penězi),
- sestavování finančních plánů podniků,
- výpočty pojistných plánů,
- stanovení očekávané výnosnosti,
- porovnávání investiční náročnosti několika variant,
- přepočty valutových a devizových kurzů atd.

Do sekundární finanční činnosti zařazujeme také veškeré kontroly průběhu a výsledků primární finanční činnosti jako například: daňové kontroly, kontroly sociálního a zdravotního pojištění, kontroly pojišťoven při uplatnění pojistek atd. Sekundární finanční činnost je však podmíněna existencí finanční činnosti primární, bez tohoto základu, tj. bez existence reálných peněz je neživotná. Oba dva typy finančních operací jsou běžnou součástí ekonomického života.

12.2 Vznik bank

Historie bank

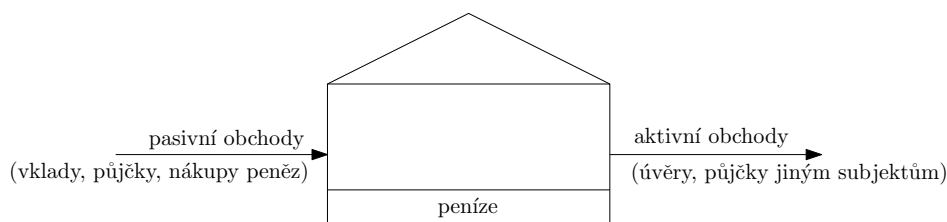
Reálné peníze, ať už ve formě drahých kovů nebo bankovek vždy znamenaly a znamenají pro jejich držitele formu bohatství. Jejich vlastnictví nebo držba většího množství vyžaduje bezpečnostní opatření proti odcizení (trezory). To bylo kdysi zcela nezbytné u zlatníků, klenotníků a obchodníků se zlatem. Ve středověké Anglii začali klenotníci poskytovat ostatním lidem, především řemeslníkům novou službu – úschovu peněz (tehdy ve formě zlatých mincí) v jejich vlastních trezorech a proti těmto penězům začali majitelům mincí vydávat **potvrzení o vkladu peněz**. Toto potvrzení o vkladu peněz se postupně stalo transakčním prostředkem při výměně služeb, začalo nahrazovat hotové peníze. Tak se prakticky začalo platit potvrzením o vkladu peněz, neboť úschova peněz u konkrétní osoby **znamena**la vlastně vznik úvěrového vztahu. Při předložení potvrzení byl vklad vrácen. Určitá část klenotníků se pak začala výhradně věnovat této činnosti, tj. úschově peněz, jejich převody mezi jinými osobami, platbami atd., tak postupně vznikly operace na peněžním trhu. Část těchto obchodníků se pak zcela specializovala na nový druh podnikání pouze na peněžním trhu, který byl podmíněný úschovou peněz a vydáváním potvrzení, vznikly tím první banky a bankovníctví.

Definice

Obchodní banka je specializovaná firma obchodující na peněžním a finančním trhu.

Bankovní obchody

Potvrzení o vkladu peněz se postupně začalo používat místo hotových peněz, stalo se transakčním prostředkem přijímaným při platbách. Tím se vlastně přeměnilo na směnku, vystavovanou bankami v případě tzv. pasivních bankovních operací. Tyto směnky znějící na bankéře, se dalším vývojem přeměnily v další typ peněz, tj. **úvěrové peníze neboli bankovky**.

Obrázek 12.2: Bankovní obchody

Bankovky vznikly z původních smének vydávaných bankou odstraněním termínu splatnosti. Původní směnky byly termínované (ve středověku i počátkem novověku byly směnitelné za uložené zlato či jiné hodnoty až k danému termínu), bankovky byly směnitelné již obecně kdykoliv při předložení, a to doručitelem (předkladatelem) bankovky. Odstraněním termínování tohoto cenného papíru se staly bankovky velmi rychle univerzálním platebním prostředkem, kýmkoliv ochotně přijímaným, neboť každému držiteli se pak umožnil přístup k hodnotě, jímž byl tento cenný papír kryt.

Krytí zlatem

A protože bankovky byly kryty zlatem, představovaly nominálie (čísla) uvedené na bankovce přesný objemový ukazatel směnitelného zlata.

Bankovky začaly velmi rychle plnit veškeré funkce peněz a umožnily rozvoj moderních peněžních soustav. Bankovky, které byly kryty zlatým obsahem, znamenaly ve svém počátku naprosto novou kvalitu v dějinách peněz, především proto, že přesně číselně vyjadřovaly základní funkci peněz, tzn. ekvivalenci hodnoty. Dále platilo a platí, že čísla jsou lehce poměřitelná, obsah zlata se tedy dal vyjádřit na nejmenší možné hodnoty, bankovky tedy začaly splňovat další požadavek na moderní peníze, tj. přesné vyjádření hodnot a dělitelnosti na každý gram zlata. Současně začaly plnit i funkci pokladu (tezauru), neboť byly kdykoliv a kterýmkoliv držitelem směnitelné za zlato. Tyto vlastnosti přispěly k tomu, že tisk bankovek se rozšířil a tyto cenné papíry představovaly obrovský pokrok pro rozvoj obchodu, služeb a podnikání.

Jak vyplývá z postupné evoluce přeměny původních zlatých a stříbrných peněz v méně hodnotné kovy až do formy papírových peněz, byly první bankovky vydávány vždy jako úvěrové peníze dané konkrétní banky. Znamenalo to, že i v rámci národního hospodářství jednoho státu (království) obíhaly na území daného státu různé bankovky různých bank. To pro rozvoj obchodu i výroby představovalo omezení, jehož výsledkem bylo poznání, že i počet bankovek obíhajících v zemi je třeba regulovat, stejně tak jako tomu bylo v předcházejícím případě s ražbou mincí. A vzhledem k tomu, že různé bankovky obíhaly uvnitř jednoho státu, byl to stát (panovník), který si vyhradil právo tuto regulaci uskutečnit.

*Centrální
banka*

K tomuto účelu zřídil stát tzv. cedulovou (emisní, centrální, státní atd.) banku, která výhradně získala právo emitovat (tisknout) bankovky.

(Poznámka: Popřípadě touto funkcí pověřil jednu z dosavadních běžných soukromých obchodních bank, masa emitovaných bankovek však podléhala státní kontrole.)

Tím způsobem vnikla vždy v konkrétním státě výlučná řídicí centrální banka zodpovědná za množství peněz v oběhu, později za celkovou měnovou politiku atd.

Pokud chtějí běžné obchodní banky získat bankovky (tj. hotové peníze), mohou tak dosáhnout jen přijetím úvěru od cedulové (emisní) banky.

Tak se cedulová banka stala **bankou bank**, tzn. úvěrovou organizací poskytující úvěry soukromým (respektive i zestátněným či částečně zestátněným) obchodním bankám. Cedulová banka začala plnit funkce jediné centrální banky státu, editora jednotné měny a její úloha v ekonomice státu nesmírně vzrostla. To platí i v současné době, i když už bankovky nejsou kryty zlatem.

Centrální banka představuje určité mocenské centrum v měnové, devizové a kursové politice státu, neboť **má monopol na tisk peněz**. Padělatelství peněz se na celém světě přísně trestá, neboť nezákonným oběhem padělaných bankovek se narušují základní makroekonomické vazby v dané ekonomice, dochází k chybnému a nespravedlivému rozdělování a přerozdělování HDP, jsou narušovány základní principy měnové politiky atd. I náš trestní zákoník obsahuje několik trestných činů proti měně, je trestné například již samo držení padělatelských nástrojů. Historicky představovalo padělání peněz vždy velmi přísně posuzované trestné činy, za něž především ve středověku následovaly velmi přísné sankce včetně trestů hrdelních.

*Monopol
CB*

Při posuzování výjimečného postavení centrální banky je třeba si uvědomit, že toto postavení nevyplývá jen z jejího celospolečenského postavení v rámci daného státu a z mocenských

pozic při emitování peněz, ale z hlediska běžných obchodních bank i důvodu **značné ekonomické závislosti každé obchodní banky na bance centrální**.

Tato závislost vyplývá především charakteristiky pasivních obchodů banky. Aby banka mohla provádět to, co jí přináší výsledný efekt, tzn. aktivní obchody, musí mít přiměřenou zásobu peněz proudících do banky ve formě pasivních obchodů. Peníze, které proudí do banky ve formě vkladů občanů nebo firem (popřípadě i samotného státu), jsou však jen malou částí k podpoře obchodů aktivních.

*Zdroj
peněz ob-
chodních
bank*

Každá obchodní banka potřebuje získat peníze úvěrem (nákupem) peněz od centrální banky.

Tyto úvěry (nákupy peněz) od centrální banky tvoří hlavní masu peněz, kterou obchodní banka dále půjčuje svým klientům (úvěruje je). Základem bankovního podnikání je dosažení kladného rozdílu (zisku) mezi cenou peněz z aktivních a pasivních obchodů. Matematicky bychom mohli tento bankovní profit vyjádřit tímto vzorcem:

$$\text{Bankovní zisk} = \text{ÚA} - \text{ÚP} - \text{N}, \quad (12.1)$$

kde ÚA je celkový úrok z aktivních operací (z poskytnutých úvěrů), ÚP je celkový úrok z pasivních operací (přijatých úvěrů) a N představují náklady banky.

Oběh úvěrových peněz a jeho dobré fungování ukázalo, že bankovky vůbec nemusí být kryty zlatem a přesto bankovky dál fungují, každý je ochotně přijímá a každý s nimi platí, aniž by vyžadoval směnu za zlato. Zlaté rezervy banky se do tohoto nezávislého oběhu bankovek prakticky vůbec nezapojovaly a směnitelnost bankovek za zlato (tzv. zlatý standard) se ukázala jako zcela formální, nevyužívaná možnost, neboť k výměně bankovek se zlato vůbec neužívalo a k platbám zlatem docházelo velmi sporadicky. **Historicky tak zlaté krytí bankovek skončilo, ukázalo se, že ke krytí stačí ostatní aktiva banky.** Proto byl ve všech zemích tzv. brettonwoodskými dohodami (Bretton Wood je město v USA) v roce 1944 zlatý standard zrušen a dnes již žádná měna na světě není podložena zlatem. Zlato se stalo běžným artiklem a trh zlata nemá žádnou souvislost s trhem peněz. Dnes jsou tedy bankovky pouze společenskou konvencí, symbolem hodnoty, symbolem vzájemně respektovaným a uznávaným. Proto říkáme, že peníze mají nucený oběh, peníze fungují, protože fungují.

*Konec
zlatého
standardu*

Příklad:

Čím jsou tedy kryty bankovky? Platí nějaká závislost mezi masou peněz v oběhu a emisí dalších peněz? Samozřejmě, že ano. I když papírové peníze jsou dnes již pouze symbolem hodnoty a nejsou kryty ani zlatem, ani „prací pracujícího lidu“, což byla věta na československých bankovkách v padesátých letech minulého století, platí závislost emise dalších peněz nebo jejich stahování v podstatě na velikosti ekonomického růstu (pokud není příliš velká inflace).

CVIČENÍ č. 12:

Pokuste se udělat mezi svými rodinnými příslušníky, známými, kamarády či náhodnými občany udělat malý průzkum s otázkou „čím jsou kryty české koruny“? Domníváme se, že dostanete několik možných, zajímavých názorů.

Úkol k textu č. 12.1:

Kromě pojmu „bankovky“ se ještě v druhé polovině minulého století v Československu používal další termín pro označení papírových peněz. Uveďte jeho název, souvisel s centralizací národního hospodářství a zcela převažující formou vlastnictví.

.....

12.3 Funkce komerčních (obchodních) bank a jejich základní operace

Definovali jsme si běžnou obchodní banku jako firmu obchodující na peněžním trhu. Předmětem jejího zájmu jsou peníze a hodnoty peníze představující (cenné papíry). Banka na jedné straně přijímá vklady (provádí pasivní obchody), na druhé straně poskytuje úvěry (provádí aktivní obchody).

Kromě těchto základních funkcí provádí navíc bankovní služby, a to především:

- zajišťuje platební a zúčtovací styk svým klientům,
- spravuje jmění svých klientů,
- poskytuje depozitní služby,
- operuje s cennými papíry,
- provádí směnářskou činnost apod.

Funkce obchodních bank

Uveďte Váš příklad další činnosti komerčních bank:

.....

V České republice se na peněžním trhu v současné době vyskytuje kolem šedesáti bank, mnohé mají své pobočky (kampeličky, filiálky) v mnoha místech republiky, některé mají i na úrovni bývalých okresních měst i více než jednu budovu. Banka, která poskytuje všechny bankovní služby, aniž by se specializovala na některou z nich jako prioritní je označována jako obchodní (komerční) banka. Vedle těchto klasických bank existují i banky různě specializované, jako například banky investiční, hypoteční apod. Prakticky všechny banky však ty základní služby poskytují vždy, rozdíl je spíše v rozsahu a ceně těchto služeb.

12.4 Úvěry

Základním nástrojem aktivních obchodů komerčních bank je poskytování úvěrů. Úvěr je považován za nezbytný prvek moderního tržního hospodářství, je to nástroj, který umožňuje firmám překlenout nesoulad mezi dobou, kdy nutně potřebují finanční zdroje a okamžikem, kdy je vytvoří.

Úvěry

Definice

Úvěr znamená překonání časového úseku mezi potřebou finančních prostředků a jejich vytvořením.

Tento finanční nástroj je považován za základní stavební prvek celé finanční soustavy. Nemusí být poskytován pouze podnikajícím subjektům – firmám, ale často se shledáváme i s poskytováním různých forem úvěrů i samotnému státu, a to od domácích subjektů, ale rovněž i od zahraničních, včetně vztahů úvěrování států jinými státy.

Právě proto, že úvěr umožňuje překlenutí určitého časového horizontu mezi nedostatkem volných finančních prostředků a jejich generováním, stává se akcelerátorem technického a technologického pokroku, neboť především nové investice jsou dnes, v současné tržní ekonomice, nemyslitelné bez tohoto instrumentu.

Finanční úvěr je důležitým nástrojem v ekonomice firmy i celého státu. Jeho poskytování prochází složitou procedurou, jeho rozsah, struktura, formy atd. jsou ovlivňovány nejen samotnými bankovními domy, ale i celkovou finanční politikou státu uplatňovanou

prostřednictvím centrální banky, základními zákony dané země či běžnou činností ministerstva financí.

Úvěry, jejich členěním, poskytováním, náležitostmi a dalšími faktory spjatými s úvěrováním, se podrobněji zabýváme v samostatném kurzu navazujícím na tento základní kurz.

*e-bankov-
nictví*

Stále více se rozšiřují elektronické platební nástroje, které patří do skupiny tzv. **přímého bankovníctví**, respektive **elektronického bankovníctví**. Klient peněžního ústavu nemusí chodit do příslušné banky, ale své příkazy může ukládat různými komunikačními prostředky. Může tak činit přímo ze své kanceláře, domova, popřípadě i pomocí mobilu, a to i z dosti vzdálených míst od místa banky.

Mezi nejdůležitější nástroje přímého bankovníctví patří zejména:

- homebanking,
- internet banking,
- telefonické bankovníctví (stacionární i mobil),
- klientská centra,
- samoobslužné zóny a další nástroje.

Společným znakem všech těchto nástrojů je rychlost operací, pohodlí klientů, do značné míry i bezpečnost operací a především možnost provádět finanční operace kdykoliv. Převody jsou obvykle provedeny do pěti minut. Převody je možné uskutečnit i ze zahraničí, tedy lze předat příkazy i různým bankám a centralizovat pak případný výběr peněz z bankomatu například v tuzemsku.

Protože tyto operace umožňují lidem provádět tyto operace bez ohledu na momentální osobní hotovost, jsou nejvíce rozšířeny v oblasti nákupů a prodeje zboží nebo služeb. Podle znění smlouvy s konkrétní bankou může také počítač například klientovi sledovat stav jeho konta, v případě dosažení určité požadované výše, pak převádět další částky přicházející na jeho konto na spořicí účet či jinou formu zvýhodněného spoření. Počítač také může případně po dosažení spodní určené hranice klienta neprodleně informovat, respektive učinit další kroky (například automaticky vypovědět spořicí účet apod.). Podíváme se proto trochu podrobněji na tyto moderní způsoby bankovníctví.

12.5 Elektronické bankovníctví

*e-bankov-
nictví*

V poslední době dochází k velmi rychlému rozvoji informačních a komunikačních technologií (IS/IT). Podniky, ale ani občané se ve své podnikatelské činnosti dnes již neobejdou bez kvalitního bankovního servisu. Tento rychlý rozvoj umožňuje tvorbu a využití moderních bankovních systémů a nezbytnou spolupráci bank, podniků a provozovatelů sítí, k využívání bankovních produktů, jak firmami, tak občany. Jsou tak vytvářeny podmínky pro stále efektivnější přístupy k bankovním službám. Konkurence v bankovním sektoru i konkurence ze strany nebankovních finančních institucí i dalších subjektů nutí zlepšovat své služby.

Jednotlivé formy elektronického bankovníctví umožňují podnikům provádět jak pasivní (informativní), tak i aktivní (transakční) operace.

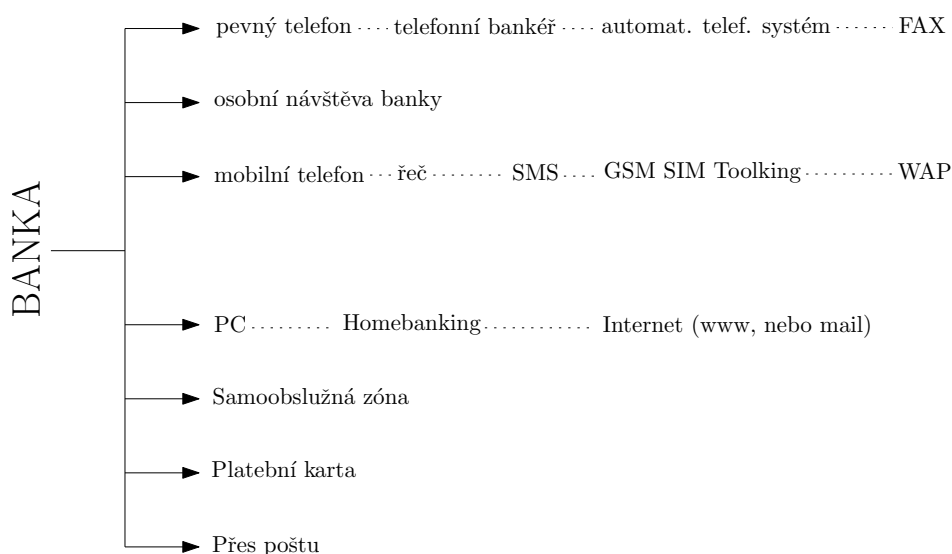
- **Pasivní operace** se týkají zjištění použitelného zůstatku na účtu, informací o transakcích na účtu, o posledních pohybech na účtu a poskytování informací o úrokových sazbách a kurzovním lístku dané banky.
- **Aktivní operace** znamenají zadávání příkazů, změny na účtu, rušení jednoduchých i trvalých příkazů k úhradě, zadání svolení k inkasu z účtu a v neposlední řadě také zřizování či rušení termínovaných vkladů.

a) Možnosti komunikace s bankou

Pro každého, kdo má v určité bance uložené peníze, veden alespoň jeden účet, popř. čerpá úvěrové prostředky, je důležité mít rychlý a bezpečný přístup ke svým účtům a mít možnost rychle a kdykoliv zkontrolovat stav svého účtu. Pro banku je důležité nevyužívat pouze jeden způsob komunikace s klientem, ale využívat kombinace více komunikačních prostředků, a to vzhledem k jednotlivým klientským segmentům a k vhodnosti jednotlivých komunikačních prostředků pro jednotlivé typy operací, produktů, situací apod. Přehled všech možností komunikace klienta a banky je zobrazen na obrázku č. 12.3.

V posledních letech jsou patrné obrovské změny v mnoha oborech lidské činnosti. Neustále roste význam informací. Jednou z hlavních příčin je prudký rozvoj informačních technologií a postupné snižování cen umožňující jejich masivnější nasazení. Nové technologie sebou přinášejí celou řadu změn i ve vývoji bank a bankovních produktů, možnosti snižování provozních nákladů, nové prvky konkurenčního boje. Jsou také obrovským krokem kupředu v komunikaci mezi klientem a bankou. Právě v souvislosti s neustále větší potřebou aktuálních a přesných informací se objevil na bankovním trhu nový fenomén, tj. elektronické bankovníctví.

Ještě nedávno byl pro banky jedinou formou styku se svými klienty osobní kontakt, spojený s osobní návštěvou banky, a to zejména prostřednictvím svých bankovních poboček a případným jednáním se zástupci banky. Osobní kontakt byl nezbytným a také jediným prvkem pro provedení jakékoli transakce. S nástupem elektronického bankovníctví tento léta zažitý stereotyp přestal platit. Tento typ bankovníctví lze považovat za jakýsi alternativní distribuční kanál. Může nahradit pevná bankovní místa jejich virtuálními protějšky, ve kterých má klient kdykoliv v čase a kdekoli v světě možnost mít aktuální přehled o prostředcích na svém účtu či provádět bankovní operace. Přes počáteční nedůvěru klientů, hlavně v oblasti zabezpečení, se zanedlouho stalo elektronické bankovníctví velice populárním, především díky svým nesporným výhodám, ke kterým patří mimo jiné aktuálnost informací, úspora času a peněz, elektronická forma informací a s tím související snadná zpracovatelnost dat. Nutnost zvládnutí elektronických komunikačních kanálů je v dnešní informační společnosti jedním z klíčových předpokladů úspěchu a stává se u mnohých velmi důležitým aspektem i při výběru konkrétní banky.

Obrázek 12.3: Varianty komunikace mezi bankou a jejími klienty

Tyto uvedené typy komunikace s bankou, mimo osobní návštěvy, se řadí do skupiny přímého bankovníctví. Mezi formy elektronického bankovníctví se řadí: telefonní bankovníctví, mobilní bankovníctví, PC bankovníctví a samoobslužná zóna.

b) Telefon

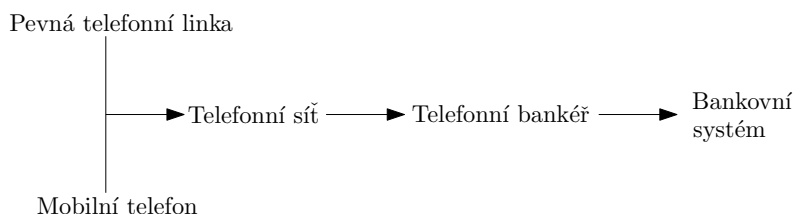
Základním nástrojem přímého bankovníctví je telefon – pevná linka. Tento způsob komunikace s bankou vystupuje pod různými názvy, jako například telefonní bankovníctví, telebanking, phonebanking a jiné. Patří k historicky nejstarší formám elektronického bankovníctví. Prostřednictvím telefonu lze realizovat celou škálu běžných bankovních operací, aniž bychom museli sledovat, kdy má banka otevřeno pro veřejnost. Pouze složitější a náročnější případy, k nimž patří například poskytnutí hypotéčního úvěru, vyžadují i nadále osobní kontakt klienta s pracovníkem banky, protože se jedná o písemné sepisování smluv.

*Call
centra*

V době, kdy telefonní bankovníctví vznikalo, nebyly ještě informační technologie na takovém stupni rozvoje, aby se vše dalo plně zautomatizovat. Proto byla tato forma bankovníctví prováděna prostřednictvím pracovníků banky, který pracoval v telefonickém centru banky, tzv. **call centru**. Dnes však většinu činností, které dříve musel vykonávat člověk, přebírá počítač a člověk řeší jen případné složitější problémy nebo reklamace. Většina bank nabízí oba systémy a využívá jejich kombinace. Výhodou tohoto systému je také skutečnost, že banka nemusí zřizovat call centra ve všech svých pobočkách, vesměs má každá banka zřízeno pouze jedno call centrum, které vesměs non-stop zajišťuje služby všem klientům dané banky. Call centra jsou vysoce profesionální pracoviště odborníků, jejichž základní povinností je kromě vysokého stupně odborných znalostí, také umění jednat s lidmi v kteroukoliv denní i noční hodinu. Tím vzniká nový druh bankéře, nový druh této profese, označované jako telefonní bankéř.

c) Telefonní bankéř

Telefonní bankéř je speciálně vyškolený pracovník banky, který komunikuje s klienty z telefonického centra. Pro kontakt s telefonním bankéřem není potřeba žádné speciální technické vybavení, postačí jakýkoliv telefon včetně mobilního. V řadě případů volají klienti právě z mobilních telefonů. V případě, že operátoři call centra pracují v nepřetržitém provozu, což je dnes standardem, je možné využívat služeb telefonního bankovníctví odkudkoliv a kdekoliv. Telefonní bankéř poskytuje veškeré informace o produktech a službách banky a po ověření, že jedná s oprávněnou osobou, provádí operace stejně jako pracovník na přepážce. Telefonní bankéř může klientovi poradit v různých situacích a také působit jako obchodník, tzn. prodávat při rozhovoru s klientem další produkty banky, což počítač nesvede. Způsob komunikace telefonního bankéře a klienta je naznačeno na obr. č. 12.4.

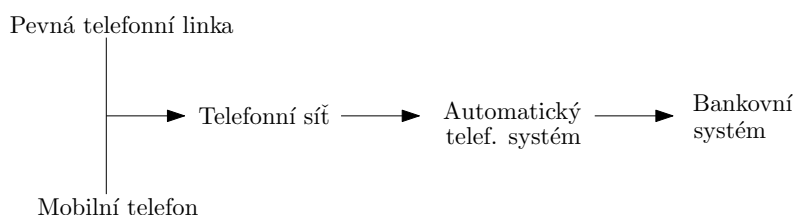
Obrázek 12.4: Způsob komunikace klienta banky s pracovníkem call centra

d) Automatický telefonní systém

S rozvojem informační technologie a růstem nákladů na telefonního bankéře přišly banky s novou službou. Automatický telefonní systém má plně zautomatizované funkce. Tento systém komunikuje s klientem lidským hlasem a k obsluze postačí klasický telefonní přístroj s tónovou volbou nebo mobilní telefon. Systém komunikace klienta

s tímto systémem je zobrazen na obrázku 12.5. Automatický telefonní systém pracuje na základě menu, po kterém se lze pohybovat prostřednictvím tlačítek telefonu. Nabízí podobné funkce jako telefonní bankér, tzn. pasivní i aktivní operace. Hlavní výhodou automatického telefonního systému je jeho nákladová nenáročnost. V případě, že klient zadává například příkaz k úhradě, automatický telefonní systém je většinou schopen kontrolovat zadané údaje a poukazovat na chyby (například variabilní symbol může mít maximálně deset numerických znaků, kódy bank jsou přesně stanoveny a nelze posílat peníze na účet u neexistujících banky apod.). V případě složitějších operací existuje možnost přepojení na telefonního bankéře, jelikož oba systémy jsou propojeny.

Některé banky zpřístupnily pro své zákazníky systém vyřizování svých bankovních transakcí pomocí telefonu, kdy klient mluví přes telefonní linku a bankovní počítač je schopen rozpoznat mluvená slova a dle nich provádět bankovní operace na přání klienta.

Obrázek 12.5: Komunikace klienta s bankou prostřednictvím automatického telefonního hlasového systému

e) Fax

Fax představoval ještě ke konci devadesátých let poměrně moderní komunikační prostředek. Především podniky, ekonomické instituce i banky byly tímto přístrojem dobře vybaveny. Fax v dnešní době spíše jen doplňuje funkci telefonního bankovníctví o výstupní komunikační kanál, kdy banka může například posílat výpisy nebo jiné důležité informace. Velkou nevýhodou je nízká dostupnost a také pokles významu faxu oproti modernějším komunikačním kanálům. Od tohoto komunikačního prostředku se v současné době již spíše ustupuje a i když jsou jím četné firmy a instituce stále vybaveny, jeho význam klesá.

f) Bezpečnost telefonního bankovníctví

Pro zajištění bezpečnosti se u telefonního bankovníctví (i mobilního) dá použít elektronický klíč. Tento způsob je vysoce bezpečný, ale vzhledem k jeho vysoké ceně jsou používány jednodušší metody. Pro pasivní operace, zejména zjišťování zůstatku na účtu, se využívá osobního čísla klienta a číselného hesla (PIN). V praxi se často používá dvouúrovňový systém ochrany. Klient při vstupu zadává osobní číslo a heslo, pro provedení aktivní operace musí navíc zadat jednorázové heslo, přičemž při každé aktivní operaci s účtem použije jedno. Tím danou operaci autorizuje. Každé jednorázové heslo je po použití dále neplatné. Dalším druhem zajištění je nastavení maximálních limitů pro převody peněžních prostředků prostřednictvím systému telefonního bankovníctví v určitém období (den, týden, měsíc).

g) Mobilní telefon

Zavedení používání mobilních telefonů digitálního standardu GSM (Global System for Mobile Communications) přinesl v mnoha směrech revoluci, které se nevyhnulo ani bankovníctví. Rozšíření této technologie bylo neobyčejně rychlé a v současné době v České republice počet mobilních telefonů výrazně převyšuje počet klasických telefonních přístrojů. Na konci roku 2005 bylo v ČR aktivních 11,5 milionu mobilních čísel. Samozřejmě to neznamená, že telefon vlastní každý občan. Ale i tak má mobilní

telefon v současné době téměř každý obyvatel ČR a pro firmy jsou zcela běžnou záležitostí firemní, tj. služební mobilní telefony.

Mobilní telefonní bankovníctví je služba, která klientovi umožní obsluhovat běžný nebo termínový účet prostřednictvím mobilního telefonu. Mobilní telefon poskytuje nejen hlasové služby, ale i textové, datové a multimediální služby. Proto existuje několik možností komunikace klienta s bankou:

- pomocí krátkých textových zpráv (SMS banking),
- pomocí technologie GSM SIM Toolkit (GSM banking),
- pomocí technologie WAP (WAP banking).

Začínají se objevovat i řešení založená na technologii JAVA. Klientovi je nahrána do mobilního telefonu Java bankovní aplikace a ta díky využívání datových přenosů může nahradit komunikaci prostřednictvím SMS. Výhodou pro koncového uživatele, pro podnik, tedy klienta banky, je cena. Zatímco za SMS se platí řádově koruna, datový přenos, který aplikace používá ke komunikaci se serverem banky, je velice levný. Další výhodou je bezpečnost celé komunikace a uživatelsky přívětivé prostředí.

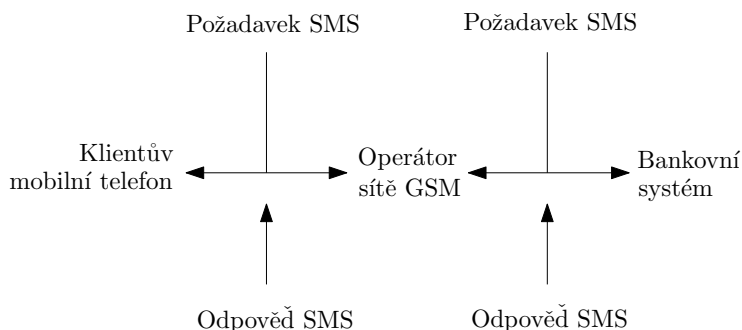
h) SMS Banking

Je pravděpodobně nejjednodušší variantou komunikace klienta s bankou pomocí mobilního telefonu. Pomocí SMS může klient provádět pasivní operace, ale nic nebrání tomu, aby prostřednictvím SMS klient zadal i jednorázový příkaz k úhradě, založil termínovaný vklad či provedl jinou aktivní bankovní transakci. Textové zprávy je možné využívat i opačným směrem pro poskytování informací od banky klientovi. O dění na svém účtu může být klient informován buď automaticky (SMS zpráva je zaslána ihned po provedení určité operace) nebo na vyžádání (klient zašle bance zprávu, ta ji zpracuje a klientovi SMS zprávou na jeho požadavek odpoví).

Komunikace prostřednictvím SMS je sice relativně snadná, avšak nepříliš uživatelsky příjemná. Nutnost pamatovat si nebo mít stále při sobě strukturu textových zpráv a klíčová slova mohou být pro mnohé uživatele limitujícím faktorem. Především mladí lidé však tohoto prostředku komunikace i s bankou využívají stále častěji.

ch) GSM SIM Toolkit

V současnosti nejpoužívanější formou mobilní komunikace klienta s bankou je GSM banking, který využívá technologie GSM SIM Toolkit. Banka nahraje na SIM kartu (Subscriber Identity Module) svoji vlastní bankovní aplikaci, která se objeví v menu mobilního telefonu. Prostřednictvím strukturovaného menu lze velmi jednoduše zjistit různé informace o účtu, kurzech, úrocích nebo provést transakce. Objevují se jen pokyny na displeji mobilního telefonu a není třeba znát klíčová slova. Je proto mnohem pohodlnější než SMS banking. Schéma komunikačních kanálů GSM SIM Toolkitu je zobrazeno na obrázku 12.6

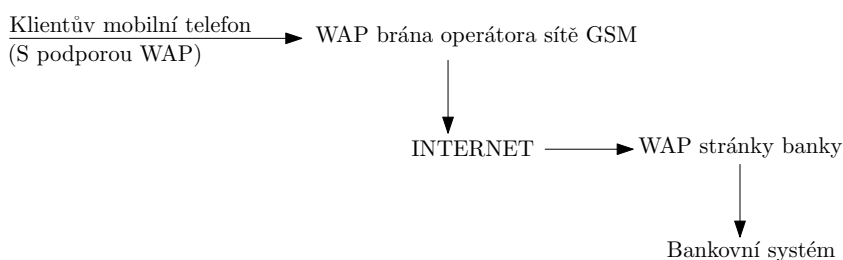

Obrázek 12.6: GSM SIM Toolkit

Značnou nevýhodou je fakt, že bankovní karta není automatickým příslušenstvím každého mobilního telefonu, ve většině případů si ji musí pořídit klient na své vlastní náklady. Tímto způsobem je možno ovládat několik svých účtů, avšak pouze u jedné banky. Pro ovládání účtu v jiném bankovním ústavu je nutno vyměnit SIM kartu.

i) WAP Banking

WAP Banking je technologie, která poskytuje uživatelům mobilních telefonů rychlý a efektivní přístup k Internetu. WAP (Wireless Application Protocol) se dá zjednodušeně přirovnat k webovým stránkám. Na rozdíl od webových stránek, které se zobrazují na monitoru počítače, však WAP počítá s výstupem na malé displeje mobilních telefonů, a proto se soustředí zejména na textové informace. Pomocí mobilního telefonu, který podporuje tuto technologii, a autorizačního klíče klient může provádět pasivní i aktivní operace nebo vyhledávat další informace o bance. Struktura WAP komunikace je zřejmá z obrázku 12.7.

Obrázek 12.7: GSM SIM Toolkit

j) Zabezpečení mobilního bankovníctví

*Bezpečnost
e-bankov-
nictví*

SMS bankovníctví funguje prostřednictvím nezašifrovaných SMS zpráv. Na první pohled to nevypadá příliš bezpečně, ale banka i k této aplikaci může vydávat tzv. autentizační kalkulátor, s jehož pomocí je možno vygenerovat speciální kód, který klient vloží do struktury SMS zprávy.

Při nahrání aplikace GSM SIM Toolkit dojde k zašifrování SIM karty, zašifrovány jsou i SMS zprávy odcházející z mobilního telefonu přes SMS centrum mobilního operátora banky. Pro přístup k bankovním službám potřebuje klient znát BPUK (PUK pro bankovní aplikaci), pomocí něhož si vytvoří BPIN (PIN pro bankovní aplikaci). Číslo BPIN se pak používá při každém přístupu k chráněným položkám bankovní aplikace. BPUK klientovi sdělí banka při aktivaci bankovní aplikace a jejím nahrání na SIM kartu. Po třetím nesprávném zadání BPIN je přístup k bankovní aplikaci a chráněným položkám zablokován. Pro odblokování je třeba znát BPUK. Pokud je BPUK desetkrát za sebou chybně zadán, nelze již SIM kartu pro bankovní služby použít.

Také u aktivních i pasivních operací prováděných pomocí WAP bankingu je potřeba znát autorizační klíč.

k) Osobní počítač

Nejnižší provozní náklady pro klienta při komunikaci s bankou komunikace vznikají využitím osobního počítače. Spojení osobního počítače klienta s informačním systémem banky představuje nejmodernější a nejsostikovanější komunikační kanál. Jeho obliba roste velkým tempem. Jedním z důvodů je rychlé rozšiřování Internetu ve všech firmách i domácnostech. Jednoduché napojení se na svůj bankovní účet po celých 24 hodin a sedm dní v týdnu, bez nutnosti navštívit pobočku hraje také v oblíbenosti důležitou roli. Lze provádět klasické aktivní a pasivní operace, ale problém nastává při vyřizování nestandardních záležitostí, například stížností a reklamací. Pokud klient zjistí, že jeho bankovní příkaz, nebo očekávaná platba nebyla provedena, musí klient navštívit banku osobně.

Komunikace s bankou prostřednictvím počítače znamená pro klienta výdej nemalých finančních prostředků na pořízení osobního počítače, což činí tuto službu dražší formou přímého bankovníctví vzhledem k počátečním investicím.

Internetové bankovníctví je v současnosti dostupné ve dvou modifikacích:

- *neplnohodnotné*, které je vázáno na jeden určitý počítač se speciálně nainstalovaným softwarem přímo od banky (homebanking),
- *plnohodnotné*, dostupné z jakéhokoli počítače napojeného na Internet; klient se dostane přímo na webové stránky banky a spustí zde aplikaci (Internet banking).

Rozhodujícím aspektem přechodu bank na on-line bankovníctví bylo přání a potřeby zákazníků, zejména podniků, které potřebují mít okamžitý a neustálý přehled o svých financích.

Homeban-
king

1) Homebanking

Spolu s rozvojem informačních technologií v 80. a 90. letech začaly banky nabízet klientům nový a tehdy převratný způsob komunikace klienta a banky (určený zejména firmám), označovaný jako homebanking. Tento typ bankovníctví spočívá v propojení klienta s bankou pomocí počítače a Internetu. Pokud chce podnik tuto službu využívat, musí s bankou uzavřít smlouvu, banka mu poskytne potřebné softwarové vybavení, v případě zájmu provede také instalaci a zaškolení (zaškolení banky většinou poskytuje zdarma, za instalaci si zpravidla účtuje poplatek). Součástí služby bývá obvykle také servis pro případ poruch a automatická aktualizace programu.

Homebanking (někdy se používá označení PC banking) je ideální služba především pro ty klienty, kteří musí zpracovávat větší objem plateb a potřebují mít neustálý přehled o stavu svého účtu. Takovými klienty jsou především podniky, u nichž potřeba plateb a zjišťování pohybů na účtu je každodenní nutností a operací je mnohdy takové množství, že jejich jednotlivé zadávání prostřednictvím telefonního přístroje je časově velice náročné a neúnosné.

Další předností homebankingu, mimo 24 hodinový kontakt s bankou, je jeho přehlednost. Na displeji si pracovník podniku může zobrazit právě ta data, která potřebuje. Další výhodou je možnost propojení homebankingu na podnikový účetní software, ale to ovšem jen v případě, že homebanking i účetní software podporují stejný datový formát (například ABO). Již tahle skutečnost a vidina usnadnění práce mohou být pro spoustu klientů důvodem, proč začnou využívat právě tuto službu. Homebanking umožňuje téměř všechny bezhotovostní operace s běžným účtem. Kromě toho nabízí přístup do databáze banky pro vyhledání kurzovních lístků, úrokových sazeb, nabídky služeb, číselníků bank (další výhody pro firmy) atd. Prostřednictvím homebankingu je možné zadávat, kromě jiných operací, také hromadné platební příkazy, ostatní způsoby elektronického bankovníctví většinou tuto funkci nenabízejí.

Jednou z nevýhod homebankingu je omezená dostupnost, protože klient nemůže přistupovat ke svému účtu odkudkoliv, nýbrž pouze z počítače, na kterém je nainstalován speciální software dodaný bankou. Z hlediska poplatků za tuto službu, je třeba konstatovat, že poplatky za homebanking patří ve srovnání s ostatními formami přímého bankovníctví k těm nejvyšším.

Spojení homebankingu s Internetem je výhodné v případech, kdy je ve firmě jen jeden člověk, který má právo provádět transakce s firemním účtem. Příkazy k úhradě tak mohou být odeslány do banky jakoukoliv jinou osobou, ale banka je provede až v okamžiku, kdy je oprávněná osoba autorizuje přes Internet (může se tudíž nacházet kdekoli, kde má přístup k Internetu).

Pomocí homebankingu se lze s bankou spojit v režimu on-line nebo off-line. Režim on-line umožňuje, že klient při manipulaci s účtem ihned zaregistruje jakoukoliv změnu. Prostředky připisované z jiného účtu jsou klientovi rovněž okamžitě k dispozici. Vybral-li klient z bankomatu, jsou peníze rovněž ihned odečteny nebo alespoň zablokovány.

Největší výhodou on-line systému je operativnost, kdy podnik v každém okamžiku ví, jaký je stav jeho účtu a stav prováděných transakcí. Výhody on-line se ztrácejí při převodech mezi bankami navzájem, protože ty jsou zúčtovány jednou denně přes clearingové centrum. Off-line homebanking znamená, že klient provádí operace dávkově. Připraví si seznam transakcí, které odešle, jakmile se spojí s bankovním systémem. Je to obdoba práce s bankovním účtem pomocí papírových příkazů, rozdíl je jen ve formě. Díky dávkování lze jednou nebo několikrát za den elektronickou formou odečíst všechny příkazy, které se ten den mají provést.

Protože banky většinou nabízejí homebanking jak právníkům, tak fyzickým osobám, dá se předpokládat, že jej využijí především firmy a podnikatelé. Těm na jedné straně nebudou tolik vadit vyšší poplatky, na druhé straně právě oni ocení a využijí výhody homebankingu jako propojení na účetní software či zadávání hromadných platebních příkazů. Klasický homebanking bude postupem času s největší pravděpodobností spíše ustupovat do pozadí, protože jej předčí tendence přistupovat do banky prostřednictvím Internetu.

m) **Internet banking**

*Využití
Internetu*

Internetové bankovníctví představuje v podstatě obdobu homebankingu, avšak s jedním velkým rozdílem. K používání internetového bankovníctví není nutná instalace žádného speciálního programu. Přístup do banky k účtu je možný z jakéhokoli počítače na světě, který splňuje minimální konfiguraci, který je připojen k Internetu. Pro zajištění bezpečnosti je nutné, aby klient a banka měli k dispozici nástroje schopné zajistit vzájemnou autorizaci obou komunikujících stran. Tyto nástroje, ať už se jedná o certifikáty, osobní klíče a hesla nebo čipové karty, nejsou nijak spojeny s počítačem, klient a banka si mezi sebou vyměňují vygenerované kódy.

Internetové bankovníctví může být rozděleno na informační, komunikativní a transakční. Internetové bankovníctví informační je základní úroveň internetového bankovníctví. Obvykle má banka informace o svých produktech a službách pro firmy na autonomním serveru. Riziko je relativně nízké, protože informační systémy obvykle nemají spojení mezi serverem a vnitřní sítí banky. Internetové bankovníctví komunikativní dovoluje určitou interakci mezi bankovními systémy a zákazníkem. Interakce může být omezená na elektronickou poštu, zjišťování stavu účtu, žádosti o půjčku či aktualizace některých údajů (změna adresy, jména). Riziko je tu vyšší, protože servery mohou mít spojení s vnitřní sítí banky. Internetové bankovníctví transakční dovoluje zákazníkům provádět transakce. Z důvodů existence spojení mezi serverem a interní sítí banky je tu nejvyšší riziko, vyžadující nejprísnejší kontrolu. Klient má přístup k účtům, může provádět platby, převádět prostředky, rušit rozhodnutí atd.

o) **Zabezpečení internetového bankovníctví**

Každý klient se především zajímá o otázku bezpečnosti svých peněz. Je to velmi důležitý aspekt, při výběru formy spojení s bankou, ale i při výběru banky samotné. Bezpečnost je velmi důležitá u všech druhů elektronického bankovníctví, ale speciálně u internetového bankovníctví je to značně důležitý aspekt fungování tohoto produktu. Bezpečnostní politika bank musí být zaměřena na tři důležité oblasti, a to bezpečnou komunikaci s klientem, zabránění průnikům dovnitř banky přes Internet a zabezpečení zneužití zevnitř banky. První potenciální slabinou Internetu je snadné a nekontrolovatelné monitorování nechráněných zpráv. Data, která jsou posílána z jednoho počítače na druhý prostřednictvím sítě Internet, jdou přes celou řadu zprostředkovatelů. Další velkou slabinou je v některých případech slabá autentizace. V některých případech je dokonce možné dostupnými prostředky (existují i příslušné softwarové produkty) proniknout do privátní sítě firmy, která je připojena k Internetu on-line.

Bezpečnost systému obecně závisí jednak na zajištění bezpečnosti aplikace, jednak na zabezpečení fyzické bezpečnosti systému. Zabezpečení aplikace spočívá v provádění autentizace klienta, certifikace dat a v jejich ověření, v případě přístupu klienta po

Internetu navíc nastupuje ochrana dat šifrováním. Je třeba zdůraznit, že v mnoho útoků je prováděných z vnitřní struktury banky jejím vlastním personálem a proto nebezpečí je o to větší.

Poslední dobou se začínají na Internetu objevovat také nové druhy tzv. trojských koní (programů, které si umí zapamatovat uživatelem zadávaná hesla a odesílat je svým autorům). Ti si na pozadí počítače jednoduše počkají, než začne klient on-line pracovat se svým účtem a následně převedou peníze na účty tvůrců viru. Uživatel přijme e-mail, který má zfalšovanou adresu, takže vypadá, jako by jej odeslala jeho banka. V předmětu zprávy se pak zpravidla objevuje falešné upozornění banky, že je došlo k nějakému problému. K jeho vyřešení má pak dotyčný mimo jiné zadat přihlašovací údaje ke svému účtu či alespoň číslo kreditní karty. Tyto údaje mají být buď součástí odpovědi na tento e-mail, nebo se mají zadat na stránce, na niž vede odkaz. Stránka samotná pak je v podstatě zkopírovaná z webu banky, takže vypadá identicky. Takové útoky se nazývají „phishing“. V březnu 2006 byl takovýto e-mail odeslán poprvé v českém jazyce. Tvářil se jako oficiální oznámení banky Citibank k autorizaci příchozí zahraniční platby zadáním přístupových údajů klienta k účtu.

Další formou v oblasti podobných útoků se nazývá „pharming“. Její princip spočívá v tom, že se klient banky přihlásí na běžnou www stránku banky, vydá své přístupové kódy ke svým účtům a nemá možnost si všimnout, že jde o stránku podvodnou. Dochází k podvržení oficiální stránky, která poté vypadá, jakoby pocházela přímo z banky. Navíc se na ni může dostat i při správném zadání regulérní internetové adresy banky v prohlížeči. To je způsobeno úspěšným napadením systému.

Největší riziko ale nadále spočívá v chování samotného uživatele. Mnoho lidí má tendenci lehkomyšlně zacházet se svými přístupovými hesly, certifikáty a ostatními ověřovacími prvky. Na vlastní peněženku jsme se naučili si dávat pozor, vkladní knížky bývají pečlivě uschovány, ale s on-line přístupem k účtu mnozí zacházejí velice nezodpovědně. Každý klient, každá firma, by měli tak, jak chrání své peněženky, přistupovat i k modernímu způsobu správy svých peněz, k elektronickému bankovníctví.

p) Digitální podpis

Digitální (elektronický) podpis slouží k prokázání původu zprávy. Banka každý vydaný dokument, u kterého to má smysl, na vyžádání digitálně podepíše. Klient má tak jistotu, že zpráva pochází skutečně z banky. Samozřejmě to platí i opačně. Princip digitálního podepisování je podobný asymetrickému šifrování, pouze se zde otočí role veřejného a soukromého klíče. Digitální podpis je změn znaků, která je jedinečná pro podepsanou zprávu a daný soukromý klíč.

r) Samoobslužná zóna

Samoobslužná zóna je umístována na větších pobočkách bank, nebo v bankách, kde lze předpokládat vyšší počet osob se základními nároky na obsluhu. Tvoří ji bankomat s rozšířenými funkcemi (například vkládání hotovosti na účet), informační terminály, respektive transakční terminály. Prvky samoobslužné zóny jsou napojeny na Internet a k ovládání se využívá dotykových obrazovek. Základními službami jsou výběr hotovosti, přístup k informacím o bankovních produktech, úrokových sazbách, zadávání příkazů k platbám, skládání hotovostí, případně v místech s větším výskytem turistů směnárenský automat. Pro přístup do prostoru samoobslužné zóny se využívá platební karta příslušné banky, pro provádění operací platební karta v kombinaci s heslem. Samoobslužné zóny jsou obvykle v provozu 24 hodin denně a jejich prostřednictvím lze provádět většinu běžných pasivních i aktivních operací. Značnou nevýhodou samoobslužné zóny je, že klient musí dojít na určité místo, stejně jako by šel do banky. Podnik může tento způsob využívat pro zadávání příkazů písemnou formou na přiložených formulářích u sběrného místa, samoobslužné zóny.

Uřité nástroje platebního styku mají i u nás svou historii, jiné jsou zavedeny pouze ve větších městech či obchodních komplexech a s jejich rozšiřováním se počítá.

Přímé či elektronické bankovníctví znamená podstatné urychlení nákupních operací a v důsledku toho i bankovních převodů. Přispělo ke zvýšení efektivnosti bankovních služeb. V současné době jsou vyvíjeny systémy umožňující vysokou bezpečnost převodů peněz typu Digicash (digitální peníze). Je zřejmé, že vývoj v oblasti moderních platebních nástrojů stále pokračuje, a že lze očekávat další a další novinky.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL č. 12:

Uveďte s jakými případy elektronického bankovníctví jste se setkali nebo který ze způsobů popsaných v této kapitole používáte v běžném styku se svou bankou. Úkol zhruba na stránku zašlete tutorovi. Pokud používáte více forem elektronického bankovníctví, pouze stručně vyjmenujte a jedním odstavcem uveďte své zkušenosti a důvody z výběrem dané formy. Jestliže používáte klasických písemných příkazů a návštěv své banky, vyzvedněte si nějaké prospekty banky k těmto produktům a zašlete práci na základě zpracování prospektů.

Část pro zájemce:

Pokud se více zajímáte o elektronické bankovníctví doporučujeme Vám následující publikace. Z těchto publikací jsme také čerpali výše uvedené informace.

BOBEK, P. Financial services @ Internet. In *Future of the Banking after the Year 2000 in the World and in the Czech Republic III*. 1. vyd. Karviná: OPF SU, 1998.

BRECHLEROVÁ, D. Problems with a security of electronic banks. In *Future of the Banking after the Year 2000 in the World and in the Czech Republic IV*. 1. vyd. Karviná: OPF SU, 1999.

PŘÁDKA, M., KALA, J. *Elektronické bankovníctví*. 1. vyd. Praha: Computer Press, 2000.

12.6 Funkce a postavení centrální banky

Existence centrální banky je známkou měnové samostatnosti státu. Centrální banka určuje, vymezuje a koordinuje celkovou státní měnovou a úvěrovou politiku. Z hlediska svého postavení mezi exekutivními orgány může být její postavení různé, v převážné míře však bývá deklarována nezávislost centrální banky na vládě, jindy je vrcholový představitel centrální banky členem vlády.

Centrální banka

Úkol k textu č. 12.2:

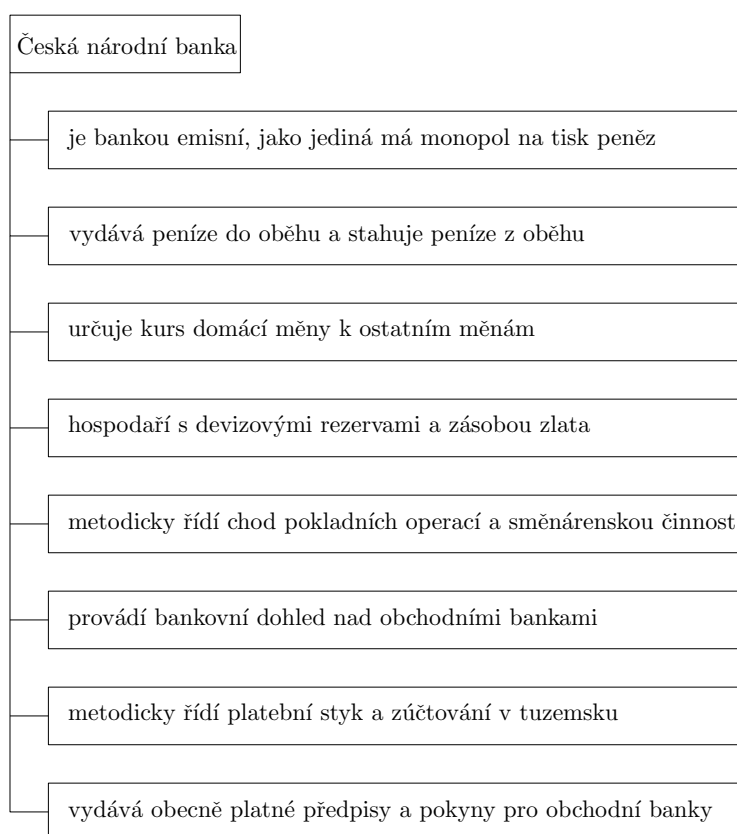

Označte českou centrální banku, jejího vrcholného představitele (ne jménem, ale funkcí) a označte zda je nezávislá na vládě nebo zda je její součástí. Odpověď si zapište do textu příprav ke zkoušce:

.....

Povinností centrální banky je regulace množství a oběhu peněz v ekonomice a zajištění ekonomické rovnováhy mezi úsporami (vklady) a poskytovanými úvěry. Hlavní funkce centrální banky bychom mohli vyjádřit následujícím obrázkem.

Česká národní banka má v bankovní soustavě formální, ale především neformální autoritu. I když řadu pokynů vydává pouze ve formě doporučení, její doporučení jsou respektována. Pomocí centrální banky se také přenáší do celé bankovní soustavy zásady měnové a úvěrové politiky, jakožto i zásahy státu v oblasti monetární politiky vlády. Monetární politika se

Obrázek 12.8: Funkce centrální banky

provádí v součinnosti s centrální bankou, a to jak v oblasti přímých, tak i nepřímých nástrojů.

Centrální banka obchodním bankám poskytuje licenci k provozu a má tedy i právo licenci případně odnímat. Centrální banky všude na světě patří mezi vážené instituce, jejichž autorita vyplývá nejen z jejich mocenského postavení, ale je rovněž dána odborností, přehledem a množstvím informací, které mají centrální banky k dispozici.

Shrnutí:

- Banka je specializovaná firma obchodující na peněžním trhu.
- Obchodní banka provádí aktivní a pasivní obchody.
- Hlavní pasivní obchody představují vklady občanů a firem (včetně státních institucí) a nákupy peněz od centrální banky.
- Hlavní aktivní nákupy tvoří poskytování úvěrů a půjček.
- Kromě základních funkcí provádí obchodní banka navíc i další tzv. bankovní služby.
- Mezi významné bankovní služby patří zajišťování platebního a zúčtovacího styku, správa majetku klientů, poskytování depozitních služeb, operace s cennými papíry a provádění směnářské činnosti.
- Stále více se rozšiřují elektronické platební nástroje, které patří do skupiny tzv. přímého bankovníctví, respektive elektronického bankovníctví.
- Mezi nejdůležitější nástroje přímého bankovníctví patří zejména homebanking, internet banking, telefonické bankovníctví, faxy, klientská centra a samoobslužné zóny.
- Jsou vyvíjeny systémy umožňující vysokou bezpečnost převodů peněz typu Digicash (digitální peníze).

- Centrální banka určuje, vymezuje a koordinuje celkovou státní měnovou a úvěrovou politiku.
- Pomocí centrální banky se také přenáší do celé bankovní soustavy zásady měnové a úvěrové politiky, jakožto i zásahy státu v oblasti monetární politiky vlády.
- Mezi přímé nástroje monetární politiky patří především selektivní úvěrová politika, stanovení úvěrových stropů v závislosti na některých ekonomických (nebo společenských) parametrech. Extrémním nástrojem je měnová reforma.
- Mezi nejdůležitější nepřímé nástroje k prosazování monetární politiky patří zejména stanovení diskontní sazby („ceny“ peněz) a s tím spjaté i tzv. „odchyly“, operace na volném trhu, stanovení minimálních rezerv obchodních bank a stanovení tzv. reeskontních kontingentů.
- Centrální banka uděluje obchodním bankám licenci k provozu a má i právo licenci případně odnímat.

Kontrolní otázky:

1. Na základě jakého principu vznikly banky?
2. Co je to banka?
3. Čím je tvořen bankovní zisk?
4. Proč si musí obchodní banka kupovat úvěrové peníze od centrální banky?
5. Co označuje pojem „depozita“?
6. Jaké funkce mají obchodní banky?
7. Co označujeme souhrnně jako elektronické (přímé) bankovníctví?
8. Jaký je hlavní princip elektronického bankovníctví?
9. Jaké znáte formy elektronického bankovníctví?
10. Jaké hlavní funkce plní centrální banka?
11. Jak se jmenuje česká centrální banka?
12. Co označuje pojem „monetární politika“?
13. Jaké znáte přímé nástroje regulace měny?
14. Jaké znáte hlavní nepřímé nástroje?
15. Jaké znáte hlavní nástroje monetární politiky?
16. Jaké je postavení centrální banky v ekonomice?

Průvodce studiem:

Je velmi pravděpodobné, že každý z nás byl v některé z komerčních bank, že má blahé či neblahé zkušenosti s činností bankovních úředníků, s poskytováním úvěrů či prováděním platebního styku. Pro mnohé ze čtenářů tento text nemusí být ničím novým, protože se možná se všemi pojmy k zapamatování již setkali. Spousta lidí má platební karty, řada lidí provádí úhrady z domácího telefonu nebo přes Internet. Pro tyto studenty představuje učební text jen opakování a příležitost k obohacení ostatních studujících či autora ke sdělení dalších nových osobních poznatků z této sféry aplikace. Neváhejte a napište své poznatky a předejte je tutorovi při nejbližší příležitosti, tutoři i autoři by byli jenom rádi. Vaše poznatky a zkušenosti jsou pro autory vysokoškolských publikací, jejich tutorů a vyučující nezbytné a cenné.

Oblast bankovníctví byla v aplikaci ekonomie zvolena z toho důvodu, že tato sféra pokrývá velký ekonomický prostor a bez bankovních služeb se dnes prakticky žádný ekonomický subjekt neobejde. Pokud máte hlubší zájem o tuto problematiku, doporučujeme odborné

publikace, které vydává Bankovní institut v Praze nebo publikaci autorů Blažka a Ukleina Bankovníctví.

Autotest:

1. Bankovky jsou:
 - (a) kryty zlatem
 - (b) zlaté krytí bylo zrušeno brettonwoodskými dohodami
 - (c) majetkem komerčních bank
2. Hlavní zdroj peněz komerční banky tvoří:
 - (a) depozita občanů
 - (b) depozita firem
 - (c) úvěry (nákupy peněz) od centrální banky
3. Zisk komerční banky je dán:
 - (a) rozdílem úroků mezi aktivními a pasivními operacemi po odečtení nákladů
 - (b) rozdílem mezi úrokem placeným centrální bance a úroky vůči depozitářům
 - (c) rozdílem mezi úrokem z aktivních obchodů a pasivních obchodů
4. Kurzy měny vůči zahraničním devizám:
 - (a) určuje v místě daná komerční banka
 - (b) centrální banka státu
 - (c) ministerstvo financí

Kapitola 13

Ekonomická integrace, světový a evropský měnový systém

Popis lekce:

Lekce se zabývá procesy mezinárodní ekonomické integrace včetně integrace jednotlivých měn na společnou měnu, tj. v Evropské unii vytvořením eura. Nejprve se zmiňujeme o vzniku a fungování tzv. transnacionálních korporací, které působí i v ČR. Dále se zabýváme měnovým systémem a způsobem úhrad závazků. Na světě existují desítky různých měn, mezinárodní měnový systém však používá pouze omezený počet měn k přímým platbám mezi státy. Členské státy MMF používají v důsledku Kingstonských dohod jiný způsob úhrad mezi členskými státy. Bilaterálně lze dohodnout i podobný způsob úhrady závazků z mezinárodního obchodu i mezi nečlenskými státy. Tato lekce dále stručně popisuje mechanismus světového a evropského měnového systému, funkci MMF a systém devizových kurzů. Dále probírá otázku historie evropské hospodářské integrace, existenci Evropské unie a jejích hospodářských institucí, měnovou politiku a zavedení společné měny včetně řídicí a koordinační funkce Evropské centrální banky a Evropského systému centrálních bank. Lekce má následující strukturu:

- 13.1 Transnacionální korporace
- 13.2 Historický vývoj a uspořádání
- 13.3 Ekonomická integrace Evropy
- 13.4 Přehled integračních uskupení
- 13.5 Přehled nejdůležitějších mezinárodních ekonomických institucí významných pro ČR
- 13.6 Společná měnová politika EU a společná měna
- 13.7 Evropská centrální banka a Evropský systém centrálních bank

Tato lekce ukončuje téma zapojení ČR do zahraničně obchodních vztahů.

Délka lekce: 150 minut

Klíčová slova:

Transnacionální korporace (TNC), ekonomická integrace, historie ekonomické integrace Evropy a světa, měna, měnový systém, Mezinárodní měnový fond, platební bilance, Kingstonské dohody, devizový kurs, volný (plovoucí), pevný (fixní) kurs, řízený floating, integrace, pásmo volného obchodu, celní unie, společný trh, hospodářská unie, úplná hospodářská integrace Účetní dvůr ES, Evropská banka pro obnovu a rozvoj (EBRD), Maastrichtské

dohody, konvergenční kritéria, euro, Evropská centrální banka, Evropský systém centrálních bank.

Motivace k lekci:

Po prostudování této kapitoly byste měli být schopni:

- stručně popsat působení transnacionálních korporací,
- charakterizovat stupně ekonomických integrací,
- vyjmenovat a stručně definovat funkce významných mezinárodních ekonomických institucí,
- vysvětlit, jak se provádí mezinárodní úhrady závazků mezi občany, firmami či státy členských států MMF,
- jaké typy devizových kursů se používají,
- objasnit postupné kroky vedoucí k současné formě EU,
- vyjmenovat a stručně charakterizovat formy ekonomické integrace,
- objasnit funkci a postavení Evropské centrální banky a Evropského systému centrálních bank.

13.1 Transnacionální korporace

TNC Transnacionální čili nadnárodní korporace (TNC) jsou většinou mamutí firmy, které mají pobočky, podniky či závody v několika zemích, minimálně ve dvou. Velké TNC však mají tyto své části rozmístěny hned v několika zemích, často i v několika desítkách zemí po celém světě.

Příklad:

Jako příklad lze uvést hotely F1, MACDONALDS či výrobu automobilů (v našich podmínkách je ŠKODA Mladá Boleslav součástí TNC VOLKSWAGEN GROUPS).

Uveďte vlastní příklad:

.....

*Část z těchto TNC je označována i jako **multinacionální korporace** (mezinárodní), neboť jejich kapitál se skládá z kapitálů pocházejícího z více zemí.*

Příklad:

Jako příklad lze uvést SHELL OIL, která je složena převážně z kapitálu holandského a britského nebo četné automobilky včetně kolínské automobilky, kde došlo ke spojení kapitálu tří firem z různých zemí.

Působení transnacionálních korporací na mezinárodních trzích má své **kladné i záporné stránky**. Za klad můžeme jistě považovat skutečnost, že investice takovýchto velkých TNC znamenají v daném státě a ve vybrané lokalitě pracovní příležitosti pro tisíce lidí, na druhé straně však dochází často k daňovým únikům daného státu, v němž je určitá výroba lokalizována. To je důsledkem působení těchto TNC na mezinárodním kapitálovém trhu.

Transferové ceny Výrazná část kapitálových operací, které TNC v mezinárodním měřítku provádějí jsou totiž kapitálové operace uvnitř korporace. Takového kapitálové přesuny (včetně pohybu peněz) nelze obvykle ani účetně ani statisticky zachytit, neboť se provádějí systémem tzv. **transferových cen**. Tyto ceny jsou prakticky jakýmsi „vnitropodnikovými cenami“, za které si uvnitř korporace (nicméně mezi dvěma jinými státy) vyrovnávají své obchodní

závazky v rámci „vnitřních“ obchodních transakcí mezi svými pobočkami, závody, podniky atd. Tyto transferové ceny nejsou založeny na poptávce a nabídce, **nejsou to ceny tržní**, nejsou založeny na tržní rovnováze, jsou to uměle a cíleně stanovené ceny mimo tržní mechanismus, ceny „vnitropodnikové“ stanovené direktivně. Tyto ceny se tedy úmyslně a záměrně odchyľují od cen tržní rovnováhy, a to je často i hlavní důvod založení takového TNC. Jsou například stanoveny jako vyšší od cen tržní rovnováhy, **pak dochází k neviditelnému transferu kapitálu** z importující země do země exportující. Jsou-li nižší, znamená jejich použití export kapitálu ze země vývozce.

Neviditelný transfer kapitálu

Uměle stanovené „vnitropodnikové“ ceny tedy při pohybu sice uvnitř TNC, avšak současně mezi dvěma (či více) zeměmi představují přerozdělení výrobků, kapitálu, důchodů (peněz) pouze tak, jak to odpovídá potřebám firmy a nikoliv daného státu.

Tím také **dochází ke zmíněným daňovým únikům**, neboť výrobky se vyrobí v jedné zemi, v jiné zemi se však vykazují. Pochopitelně v té, které má nižší zdanění. Součástí takovýchto mezinárodních finančních toků může být i spekulativní jednání v závislosti na výši úrokových sazeb, v té které zemi, výše dividend a další finanční toky, které jsou důvodem značného přelévání finančního kapitálu mezi zeměmi.

Daňové úniky

Někteří ekonomové uvádějí, že takovýto „vnitropodnikový“ obchod TNC mezi několika zeměmi, využívající rozdílných sazeb, daní a dalších finančních diferencí, **představuje až jednu třetinu veškerého světového obchodu se zbožím**. Skutečným problémem je, že tyto transakce jsou nezachytitelné, často neviditelné, jejich výše se dá pouze odhadovat. Představují však částky, které pro určitou zemi představují značné finanční ztráty.

13.2 Historický vývoj a uspořádání

Světový a evropský měnový systém je výsledkem jednak přirozeného ekonomického vývoje spjatého s vývojem obchodu, internacionalizace ekonomiky, mezinárodní výměny zboží, kapitálu i lidských zdrojů. Je to systém peněžních vztahů, které platí v mezinárodním obchodním světě, ve světovém hospodářství, které je dnes tak provázáno vzájemnými ekonomickými svazky, že úprava peněžních vztahů je vnějším odrazem fungování celého mezinárodního světového tržního hospodářství. Tržní mechanismus je silou, která uvádí do pohybu miliardy lidí k denním aktivitám, denně jsou distribuovány vyrobené statky, dochází k realizaci služeb, a to bez ohledu na hranice států. Kapitál má mezinárodní charakter, přelévá se ze země do země, stejně tak jako miliony lidí dnes svobodně nakupují zboží či služby v cizích státech.

Mezinárodní měnový systém prošel určitou historickou cestou, než se ustálil do dnešní podoby. Ta je dána jednak přirozenými cestami utváření platebních vztahů mezi lidmi různých států, firmami i státy při realizaci mezinárodního obchodu, avšak do značné míry je i výsledkem institucionalizace mezinárodního platebního styku. Historicky vznikly v různých částech světa odlišné měny. Dá se říci, že vlastní měna je jednou ze známek samostatnosti státu. Na světě takto existují stovky národních měn, některé jsou konvertabilní, jiné nikoliv. Některé měny (například dollar) jsou přijímány jako platidlo i na území jiných států s vlastní měnou.

Mezinárodní měnový systém (dále jen MMS) je tvořen různými měnovými prostředky a institucemi, které fungování mezinárodních plateb a výměn umožňují a regulují. Jeho současný stav je dán výsledkem **tzv. Kingstonských dohod** z roku 1976. Tyto dohody podepsaly členské státy Mezinárodního měnového fondu (ČR je členem MMF) v Kingstonu na Jamajce.

Kingston

Mezinárodní měnový systém tvoří:

- národní měny jednotlivých zemí,
- dollar, euro, respektive dohodnutá měna.

Ke skutečným platbám, respektive pohybu reálných peněz mezi zeměmi, však dochází spíše výjimečně. Platební styk mezi firmami i mezi státy se realizuje následujícím způsobem.

Příklad:

Pokud mezi firmou LOPEZ, Venezuela a firmou BÁRTEK, Česká republika existuje čilá obchodní výměna, pak oba obchodní partneři dávají své obchodní bance příkazy k úhradě svých závazků. Pan Bártek například ČSOB. Tato banka provede úhradu závazku pana Bártka nikoliv panu Lopezovi u jeho banky ve Venezuele (Banco Caracas), avšak na účet dané země u zdejší centrální banky (ČNB). Poté centrální banka Venezuely ve Venezuele, převede tutéž částku z účtu České republiky, který u ní má ve Venezuele Česká republika otevřený, na účet pana Lopeze u jeho obchodní banky (Banco Caracas).

MMF K žádným platbám mezi Českou republikou a Venezuelou tedy nedochází, došlo pouze k převodům peněz mezi obchodními bankami a centrálními bankami uvnitř jednotlivých zemí. Ke konci finančního období (například kalendářního roku) centrální banka obou zemí zjistí saldo své vzájemné platební bilance. Toto saldo se uhradí u MMF ve Washingtonu, D.C. převodem mezi účty obou zemí, které vede MMF.

Země, které nejsou členy MMF, se musí dohodnout na jiném způsobu vyrovnání salda platební bilance vyplývajících ze vzájemné obchodní výměny. To se většinou děje pomocí bārtru, dodávky dohodnutého druhu a kvantity zboží nebo úhradou v dollarech, eurech apod.

MMF má tedy kromě jiných funkcí i pověření vyrovnávat mezinárodní měnové vztahy členských zemí. Členské státy vložily do MMF určité finanční prostředky (dle výše v jaké se podílejí na světovém obchodu), MMF vede tyto prostředky na jejich účtech a provádí mezinárodní zúčtování. MMF patří mezi velmi významné světové organizace, je to účelová organizace zřízená OSN, jejím posláním je regulace a úprava mezinárodních měnových vztahů. Členské státy OSN jsou většinou současně i členy MMF.

Je třeba dodat, že dollar je světovým platidlem a značná část světových platebních vztahů se provádí přímo v dollarech, popřípadě se prostřednictvím dolaru vyrovnávají celoroční salda bilaterálních či multilaterálních obchodních vztahů.

13.3 Ekonomická integrace Evropy

Evropská integrace

Současný stav hospodářské integrace 25 evropských států má více než padesátiletou historii. Postupně od padesátých let minulého století se některé evropské státy rozhodly vytvořit a dále rozšiřovat vzájemně výhodnou ekonomickou integraci, která vyústila do vzniku Evropské unie.

Počátky integračních snah se datují již do roku 1950, kdy francouzský ministr Robert Schumann přišel s návrhem na vytvoření mezinárodní organizace, která by dohlížela, koordinovala a kontrolovala uhlí a ocelářský průmysl. Tento návrh se setkal s podporou šesti evropských států (Francie, Německé spolkové republiky, Itálie a zemí Beneluxu), a tak v roce 1952 byla v Paříži podepsána smlouva o založení Evropského společenství uhlí a oceli (ESUO), což je považováno za počátek evropské integrace. V roce 1957 byly šestící původních států podepsány tzv. Římské smlouvy zakládající Evropské hospodářské společenství (EHS) a Evropské společenství pro atomovou energii (Euratom). Protože se jednalo o organizační

uskupení týchž států se stejným cílem, tj. vytvoření společného trhu, začal být používán jednotný název Evropská společenství.

Dalším krokem k evropské integraci bylo uskutečnění tzv. celní unie, jednotné celní politiky vůči nečlenským státům (byl vytvořen jednotný celní sazebník) a odstranění cel uvnitř členských států. Evropské společenství dosáhlo v šedesátých letech významného ekonomického růstu, prosperity a rychlého technického i ekonomického pokroku.

V sedmdesátých letech došlo k dalšímu integračnímu procesu. Jednak se od 1. ledna 1973 staly novými členy Dánsko, Irsko a Velká Británie, vznikla evropská devítka (Norsko v referendu vstup zamítlo), jednak došlo k vyššímu stupni institucionalizace a rozšíření funkcí integrace. V Paříži byla v roce 1974 přijata deklarace, jíž se zřídila tzv. Evropská rada, Připravil se podklad pro pozdější vytvoření Evropského parlamentu (v roce 1979 se konaly první volby) a byl zřízen tzv. Účetní dvůr ES. Celková hospodářská politika se zaměřila především na harmonizaci některých ekonomických odvětví, stabilizaci hospodářství jednotlivých zemí uvnitř integračního uskupení a hlavně vytvoření Evropského měnového systému (EMS), založeného na mechanismu směnných kurzů jednotlivých národních měn a vytvoření společné měnové jednotky (nikoliv ve formě reálných, nýbrž ideálních peněz (přepočítacích jednotek). Toto byla výrazně vyšší integrace, neboť umožnila ke konci sedmdesátých let koordinaci měnové i hospodářské politiky celého ES a jednotnou ochranu vůči nestabilním měnám mimo ES.

V osmdesátých letech do integrace přistoupily další státy, nejprve Řecko, později Španělsko a Portugalsko a začalo se tak hovořit o evropské dvanáctce. Toto rozšíření uskupení pak přijalo celou řadu dalších legislativních opatření, a to směrem k odstranění překážek na hranicích mezi členskými státy, které bránily možnosti skutečně volnému pohybu zboží, služeb i osob, dále k technické standardizaci a prvním kroků k unifikaci daňové (ta není v některých oblastech především nepřímých daní bezesbýtku realizována dodnes, týká se to především nových členských států).

Konec osmdesátých let, především rozpad východního bloku, znamenal nový impuls ve vývoji evropské integrace. Začala jednání o přidružení, tzv. asociační dohody se zeměmi střední a východní Evropy, Československem, Polskem a Maďarskem, došlo ke sjednocení Německa. V roce 1990 byla v Paříži podepsána smlouva o založení Evropské banky pro obnovu a rozvoj (EBRD) se sídlem v Londýně, která významně přispěla a přispívá k rozvoji nových členských států, jak poskytování úvěrů za výhodné úroky, tak i přímými investicemi hlavně do soukromého sektoru hospodářství nových členských států.

Je možno říci, že permanentní snahy o vytváření silného integračního celku v Evropě vyvrcholily návrhem Smlouvy o Evropské unii, podepsané v roce 1992 v Maastrichtu. Jejím výsledkem bylo vytvoření nejen Evropské unie, jakožto nadnárodního celku zajišťujícího hospodářskou a měnovou unii, ale došlo i k dalšímu rozšíření na tzv. evropskou patnáctku, přijetím Finska, Švédska a Rakouska. V roce 1994 byl vytvořen Evropský měnový institut (EMI), jehož účelem a úkolem byla koordinace spolupráce centrálních bank členských států EU a koordinace a synchronizace monetárních politik členských států ústících do vzniku Evropského systému ústředních banka. Na zasedání EU v roce 1995 v Madridu bylo rozhodnuto o rovněž o budoucím **zavedení nové jednotné společné evropské měny Euro** k 1. lednu 1999.

Euro

Tato nová měna byla uvedena na světové trhy a **přijalo ji celkem 11 států EU**. Zpočátku euro figurovalo pouze ve formě bezhotovostních zápisů na kontech, avšak od 1. ledna 2002 se daly do oběhu již bankovky a mince. Zhruba od poloviny devadesátých let požádalo 10 států střední a východní Evropy (včetně České republiky) o přijetí do EU.

Dnes již **má EU 25 členů**, nicméně hovoří se o určité dvojí kolejnosti, neboť některé státy mají určité výjimky, euro není zavedeno všude, nové členské státy jsou ve stádiu postupné koordinace a spolupráce s původní patnáctkou. Mnohé členské státy (Českou republiku nevyjímaje) dodnes například nesplnily tzv. maastrichtská kritéria pro přijetí

aura, pro řadu států (hlavně střední a východní Evropy) platí určitá omezující pravidla. Nicméně je možno konstatovat, že v současné době se v Evropě nachází poměrně silné, koncentrované ekonomické uskupení, které je schopno konkurovat ekonomicky vyspělým státům a integracím na celém světě, a které poměrně dobře konkuruje jak USA, tak i Japonsku a ostatním asijským tygrům. Rovněž pozice eura na světových finančních trzích je poměrně silná.

Měnový systém v Evropě je důsledkem integračních kroků některých evropských států a je důsledkem historického vývoje, postupného integračního procesu, jehož současným stavem bylo vytvoření Evropské unie.

Shrneme-li dosavadní poznatky, můžeme říci, že s otevřeností tržní ekonomiky, vznikají na celém světě přirozené tendence k integraci hospodářství, tj. slučování, splývání menších celků ve větší, jehož výsledkem je vznik ekonomicky (a tím i politicky) silnějších uskupení, jehož druhou stránkou je globalizace, ztráta určité samostatnosti národních ekonomik a vznik řídicích nadnárodních institucí. Výsledkem postupné integrace je prakticky zmizení hranic mezi členskými státy integračních celků, volný pohyb pracovních sil, kapitálu i zboží uvnitř celku, až vytvoření společné měnové unie se společnou měnou.

13.4 Přehled integračních uskupení

V této části lekce přinášíme stručný přehled již zmíněných evropských integračních seskupení. Zejména po 2. světové válce došlo však na celém světě k vytváření makroekonomických integrací, tento proces stále trvá a v jeho dějinách rozeznáváme několik stádií.

*Formy
integrace*

Dosavadní teorie i praxe rozeznává **integraci mikroekonomickou a makroekonomickou**. Mikroekonomická integrace leží v oblasti podnikové ekonomie a je plně v rozhodování majitelů či managementu firem či institucí (slučují se například i výzkumné instituce).

*Stupně
integrace*

Makroekonomická integrace má 5 stupňů s tímto označením:

1. **Pásmo volného obchodu** je formou mírné integrace, kdy členské státy takového uskupení mezi sebou ruší tarify a kvóty vzájemného obchodu. Každá země si však ponechává vlastní nezávislou obchodní politiku vůči nečlenským zemím.
2. **Celní unie**, znamená vyšší integraci, neboť kromě obchodní politiky pásma volného obchodu vůči sobě navzájem uplatňují členské státy celní unie společnou a jednotnou celní politiku vůči všem nečlenským státům.
3. **Společný trh**, umožňuje volný pohyb výrobků a služeb mezi členskými státy, jakož i volný pohyb výrobních faktorů, tj. práce a kapitálu.
4. **Hospodářská unie** představuje koordinaci a harmonizaci národních hospodářských politik jednotlivých členských států navzájem. Tato forma hospodářské integrace již vyžaduje zřízení nadnárodního (nadstátního) hospodářského centra, která má významnou pravomoc proti členským státům.
5. **Úplná hospodářská integrace (unie)**, kdy dochází navíc ke sjednocení měnové, fiskální, sociální a anticyklické (hospodářské) politiky všech členských států unie. Toto je dnešní integrační uskupení v Evropě, tedy EU. Tato forma nadstátní integrace si žádá vytvoření řídicích struktur, která například v Evropské unii představuje Rada Evropy, Evropský parlament, Evropská banka či Evropské soudy.

Příklad:

EU se nyní nachází v posledním pátém stádiu svého vývoje, když prošla, jak je z textu zřejmé, postupně všemi předcházejícími etapami. Bohužel těmito etapami neprocházely všechny dosavadní státy Evropské unie, především posledních 10 nově přijatých evropských

států včetně ČR, což má za následek určitou dvojkolejnost, četné výjimky a nesouměrnosti. To je zřejmé i například v měnové oblasti, kdy v určité části Evropy již existuje a funguje jednotná měna, ostatní státy se na tuto možnost zatím připravují.

Integrační procesy však nebyly a nejsou pouze evropskou záležitostí. Například již od roku 1961 existuješ LAFTA (latinsko americké sdružení volného obchodu) od roku 1969 Andské rozvojové seskupení, známé je i NAFTA (severoamerické: Canada, USA, Mexico) či CEFTA (středoevropské uskupení).

*Mimoevropské
integrace*

13.5 Přehled nejdůležitějších mezinárodních ekonomických institucí významných pro ČR

Rovněž celosvětově významné mezinárodní ekonomické instituce byly převážně vytvářeny opět po 2. světové válce, jako odpověď bipolárního světa. V současné době však hrají důležitou roli z celosvětového hlediska, neboť vytvářejí ekonomické podmínky pro rozvoj a ekonomický růst v mnoha státech světa. Mezi významné ekonomické instituce patří zejména:

*Významné
ekono-
mické
integrace*

1. WTO – světová organizace obchodu, která vznikla rozšířením původní instituce GATT (Všeobecná dohoda o clech a obchodu),
2. IMF (Mezinárodní měnový fond, česky MMF),
3. Světová banka,
4. IBRD (mezinárodní banka pro obnovu a rekonstrukci),
5. EBRD (evropská banka pro obnovu a rekonstrukci) a další.

ad 1. WTO – původně světová organizace usnadňující vztahy ve světovém obchodě, včetně regulace a vyrovnavání daňových systémů. Dnes v první řadě koordinátor mezinárodního obchodu.

ad 2. MMF – mezi základní úkoly patří zejména:

- podpora mezinárodní spolupráce v měnových otázkách,
- podpora stability devizových kurzů,
- zmírňování stupně a zkracování doby trvání nerovnováhy v platebních bilancích členů,
- pomoc při zřizování mnohostranných platebních systémů pro běžné transakce mezi členy atd.

ad 3. světová banka – členství ve skupině světové banky je podmíněno členstvím v MMF:

- je specializovanou institucí OSN,
- má pět členů – nejvýznamnější je IBRD,
- je to společenství specializovaných bank, má 184 členů, sídlo Washington.

ad 4. IBRD – se zaměřuje na projekty podporující hospodářský růst, které nemají odpovídající možnosti jiného financování:

- závazky za půjčky přebírá stát, dlužníkem IBRD je vždy vláda příslušné země,
- úvěry dnes směřují do důležitých sektorů ekonomiky rozvojových zemí.

ad 5. EBRD – cíl banky je:

- podpořit především soukromé podnikání v zemích střední a východní Evropy,
- pomocí těmto zemím provádět restrukturalizaci hospodářství (sídlo v Londýně, ČR – člen).

Smyslem všech těchto institucí, které mají převážně formu bank, je poskytovat poměrně levé úvěry na krytí rozsáhlých investičních záměrů především rozvojových zemí, EBRD je zaměřena na finanční pomoc převážně zemí bývalého východního bloku, mezinárodní banky pak financují obrovské investice po celém světě.

CVIČENÍ č. 13:

Zjistěte a doplňte si do poznámek k tomuto textu sídla těchto významných mezinárodních institucí. ČR je členskými státy uvedených mezinárodních institucí.

13.6 Společná měnová politika EU a společná měna

Maastrichtská kritéria Vytvoření měnové unie se společnou měnou vyžadovalo v první řadě maximální sblížení hospodářské politiky jednotlivých států a stanovení podmínek pro vytvoření společné měny a tím i vytvoření společné centrální banky EU, která bude řídit společnou měnovou politiku a vykonávat funkce centrální banky místo centrálních bank jednotlivých členských států. Podmínky, které vedly a i nadále slouží k posouzení přijatelnosti zavedení společné měny v jednotlivých členských státech, vešly ve známost pod označením **maastrichtská konvergenční kritéria**. Jejich splnění je předpokladem pro možnost zavedení eura v každém státě EU. Vzhledem k tomu, že ČR usiluje o brzké zavedení eura i na svém území, stojí za to, si tato kritéria připomenout. Jedná se o:

1. **dosažení vysokého stupně cenové stability**, který se měří růstem indexu spotřebitelských cen, tj. inflací. Výše inflace byla stanovena jako limitní hranice a plnění tohoto kritéria bylo požadováno velmi přísně, neboť v inflaci spatřovala EU hlavní nebezpečí stability společné měnové politiky,
2. **dlouhodobě udržitelný stav veřejných financí**. Zatímco s předcházejícím kritériem nemá ČR problém, tohoto kritéria není dosaženo. EU stanovila, že poměr schodku veřejných financí k HDP nesmí být vyšší než 3 % a celkový dluh veřejných financí nesmí překročit 60 % HDP.
3. **Dodržování normálního kursového rozpětí** vůči měnám potenciálních členských států. Budoucí členský stát nesmí zejména provést devaluaci své národní měny vůči měně jiného státu.
4. **Dlouhodobá úroveň úrokové míry** (tj. vzájemná konvergence úrokových sazeb). Opět byl stanoven limit úrokových sazeb, který nesmí být uchazečem překročen.

Kontrolu těchto měnových kritérií určených Maastrichtskou smlouvou a koordinaci celého procesu sblížování národních ekonomik potenciálních členských států zajišťoval **Evropský měnový institut** (EMI), který zanikl ustavením Evropské centrální banky, která převzala jeho úkoly.

Úkol k textu č. 13.1:

Jak je z předcházejícího textu patrné, má ČR největší problém z těchto 4 kritérií pro zavedení eura v ČR deficit veřejných financí (v roce 2010), který se pohybuje v pásmu nad stanovená 3 %, a proto základní podmínkou pro každou vládu, pokud chce usilovat o dosažení plné měnové kompatibility s ostatními členskými státy EU a tím i zavedení eura v ČR, úkol snižování schodku veřejných financí. Zjistěte si z denního (případně odborného) tisku aktuální stav tohoto schodku veřejných financí, případně i výši uvedeného procenta schodku vůči HDP a vložte si tento aktuální údaj do textu. Protože se jedná o údaj proměnlivý, není jeho výše uvedena v Klíči.

.....

KORESPONDENČNÍ ÚKOL č. 13:

Uveďte, jaké výhody a nevýhody má, podle Vašeho názoru anebo odborného tisku (v tomto případě uveďte zdroj informace, snažte se však v první řadě o Vaše vlastní posouzení), začlenění ČR do Evropské unie, uveďte rovněž jaké důsledky může mít, dle Vašeho názoru, zavedení eura v ČR. Vaše posouzení (max. na 2 stránky textu) zašlete tutorovi.

13.7 Evropská centrální banka a Evropský systém centrálních bank

Pokud má úspěšně fungovat jednotná měnová politika EU, vyžaduje to vytvoření centrální evropské banky, která by plnila úkoly, dosud zajišťované národními centrálními bankami jednotlivých členských států unie. Tato centrální evropská banka byla založena již ke konci devadesátých let minulého století a začala svou činnost k 1. lednu 1999. Evropská centrální banka (dále jen ECB) má sídlo ve Frankfurtu nad Mohanem, základní jmění této banky činí 5 miliard euro, na němž se podílely poměrově všechny členské státy, které přijaly společnou měnu. Dlužno podotknout, že i státy, které společnou měnu z původní evropské patnáctky nepřijaly (Dánsko, Švédsko a Velká Británie) alespoň symbolicky splatily 5 % svých podílů.

*Evropská
centrální
banka*

Evropská centrální banka je řídicím a koordinačním střediskem pro určování monetární politiky těch členů EU, které jsou účastníky měnové unie.

Všechny národní centrální banky jednotlivých členských států ztratily tím okamžikem své dřívější kompetence centrálních bank a přepustily je Evropské centrální bance. Tím se také staly jakými pobočkami, výkonnými orgány a nástroji zabezpečujícími rozhodnutí Evropské centrální banky.

Jaké hlavní funkce má ECB a jaké úkoly plní v rámci EU? V podstatě se dá říci, že i ECB plní ty úkoly, které musí plnit každá centrální banka.

*Funkce
ECB*

Její základní povinností je dbát o udržení cenové stability v rámci evropského měnového systému a podporovat přijatou hospodářskou politiku celé unie.

Mezi další hlavní funkce ECB patří zejména:

- formulovat a realizovat monetární politiku EU,
- vykonávat bankovní dohled nad obchody běžných komerčních bank jednotlivých členských států,
- emitovat (a případně stahovat) bankovky a mince euro,
- řídit devizové obchody,
- spravovat devizové rezervy členských států,
- určovat výši zásadních a podstatných úrokových sazeb,
- rozhodovat o výši minimálních povinných rezerv, kapitálové přiměřenosti a dalších hlavních ukazatelích řízení komerčních bank,
- dohlížet na neproblematické, rychlé a hladké provádění platebního styku uvnitř i vně EU a legislativně tuto oblast bankovníctví zajišťovat,
- poskytovat informační, analytické a jiné odborné služby institucím EU,
- zajišťovat, zpracovávat a poskytovat statistiky, atd.

ECB je nezávislou centrální bankou celé EU, znamená to, že je nezávislá na kterémkoliv řídicím orgánu EU, jakémkoliv státu, vládě apod. Tato její právní i politická nezávislost patří k základním rysům celé EU a vyplývá již z naprosté předcházející právní, politické i odborné nezávislosti všech centrálních bank jednotlivých členských států EU. V podstatě nezávislost národní centrální banky každého budoucího účastníka EU byla jednou z podmínek vstupu. Všechny centrální banky jednotlivých členských států byly před přijetím do EU zcela nezávislé instituce na národních vládách či jiných řídicích orgánech jednotlivých států.

Přestože tato nezávislost centrální banky především na dané vládě, teoreticky není (a nebyla nutná), byl to především příklad německé spolkové centrální banky, která po celé poválečné období byla bankou zcela nezávislou na německé spolkové vládě a svým jednáním, odborností a politickou i právní nezávislostí, výraznou měrou přispěla k tehdejšímu poválečnému rozvoji západního Německa. Byla to jistě i její zásluha, že tehdejší měna (německá marka) byla měnou stabilní a silnou a výrazný trvalý vzestup její hodnoty na mezinárodních finančních trzích, odrážející trvalý vzestup západoněmeckého hospodářství (označovaný často jako „ekonomický zázrak“) byl známkou vysoce kvalitního managementu tehdejší Bundesbanky. Je třeba podotknout, že německá centrální banka vysoce profesionálním způsobem zvládla i období opětovného sjednocení Německa, kdy musela čelit silným ekonomickým i politickým tlakům vyplývajícím z velmi rozdílného stavu hospodářství (ost a west – východních a západních spolkových zemí) a existence dvou měn. Právě zkušenosti této banky vedly hlavní představitele EU k definici právní i politické nezávislosti i ECB na vrcholných orgánech EU i vládách jednotlivých členských zemí.

Úkol k textu č. 13.2:

Za tvůrce německého ekonomického zázraku (trvalý vysoký vzestup přírůstků HDP a optimální makroekonomické agregáty) po dlouhou dobu vývoje západoněmeckého hospodářství, bývá označován jeden muž, který se nepochybně zasloužil o tento hospodářský vzestup již za éry Konráda Adenauera. Byl to profesor ekonomie, ministr hospodářství a krátce i německý ministerský předseda. Zapište si do textu jeho jméno, pokud nevíte, opište si údaj z Klíče.

Nezávislost evropské centrální banky je upravena přímo ve statutu ECB, kde se v článku 108 Smlouvy o ES a statutu říká: „při výkonu pravomoci a uskutečňování úkolů a povinností svěřené jim touto Smlouvou a Statutem nesmějí ECB, národní centrální banky, ani žádný člen jejich rozhodovacích orgánů vyžadovat ani přijímat pokyny od orgánů Společenství, od žádné vlády členského státu nebo od jakéhokoliv jiného subjektu.“ Orgány a instituce Společenství a vlády členských států se zavazují zachovávat tuto zásadu a nesnažit se ovlivňovat členy rozhodovacích orgánů Evropské centrální banky či národních centrálních bank při plnění jejich úkolů.

*Čtyři
formy
nezávislosti
ECB*

Nezávislost ECB i národních centrálních bank má čtyři formy, označované jako:

- **institucionální** nezávislost (viz citované ustanovení Smlouvy a Statutu),
- **osobní** nezávislost (které předpokládá určitou délku a stabilitu funkcí v řídicích orgánech ECB, kdy funkční období členů vrcholných orgánů národních bank musí být dostatečně dlouhé a představitelé centrálních bank mohou být odvoláni pouze z důvodů uvedených ve Smlouvě a Statutu),
- **věcná** nezávislost (kdy je definován věcný, odborný cíl ECB i centrálních národních bank členských států a při formulaci i jeho plnění nesmí být centrální banka nijak ovlivňována,

Příklad:

Jak již víme, hlavním cílem ECB i všech národních centrálních bank členských států je udržení cenové stability. ECB (stejně jako následně i národní centrální banky) si sama stanoví inflační cíl a je ona sama pak odpovědná za jeho plnění či nedosažení.

I v ČR tedy ČNB vyhláší vždy inflační cíl pro konkrétní roky.

- **finanční** nezávislost, vyplývající z toho, že vláda nesmí ovlivňovat rozpočet centrální banky a nesmí využívat centrální banku k financování státních výdajů.

Vrcholným řídicím orgánem Evropské centrální banky je Bankovní rada ECB složená z členů tzv. Řídicího výboru a z guvernérů národních centrálních bank členských států měnové unie. Řídicí výbor je šestičlenný a má ve svém čele prezidenta ECB. Členové tohoto vrcholného orgánu ECB jsou jmenováni jednomyslným rozhodnutím vlád členských zemí na doporučení Rady EU dané po konzultaci s Evropským parlamentem. Funkční období všech členů je osmileté a do této funkce nemohou být zvoleni dvakrát.

Kromě existence ECB je pro EU typická v oblasti měnové politiky ještě existence tzv. **Evropského systému centrálních bank** (ESCB), který obsahuje ECB a národní centrální banky všech členských států EU. Je třeba mít stále na paměti, že v současné době, existuje v EU zvláštní situace, kdy pouze část původních členských států zavedla společnou měnu euro, část původních členských států euro odmítla (již zmíněné Dánsko, Švédsko a Velká Británie) a nové členské státy evropské unie (posledních 10 včetně ČR) vesměs dosud nesplňují ani maastrichtská kritéria pro možnost přijetí eura. Tato situace vedla k tomu, že kromě ECB, která plně ovlivňuje a řídí měnovou politiku států s eurem, funguje ESCB, který zajišťuje koordinaci činnosti v oblasti měnové politiky všech států EU, tedy i těch, které euro jako jednotnou měnu nemají. Existují tedy v rámci EU dvě skupiny států, kdy u první skupiny je měnová politika určována ECB a druhá skupina států, kde je měnová politika pouze koordinována a doporučována.

ESCB

Rovněž ESCB má svou řídicí strukturu. Ta je dána Řídicí radou a Výkonným výborem. Řídicí rada je složena ze členů Řídicího výboru ECB a z guvernérů národních centrálních bank. Tato rada definuje měnovou politiku EU a činí řadu konkrétních rozhodnutí v oblasti nástrojů řízení (výše úrokových sazeb atd.). Výkonný výbor je pak oním činitelem, který rozhodnutí Řídicí rady uvádí do života.

Rozdíl mezi oběma orgány zajišťujícími provádění měnové politiky v rámci EU je v jejich právním postavení. ECB i všechny národní centrální banky mají právní subjektivitu, jsou právníky osobami, ESCB právní subjektivitu nemá, je tedy spíše seskupením orgánů koordinujícím měnovou politiku EU, když ECB je organizací provádějící a zodpovídající za její řízení a výsledky.

Část pro zájemce:

Pokud Vás problematika měnové politiky EU více zajímá, navštivte informační střediska EU nebo se podívejte na webové stránky EU na Internetu. Podnikatele a manažery firem vesměs zajímají možnosti dotací z fondů EU, informace můžete získat i v pobočkách Hospodářské (nebo Agrární) komory. Je možná i konzultace i s českými zástupci v Evropském parlamentu, nebo se obrátit přímo na kancelář našeho komisaře u EU v Bruselu.

Shrnutí:

- Jedním z projevů globalizace je rozšiřování se tzv. transnacionálních korporací.
- Transnacionální či nadnárodní korporace (TNC) jsou většinou mamutí firmy, které mají pobočky, podniky či závody v několika zemích, minimálně ve dvou.
- Působení transnacionálních korporací na mezinárodních trzích má své kladné i záporné stránky.
- Kapitálové přesuny u TNC (včetně pohybu peněz) nejsou ani účetně ani statisticky zachyceny, provádějí se systémem tzv. transferových cen.
- Po 2. světové válce došlo na celém světě k vytváření makroekonomických integrací.
- Rozeznáváme několik stupňů hospodářské integrace.

- Integračním procesům, ale i ekonomickému rozvoji četných zemí napomáhají mezinárodní ekonomické instituce, většinou nadnárodní banky.
- Světový a evropský měnový systém je důsledkem internacionalizace ekonomiky, mezinárodní výměny zboží, kapitálu i lidských zdrojů.
- Je to systém peněžních vztahů, které platí v mezinárodním obchodním světě a ve světovém hospodářství.
- Mezinárodní měnový systém je tvořen různými měnovými prostředky a institucemi, které fungování mezinárodních plateb a výměn umožňují a regulují.
- Jeho současný stav je dán výsledkem tzv. Kingstonských dohod.
- Mezinárodní měnový systém tvoří národní měny jednotlivých zemí a dollar, euro, respektive dohodnutá měna.
- MMF má kromě jiných funkcí i pověření vyrovnávat mezinárodní měnové vztahy členských zemí.
- Mikroekonomická integrace leží v oblasti podnikové ekonomie.
- Makroekonomická integrace má 5 stupňů, v současné době v Evropě existuje pátý stupeň, tj. úplná hospodářská unie (EU).
- Byla zavedena jednotná společná evropská měna Euro, a to k 1. lednu 1999.
- Maastrichtská konvergenční kritéria jsou podmínkou pro možnost zavedení eura.
- Evropská centrální banka je řídicím a koordinačním střediskem pro určování monetární politiky těch členů EU, které jsou účastníky měnové unie.
- Její základní povinností je dbát o udržení cenové stability v rámci evropského měnového systému a podporovat přijatou hospodářskou politiku celé unie.
- V EU se prosadila nezávislost ECB i národních centrálních bank.
- Nezávislost ECB i národních centrálních bank má čtyři formy: institucionální, osobní, věcná a finanční.
- Kromě existence ECB je pro EU typická v oblasti měnové politiky ještě existence tzv. Evropského systému centrálních bank (ESCB).

Kontrolní otázky:

1. Co se rozumí pod pojmem TNC?
2. Co je charakteristické pro působení TNC v určitých státech z hlediska zisku, daní apod.?
3. Jaká jsou pozitiva a negativa působení TNC?
4. Jaké znáte formy mezinárodní hospodářské integrace?
5. Které znáte významné integrační uskupení?
6. Které mezinárodní instituce napomáhají rozvoji celosvětovému hospodářství?
7. Co obsahuje pojem mezinárodní měnový systém?
8. Co bylo předmětem Kingstonských dohod?
9. Co je to Mezinárodní měnový fond, jakou má úlohu?
10. Jak se provádí obchodní platba mezi zahraničními partnery?
11. Jak probíhala ekonomická integrace Evropy po 2. světové válce?
12. Jaké integrační formy znáte?
13. V jaké formě integrace se nachází EU?
14. Co jsou to maastrichtská konvergenční kritéria?
15. Jaké instituce má EU pro řízení měnové politiky?
16. Jaké formy nezávislosti ECB znáte?
17. Jaké má základní funkce Evropská centrální banka?
18. Co je to Evropský systém centrálních bank?

Průvodce studiem:

V této lekci jsme se zabývali problematikou, která prodělává bouřlivý vývoj, dochází k častým změnám, objevují se nové pojmy či instituce, jak jste zjistili, také řady institucí či finančních nástrojů v úsilí o evropskou integraci měla pouze dočasný charakter a postupně byla zrušena a nahrazena vyšší formou. To lze předpokládat i do budoucnosti. Proto pro Vás představuje tato studijní opora pouze základní studijní materiál, neboť je třeba z denního i odborného tisku, z televize či z Internetu stále sledovat četné novinky, možnosti i změny, ke kterým v této oblasti dochází.

Autotest:

1. Působení transnacionálních korporací na mezinárodních trzích má:
 - (a) pouze kladné stránky
 - (b) pouze záporné stránky
 - (c) kladné i záporné stránky
2. Použití „vnitropodnikových cen“ u TNC znamená:
 - (a) přesun zisků do států, kde je nižší zdanění
 - (b) nemá žádný vliv na hospodářství státu ve kterém TNC působí
 - (c) pozitivní prvek pro stát, ve kterém byl zisk vytvořen
3. Světová organizace obchodu (WTO) zahrnuje:
 - (a) všechny státy světa
 - (b) několik desítek členských států
 - (c) je možné se stát členem po dosažení určitých kritérií
4. Česká republika:
 - (a) je řádným členem MMF
 - (b) není členem MMF
 - (c) je pouze přidruženým členem MMF
5. Pohyb reálných peněz mezi zahraničními partnery:
 - (a) je jediné možným způsobem úhrady závazků
 - (b) spíše výjimečným způsobem používaném při celkovém vypořádání závazků
 - (c) zcela nepoužívaným způsobem vypořádání závazků
6. Hlavní funkcí ECB je:
 - (a) zajištění měnové stability
 - (b) zajištění cenové stability
 - (c) zajištění fiskální stability EU
7. ECB je:
 - (a) nezávislá na vrcholných orgánech EU
 - (b) výkonným orgánem rozhodnutí vrcholných orgánů EU
 - (c) výkonným orgánem společného rozhodnutí národních centrálních bank všech členů EU
8. V maastrichtských konvergenčních kritériích platí, že poměr schodku veřejných financí k HDP nesmí být vyšší než:
 - (a) 3 procenta
 - (b) 5 procent
 - (c) 10 procent

Kapitola 14

Národní hospodářství

Popis lekce:

Závěrečná lekce tohoto kursu se zabývá přehledem členění celého národního hospodářství, rozděluje rovněž ekonomii jako vědu na část obecné a část veřejné ekonomie, charakterizuje veřejné statky a způsob financování veřejných statků. Lekce má následující strukturu:

- 14.1 Členění sektorů
- 14.2 Členění národního hospodářství dle principu financování
- 14.3 Soukromý a veřejný sektor
- 14.4 Veřejná ekonomie

Lekce otevírá prostor pro studium podnikové ekonomiky a dalších navazujících ekonomických disciplín tohoto e-learningového studia.

Délka lekce: 60 minut

Klíčová slova:

Národní hospodářství, sektory, primární, sekundární, terciální, kvartální sektor, obecná ekonomie, veřejná ekonomie, neziskový sektor, ziskový sektor, státní sektor, samosprávný sektor, veřejný statek, nerivalitní spotřeba, nevylučitelnost, smíšené statky, státní rozpočet, veřejná volba.

Motivace k lekci:

Po prostudování této kapitoly byste měli být schopni:

- stručně definovat pojem národního hospodářství,
- rozlišovat sektory, odvětví a obory národního hospodářství,
- vysvětlit čím se zabývá veřejná ekonomie,
- charakterizovat znaky veřejného sektoru a způsob jeho financování.

V dosavadním textu jsme se zabývali obecnou ekonomikou. Popsali jsme si principy jejího fungování, funkce tržního mechanismu, působení tržních sil, ale i nedostatky tohoto mechanismu a nutnost řešení. Popsali jsme si funkci státu a jeho nástroje při řešení nedostatků tržního mechanismu, úlohu jednotlivých nástrojů hospodářské politiky, úlohu bank, význam zahraničního obchodu a možnosti zapojení národního hospodářství do mezinárodní integrace.

Národní
hos-
podářství

Pojem „národní hospodářství“ může mít ale několik významů, a to z pohledu různých hledisek. Pokud například naším hlediskem bude posuzování tohoto pojmu z hlediska makroekonomie budeme do tohoto komplexu ekonomických subjektů a vztahů mezi nimi, řadit soustavu domácností, firem a státních organizací. Národní hospodářství v tomto pojetí pak bude komplexem ekonomických forem existence základních ekonomických subjektů, mezi nimiž dochází prostřednictvím konkrétních trhů k ekonomickým aktivitám a výměnám hodnot na území daného státu. Vliv okolního světa je pak posuzován v interakci vůči tomuto celku.

V tom případě se pak pojem „národní hospodářství“ prakticky kryje s hospodářstvím daného státu, s jeho strukturou, vztahy, konkrétní hospodářskou politikou a zapojením do mezinárodního ekonomického prostoru.

Úkol k textu č. 14:

Pojem „národní hospodářství“ je sice odborný termín, který má v základní terminologii své stále místo, avšak, jak uvádí výše uvedená poznámka, ztotožňuje se dnes spíše s pojetím státu a hospodařením příslušného státu než národa. Zamyslete se nad tímto tvrzením a uveďte hlavní důvody proč tomu tak je. V případě potřeby se podívejte do Klíče a запиšte si do svých poznámek údaje z Klíče.

Pokud budeme národní hospodářství posuzovat z hlediska struktury jednotlivých ekonomických subjektů pak pro nás národní hospodářství představuje komplex výrobních, obchodních, obslužných, dopravních a jiných organizací na území daného státu. Například můžeme provést rozdělení dle hlediska hlavního zaměření ekonomických aktivit daných subjektů a členit hospodářství **na sektory, odvětví či obory**.

14.1 Členění sektorů

Členění
sektorů
NH

Sektory národního hospodářství lze třídit podle různých hledisek. Jedním z možných kritérií je například časté členění sektorů na:

- primární sektor (jedná se o těžbu surovin, čerpání primárních zdrojů, zemědělskou prvovýrobu apod.),
- sekundární sektor (jedná se o zpracovatelský průmysl),
- terciální sektor (služby),
- kvartální sektor (tzv. „nová ekonomika“, tj. komunikační rozvoj, computerizace atd.).

Odvětví můžeme členit na průmyslové odvětví, odvětví dopravy, zemědělství, stavebnictví atd. Jednotlivé obory pak představují dílčí složky daného odvětví.

Příklad:

Odvětví průmyslu můžeme členit na jednotlivé průmyslové obory například: strojírenství, elektrotechnika, potravinářství atd. Stejným způsobem můžeme dělit dopravu například na obor železniční dopravy, silniční dopravy, letecké dopravy atd. V rámci daného oboru může existovat i jeho další vnitřní dělení jako například nákladní doprava, osobní doprava apod.

Existuje celá řada kritérií, podle nichž lze národní hospodářství členit. Pro naše potřeby budeme dále vycházet z členění národního hospodářství dle principů financování. Ve všech případech však budeme nyní hovořit již o **ekonomice** daného sektoru, odvětví nebo oboru.

Ekonomika

Pojem „ekonomika“ tak představuje konkrétní způsob hospodaření daného sledovaného ekonomického subjektu.

Hovoříme pak o ekonomice průmyslu, ekonomice zemědělství, ale také ekonomice školství, kultury atd. Pokud půjdeme až na obory budeme hovořit o ekonomice strojírenství, ekonomice námořní dopravy atd. Každá tato ekonomika se pak skládá z ekonomik jednotlivých firem a organizací, které dohromady tvoří daný komplex.

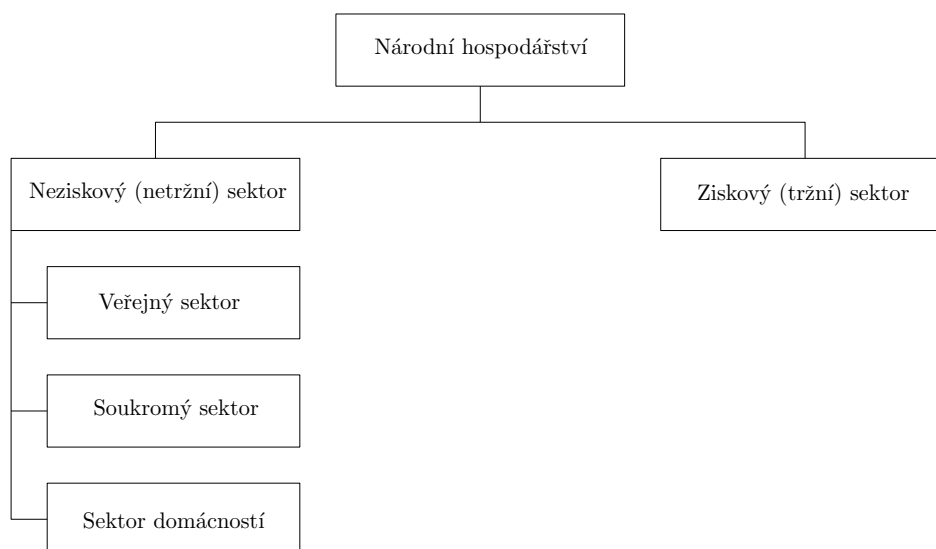
Ne všechny podniky, organizace a osoby působící na území daného státu se však zabývají činnostmi, která odráží nabídku a poptávku a ústí do tvorby zisku, ne všechny ekonomické subjekty se řídí principy obecné ekonomie.

Část ekonomických subjektů tvoří tzv. neziskové organizace, neziskový sektor národního hospodářství. Jím se zabývá **veřejná ekonomie**.

Veřejná ekonomie

14.2 Členění národního hospodářství dle principu financování

Třídění národního hospodářství podle tohoto hlediska můžeme znázornit tímto obrázkem.

Obrázek 14.1: Členění národního hospodářství dle financování

- **Ziskový (tržní) sektor** je takový sektor národního hospodářství, který je založen na tvorbě zisku, jakožto důsledku vynakládání ekonomické aktivity ve výrobě produktů, poskytování služeb, distribuci, prodeji atd. Podnětem k ekonomické aktivitě je právě možnost dosahování zisku, jakožto hlavního činitele aktivizujícího dané konkrétní

subjekty k jejich existenci na příslušných trzích. Tržní subjekty jsou založeny na fungování daného trhu s jeho nabídkou a poptávkou a cenou odrážející vztahy konkrétní nabídky a konkrétní poptávky na příslušném trhu.

- **Neziskový (netržní) sektor** je založen na poskytování služeb či produkci takových statků, které nejsou určeny k tržní výměně, ale jsou poskytovány k uspokojení potřeb a užítku, jenž nemusí být založen na efektu zisku, ale právě na dosažení užítku. Tento sektor se tedy nepohybuje na bázi samofinancování, ale funguje díky přerozdělovacím procesům (čerpání fondů, dotací, transferům ze státního (či jiného) rozpočtu atd. I když určitá dílčí činnost organizace spadající do tohoto sektoru může být částečně zisková, v celkovém měřítku tomu tak není, a daná organizace je závislá na přísunu finančních prostředků mimo tržní fungování. Konkrétním projevem celého neziskového sektoru je v největším míře poskytování veřejných služeb a veřejných statků.
- **Neziskový veřejný sektor** je dílčí část celého neziskového sektoru, která je výhradně založena na poskytování veřejných služeb a veřejných produktů a jejíž financování pochází z veřejných financí.
- **Neziskový soukromý sektor** je dílčí část celého neziskového sektoru, kterou představují soukromé činnosti, popřípadě i celé organizace, které z vlastních soukromých zdrojů financují služby či produkci statků, jejichž poskytování není založeno na tržním mechanismu a dosahování zisku, ale pouze na přínosu a užítku vesměs pro konkrétní veřejnost.
- **Sektor domácností** je charakteristický výměnou služeb a statků v rámci celého koloběhu ekonomických aktivit v rámci daného národního hospodářství a jejich zapojením do činnosti ekonomického a společenského života.

CVIČENÍ č. 14:

Napište si na volný list příklady konkrétních firem, podniků výrobních, obchodních, softwarových atd., které byste zařadili pod třídění sektorů dle výše uvedeného členění. Pro každý sektor uveďte alespoň dva představitele buď ze svého blízkého okolí nebo celostátně známé instituce.

14.3 Soukromý a veřejný sektor

*Soukromý
a veřejný
sektor*

Nyní si více vymežíme sektory národního hospodářství z pohledu dvou základních kritérií:

- podle vlastnictví,
- a podle již uvedeného charakteru ziskovosti.

Podle kritéria vlastnictví se tedy národní hospodářství dělí na **soukromý sektor** a na **veřejný sektor**:

*Další
členění
veřejného
sektoru*

- Soukromý sektor obsahuje subjekty, které jsou ve vlastnictví soukromých osob.
- Veřejný sektor se podle vlastnictví dále dělí na:
 - **státní sektor** (subjekty ve vlastnictví státu) a
 - **samosprávný sektor** (subjekty ve vlastnictví samosprávných celků – krajů a obcí).
- V praxi však dochází i k **řadě kombinací** jak z pohledu vlastnictví (například u tzv. „polostátních akciových společností“), tak i z hlediska ziskovosti (například mnohé subjekty zřízené obcemi vyvíjejí vedle neziskových činností i podnikatelské aktivity).

Vymezení jednotlivých sektorů je v praxi proto mnohdy obtížné. Pod pojmem veřejný sektor je však obvykle myšlen veřejný neziskový (netržní) sektor národního hospodářství. V praxi vedle sebe existuje soukromý a veřejný sektor a tyto sektory se vzájemně ovlivňují. To je typickým znakem smíšené ekonomiky.

14.4 Veřejná ekonomie

Součástí ekonomického zkoumání společnosti je specifická oblast ekonomie, která se zabývá existencí a vývojem veřejného sektoru a veřejných statků.

Základní znaky veřejného sektoru je možné definovat takto:

*Znaky
veřejného
sektoru*

- nachází se ve veřejném vlastnictví,
- je financován z veřejných financí,
- rozhoduje se v něm veřejnou volbou,
- podléhá veřejné kontrole,
- nemá ziskový charakter.

Bylo by však chybné definovat veřejný sektor jako sektor, který poskytuje veřejné statky, i když existence veřejných statků je jednou z rozhodujících příčin existence veřejného sektoru. Nezastupitelnou roli v procesu tvorby má však i soukromý sektor, přestože při poskytování veřejných statků hraje spíše doplňkovou roli.

Co jsou to veřejné statky a čím se liší od statků soukromých?

Veřejný statek je charakterizován těmito vlastnostmi:

*Vlastnosti
veřejného
sektoru*

- a) *nerivalitní spotřebou* (spotřeba jednou osobou nevylučuje dostupnost statku komukoliv jinému; spotřeba jednou osobou nesnižuje užitek, který plyne současné ostatním osobám),
- b) *nevylučitelností* (pokud je statek poskytován, nesmí být v moci poskytovatele statku zabránit komukoliv jinému v jeho spotřebě; poskytovatel statku nemůže vyloučit jednotlivce ze spotřeby; statek může spotřebovávat i ten jednotlivec, který za něj nezaplatil),
- c) současně platí podmínka, že veřejné statky nesou nulové dodatečné (mezní) náklady při jejich spotřebě dalšími jednotlivci.

Příklad:

Příkladem veřejného statku budiž most, park, obrana státu nebo veřejná správa.

Uveďte vlastní příklady:

.....
Jestliže lze vyloučit jednotlivce ze spotřeby nebo pokud spotřeba není plně nerivalitní, pak hovoříme o tzv. **smíšeném statku** (označován též jako nepravý veřejný statek). Smíšený statek je v praxi nejběžnější.

Rozsah veřejného sektoru je v každé smíšené ekonomice ovlivněn faktory ekonomickými (etapou vývoje společnosti, nedostatečnými a přebujelými přerozdělovacími procesy apod.) a faktory mimoekonomickými (geopolitickými, historickými, kulturně náboženskými apod.). Rozsah veřejného sektoru je dán i rozsahem zestátnění.

Nutnost a existence potřeby veřejných statků je jednou z rozhodujících příčin existence veřejného sektoru. Je zřejmé, že v podmínkách čistě tržního mechanismu by veřejné statky

vůbec nebyly vytvářeny, neboť nelze požadovat po soukromých subjektech, aby poskytovaly statky, za něž by nedostaly zaplacení, popřípadě veřejné statky by byly poskytovány neefektivně, a to pouze těm, kteří by za ně zaplatili, tzn. v malém množství a za vysokou cenu. Taková situace by byla společensky neúnosná, nedemokratická a vedla by k sociálnímu napětí i konfliktům.

Potřeba existence veřejných statků je jednou z rozhodujících příčin existence veřejného sektoru.

Někdo musí stavět mosty, silnice, které budou sloužit všem lidem, firmám i státu, tedy všem ekonomickým subjektům.

Pokud tedy je existence veřejného sektoru v tržním hospodářství nezbytná, je třeba řešit navazující otázky spjaté s jeho existencí. Jednou z prioritních otázek existence veřejného sektoru je **otázka jeho financování**, kdo to bude provádět a jakým způsobem bude zajištěn mechanismus výběru a čerpání peněžních prostředků.

S veřejným sektorem tak úzce souvisejí veřejné finance, tedy souborem činností k zabezpečení veřejného zájmu v těch případech, kdy nelze technicky zjistit (nebo to není ekonomicky únosné), kdo je přímým uživatelem výhod. Proto se činnost financuje z peněz daňových poplatníků a rozhodování a kontrola využití těchto prostředků je činností veřejnou. **Základní složkou veřejných financí je státní rozpočet.**

*Základní
složka
veřejných
financí
Selhávání
trhu
v oblasti
veřejných
statků*

V oblasti veřejných statků však trh selhává nebo nefunguje efektivně.

Trh má přirozenou tendenci k nestabilitě, dochází k nerovnoměrnému a mnohdy k nežádoucímu vývoji makroekonomických veličin. Tržní mechanismus není vůbec vhodný a společensky únosný nástroj, kterým by mohly být veřejné statky zajišťovány. Tyto statky mají nerivalitní povahu, slouží veřejnému prospěchu. Pokud nelze pro výši a skladbu veřejných statků využít tržního mechanismu vzniká problém, který musí být vyřešen, tedy jaký jiný mechanismus jejich tvorbu, tj. poptávku i nabídku nahradí. Toto zjištění tedy vyžaduje odpovědi na několik otázek, a to:

- jak určit kolik a jakých statků vyrábět,
- jak je rozdělovat,
- jak jejich produkci finančně krýt (jakými zdroji),
- jak tyto finanční zdroje získat,
- které veřejné statky mít a v jaké výši,
- co jen udržovat a co rozvíjet,
- jakým směrem zvyšovat veřejné statky,
- kolik veřejných financí vynakládat atd.

*Dvě
varianty
řešení*

Při řešení tohoto problému vznikají 2 varianty:

1. Vybírat peníze od všech, kteří se na spotřebě kolektivních statků podílejí.
Problém: Jak to zjistit?
Výsledek: Použití úhrady na dobrovolném principu prakticky není možné.
2. Vybírat prostředky od všech.
V tomto případě je nutné aby technika výběru, výše, rozhodování a alokace byla nahrazena politickým procesem, tj. volebním hlasováním, při kterém se rozhoduje o stanovisku politických stran ke struktuře a výši veřejných statků a tudíž i veřejných financí.

Hrazení nákladů spojených s těmito veřejnými statky nemůže být založeno na individuálních, dobrovolně placených cenách (problém černého pasažéra), ale na **vy nucených, neúčelových a nenávratných platbách**, zejména na daních.

O použití (alokaci) zdrojů se tak rozhoduje **veřejnou volbou**, a to zpravidla prostřednictvím volených zástupců (parlamentu, zastupitelstva apod.). Jednotlivý občan (jednotlivý spotřebitel) se rozhoduje o svých výdajích podle svých preferencí, své výdaje porovnává s mezním užitekem, který mu daný statek může přinést. Volený zástupce by se měl řídit zájmy svých voličů. Je však zřejmé, že mezní užitek daného statku se bude u jednotlivých občanů lišit. Volení zástupci tak musí řešit problém, jaké statky a za jakou cenu by měly být z veřejných financí pořízeny a současně jak vysoké výdaje (a tím i příjmy) veřejných financí jsou optimální.

Je to tedy v demokratickém systému jediný přijatelný způsob, jak vytvářet a rozdělovat veřejné finance, a to přesto, že tento systém je méně efektivní než tržní, přesto, že existence daní má řadu negativních důsledků a jejich vybírání je spojeno se značnými náklady.

*Veřejná
volba*

Můžeme tedy chápat národní hospodářství i jako komplex ziskového, neziskového a smíšeného sektoru, v němž jsou produkovány soukromé i veřejné statky a poskytovány soukromé i veřejné služby. Množství a úroveň (kvantita a kvalita) těchto produktů a služeb charakterizuje ekonomickou situaci daného národního hospodářství (daného státu), charakterizuje jeho ekonomickou sílu a životní úroveň jeho obyvatel.

Životní úroveň lidí se obecně s pokrokem vědy a techniky stále zvyšuje. Jsou stále více uspokojovány naše potřeby, objevují se nové a nové věci, jsou poskytovány nové a nové služby. Náš život je bohatší, své potřeby uspokojujeme stále větším objemem kvalitnějších produktů i služeb z oblasti soukromých i veřejných statků. Není tomu tak všude a vždy, vývoj světa byl a zřejmě dlouho bude velmi nerovnoměrný, stejně tak jako je a bude rozdílná životní úroveň různých států a různých lidí.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL č. 14:

V ČR prochází přerozdělovacími procesy, tj. přes státní rozpočet, rozpočty ostatních stupňů určitá suma peněz, která je v nějakém poměru vůči vytvořenému HDP. Tento poměr vyjadřuje velikost přerozdělování od sféry tvorby do sféry užití a je charakteristický pro různé státy. Zjistěte, kolik v tomto nebo minulém roce tvořilo přerozdělování jednak pomocí státního rozpočtu, jednak veškerých veřejných financí procent z celkového počtu vytvořeného národního důchodu (ND). Oba údaje se stručným komentářem a vlastním názorem na danou výši přerozdělování zašlete tutorovi v rozsahu max. na 1 stránku.

Shrnutí:

- Pojem „národní hospodářství“ může mít několik významů, a to z pohledu různých hledisek.
- Dle hlediska hlavního zaměření ekonomických aktivit daných subjektů můžeme členit hospodářství na sektory, odvětví či obory.
- Časté je dělení národního hospodářství na primární, sekundární, terciální a kvartální sektor.
- Pojem „ekonomika“ představuje konkrétní způsob hospodaření daného sledovaného objektu.
- Ziskový (tržní) sektor je sektor národního hospodářství, který je založen na tvorbě zisku.
- Neziskový (netržní) sektor je založen na poskytování služeb či produkci statků, které nejsou určeny k tržní výměně, ale jejichž konečným efektem je užitek.

- Podle kritéria vlastnictví se národní hospodářství dělí na soukromý sektor a na veřejný sektor.
- Efektivní poskytování veřejných statků může zajistit veřejný sektor.
- Existence veřejných statků je jednou z rozhodujících příčin existence veřejného sektoru.
- Veřejný sektor v České republice je možno rozdělit na sektor státní (centrální úrovně) a sektor samosprávný (územní úrovně).

Kontrolní otázky:

1. Jak byste charakterizovali pojem „národní hospodářství“?
2. Jak dělíme národní hospodářství?
3. Na čem je založen soukromý sektor?
4. Čím se zabývá veřejná ekonomie?
5. Co je podstatné pro charakteristiku veřejného sektoru z hlediska financování?
6. Jaké jsou znaky, jimiž je charakterizován veřejný sektor?
7. Jakými vlastnostmi se vyznačuje veřejný statek?
8. Jaký je hlavní nástroj pro financování veřejného sektoru?
9. Proč říkáme, že spotřeba veřejného statku má nerivalitní charakter?
10. Proč používáme označení „nevylučitelnost“ k charakteristice veřejného statku?
11. Kdo rozhoduje o plánování a realizaci veřejných statků?

Autotest:

1. Soukromý sektor:
 - (a) musí být vždy ziskový
 - (b) může být i neziskový
 - (c) používá vždy pouze vlastních zdrojů
2. Pro veřejný sektor vždy neplatí, že:
 - (a) se nachází se ve veřejném vlastnictví
 - (b) je financován z veřejných financí
 - (c) je vždy ztrátový
3. Mezi kvazi veřejný sektor nepatří:
 - (a) podniky zabývající se tvorbou počítačových programů
 - (b) podniky zpracovatelského průmyslu
 - (c) podniky spojů a komunikací

Kapitola 15

Závěr

Tento kurs nazvaný Základy ekonomie je základním, úvodním kursem pro následné studium veškerých ekonomických typů studia a navazujících ekonomických předmětů. Vysvětluje ekonomické jevy, fenomény a procesy odehrávající se v současném světě, v éře rychle se globalizující celosvětové ekonomiky. Procesy a jevy, které jsou v tomto učebním textu vysvětlovány mají svůj původ v historii ekonomie, v obecné historii člověka a odrážejí i poznatky z jiných společenskovědních oborů.

Ekonomie je společenská věda, odráží vývoj společenského myšlení, je podložena hospodářskou legislativou, která se rychle mění, neboť i ona reflektuje na nové skutečnosti a na změny společenských poměrů. Z tohoto důvodu je studium ekonomie neuzavřenou kapitolou, permanentní potřebou zabývat se stále novými jevy a procesy, opravou, aktualizací věcí starých. Proto Vám tato studijní opora bude sloužit jen jako podklad pro Vaše studium. To je potřeba doplňovat z televizních a rozhlasových zpráv, z novin i odborných časopisů. Zvláště k tomuto účelu máte v tomto odborném textu uvedena různá cvičení, máte tu korespondenční úkoly, které by měly reflektovat aktuální situaci ve vědě i ekonomické praxi.

Studium vyžaduje také základní znalosti práva, právních norem ve formě alespoň základních zákoníků, především obchodního. Ostatně navazující ekonomické předměty budou vyžadovat i právní znalosti nejen ze základních právních norem, ale i z norem speciálních. Žádný manažer, ekonom, finančník, ale ani účetní se neobejdou bez podrobnější znalosti právních norem i ekonomické teorie.

Doporučili jsme Vám v průběhu jednotlivých lekcí i četbu jiných publikací, zákonů nebo učebnic. To je samozřejmě nepovinná literatura, zkoušku budete skládat z obsahu tohoto kursu. Přesto doporučujeme zájemcům o hlubší poznatky i tyto zdroje, jsou potřebné i pro praktický výkon četných ekonomických profesí.

Závěrem Vám přejeme, aby tato studijní opora Vám přinesla nové poznatky, užitečné poznatky a byla Vám oporou nejen při plnění školních povinností, ale i při ekonomických jednáních, v práci a životě.

Přejeme Vám hodně úspěchů.

Autoři

Použitá a doporučená literatura

1. BOBEK, P. Financial services @ Internet. In *Future of the Banking after the Year 2000 in the World and in the Czech Republic III*. 1. vyd. Karviná: OPF SU, 1998.
2. BRECHLEROVÁ, D. Problems with a security of electronic banks. In *Future of the Banking after the Year 2000 in the World and in the Czech Republic IV*. 1. vyd. Karviná: OPF SU, 1999.
3. PŘÁDKA, M., KALA, J. *Elektronické bankovníctví*. 1. vyd. Praha: Computer Press, 2000.
4. REKTOŘÍK, J. *Ekonomika a řízení neziskových organizací*. Brno: ESF MU, 1998.
5. SOUČEK, Z. *Firma 21. století*. Professional Publishing, 2005.
6. ZLÁMAL, J., ULRICH, M. *Základy ekonomie pro management zdravotnictví*. 2. vydání, VUP 2010.

Zákony ČR, časopisy Euro, Hospodářské noviny, Ekonom.

Klíč:

Lekce 1

Úkol k textu č. 1.1

- 1) Karel IV. dal postavit „hladovou zeď“. Důvody jsou z dějepisu známe. Je to fakt: MA-PO
- 2) Vláda by měla snížit nezaměstnanost na Mostecku, která je vysoce nad průměrem. Je to fakt: MA-NO
- 3) Od 1. 1. byla snížena daň z příjmů právnických osob (tj. firem) na x % z vytvořeného zisku. Je to fakt MI-PO.

Úkol k textu č. 1.2

K tabulce členění potřeb uveďte vlastní příklady a zařaďte je do příslušného typu. Příklad: potřeba pití = biologická, hmotná, individuální, nezbytná a současná i budoucí. Uveďte do textu 5 vlastních příkladů:

- a) potřeba jíst: biologická, hmotná, nezbytná, individuální, minulá, současná i budoucí,
- b) potřeba komunikace s lidmi: kulturní, nehmotná, nezbytná, individuální, minulá, současná i budoucí,
- c) potřeba tepla: bio, hmotná, nezbytná, individuální, minulá, současná i budoucí,
- d) potřeba čtení: kulturní, nehmotná, zbytná, individuální, minulá, současná i budoucí,
- e) potřeba lásky: kulturní, nehmotná, individuální, nezbytná, minulá, současná i budoucí.

Úkol k textu č. 1.3

Vzpomeňte si z dějepisu, jak zněla slavná odpověď císaře Vespasiána synovi Titovi nad jeho výtkou, že císař zavedl daň z používání městských záchodků.

Odpověď: Pecunia non olet (peníze nesmrdí).

Úkol k textu č. 1.4

V českých zemích se objevily první papírové peníze poměrně pozdě. Vzpomeňte si z dějepisu v kterém století, za čí vlády a jak se tyto peníze jmenovaly.

Odpověď: 18. století, za Marie Terezie, bankocetle (bankozettel).

Úkol k textu č. 1.5

Volně směnitelných měn je celá řada. Pokuste se vyjmenovat a správně dle mezinárodně uznávaných bankovních kódů uvést alespoň 5 konvertabilních měn.

Odpověď: Dollar americký USD, Dollar kanadský CAD, Euro EURO, Yen japonský JPY, Frank švýcarský CHF, Libra britská GBP.

Úkol k textu č. 1.6

Přesto i dnes rozeznáváme specifickou formu směny zboží, kdy především z důvodu úmyslného vyloučení přesunu peněžních částek mezi bankami, dochází nadále opět ke směně zboží v mezinárodním obchodě, která není doprovázena okamžitou úhradou peněz, ale jen výměnou jednoho zboží za druhé (např. za tisíc tun pšenice, pět set tun mořských ryb).

Tato obchodní výměna vyžaduje, aby obě směňované hodnoty byly oceněny v národních měnách a do poměru se tak promítají aktuální kurzy těchto národních měn. Je tedy stanovena směnná hodnota v penězích, avšak nedochází k použití peněz k převodu jako prostředku směny, nýbrž pouze jako činitele ceny zboží. Pouze po ukončení účetního období se případné rozdíly vyrovnávají vesměs v konvertibilní měně. Jak se tento způsob provádění obchodních činností a provádění úhrad v mezinárodním obchodě nazývá?

Odpověď: barter.

Lekce 2

Úkol k textu č. 2.1

Pokuste se vyjmenovat jaké další typy trhů znáte i podle jiných hledisek. Tato označení jsou často uváděna v denním tisku. Pokud nevíte, podívejte se do klíče a запиšte si do následujících řádek údaje z klíče. Napovím Vám typem trhu, který jsem již použil při výkladu v dosavadním textu. Doplňte další 4 možnosti.

Odpovědi:

- Trh dílčí: jedná se o trh jediného druhu zboží (např. trh automobilů),
- Trh místní (regionální): trh místních specialit,
- Trh národní: trh určitého státu, pro nějž jsou charakteristické určité produkty dané zvyky, polohou státu, specifickými plodinami atd., (např. pizza, italské národní jídlo),
- Trh evropský: dán územím (trh asijský apod.),
- Trh světový: hovoříme o vývoji cen určitých komodit na světovém trhu (např. vývoj cen ropy).

Úkol k textu č. 2.2

Teoreticky bychom mohli dovodit, že poptávková křivka je přímka. Matematicky vzato, je skutečností, že jestliže máme např. 100 Kč a můžeme koupit 1 kg pomerančů, pak za nové situace, kdy pomeranče stojí 10 Kč, můžeme koupit 10 kg. Spojíme-li oba body, dostaneme přímku. Ve skutečnosti tomu tak u agregátní poptávkové křivky není. Popřemýšlejte, proč dochází k určitému zakřivení funkce, jaké důvody se projevují v chování spotřebitele, proč od jistého okamžiku nastává odchylka od matematického předpokladu.

Odpověď: Při určitém množství dochází k saturaci potřeby, dále se již nebude náš nákup vyvíjet přímo úměrně. V ekonomii má svůj význam tzv. mezní potřeba, za ní dochází ke korelaci křivky. Pokuste se formulovat chování subjektů na straně nabídky a poptávky. Zapište si postup a konfrontujte jej s popisem uvedeným v Klíči.

Lekce 3

Úkol k textu č. 3

Pokuste se formulovat chování subjektů na straně nabídky a poptávky. Zapište si postup a konfrontujte jej s popisem uvedeným v Klíči.

Odpověď: Při přebytku zboží na trhu vážne jeho odbyt, nabízejícímu vznikají problémy. Vzniká soutěž prodávajících, kteří, aby nadbytečné zboží prodali, musí snižovat cenu. S poklesem ceny klesá i nabízené množství, neboť výrobce nemá zájem o tuto výrobu a snižuje ji nebo přímo zastavuje. Svou pozornost přesune na výrobu jiných, více oceňovaných druhů zboží. Kupující při nižší ceně zvýší poptávku a nadbytečné zboží je postupně vyprodáváno. Tržní ceny se opět přibližují ke vzniku rovnovážných cen, situace na trhu se vyrovnává, trh se vyčišťuje.

Lekce 4

Úkol k textu č. 4

Zjistěte a poznamenejte si aktuální údaj průměrné mzdy v ČR, popř. ve Vašem kraji či městě. Porovnejte ji s průměrným starobním důchodem. Budete-li mít zájem, pokuste se i o srovnání s vyspělými evropskými státy či našimi sousedními státy. Údaje jsou publikovány v běžném tisku. Vzhledem k použitelnosti tohoto textu v delším časovém úseku nejsou momentální údaje v Klíči uváděny.

Lekce 5

Úkol k textu č. 5.1

Uveďte název instituce pověřené tímto úkolem v ČR a jmenujte její sídlo.

Odpověď: Úřad pro hospodářskou soutěž se sídlem v Brně, Joštova 8.

Úkol k textu č. 5.2

Negativní externality jsou časté. Patří mezi ně i emise, obecné znečišťování prostředí, devastace krajiny atd. Externality však mohou být i pozitivní. Pokuste se zapsat do textu Váš příklad pozitivní externality. Podotýkáme, že pozitivní externalita je přesun nějaké výhody nebo vedlejšího účinku výroby na jiný subjekt.

Odpověď: například využití odpadního tepla průmyslového podniku k vytápění bytů.

Úkol k textu č. 5.3

Uvedený systém je zaveden v ČR. Zjistěte a запиšte do textu, kolika procenty každý zaměstnanec přispívá na politiku zaměstnanosti. (Poznámka: vzhledem k tomu, že tento údaj se může měnit, je nutno brát údaj uvedený v klíči jako orientační).

Odpověď: jedním procentem z hrubé mzdy (v roce 2010).

Úkol k textu č. 5.4

Uveďte další příklady sociálního chování státu například v péči o staré lidi, mládež, děti atd. Uveďte alespoň 2 příklady.

Odpověď: přídavky na děti, sociální stipendia, pěstounské přídavky, alimentární povinnost, přídavky zdravotně postiženým lidem atd.

Lekce 6

Úkol k textu č. 6.1

Rovněž v ekonomice ČR mají tzv. vládní zakázky svůj význam a v souvislosti s určitou výrobou se o nich často hovoří. Jmenujte alespoň 2 oblasti hospodářství, do nichž byste zařadili státní zakázky.

Odpověď: například obrana (zakázky ministerstva obrany), bezpečnost (zakázky ministerstva vnitra), školství (například zakázka na vybavení základních škol výpočetní technikou).

Úkol k textu č. 6.2

Držení zlaté akcie je spjatou s určitým právem. Toto právo umožňuje státu kontrolu takovéto akciové společnosti. Určete toto právo.

Odpověď: právo „veta“, zástupce státu může vetovat rozhodnutí valné hromady, tím zabrání jeho platnosti.

Úkol k textu č. 6.3

Stát se může negativnímu působení bránit i jinými, přímými nástroji. Jmenujte alespoň tři opatření tohoto druhu.

Odpověď: například

- a) přímou účetní kontrolou,
- b) legislativními opatřeními,
- c) zákazy, pokutami, případně direktivním zrušením monopolu.

Úkol k textu č. 6.4

Uveďte hlavní sídlo EU a sídlo evropského parlamentu.

Odpověď: Brusel, Strasbourg.

Úkol k textu č. 6.5

Parlamenty demokratických zemí jsou jednokomorové nebo dvoukomorové. Česká republika má dvoukomorový parlament, poslaneckou sněmovnu a senát. Uveďte jiný příklad dvoukomorového parlamentu a uveďte příklad jednokomorového parlamentu.

Odpověď: například USA: senát, kongres. Slovensko: jednokomorový parlament.

Úkol k textu č. 6.6 V každém státě je pouze jedna, tzv. centrální banka. Ta řídí činnost všech ostatních komerčních bank. Tato banka je nazývána také emisní (má monopol na emisi, tj. tisk bankovek) nebo cedulová. Uveďte:

- a) jak se jmenuje tato centrální banka v České republice,
- b) zda je považována za součást vládních institucí nebo zda je na vládě nezávislá,
- c) zda se guvernér této banky zúčastňuje nebo nezúčastňuje zasedání vlády.

Odpovědi:

- a) ČNB (Česká národní banka)
- b) nezávislá
- c) zúčastňuje

7. lekce

Úkol k textu č. 7.1

Uveďte, na kterou banku byla v devadesátých letech uvalena nucená správa. Banka byla později za symbolickou 1 Kč prodána ČSOB. Následkem tohoto kroku spoludávatel banky společnost Nomura zahájila právní kroky vůči ČR.

Odpověď: Investiční a poštovní banka.

Úkol k textu č. 7.2

Uveďte aktuální výši daně z příjmů právnických osob. Vzhledem k tomu, že tato sazba podléhá změně času, je v Klíči uvedena sazba z doby přípravy publikace, tj. z roku 2007. Podotýkám, že již nyní jsou připravovány změny, je proto třeba poznamenat si aktuální sazbu pro daný rok.

Odpověď: pro rok 2010 činila sazba 19 procent.

8. lekce

Úkol k textu č. 8.1

Pokuste se určit další možné ukazatele, které byste sledovali pro hodnocení účinnosti opatření v makroekonomické rovině.

Odpověď: vyrovnaný státní rozpočet, úroveň (procento) dosažené privatizace státního majetku, stupeň provedené restrukturalizace národního hospodářství (procento nových výrob) a další.

Úkol k textu č. 8.2

Obě opatření představují pro celou společnost určité náklady. V prvním případě snížení tempa růstu ekonomiky, v druhém případě vyřazení funkce tržního mechanismu. Nelze je tedy používat dlouhodobě. Nicméně snížení setrvačné inflace bývá dosaženo a tento jev má své pojmenování. Pokuste se definovat opak, tj. snížení inflace odborným názvem.
Odpověď: Disinflace.

9. lekce

Úkol k textu č. 9

Uveďte a запиšte si aktuální stav přírůstku HDP v posledním Vám známém období. Protože tento údaj se mění, není údaj uveden v Klíči.

10. lekce

Úkol k textu č. 10.1

Zjistěte a poznamenejte si aktuální statistické údaje o růstu (či jiné fázi cyklu) českého hospodářství. Tento údaj se pravidelně objevuje i v běžném denním tisku, rozhlase či televizi. Vzhledem k tomu, že tento údaj se mění, není jeho výše uvedena v Klíči. Aktuální výše makroekonomických agregátů však budete potřebovat k závěrečným zkouškám či přijímacím zkouškám při pokračování studia na ekonomických fakultách vysokých škol.

Úkol k textu č. 10.2

Uveďte a poznamenejte si další jevy projevující se na podnikové úrovni, popřípadě i na úrovni domácností. V Klíči máte uvedeny některé, pokuste se o to nejprve sami.

Odpověď: propouštění zaměstnanců, zastavení výrob, přesuny výroby do jiných zemí, malý nárůst mezd plánovaný pro následující období, zmrazení mezd.

11. lekce

Úkol k textu č. 11.1

Jste pověřeni vývozem zboží do Saudské Arábie. Jaké zboží nemůže bez problémů vyvážet. Jmenujte alespoň 2 druhy zboží a uveďte důvod.

Odpověď: vepřové maso, alkohol. Jde o muslimskou zemi, tyto zákazy vyplývají z koránu.

Úkol k textu č. 11.2

Jste svým zaměstnavatelem pověřeni k vývozu 10 tanků do rizikové oblasti. Zvažte, zda budete potřebovat povolení, v případě, že to budete považovat za nutné či potřebné, uveďte na koho se obrátíte.

Odpověď: v daném případě je třeba požádat o souhlas k vývozu Ministerstvo zahraničí ČR.

Úkol k textu č. 11.3

Zboží putující do ciziny nebo z ciziny obsahuje DPH. Uveďte, kdo vybírá DPH u těchto výrobků překračujících hranice a kde se tak děje.

Odpověď: výběr DPH těchto výrobků (a služeb) je přímo celní správa a konkrétně celnice, která věc propustí do oběhu. V tom je rozdíl od výrobků a služeb v tuzemském oběhu, kde je výběr DPH příslušný finanční úřad.

12. lekce

Úkol k textu č. 12.1

Kromě pojmu „bankovky“ se ještě v druhé polovině minulého století v Československu používal další termín pro označení papírových peněz. Uveďte jeho název, souvisel s centralizací národního hospodářství a zcela převažující formou vlastnictví.

Odpověď: státopvky.

Úkol k textu č. 12.2

Označte českou centrální banku, jejího vrcholného představitele (ne jménem, ale funkcí) a označte zda je nezávislá na vládě nebo zda je její součástí.

Odpovědi: Česká národní banka (ČNB), guvernér, je nezávislá na vládě, představitel má právo se zúčastňovat zasedání vlády.

Lekce 13

Úkol k textu č. 13.1

Jak je z předcházejícího textu patrné, má ČR největší problém z těchto 4 kritérií pro zavedení eura v ČR deficit veřejných financí (v roce 2010), který se pohybuje v pásmu nad stanovená 3 %, a proto základní podmínkou pro každou vládu, pokud chce usilovat o dosažení plné měnové kompatibility s ostatními členskými státy EU a tím i zavedení eura v ČR, úkol snižování schodku veřejných financí. Zjistěte si z denního (případně odborného) tisku aktuální stav tohoto schodku veřejných financí, případně i výši uvedeného procenta schodku vůči HDP a vložte si tento aktuální údaj do textu. Protože se jedná o údaj proměnlivý, není jeho výše uvedena v Klíči.

Úkol k textu č. 13.2

Za tvůrce německého ekonomického zázraku (trvalý vysoký vzestup přírůstků HDP a optimální makroekonomické agregáty) po dlouhou dobu vývoje západoněmeckého hospodářství, bývá označován jeden muž, který se nepochybně zasloužil o tento hospodářský vzestup již za éry Konráda Adenauera. Byl to profesor ekonomie, ministr hospodářství a krátce i německý ministerský předseda. Zapište si do textu jeho jméno, pokud nevíte, opište si údaj z Klíče.

Odpověď: Ludvig Erhard

Lekce 14

Úkol k textu č. 14

Pojem „národní hospodářství“ je sice odborný termín, který má v základní terminologii své stále místo, avšak, jak uvádí výše uvedená poznámka, ztotožňuje se dnes spíše s pojetím státu a hospodařením příslušného státu než národa. Zamyslete se nad tímto tvrzením a uveďte hlavní důvody proč tomu tak je. V případě potřeby se podívejte do Klíče a zapište si do svých poznámek údaje z Klíče.

Odpověď: I z dosavadního učebního textu vyplývá provázanost hospodářství jednotlivých zemí na celosvětovou ekonomiku, prorůstání kapitálu bez ohledu na hranice, vznik transnacionálních podniků, bezvýznamnost faktu, kdo, jaké národnosti firmu vlastní atd. Ekonomika má dnes nadnárodní význam, pokles hospodářských aktivit v jednom státě se projeví i poklesem ekonomických ukazatelů ve státech kooperujících a naopak. Samotný pojem „národní“ nehraje již dnes žádnou roli, také s tím, že lidé mohou pracovat i mimo svůj „domovský stát“ a ukládat svůj kapitál i do jiných zemí.

Správné odpovědi k autotestům

Lekce 1

1. Předpokladem zbožně peněžního hospodářství je:
 - (a) **existence dělby práce**
 - (b) různé formy peněz
 - (c) výroba výrobních prostředků
2. Pojem „volný statek“ představuje:
 - (a) zboží, které je nabízeno na tzv. volném trhu
 - (b) zboží, které je nabízeno na trhu přebytků
 - (c) **hodnoty, které jsou zdarma**
3. Základní ekonomické otázky jsou:
 - (a) kdo má vyrábět, s kým má vyrábět, kam prodávat
 - (b) **co vyrábět, jak a pro koho**
 - (c) kde vyrábět, proč vyrábět, s kým prodávat
4. Komoditní peníze jsou:
 - (a) **věci**
 - (b) mince
 - (c) papírové bankovky
5. Hospodářské fáze neobsahují pojem:
 - (a) výroby
 - (b) směna
 - (c) **obnova**

Lekce 2

1. Tkaničky jsou k botám:
 - (a) substituty
 - (b) **komplementy**
 - (c) virementy
2. Dojde-li ke zvýšení ceny benzínu, projeví se to v prodeji aut:
 - (a) pohybem po křivce směrem nahoru
 - (b) pohybem po křivce směrem dolů

- (c) **pohybem celé křivky nahoru**
 - (d) pohybem celé křivky dolů
3. Cenová pružnost poptávky se zjišťuje:
- (a) **v oddělení marketingu**
 - (b) v oddělení finančním
 - (c) v oddělení tvorby cen a kalkulací
4. Zákon klesající poptávky znamená, že:
- (a) **čím více roste cena, tím více potenciálních kupujících ztrácí zájem a koupě výrobků klesá**
 - (b) čím více klesá poptávka, tím více roste cena
 - (c) čím více klesá cena, tím méně roste poptávka

Lekce 3

1. Na trhu je:
- (a) vždy jen nerovnováha
 - (b) **rovnováha a nerovnováhy se střídají**
 - (c) nabídka a poptávka se posouvají vždy souhlasným směrem
 - (d) nabídka a poptávka se posouvají vždy nesouhlasným směrem
2. Tržní a rovnovážná cena:
- (a) jsou vždy totožné pojmy
 - (b) **rovnovážná cena je cena v bodě průsečíku nabídky a poptávky**
 - (c) tržní cena je vždy důsledkem převahy nabídky nad poptávkou
 - (d) tržní cena je vždy důsledkem převahy poptávky nad nabídkou
3. V důsledku ekonomických faktorů dochází u nabídkové křivky vždy:
- (a) **k posunu po křivce**
 - (b) k posunu celé křivky nahoru
 - (c) k posunu celé křivky dolů

Lekce 4

1. Poptávka na trhu výrobních faktorů je poptávka:
- (a) **odvozená od vývoje na primárních trzích**
 - (b) standardní ve všech ohledech
 - (c) primární
2. Pro vývoj na trhu půdy je směrodatným faktorem:
- (a) **její omezenost a bonita**
 - (b) její produktivita
 - (c) její výtěžnost

3. Na burzu cenných papírů má přístup:
 - (a) každý občan osobně
 - (b) **vybrané právnické osoby, členové burzy**
 - (c) pouze banky
4. Akcie:
 - (a) **nezaručuje jistý výnos**
 - (b) zaručuje jistý výnos
 - (c) nezaručuje likvidační zůstatek

Lekce 5

1. Dokonalá konkurence znamená:
 - (a) **na straně nabídky a poptávky existuje více ekonomických subjektů**
 - (b) na straně nabídky nejsou stejné podmínky
 - (c) na straně poptávky nejsou stejné podmínky
 - (d) ceny se liší
2. Pojem „oligopol“ znamená:
 - (a) jednoho prodávajícího
 - (b) **výrazný podíl prodeje na trhu zboží nebo služeb**
 - (c) nadnárodní korporaci působící v daném státě
3. Pojem „nedobrovolná nezaměstnanost“ znamená, že:
 - (a) počet nezaměstnaných je menší nebo stejný jako počet volných pracovních sil
 - (b) **absolutní počet zájemců o práci je větší než počet volných pracovních sil**
 - (c) jedná se o sezónní nezaměstnanost
4. Hyperinflace znamená, že procento inflace se pohybuje:
 - (a) nad 10 %
 - (b) nad 100 %
 - (c) **nad 1000 %**

Lekce 6

1. Zlatou akcií vlastní:
 - (a) rozhodující vlastníci akciové společnosti
 - (b) **pouze stát**
 - (c) akcionáři, kteří ji koupí na burze cenných papírů
2. Hospodářskou legislativu v ČR předkládá:
 - (a) pouze vláda
 - (b) pouze parlament
 - (c) **vláda i parlament**
 - (d) vláda, parlament, občané

3. Hospodářskou politikou je souhrn cílů, nástrojů, rozhodnutí a opatření státu:
- (a) jen v makroekonomické oblasti
 - (b) **v makroekonomické a částečně i mikroekonomické oblasti**
 - (c) v mikroekonomické oblasti

Lekce 7

1. Monetární, tj. peněžní a úvěrová politika je zaměřena:
- (a) **na kontrolu a regulaci množství peněz v ekonomice státu**
 - (b) na kontrolu a regulaci mezd
 - (c) na kontrolu a regulaci příjmů občanů a firem
2. Státní rozpočet může být:
- (a) deficitní 2 roky
 - (b) deficitní 5 roků
 - (c) **deficitní bez omezení**
3. Obchodní bilance:
- (a) **je součástí platební bilance státu**
 - (b) platební bilance je součástí obchodní bilance
 - (c) obě bilance spolu nesouvisejí

Lekce 8

1. Nejčastější forma magického n-úhelníku je:
- (a) **sledování míry růstu HDP, inflace, platební bilance a nezaměstnanosti**
 - (b) sledování míry růstu HNP, obchodní bilance, inflace a nezaměstnanosti
 - (c) sledování HDP, vyrovnanosti státního rozpočtu, inflace a nezaměstnanosti
2. Čím je větší vnitřní plocha démantu:
- (a) tím neúčinnější byla hospodářská stabilizační politika vlády
 - (b) **tím účinnější byla hospodářská stabilizační politika vlády**
 - (c) velikost vnitřní plochy nemá žádnou souvztažnost k použití regulačních nástrojů
3. Mezi vestavěné stabilizátory patří:
- (a) změna sazeb daní z příjmů v průběhu roku
 - (b) změna výdajů z rozpočtové kapitoly do jiné
 - (c) **progresivní daňová soustava**

Lekce 9

1. V Evropské unii se měří ekonomický růst pomocí přírůstku:
- (a) **HDP**
 - (b) HNP
 - (c) NDP

2. Transfer je:
 - (a) **jednostranná platba většinou ze státního rozpočtu nebo ze specifických fondů**
 - (b) přeprava peněz z místa příjmu do místa výdeje
 - (c) výplata mezd a platů
3. Do výpočtu makroekonomických ukazatelů:
 - (a) se započítává každá přidaná hodnota
 - (b) **se nezapočítávají přidané hodnoty až do finálního zhotovení produktu**
 - (c) se nezapočítávají služby

Lekce 10

1. Ekonomický růst vyjadřujeme v ČR nejčastěji jako:
 - (a) **přírůstek HDP vůči HDP v předcházejícím srovnávaném období**
 - (b) přírůstek HNP vůči HNP v předcházejícím srovnávaném období
 - (c) přírůstek NEW vůči NEW v předcházejícím srovnávaném období
2. Pod pojmem recese rozumíme:
 - (a) záporné přírůstky HDP nebo HNP vůči předcházejícímu období
 - (b) nulové přírůstky HDP nebo HNP vůči předcházejícímu období
 - (c) **kladné, avšak snižující se přírůstky HDP nebo HNP vůči předcházejícímu období**
3. Kondratěvovy vlny jsou:
 - (a) krátkodobé cykly
 - (b) střednědobé cykly
 - (c) **dlouhodobé cykly**

Lekce 11

1. Doveze-li český dovozce francouzské víno přes Polsko, jedná se o:
 - (a) přímý import
 - (b) **nepřímý reimport**
 - (c) přímý reexport
2. Dokumentární inkaso znamená že:
 - (a) **prodávající přikazuje své bance, aby předala dokumenty vztahující se k dodávce zboží jen proti zaplacení dané částky, popřípadě jiné formě zaručené platby**
 - (b) kupující přikazuje své bance, aby převzala ze země vývozce dokumenty
 - (c) prodávající přikazuje bance dovozce, aby provedla úhradu dlužné částky
3. ČR uplatňuje:
 - (a) **pouze cla dovozní**
 - (b) pouze cla vývozní
 - (c) obě cla

Lekce 12

1. Bankovky jsou:
 - (a) kryty zlatem
 - (b) **zlaté krytí bylo zrušeno brettonwoodskými dohodami**
 - (c) majetkem komerčních bank
2. Hlavní zdroj peněz komerční banky tvoří:
 - (a) depozita občanů
 - (b) depozita firem
 - (c) **úvěry (nákupy peněz) od centrální banky**
3. Zisk komerční banky je dán:
 - (a) **rozdílem úroků mezi aktivními a pasivními operacemi po odečtení nákladů**
 - (b) rozdílem mezi úrokem placeným centrální bance a úroky vůči depozitářům
 - (c) rozdílem mezi úrokem z aktivních obchodů a pasivních obchodů
4. Kurzy měny vůči zahraničním devizám:
 - (a) určuje v místě daná komerční banka
 - (b) **centrální banka státu**
 - (c) ministerstvo financí

Lekce 13

1. Působení transnacionálních korporací na mezinárodních trzích má:
 - (a) pouze kladné stránky
 - (b) pouze záporné stránky
 - (c) **kladné i záporné stránky**
2. Použití „vnitropodnikových cen“ u TNC znamená:
 - (a) **přesun zisků do států, kde je nižší zdanění**
 - (b) nemá žádný vliv na hospodářství státu ve kterém TNC působí
 - (c) pozitivní prvek pro stát, ve kterém byl zisk vytvořen
3. Světová organizace obchodu (WTO) zahrnuje:
 - (a) všechny státy světa
 - (b) **několik desítek členských států**
 - (c) je možné se stát členem po dosažení určitých kritérií
4. Česká republika:
 - (a) **je řádným členem MMF**
 - (b) není členem MMF
 - (c) je pouze přidruženým členem MMF

5. Pohyb reálných peněz mezi zahraničními partnery:
- (a) je jediné možným způsobem úhrady závazků
 - (b) **spíše výjimečným způsobem používaném při celkovém vypořádání závazků**
 - (c) zcela nepoužívaným způsobem vypořádání závazků
6. Hlavní funkcí ECB je:
- (a) zajištění měnové stability
 - (b) **zajištění cenové stability**
 - (c) zajištění fiskální stability EU
7. ECB je:
- (a) **nezávislá na vrcholných orgánech EU**
 - (b) výkonným orgánem rozhodnutí vrcholných orgánů EU
 - (c) výkonným orgánem společného rozhodnutí národních centrálních bank všech členů EU
8. V maastrichtských konvergenčních kritériích platí, že poměr schodku veřejných financí k HDP nesmí být vyšší než:
- (a) **3 procenta**
 - (b) 5 procent
 - (c) 10 procent

Lekce 14

1. Soukromý sektor:
- (a) musí být vždy ziskový
 - (b) **může být i neziskový**
 - (c) používá vždy pouze vlastních zdrojů
2. Pro veřejný sektor vždy neplatí, že:
- (a) se nachází se ve veřejném vlastnictví
 - (b) je financován z veřejných financí
 - (c) **je vždy ztrátový**
3. Mezi kvazi veřejný sektor nepatří:
- (a) podniky zabývající se tvorbou počítačových programů
 - (b) **podniky zpracovatelského průmyslu**
 - (c) podniky spojů a komunikací

Seznam cvičení

CVIČENÍ č. 1:

Kapitola 1

V ekonomii je známý také pojem „skoropeníze“ (z angličtiny „near money“, near je možné přeložit také jako „blízký“). Pokuste se zjistit (popř. vyhledat v doporučené literatuře), co se pod tímto pojmem může skrývat. Je to několik možných forem. Uveďte alespoň tři.

CVIČENÍ č. 2:

Kapitola 2

Pokuste se vypočítat ukazatel E alespoň u 3 různých výrobků. Údaje si vymyslete, jde jen o nácvik výpočtu tohoto ukazatele, který se využívá především v praxi marketingových útvarů podniků, obchodních organizací, podniků služeb apod.

CVIČENÍ č. 3:

Kapitola 3

Na samostatnou přílohu zakreslete graficky všechny 4 varianty změn tržní rovnováhy s vlastními příklady. Ke každé variantě uveďte stručný, aspoň jednořádkový komentář, na základě jakého faktoru k pohybům došlo, co bylo příčinou a jak se to projeví na ceně. Cvičení si vložte do materiálů přípravy ke zkoušce.

CVIČENÍ č. 4:

Kapitola 4

Pokuste se uvést vlastní příklady z historie či současnosti tohoto jevu. Některé příklady jste měli na střední škole uvedeny v dějepisu.

CVIČENÍ č. 5:

Kapitola 5

Vyhledejte trestní zákoník a vypište na samostatnou přílohu trestné činy hospodářského charakteru včetně jejich definice. Přílohu si vložte do Vašich příprav ke zkoušce.

CVIČENÍ č. 6:

Kapitola 6

Pokuste se vyjmenovat nejméně 5, spíše 10 významných státních podniků v ČR. Poznamenejte si je na volný list a přiložte si jej pak do přípravy na zkoušku. O státních podnicích slyšíme často v televizi, rozhlasu, znáte je z tisku. V případě, že si nebudete vědět rady podívejte se do Obchodního rejstříku, kde jsou zaznamenány všechny tzv. PO (právnícké osoby) působící na území ČR s označením své právní formy za jménem. Můžete si vypsát podniky mající označení s.p. (státní podnik) nebo s.o. (státní organizace). Jako příklad uvádíme Lesy ČR, s.p.

CVIČENÍ č. 7:

Kapitola 7

Uveďte základní výměru nároku na dovolenou v ČR.

Uveďte hranici odchodu do starobního důchodu.

Uveďte aktuální výši porodného a pohřebného, popřípadě dalších sociálních podpor státu určitým skupinám obyvatelstva.

Údaje si zaznamenejte na volný list a vložte si jej do přípravy na zkoušku.

CVIČENÍ č. 8:**Kapitola 8**

ČNB vyhláší veřejně cíl své měnové politiky a pravidelně informuje o jeho plnění. ČNB vyhláší cíl dosažení tzv. čisté inflace v rozmezí od... do... Doplňte údaje, které jsou běžně publikovány v Hospodářských novinách či jiných odborných časopisech, mj. i v denním tisku, popřípadě zjistěte tento cíl pro daný rok z internetových stránek ČNB a запиšte si jej na volný list k přípravě zkoušky.

CVIČENÍ č. 9:**Kapitola 9**

Pokuste se jen pro vlastní potřebu sestavit vlastní souhrn příjmů (důchodů) Vaší rodiny. Do těchto příjmů budete započítávat nejen příjmy z mezd, ale i transferové platby, dividendy, úroky z vkladů, příjmy z pronájmů, honoráře atd. Úkol je individuální, údaje jsou soukromé, úkol nemá řešení v Klíči.

CVIČENÍ č. 10:**Kapitola 10**

Předcházejícím textu máte uvedeny 2 matematické vzorce pro výpočet přírůstku HDP a stanovení tempa růstu. Dosaďte si do obou vzorců Vámi vymyšlené údaje a vypočítejte si oba ukazatele. Tím, že se pokusíte o výpočty si lépe zapamatujete tuto problematiku. Výpočty si přiložte k Vaším materiálům přípravy na zkoušku.

CVIČENÍ č. 11:**Kapitola 11**

Pokuste se vypsát si na volný list několik transnacionálních korporací. Určitě jste na ně narazili i v běžné denní praxi, chodíte jistě nakupovat i do supermarketů, nakupujete spotřební zboží zahraniční provenience – četné produkty jsou výsledkem výroby, anebo obchodní činnosti právě těchto TNC.

CVIČENÍ č. 12:**Kapitola 12**

Pokuste se udělat mezi svými rodinnými příslušníky, známými, kamarády či náhodnými občany udělat malý průzkum s otázkou „čím jsou kryty české koruny“?. Domníváme se, že dostanete několik možných, zajímavých názorů.

CVIČENÍ č. 13:**Kapitola 13**

Zjistěte a doplňte si do poznámek k tomuto textu sídla těchto významných mezinárodních institucí. ČR je členskými státy uvedených mezinárodních institucí.

CVIČENÍ č. 14:**Kapitola 14**

Napište si na volný list příklady konkrétních firem, podniků výrobních, obchodních, softwarových atd., které byste zařadili pod třídění sektorů dle výše uvedeného členění. Pro každý sektor uveďte alespoň dva představitele buď ze svého blízkého okolí nebo celostátně známé instituce.

Seznam symbolů

Příklad
autora:

Průvodce
studiem:

Úkoly
k textu:

Shrnutí:

Kontrolní
otázky:

Korespon-
denční úkoly:

Vlastní příklad
studujícího:

Část pro zájem-
ce:

Cvičení:

Pojmy k zapa-
matování:

Řešení a odpově-
di:

Použitá a do-
poručená litera-
tura:

Seznam obrázků

1.1	Hospodářské fáze	12
2.1	Poptávková křivka	22
2.2	Pohyb po křivce a pohyb křivky	23
2.3	Graf dokonale elastické a dokonale neelastické poptávky	26
3.1	Graf agregátní nabídky	30
3.2	Křivka nabídky a poptávky	32
3.3	Neúroda	34
3.4	Opadnutí módního zájmu	35
4.1	Nabídka a poptávka na trhu půdy	41
4.2	Nabídka a poptávka na trhu práce	43
4.3	Nabídka a poptávka na peněžním (finančním) trhu	44
6.1	Funkce státu v ekonomice	62
8.1	Magický 4-úhelník, 1. rok	87
8.2	Magický 4-úhelník, 2. rok	88
8.3	Krátkodobá Phillipsova křivka	90
8.4	Dlouhodobá Phillipsova křivka	91
10.1	Hospodářský cyklus	112
11.1	Přímý reexport	118
11.2	Nepřímý reexport	118
12.1	Toky v NH	132
12.2	Bankovní obchody	134
12.3	Varianty komunikace mezi bankou a jejími klienty	139
12.4	Způsob komunikace klienta banky s pracovníkem call centra	140
12.5	Komunikace klienta s bankou prostřednictvím automatického telefonního hlasového systému	141
12.6	GSM SIM Toolkit	142
12.7	GSM SIM Toolkit	143
12.8	Funkce centrální banky	148
14.1	Členění národního hospodářství dle financování	167